

DOĞU ESİNTİLERİ

İranoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araş-
tırmaları Dergisi
A Journal Of Iranology Studies

Web: www.doguesintileri.com

TEMMUZ/JULY

VOLUME: 9/ 2018-7

ISSN: 2148-290X

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

DOĞU ESİNTİLERİ TÜBİTAK
ULAKBİM TARAFINDAN TA-
RANMAKTADIR.

ULUSLARARASI HAKEMLİ
DERGİ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Prof. Dr. Rahman MOŞTAGMEHR

Prof. Dr. Esedullâh VAHİD

Prof. Dr. Ghadir GOLKARİAN

Doç. Dr. Rahim KOOSHESH

Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU

Yrd. Doç. Dr. Asuman GÖKHAN

Muhammed PİRİ

Hasan DİDBAN

Kuroş MOKTADİRİ

Dr. Hamid ZAMANLU

Doğu Esintileri

A Journal of Oriental Studies

Sayı/Issue: 9, 2018/7

Yılda İki Kez Yayınlanan Uluslararası Hakemli
Dergi

Doğu Esintileri, Tübitak Ulakbim DergiPark
İndeksinde taranmaktadır

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
(Owner And Managing Editor)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Editör

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Yardımcı Editörler

Arş. Gör. Deniz ERÇAVUŞ

Arş. Gör. Şeyda ARISOY

Sayfa Düzeni ve Tasarım

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Kapak Tasarım

Mehmet YILDIRIM

Doğu Esintileri İran İslam Cumhuriyeti Erzurum
Kültür Ataşeliği'nin desteğiyle yayınlanmaktadır.

Yazışma Adresi (Correspondence)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

Web: www.doguesintileri.com

Web: www.farsdiliveedebiyati.com

25240 ERZURUM

E-posta Adresi

BİLİMSEL DANIŞMA VE HAKEM KURULU (ADVISORY BOARD)

- Prof. Dr. Metin AKKUŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ATALAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice AYNUR (Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BEŞE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Edirne Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ (Bingöl Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Çetin DERDİYOK (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mukadder ERKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysel ERGÜL KESKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan GENÇ (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. Ghadir GÖLKARİAN (Yakın Doğu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan HASANZADE NİRİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KANAR (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KARTAL (Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Rahman MOSHTAGMEHR (Tebriz Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammet NURDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail ÖĞRETİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ÖZ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz ÖZBEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (RTE Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil TOKER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Naci TOKMAK (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait UYLAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Esedullâh VAHÎD (Tebriz Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat H. YANIK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Saber EMAMÎ (Tahran Sanat Üniversitesi)
Doç. Dr. Rahim KOUSHESH (Urmiye Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuri ŞİMŞEKLER (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sadık ARMUTLU (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Asuman GÖKHAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emel HİSARCIKLILAR (GOP Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup ŞAFAK (Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL (Atatürk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ...

Prof. Dr. Mehmet ATALAY (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail ÖĞRETİR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Mızrap POLAT (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Esedullâh VAHÎD (Tebriz Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Rahim KOUSHESH (Urmiye Üniversitesi/Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sadık ARMUTLU (İnönü Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Handan BELLİ (İnönü Üniversitesi)

BU SAYIDA...

MAİ VE SİYAH ROMANI ÜZERİNE BİR SÖZLÜK DENEMESİ

PROF. DR. MEHMET KANAR

1

SANAT, EDEBİYAT VE EĞİTİM

PROF. DR. YILMAZ ÖZBEK

73

AHMED-İ GAZZALÎ, KUŞLAR RİSALESİ

PROF. DR. NİMET YILDIRIM

85

MÂİLÎ'NİN ŞEYHÜLİSLÂM FEYZULLAH EFENDİ'YE

METHİYE FARŞÇA ŞİİRLERİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY

105

INDOCILE BODIES IN LORD OF THE FLIESP

ROF. DR. MUKADDER ERKAN- MEHRİ RAZMİ

117

ALMANYA'DAKİ MÜLTECİLERİN VE MÜSLÜMAN GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU İÇİN İSLAM DİN DERSİNİN ÖNEMİ

JUN. PROF. DR. JÖRG IMRAN SCHRÖTER

127

HÂCÛ-YI KİRMÂNÎ'DE İMGEYE DAYALI BENZETME UNSURU OLARAK ŞEM'

DR. ÖĞR. ÜYESİ. DR. SADIK ARMUTLU

139

مفاهیم رمزی، تمثیلی و نمادین پرندگان در رباعیات و قصاید عطار

DOÇ. DR. RAHİM KOUHESH -PROF. DR. FATEMEH MODERRİSİ- İSMAİL RAHİM-ZADE AVANSER

175

ارتباط بین زبان فارسی و زبان زازایی بر اساس فهرست موریس سوادش

DR. NİHAT DEĞİRMENCİ

201

شعرهای فارسی و ترکی

DOÇ. DR. İBRAHİM İKBALİ

219

KİTAP TANITIMI

MONTESQUIUE'NÜN İRAN MEKTUPLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ KAMİL CİVELEK

245

'ALİ ŞİR-İ NEVÂİ, *MECÂLİSÜ'N-NEFÂİS I-II* (PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ

249

BÛSTAN (SA'DÎNÂME) (PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ

251

MEVLÂNÂ BİR DEMET GÛL (ÇEV. PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY

253

NİZÂMÎ-Yİ GENCEVÎ, *LEYLÂ İLE MECNUN* (ÇEV. PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY

255

SA'DÎ ŞİRÂZÎ, *BOSTAN* (ÇEV. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU

257

SA'DÎ ŞİRÂZÎ, *GÛLİSTAN* (ÇEV. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU

261

HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ, *HÂFİZ DİVÂNI* (PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU

265

MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE İRAN ŞİİRİ (PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU

267

SUNUŞ

Doğu Esintileri dergimiz dört yılı geride bıraktı. Beşinci yılımıza girdik. Dokuzuncu sayımız şimdi elinizde. Dergimizin hem basılı, hem de elektronik yayınına “doguesintileri.com” adresinden erişerek gösterdiğiniz ilgiden dolayı çok teşekkür ediyoruz. İlk sayımızdan bu yana sizlerden aldığımız tebrik, takdir ve teşvikler bizi gelecek sayılarımız için daha çok çalışmaya, sizleri daha güzel bir dergiyle buluşturmaya yönlendirdi.

Doğu Esintileri, Sosyal Bilimlerin değişik alanlarında yapılacak çalışmaların yayınlanacağı bir bilimsel etkinlik platformu olarak; öncelikle dil ve edebiyat, tarih, sanat ve kültür alanlarında özgün akademik makalelere, nitelikli çevirilere yer veren uluslararası hakemli bir dergi olarak her sayıda daha iyiye ve daha ileriye hedefiyle yoluna devam etmekte...

Doğu Esintileri, Sosyal Bilimler alanında araştırmacıların nitelikli çalışmalarını okuyucularıyla buluşturarak bu alandaki boşluğun biraz olsun doldurulmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu uzun soluklu yürüyüşümüzde her zaman değerli araştırmacılarımız ve okuyucularımızın bize destek vermelerini, daha güzele ve daha iyiye erişmede öneri ve eleştirileriyle bize yol göstermelerini diliyoruz.

Dergimizin bir sonraki sayısında buluşmak dileğiyle...

Doğu Esintileri
Yayın Kurulu

MAİ VE SİYAH ROMANI ÜZERİNE BİR SÖZLÜK DENEMESİ

PROF. DR. MEHMET KANAR *

Öz

Halid Ziya Uşaklıgil (1865-1945)'in *Mai ve Siyah* romanı 1901, 1914-15 yıllarında kitap olarak yayımlanmıştı. Dilinin ağırlığından dolayı okuyucudan gelen genel istek üzerine 1938 yılında yazar romanın özüne dokunmadığını belirterek sadeleştirilmiş yeni baskısını yapmıştı. Ayrıntı yayınlarından çıkan *Mai ve Siyah* neşrimde romanın dilciler için bir kelime hazinesi hükmünde olduğunu belirtmiştim. Bu çalışmayı yapmaktan maksadım, *Mai ve Siyah* romanında bulunan ve bugün anlaşılması güç olan sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, tamlamaların bir listesinin çıkarılması, bundan sonra yayımlanacak Osmanlı Türkçesi sözlüklerine yeni ana ve ara maddelerin kazandırılması, yazarın türettiği ve devrinde yaygın olan ama Farsçada pek kullanım imkânı bulmayan birçok kelime ve masdarın karşılaştırmalı dil çalışması yapacaklara malzeme oluşturmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*.

ABSTRACT

Halid Ziya Ushakligil (1865-1945)'s *Mai and Black* novel was published as a book in 1901, 1914-15. In 1938, after a general request from the reader due to the linguist's enthusiasm, the author made a simplified new print by stating that he did not touch the essence of the novel. *Mai and Black*, who appeared in the "Ayrıntı" publication, stated that the novel as a vocabulary for the linguists. The main purpose of doing this work is to make the list of the words, phrases in the *Mai and Black* novels which are difficult

* PROF. DR. MEHMET KANAR, TC Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, (İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi), email: mehmet.kanar@yeditepe.edu.tr; profkanar@gmail.com

to understand today, to introduce a list of the definitions, to acquire new main and intermediate materials to be published in later Ottoman Turkish dictionaries, many words and masks create material for comparative language work.

Keywords: Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai and Siyah*.

چکیده

رمان *مائی و سیاه*، اثر خالد ضیاء اوشاکلیگیل (۱۸۶۵-۱۹۴۵) در سال های ۱۹۰۱، ۱۹۱۵-۱۹۱۴ به صورت کتاب منتشر شده بود. به دلیل سخت بودن زبان رمان و با توجه به درخواست های خوانندگان کتاب در سال ۱۹۳۸ بدون دخالت در اصل موضوع، با زبان ساده تری به چاپ جدید رسید. در نسخه ای که کتاب *مائی و سیاه* از انتشارات "آیرینتی" داشت رمان را برای زبانشناسان در حکم گنجینه ای از کلمات دانسته و این موضوع را در آن نشر مشخص کرده بودم. هدفم از این کار استخراج فهرستی از تمامی لغات و ریشه کلماتی بوده که فهم آن برای مخاطب دشوار بوده و معادل سازی آن با اصطلاحات ترکی معاصر می باشد. نویسنده از کلمات و مصادر فارسی بهره جسته است که شاید در زمان خویش کاربرد داشته اند و این نیز برای استفاده زبان شناسان موضوعیت خواهد داشت.

کلید واژه ها: خالد ضیاء اوشاکلیگیل، *مائی و سیاه*.

Halid Ziya Uşaklıgil (1865-1945)'in *Mai ve Siyah* romanı 1896-7 yılında tefrika edilmiş (musavver/resimli baskı, Âlem Matbaası, İstanbul), kitap haline getirilerek 1901, 1914-15 (Muhtar Halit Kütüphanesi, Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı) yıllarında kitap olarak yayımlanmıştı. Dilinin ağırlığından dolayı okuyucudan gelen genel istek üzerine 1938 yılında yazar romanın özüne dokunmadığını belirterek sadeleştirilmiş yeni baskısını yapmıştı.

Ayrıntı Yayınları arasında çıkan *Mai ve Siyah* romanı yayınlamda tefrikadan sonraki ilk baskıyı asıl nüsha olarak kullanmışım. Bunun sebebi, yazarın romanı sadeleştirdiği nüsha ile asıl nüsha arasında büyük farkların olmasıydı. Ayrıntı yayınlarından çıkan *Mai ve Siyah* neşrimin "Çevirmenin Notu" adlı sayfasında (s. 8) romanın dilciler için bir kelime hazinesi hükmünde olduğunu belirtmişim. (Birinci basım: Kasım 2017, ISBN 978-605-314-235-5, Sertifika no: 10704)

Bu yayında Ayrıntı Yayınları eserin orijinal baskısında bulunan resimleri de yayınına eklemiş, adeta eserin yeniden ihya edilmesini sağlamıştı. Bugün anlaşılmayan kelimelerin, tamlamaların günümüzdeki karşılığını köşeli parantez içinde italik olarak vermiştim. Değerli eleştirmen Ömer Türkeş, kitabın başındaki değerlendirme yazısında roman kahramanını “züppe tipi”, hatta edebiyatımızın ilk “tutunama-yan”ı olarak değerlendirilmiş, hatta Ahmet Mithat’ın “dekadanları” olarak tavsif etmişti.

Klasik Türk Edebiyatının Batılı standartlara göre ilk romanı *Aşk-ı Memnu* olmakla birlikte, Batı tarzında ilk romanı *Mai ve Siyah* kabul edilmektedir. Halid Ziya bu eserinde geniş ölçüde ruh tahlillerine yer verirken bir anlamda eski edebiyatın inşa geleneğinden, yine Batı edebiyatının etkisinde kalarak betimlemelerde mümkün olduğu kadar Osmanlı Türkçesinin olanaklarından faydalanmış, romanında yer yer şiirsel bir dile yer vermişti.

Eserin kitap haline geldiği yıllarda romanı anlayabilecek kesimin sayısı elbette sınırlıydı. Zaten romanın muhatabı da geniş halk yığınları yerine, belirli eğitim seviyesine ulaşmış kesimlerdi. Divan Edebiyatı’nda da şairin muhatabı yine belirli eğitim seviyesine ulaşmış kimselerdi. Ancak, zaman içinde şartların değişmesi dolayısıyla yazar bu eserinde lüzumdan fazla dili zorladığını düşünerek eserinin sadeleştirilmesi cihetine gitmişti.

Bu çalışmayı yapmaktan maksadım, Halid Ziya’nın *Mai ve Siyah* romanında [Başta yapılmış bir hatalı okumanın sonucu olarak, Mai yerine bence Mavi denilmesi daha doğrudur] bulunan ve bugün anlaşılması güç olan sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, tamlamaların bir listesinin çıkarılması, bundan sonra yayımlanacak Osmanlı Türkçesi sözlüklerine yeni ana ve ara maddelerin kazandırılması, yazarın türettiği ve devrinde yaygın olan ama Farsçada pek kullanım imkânı bulmayan “handerîz, handenâk, hasretkâr, nâmûskârâne, yâdiş, pîş-i güzergâh, sûzişkâr, rezmkâr, intizârkerde olmak, âmîzişkârâne, istimdâdkârâne, bûsişkâr” gibi birçok kelime ve masdarın karşılaştırmalı dil çalışması yapacaklara malzeme oluşturmasıdır.

Aynı husus Tevfik Fikret’in *Rûbabı- Şikeste*’si ile bu şairle aynı dönemde yaşayanların eserlerinde kullandıkları kelime ve tamlamalar için de geçerlidir.

Tanzimat, Servet-i Fünun ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında eser veren bütün şairlerin, yazarların eserlerinin taranarak bir liste oluşturulması, bundan sonra hazırlanacak sözlüklerde yeni ana ve ara maddelere yer verilmesi gerekmektedir.

آتش کین ateş-i kin: kin ateşi.
 آتش نوازشکار ateş-i nüvazişkâr: okşayıcı ateş.
 آتشدار ateşdar: ateşli.
 آثار تخریب âsâr-ı tahrîb: tahrip izleri.
 آثار کین âsâr-ı kin: kin izleri.
 آثار محبت âsâr-ı muhabbet: düşmanlık izleri.
 آثار مهارت و تدبیر âsâr-ı maharet ve tedbir: maharet ve tedbir eserleri.
 آثار نادره حیات âsâr-ı nadire-yi hayat: nadir hayat eserleri.
 آرامش وهم عدم ârâmiş-i vehm-i adem: yokluk düşüncesi dinginliği.
 آرزوی اطلاع arzu-yi ittila: bilgi alma arzusu.
 آرزوی شدید arzu-yi şedîd: şiddetli arzu.
 آرزوی مجبر arzu-yi mücbir: zorlayıcı arzu.
 آزاده سحاب azade-yi sehâb: bulutlardan uzak.
 آسودگیء حس âsûdegî-yi his: duygu rahatlığı.
 آسودگی بزم عدم âsûdegî-yi bezm-i adem: yokluk meclisinin dinginliği.
 آشنای حسیات aşina-yi hissiyat: duygulara aşina.
 آشیان سعادت aşıyan-ı saadet: saadet yuvası.

آشیان سکون و سعادت aşıyan-ı sükun ve saadet: sakinlik ve mutluluk yuvası.
 آشیانه استراحت âşiyâne-yi istirahat: dinlenme yuvası.
 آغوش به آغوشوصال âgûş be âgûşi- visâl: vuslatla kucak kucağa.
 آغوش تسلیت âgûş-i tesliyet: teselli kucağı.
 آغوش تنهائی âgûş-i tenhâî: yalnızlık kucağı.
 آغوش خضارت âgûş-i hazaret: yeşil kucak.
 آغوش سکون âgûş-i sükun: sakinlik kucağı.
 آغوش سیاه âgûş-i siyah: siyah kucak.
 آغوش غشی آور âgûş-i gaşyâver: kendinden geçirtici kucak.
 آغوش منور âgûş-i münevver: aydınlık kucak.
 آغوش نازپرور âgûş-i nâzperver: nazlı kucak.
 آغوش نازکتر âgûş-i nâzikter: nazik kucak.
 آلام درون âlâm-ı derûn: gönül elemeleri.
 آلام قلب âlâm-ı kalb: kalp elemeleri.
 آماجگاه ممات âmâcgâh-ı memât: ölüm hedefi.
 آماجگاه ساحتات âmâcgâh-ı sânihât: olayların hedefi.

اربعه آمال amâl-i erbaa: dört işlem.
 استقبال آمال âmâl-i istikbal: gelecek-
 teki emeller.
 حیات آمال âmâl-i hayat: hayat emel-
 leri.
 آمال خیالات âmâl-i hayalat: hayallerin
 emeli.
 جویانه آمال منفعت âmâl-i menfaat-
 cûyane: çıkarıcı emeller.
 منقرضه آمال âmâl-ı münkarıza: çök-
 müş emeller.
 آن بختیاری ân-ı bahtiyarî: bahtiyarlık
 anı.
 حسودان آوازہ âvâze-yi hasûdân: kıs-
 kançların sesi.
 تأثر آه ah-ı teessür: üzüntü ahı.
 آهسته رو âhesterev: yavaş seyreden.
 آهنگ تاور âheng-i tavr: tavırdaki
 ahenk.
 آهنگ سینہ چاک âheng-i sîneçâk: göğ-
 sü yarılmış ahenk.
 آهنگ صاف âheng-i saf: saf ahenk.
 آهنگ منتظم aheng-i muntazam: dü-
 zenli ahenk.
 آهنگ وزن âheng-i vezn: veznin
 ahengi.
 آهنگ هم آواز aheng-i hemavaz: aynı
 sesli ahenk.
 آیینہ خولیا âyîne-yi hülya: hayal ay-
 nası.
 ایتدار ایتماک ibtidar etmek: girişmek.

ایتسام تسلیت ibtisam-ı tesliyet: teselli
 gülücüğü.
 ابدالکارانه ibzâlkârane: bol bol.
 ابر پیران ebr-i perran: uçan bulut.
 ابر تابان ebr-i tâban: parlak bulut.
 ابر چاکیده سینہ ebr-i çâkîdesîne: göğsü
 parçalanmış bulut.
 ابر نوپیدای بہار ebr-i nevpeydâ-yı ba-
 har: baharın yeni belirmiş bulutu.
 ابعاد بی نہایہ eb'âd-ı bînihaye: sonsuz
 boyutlar.
 ابن العصر ibnûlasr: asrın çocuğu.
 ابيضیت بکارت ebyaziyet-i bekâret: be-
 karet beyazlığı.
 اتحاد آرا ittihad-ı ârâ: oy birliği.
 اتخاذ قرار ایتماک ittihaz-ı karar etmek:
 karar vermek.
 اتساع ایتماک ittisâ etmek: genişlemek.
 اثر اعتیاد eser-i itiyâd: alışkanlık eseri.
 اثر بدیع eser-i bedî': orijinal eser.
 اثر معهود eser-i ma'hûd: malum eser.
 اثر ملال eser-i melâl: melal izi.
 اثر ناخوش eser-i nâhoş: hoş gitmeyen
 etki.
 اثر ناخوشنودی eser-i nâhoşnudî: hoş-
 nutsuzluk eseri.
 اثنای تصادم esnâ-yı tesâdüm: çarpışma
 ânı.
 ائیر بدیعیّت esîr-i bedîiyet: orijinal
 hava.

اثير طيار esîr-i tayyâr: uçucu buğu.
 اثير متكائف esîr-i mütekâsif: younlaşan buğu.
 اجتماع اولنمق ictimâ olunmak: toplanılmak.
 اجمال احوال icmâl-i ahvâl: durum özeti.
 احوال سياسيه icmal-i ahval-i siyasiye: siyasi durum özeti.
 اجمال ايتمك icmal etmek: özetlemek.
 احوالات حسابيه icmâlât-ı hesabiye: hesap özeti.
 مترددانه احتراز ihtirâz-ı mütereddâne: tereddütlü çekinme.
 احترازاً ihtirâzen: kaçınarak.
 اعلان عشق ihtiyac-ı ilan-ı aşk: aşkını ilan etme ihtiyacı.
 سر توديع ihtiyac-ı tevdi-i sır: sır verme ihtiyacı.
 زخمداى ihtiyac-ı zahmdârî: yaralı ihtiyaç.
 فرياد ihtiyac-ı feryad: feryat etme ihtiyacı.
 قوى ihtiyac-ı kavî: güçlü ihtiyaç.
 مطالعه ihtiyâc-ı mütâlâa: okuma ihtiyacı.
 احراز فردانيت ihtirâz-ı ferdaniyet etmek: birincilik kazanmak.
 احزان الوان ahzân-ı elvân: renklerin hüznü.

احساس كين ايتمك ihsas-ı kin etmek: kin hissettirmek.
 احضار ايتمك ihzâr etmek: hazırlamak.
 اخترپاره اشتهار ahterpare-yi iştihar: şöhretin yıldız parçası.
 اختفا ايتمك ihtifa etmek: gizlenmek.
 اختلاج شديد ihtilac-ı şedîd: şiddetli çarpınma.
 اختلاجات عصبيه ihtilacat-ı asabiyye: sinirsel çarpınmalar.
 اختلاس ايتمك ihtilâs etmek: çalmak.
 اخذ ثار ايتمك ahz-ı sâr etmek: intikam almak.
 اخطار مخصوص ihtar-ı mahsus: özel uyarı.
 اخطارات ihtârat: hatırlatmalar.
 اخلا ايتمك ihlâl etmek: bozmak.
 ادای استخفافكارانه edâ-yı istihfakârane: küçümseyen eda.
 ادای صاف eda-yı saf: saf eda.
 ادای غم آگين edâ-yı gamâgîn: gamlı eda.
 ادای لاقيدانه eda-yı lâkaydane: umutsuzca eda.
 ادای مأیوسانه edâ-yı me'yûsane: umutsuzca eda.
 ادای متكاسلانه edâ-yı mütekâsilâne: tembelce eda.
 ادای متكبرانه eda-yı mütekebbirane: kibirlili eda.

محزونانه ادای edâ-yı mahzûnane: hü-zünlü eda.
 مریضانه ادای eda-yı marizane: hasta eda.
 معروف ادای eda-yı maruf: bilinen eda.
 ماتمگیر و ملول ادای eda-yı melul ve matemgîr: melül ve matemli eda.
 محتضر و ملول ادای edâ-yı melül ve muhtazır: melül ve can çekişen eda.
 ملولانه ادای edâ-yı melûlane: hüznünlü, melül eda.
 وحشی ادای eda-yı vahşi: vahşi eda.
 ادبیات عتیقه edebiyât-ı atîka: eski edebiyat.
 ادعای انتساب ایتمک iddiâ-yı intisab: etmek: intisap iddiasında bulunmak.
 ادعای حق iddia-yı hak: hak iddiası.
 ادوار غیر موقوته edvar-ı gayr-ı mevku'te: belirli olmayan devirler.
 ادای تحاشی eza-yı tehaşî: korku eziyeti.
 ادای تحمل گداز eza-yı tahammülgüdaz: dayanılmaz acı.
 ادای درون ezâyı derun: yürek eziyeti.
 ادای عظیم eza-yı azim: büyük eziyet.
 ادای وجدان ezâ-yı vicdan: vicdan eziyeti.
 ارباب تعرض erbab-ı taarruz: saldırganlar, saldırganlar.

ارباب مصالح erbab-ı mesalih: çalışanlar.
 ایتسام ایتمک irtisâm etmek: resimlenmek.
 ایتسام ایتمک irtisam etmek: şekillenmek.
 ارتعاشات هراس irtiâşat-ı hiras: korku titremeleri.
 ازاله ایتمک izâle etmek: yok etmek, gidermek.
 ازدحام اشتغالات izdiham-ı iştigalat: meşguliyetler izdihamı.
 ازدحامگاه izdihamgâh: izdiham alanı.
 ازمینه متوسطه ezmîne-yi mutavassıta: ortaçağ.
 ازهار برکت ezhâr-ı bekâret: bekaret çiçekleri.
 ازهار بلاغت ezhâr-ı belâgat: belagat çiçekleri.
 ازهار خولیا ezhar-ı hülya: hayal çiçekleri.
 ازهار سعادت ezhâr-ı saadet: saadet çiçekleri.
 ازهار فرسوده آمال ezhar-ı fersûde-yi âmâl: emellerin soluk çiçekleri.
 اساس خفیف esâs-ı hafif: hafif esas.
 استبعاد ایتمک istib'âd etmek: uzak görmek.
 استحصال امل istihsal-i emel: emelin gerçekleşmesi.
 استخفافکارانه istihfakârâne: küçümseyerek.

منطقیه استدلالات istidlalat-ı mantıkiye:
mantıklı çıkarımlar.

بخش استراحت istirahatbahş: dinlendi-
rici.

وجدان استراحت vicdan: vic-
dan dinginliği.

استشمام ایتمک istişmam etmek: anlam
çıkarmak, anlam çıkarmak.

استشهاد ایتمک istişhad etmek: tanık
getirmek.

استعاره اولنمق istiâre olunmak: ödünç
alınmak.

استعجال ایتمک isticâl etmek: acele et-
mek.

استعجال مخصوص isti'câl-i mahsus: özel
acele.

استعداد عاشقانه istidad-ı aşıkane: aşı-
kane istidat.

استفسار ایتمک istıfsar etmek: sormak.

استفسار مطالعه ایتمک istıfsar-ı mütalaa:
etmek: görüş sormak.

استفسار کارانه istıfsarkârane: soru sorar-
casına.

استقبالاً istikbalen: gelecekte.

استقراض عقد ایتمک istikraz akdetmek:
borçlanmak.

استقصاله اوغرامق istiskale uğramak:
adamdan sayılmamak.

استکرا اولنمق istikrâ olunmak: kiralan-
mak.

استکنانه حال ایتمک istiknâh-ı hal etmek:
durumun aslını anlamak istemek.

استکنانه مرض ایتمک istiknâh-ı maraz et-
mek: hastalığı anlamak.

استمداد ایدلکم istimdad edilmek: yar-
dım istenmek.

استمداد کارانه istimdadkârane: yardım
istercesine.

استنکاف بیتابانه istinkâf-ı bîtâbane: hal-
sizce çekilme.

استهزاکار istihzakâr: alaycı.

استهزای مغرورانه istihza-yı mağrurane:
mağrur hayal.

اسرار لیلال esrar-ı leyal: gecelerin sır-
ları.

اسرار خانه esrârhâne: sırlar evi.

اسراف نوهوسانه isrâf-ı nevhevesane:
yeni hevesli savurganlık.

اسکات iskât: susturmak.

اسکات ایتمک iskât etmek: susturmak.

اسیر خولیا esir-i hülya: hayal esiri.

اشتغال اولنمق iştigâl olunmak: ilgilenil-
mek, uğraşılmak.

اشتغال ایتمک iştigâl etmek: ilgilenmek,
çalışmak.

اشتغالات ادبیه iştigalat-ı edebiye: edebi
uğraşılar.

اشتهار ایتمک iştihâr etmek: ünlenmek.

اشتیاق جانسوز iştiyâk-ı cansûz: can ya-
kan arzu.

eşkrîz-i ye's olmak: اشک ریز یأس اولمق
umutsuzluk gözyaşları dökmek.
eşkâl-i mütenevvia: çe- اشکال متنوعه
şitli şekiller. شیئلی شکیلر.
isabet-i ziya: ıstırahahat ıstırahahat
ısrâr-ı anûdane: inatçı ısr- ıstırahahat
rar.
ahîre: son yeni- ıstırahahat ıstırahahat
likler. ıstırahahat ıstırahahat
komed- udhûkeperdaz: komed- ıstırahahat
yen. ıstırahahat ıstırahahat
ağırlık ıztırâb-ı betâet: ıstırahahat ıstırahahat
ızdırabı. ıstırahahat ıstırahahat
nevmîdane: ıstırahahat ıstırahahat
umutsuzca ızdırap. ıstırahahat ıstırahahat
ahengin ıttirâd-ı âhenk: ahengin ıstırahahat
tekdüzeliği. ıstırahahat ıstırahahat
özel ıttirâd-ı mahsus: özel ıstırahahat
düzen. ıstırahahat ıstırahahat
özel ıttirad-ı mahsus: özel ıstırahahat
düzen. ıstırahahat ıstırahahat
mavi atlas. atlas-ı mâî: mavi atlas.
vicdan: itmînân-ı vicdan: vic- itmînân-ı vicdan
dan güvencesi, vicdan rahatlığı. itmînân-ı vicdan
özgüven. itmî'nân: özgüven.
kelâm: söz ıtınâb-ı kelâm: söz ıtınâb-ı kelâm
uzatma. ıtınâb-ı kelâm: söz ıtınâb-ı kelâm
uzatma.
geri döndür- iade etmek: geri döndür- iade etmek
mek. iade etmek: geri döndür- iade etmek
mek.
sükun etmek: iade-yi sükun etmek: iade-yi sükun etmek
sakinleşmek. iade-yi sükun etmek: iade-yi sükun etmek
sakinleşmek.

soğukkanlı- itidal-i tavır: soğukkanlı- itidal-i tavır
lık. itidal-i tavır: soğukkanlı- itidal-i tavır
lık.
itirazlar. itirazat: itirazlar.
yükseliş düş- i'tilâperest: yükseliş düş- i'tilâperest
künü. i'tilâperest: yükseliş düş- i'tilâperest
künü.
güvenerek. itimaden: güvenerek.
bîtekellüfane: itiyâd-ı bîtekellüfane: itiyâd-ı bîtekellüfane
tekellüfsüz alışkanlık. itiyâd-ı bîtekellüfane: itiyâd-ı bîtekellüfane
tekellüfsüz alışkanlık.
alışık itiyadkerde: alışık itiyadkerde: alışık
alışık.
yüz sinirleri. asâb-ı sîma: yüz sinirleri.
asâb-ı sîma: yüz sinirleri.
hüküm vermek. ita-yı hükmetmek: ita-yı hükmetmek
hüküm vermek.
gizli derin- amâk-ı hafâyâ: gizli derin- amâk-ı hafâyâ
likler. amâk-ı hafâyâ: gizli derin- amâk-ı hafâyâ
likler.
kalbin de- amâk-ı derûn: kalbin de- amâk-ı derûn
rinlikleri. amâk-ı derûn: kalbin de- amâk-ı derûn
rinlikleri.
ruhun derinlik- amâk-ı ruh: ruhun derinlik- amâk-ı ruh
leri. amâk-ı ruh: ruhun derinlik- amâk-ı ruh
leri.
uzayın derin- amâk-ı feza: uzayın derin- amâk-ı feza
likleri. amâk-ı feza: uzayın derin- amâk-ı feza
likleri.
maneviyatın derinlikleri. amâk-ı maneviyat: maneviyatın derinlikleri.
amâk-ı maneviyat: maneviyatın derinlikleri.
menazır: ivicâcât-ı menazır: ivicâcât-ı menazır
manzaraların kıvrımları. ivicâcât-ı menazır: ivicâcât-ı menazır
manzaraların kıvrımları.
ses kıvrımları. ivicâcât-ı sedâiye: ses kıvrımları.
sedâiye: ses kıvrımları. ivicâcât-ı sedâiye: ses kıvrımları.
ses kıvrımları.
ayrılmak, iğtirâb etmek: ayrılmak, iğtirâb etmek
gitmek. iğtirâb etmek: ayrılmak, iğtirâb etmek
gitmek.
batmak. iğtirâb etmek: batmak.
pislik derileri. ağşiye-yi levsiyat: pislik derileri.
ağşiye-yi levsiyat: pislik derileri.

مرام ایتمک ifade-yi meram etmek: meramını anlatmak.
 افتراق ایتمک iftirak etmek: ayrılmak.
 لعلین افسر efser-i la'lîn: lalden yapılmış taç.
 حقیقت ایتمک ifşâyı hakikat etmek: gerçeği ifşa etmek.
 باعد افق ufk-i baîd: uzak ufuk.
 بی انتهای سیاه ufk-i bîintihâ-yı siyah: sonsuz siyah ufuk.
 خیال افق ziyâdâr-i hayal: hayalin ışıklı ufku.
 مشمس افق ufk-i müşemmes: güneşli ufuk.
 نازکتر شعر ufk-i nâzikter-i şî'r: şiiirin daha nazik ufku.
 خلق افکار efkâr-ı halk: halkın düşünceleri.
 مخصوصه افکار efkâr-ı mahsusa: özel düşünceler.
 افهام ایتمک ifham etmek: anlatmak.
 دعوا اقامه ikame-yi dava: dava açma.
 اقتدار تفکر iktidar-ı tefekkür: düşünme gücü.
 قطب علیین aktâb-ı illiyyîn: yücelikler.
 اکتفا ایتمک iktifa etmek: yetinmek.
 اکثریت اوزره ekseriyet üzere: çoğunlukla.
 اكمال ایتمک ikmâl etmek: tamamlamak, bitirmek.

اكمال نواقص ikmâl-i nevakıs: eksikliklerin tamamlanması.
 البسة رسمیه elbise-yi resmiye: üniforma.
 التماع ضیا iltimâ-ı ziyâ: ışık parlaması.
 التیام ناپذیر iltiyamnâpezir: iyileşmez.
 السنه مختلفه elsine-yi muhtelif: çeşitli diller.
 الواح رقاصه elvâh-ı rakkâse: danseden tablolar.
 الواح ساکنه حیات elvâh-ı sakite-yi hayat: hayatın sessiz tabloları.
 الواح مختلفه مدھشه elvah-ı muhtelif-e-yi müdhişe: çeşitli müthiş tablolar.
 الوان متبسمه elvan-ı mütebessime: gülümseyen renkler.
 الوان مختلفه elvân-ı muhtelif: çeşitli renkler.
 امارات سابقه emârat-ı sabıka: geçmişte kalmış belirtiler.
 امارات محبت emârât-ı muhabbet: sevgi belirtileri.
 اماره استهزا emare-yi istihza: alay belirtisi.
 اماره ترویج emare-yi tervic: destek belirtisi.
 امتزاج الوان imtizâc-ı elvan: renk karışımı, renklerin uyuşması.
 امتزاج ایتمک imtizac etmek: birleşmek.
 امتزاج طبیعی imtizâc-ı tabii: doğal imtizaç.

امر حاکمانه emr-i hâkimane: hakimane emir.
 امکان امتدادی قدر imkân-ı imtidâdî kadr: göz alabildiğine.
 امل اشتہار emel-i iştiâr: meşhur olma emeli.
 امل اشتہار emel-i iştiâr: şöhret emeli.
 امل روح پرور emel-i ruhperver: ruh besleyici emel.
 امنیت استقبال emniyet-i istikbal: gelecek güvencesi.
 امنیت کسب ایتمک emniyet kesbetmek: emin olmak.
 امواج انوار emvac-ı envar: nur dalgaları.
 امواج حریر emvâc-ı harîr: ipek dalgaları.
 امواج خروشان emvâc-ı hurûşân: coşkun dalgalar, azgın dalgalar.
 امواج سیاه emvâc-ı siyah: siyah dalgaları.
 امواج موسیقی emvâc-ı mûsikî: musiki dalgaları.
 امواج نغمات emvâc-ı nagamât: nağme dalgaları.
 امور جاریه umûr-i cariyeh: günlük işler.
 امور مالیه umûr-i mâliye: mali işler.
 امید اخذ ثار ümid-i ahz-ı sâr: intikam alma umudu.
 امید اشتہار ümîd-i iştiâr: şöhret umudu.

امید تازه ümîd-i taze: taze umut.
 امید تحقق ümid-i tahakkuk: gerçekleşme umudu.
 امید منکسر ümid-i münkesir: kırık umut.
 امید موفقیات ümid-i muvaffakiyat: başarı umudu.
 امید نجات ümid-i necat: kurtuluş umudu.
 امینانه emînane: emince.
 انانیت معنویه enâniyet-i maneviye: manevi benlik.
 انتظار ایتمک intizâr etmek: beklemek.
 انتظار تحقق intizâr-ı tahakkuk: gerçekleşmeyi bekleme.
 انتظار کرده سی اولمق intizârkerdesi olmak: bir şeyi beklemek.
 انتظاراً intizâren: bekleyerek.
 انتظام مخصوص intizâm-ı mahsus: özel düzen.
 انتظام نگه نواز intizam-ı nigehnüvaz: gözleri okşayan düzen.
 انتقادات intikadat: eleştiriler.
 انتقاش ایتمک intikaş etmek: belirlemek.
 انجلا ایتمک incila etmek: parlamak.
 انجلای امید incilâ-yı ümîd: umut parıltısı.
 انجلای تبسم incila-yı tebessüm: gülümseme parıltısı.

شعشعه انجلاى incila-yı şa'saa: göste-
rişli parıltı.

فجر انجلاى incilâ-yı fecr: tanyeri par-
laklığı.

انجماد ایتمک incimâd etmek: donmak.

انحصار ادبیات عثمانیه inhisâr-ı edebiyât-ı
Osmaniye: Osmanlı edebiyatı te-
keli.

انحنای بی نهاییه inhinâ-yı bînihaye: son-
suz eğri.

اندیشه احتیاج endîşe-yi ihtiyâc: ihtiyaç
düşüncesi.

اندیشه مزعج endîşe-yi müz'ic: rahatsız
edici düşünce.

اندیشه معیشت endîşe-yi maîşet: geçim
düşüncesi.

انسال بشر ensâl-i beşer: kuşaklar.

انشراح درون inşirâh-ı derûn: ferah-
lama.

انطراق ایتمک intrâk etmek: patlamak.

انطراق مدهش intrak-ı müdhiş: müthiş
patlama.

انطفاء ایتمک intıfa etmek: sönmek.

انطفاء پذیر اولمق intıfapezir olmak: sön-
mek.

انطفاءنا پذیر intıfanâpezir: sönmez.

انعطاف ایتمک in'ıtaf etmek: dönmek.

انعکاس ایتمک in'ikâs etmek: yansımak.

انفجار ایتمک inficâr etmek: patlamak.

انفلاق انوار infilâk-ı envâr: ışık patla-
ması.

انقاض افکار enkaz-ı efkâr: düşünce yı-
kıntıları.

انقاض آمال enkaz-ı âmâl: emeller en-
kazı.

انقاض شکسته سموات enkâz-ı şikeste-yi
semâvat: göklerin kırık enkazı.

انقاض نشاید enkaz-ı neşayid: neşidele-
rin enkazı.

انقراض حیات inkıraz-ı hayat: hayat çö-
küştü.

انقسام ایتمک inkisam etmek: paylaşıl-
mak.

انقطاع ایتمک inkıtâ etmek: kesilmek.

انوار بهیجه envâr-ı behîce: sevinç nur-
ları.

انوار سما envâr-ı sema: gökyüzü nur-
ları.

انیس آمال enîs-i âmâl: emellerin can
dostu.

انیس قلب enîs-i kalb: kalp dostu.

انین احتضار enîn-i ihtizar: can çekişme
iniltisi.

انین اضطراب enîn-i ıztırab: ızdırap inil-
tisi.

انین ساکت enîn-i sâkit: sessiz inilti.

انین شکایت enîn-i şikayet: şikayet inil-
tisi.

انین مقهوریت enîn-i makhûriyet: kah-
rolmuşluk iniltisi.

انين موسيقى enîn-i mûsikî: musiki iniltisi.

اواخر ايام حيات evâhir-i eyyam-ı hayat: hayatın son günleri.

اوراق evrak-ı devair: dairelerin evrakı.

ريگ evlâd-ı deryâ-yı rîg: kum denizinin çocukları.

اوهام حسيات evham-ı hissiyat: his kuruntuları.

اهتزاز ايتمك ihtizâz etmek: titreşmek.

اهتزاز تأثر ihtizâz-ı teessür: üzüntü titreşmesi.

اهتزاز تبسم ihtizâz-ı tebessüm: tebessüm titreyişi.

اهتزاز نفس ihtizâz-ı nefes: nefes titreyişi.

اهميت خارق العاده ehemmiyet-i harikulade: olağanüstü önem.

اهميت عظيمه ehemmiyet-i azîme: büyük önem.

اهوال مظلمه ehvâl-ı muzlime: karanlık heyulalar.

اهوال مهتزّه ehvâl-ı mühtezze: titreşen heyulalar.

ايام مسعوده eyyâm-ı mesûde: mutlu günler.

ايراد سوال îrâd-ı sual: soru sorma.

ايضاح نکته ايتمك izah-ı nükte etmek: esprî açıklamak.

ايضاحات اوليه izahat-ı evveliye: ilk açıklamalar.

ايقاع ايتمك îkâ etmek: çıkarmak.

ايتلاف اولنمق itilaf olunmak: alışılmak.

باب فتوت bâb-ı fütüvvet: fütüvvet kapısı, cömertlik kapısı.

بار آلام bâr-ı âlâm: elemeler yükü.

بار ثقیل bâr-ı sakil: ağır yük.

بار ثقیل تزینات bâr-ı sakîl-i tezyinat: süslemelerin ağır yükü.

بار کلفت bâr-ı külfet: külfet yükü.

باران الماس bârân-ı elmas: elmas yağmuru.

باران آتش رنگ bârân-ı ateşrenk: ateş rengi yağmur.

باران درّ سیاه bârân-ı dürr-i siyah: siyah inci yağmuru.

بارد bârid: soğuk.

بازار اشترا bâzâr-ı iştira: satın alma pazarı.

بازار معاشقات bâzâr-ı muâşakat: aşk pazarı.

بازیچه آمال bâzîçe-yi âmâl: emeller oyuncağı.

بازیچه اشعه bâzîçe-yi eşî'a: ışık oyuncağı.

بازیچه هوس bâzîçe-yi heves: heves oyuncağı.

بالالتزام bililtizam: kasten.

بالای نگاه bâlâ-yı nigâh: bakışların üzeri.

بالین پرستانه bâlînperestane: yastığına düşkünçesine.

بحر پرخروش bahr-i pürhurûş: coşkun deniz.

بحر سکون پرور bahr-i sükûnperver: sakinleşmiş deniz.

بخار سکر buhâr-ı sekr: sarhoşluk buharı.

بخار سکر شعر buhar-ı sekr-i şî'r: şiirin sarhoşluk buharı.

بخار مستی buhâr-ı mestî: sarhoşluk buharı.

بختیارانه bahtiyarane: mutlulukla.

بخش اهمیت ایتمک bahş-ı ehemmiyet etmek: önem vermek.

بخش حیات ایتمک bahş-ı hayat etmek: hayat vermek.

بدایع اشعار bedâyi'-i eş'âr: şiirin yenilikleri.

بدایع آثار bedâyi'-i âsâr: orijinal eserler.

بدئاً bed'en: başlayarak.

بذل ائنیه bezl-i esniye: övgüde bulunma.

بر تقریب ber takrib: sürekli.

بربادیء حیات berbâdi-yi hayat: hayatın berbatlığı.

برق آسا berkâsâ: şimşek gibi.

برق جنت berk-i cinnet: cinnet yıldırımını.

برکان عرفان Bürkân-ı irfan: irfan yanardağı.

برکان متفسفر Bürkân-ı mütefesfir: fosforlu yanardağ.

برکانچه سوزان Bürkânçe-yi suzan: küçük yanardağ.

برهان قطعی burhân-ı kat'î: kesin kanıt.

بزم الفت bezm-i ülfet: dostluk meclisi.

بزم وصال bezm-i visal: vuslat meclisi.

بزمگاه ارواح bezmgâh-ı ervah: ruhlar meclisi.

بقایای تبخرات bekaya-yı tebahhurat: buharlaşka kalıntıları.

بقایای تفرعات bekaya-yı teferruat: diğer ayrıntılar.

بقایای ضیا bekâyâ-yı ziya: ışık kalıntıları.

بقایای ظلام bekâyâ-yı zalâm: karanlık artıkları.

بقایای ملال bekâya-yı melal: melalin geri kalanları.

بقیة الفت bakiyye-yi ülfet: dostluk kalıntısı.

بقیة جمله bakiyye-yi cümle: cümlenin devamı.

بقیة حکایه bakiyye-yi hikâye: hikayenin devamı.

بقیة خمار bakiyye-yi humâr: mahmurluk kalıntısı.

باقیة ضیا bakiyye-yi ziya: ışık kalıntısı.
 باقیة لرزش حیات bakiyye-yi lerziş-i hayat: hayat kalıntısı titreme.
 بکا انگیز bukâengiz: ağlatıcı.
 بکای مرحمت bukâ-yı merhamet: merhamet ağlaması.
 بکای مسخون bukâ-yı meshûn: hararetli ağlayış.
 بلا امضا bilâimzâ: imzasız.
 بلا تعیین bilâtayin: rastgele.
 بلافتور bilâfütur: fütursuzca.
 بلیغ beliğ: belagatlı.
 بوسش روح bûsiş-i ruh: ruh öpüşmesi.
 بوسش عاشقانه bûsiş-i aşıkane: aşıkane öpücük.
 بوسه بیتاب وصال bûse-yi bîtab-ı visal: kavuşmanın bitkin busesi.
 بوسه جانگداز bûse-yi cangüdaz: can eriten öpücük.
 بوسه شغف bûse-yi şagaf: sevinç busesi.
 بوسه شمس bûse-yi şems: güneşin busesi.
 بوسه عشق bûse-yi aşk: aşk öpücüğü.
 بوسه نومیدی bûse-yi nevmîdî: umutsuzluk busesi.
 بوی ازهار bûy-i ezhâr: çiçek kokuları.
 بوی امید bûy-i ümid: umut kokusu.
 بوی تراب bûy-i türâb: toprak kokusu.

بوی حزن bûy-i hüzn: hüznün kokusu.
 بوی راحت bûy-i rahat: rahatlık kokusu.
 بوی صحرا bûy-i sahra: kır kokusu.
 بوی صحراوی bûy-i sahrâvî: sahra kokusu.
 بوی مصیبت bûy-i musibet: musibet kokusu.
 بهای حیات beha-yı hayat: hayat pahası.
 بهای مساعی baha-yı mesai: çalışma ücreti.
 بهای معیشت behâ-yı maîşet: geçim değeri.
 بهت تأثر büht-i teessür: üzüntü şaşkınlığı.
 بی ادبانه bîedebane: edepsizce.
 بی اشتها bîiştihâ: iştahsız.
 بی آهنگ bîâhenk: ahenksiz.
 بی پایانیا کائنات bîpâyâni-yi kâinat: evrenin sonsunzuluğu.
 بی روح bîrûh: ruhsuz.
 بی شائیه bîşaibe: lekesiz.
 بی صبرانه bîsabrane: sabırsızlıkla.
 بی قیدانه bîkaydane: kayıtsızca.
 بی وزن bîvezn: vezinsiz.
 بیابان بی نهایی beyâbân-ı bînihâye: engin çöl.
 بیان رأی ایدلمک beyân-ı re'y etmek: görüş bildirmek.

beyan-ı mütalaa: görüş bildirme.
 beyt-i hazîn: hüznü beyit.
 bîâtâb-ı darabat kal-mak: darbelerle halsiz düşmek.
 bîzâr olmak: usanmak.
 pâ-y-ı firaş: ayak ucu.
 pürihtizâz: titrek.
 pürihtizaz: titrek; titreyerek.
 perdebîrunluk: edepsizlik.
 perdecûy-i karar ol-mak: karar perdesini aramak.
 perde-yi ye's: umutsuzluk perdesi.
 perestîş etmek: tapmak; aşırı derecede sevmek.
 perestû-yi mecruh: yaralı kırlangıç.
 perestîde-yi kalb: kalbin sevgilisi.
 pürsurur: sevinçli.
 pürgûluk: gevezelik.
 pervaz-ı çâlâk: kıvrak uçuş.
 pervaz-ı sübhan: ilahi uçuş.
 pervâz-ı nigâh-ı emel: emel bakışının uçuşu.
 perî-yi iştihar: şöhret perisi.

perî-yi dehâ: deha perisi.
 perîşanfikir: dağınık düşünceli.
 perîşânî: dağınıklık.
 perîşânî-yi efkâr: düşüncü dağınıklığı.
 perîşânî-yi hal: hal perişanlığı.
 perîşânî-yi dikkat: dikkat dağınıklığı.
 perîşânî-yi dimağ: beyin dağınıklığı.
 perîşânî-yi melûl: melalli perişanlık.
 pençe-yi adalet: adaletin pençesi.
 pençe-yi kavî: güçlü pençe.
 pençe-yi kahr: kahır pençesi.
 piyâle-yi telhî-yi hayat: hayatın acı kadehi.
 peyam-ı aşıkane: aşk mesajı.
 peyrev etmek: peşine takmak.
 pîş-i güzergâh: yol üstü.
 pîş-i nigâh: göz önü.
 peyk-i münevver: aydınlık uydu.
 tâbiş-i müşemmes: güneşli parıltı.

تأثر صمیمی teessür-i samîmî:samimi
üzüntü.
تأثر عمیق teessür-i amîk: derin
üzüntü.
تأثریاب اولمق teessüryâb olmak: etki-
lenmek.
تأثیر مضحک tesîr-i mudhik: komik
etki.
تأثیر ناخوش tesîr-i nâhoş: hoş olmayan
etki.
تأثیرات خارجیه tesîrât-ı hâriciye: dış te-
sirler.
تأثیرات محیطه tesîrât-ı muhite: orta-
mın etkileri.
تأخر ایتمک teehhür etmek: gecikmek.
تأذیء حس teezî-yi his: duygu ızdı-
rabı.
تاریخ ادبیات tarih-i edebiyat: edebiyat
tarihi.
تاریخ مختصر عشق tarih-i muhtasar-ı
aşk: aşkın kısa tarihi.
تازگیء حیات tâzegî-yi hayat: hayat ta-
zeliği.
تازیانهء ابتصار tâziyane-yi ibtisar: uyanış
kamçısı.
تأسیس مناسبت ایتمک tesis-i münasebet
etmek: ilişki kurmak.
تامینات قویة محبت teminat-ı kaviyye-yi
muhabbet: güçlü muhabbet temi-
natı.
تامینات محبت teminat-ı muhabbet:
sevgi güvencesi.

تأویلات tevîlat: teviller.
تأویلات مساعده tevîlat-ı müsaide: uy-
gun teviller.
تباعد ایتمک tebâud etmek: uzaklaş-
mak.
تبخیر ایتمک tebahhur etmek: buharlaş-
mak.
تبدیل اوزان tebeddül-i evzan: vezinle-
rin değışmesi.
تبدیل هم آهنگ معنا tebeddül-i
hemâheng-i mana: mananın
ahenkli değışimi.
تبدیل اشتغال اولنمق tebdîl-i iştigâl olun-
mak: uğraşı değıştirilmek.
تبدیل ایتمک tebdîl etmek: değıştir-
mek.
تبدیل بحث ایتمک tebdil-i bahs etmek:
konuyu değıştirmek.
تبدیل طور ایتمک tebdîl-i tavır etmek:
tavır değıştirmek.
تبدیل مسلک tebdîl-i meslek: meslek
değıştirme.
تبدیل مسلک ایتدیرمک tebdîl-i meslek et-
tirmek: duruşunu değıştirmek.
تبدیل وضعیت ایتمک tebdil-i vaziyet et-
mek: durumunu değıştirmek.
تبریک آمیز tebrikâmiz: tebrik içeren.
تبریکات tebrikat: tebrikler.
تبسم استخفاف tebessüm-i istihfâf kü-
çümseyici gülümseme.

تیسیم استرحام tebessüm-i istirham: istirham gülümsemesi.

تیسیم استهزا tebessüm-i istihza: alay gülümsemesi.

تیسیم تسین tebessüm-i tahsîn: beğeni gülümsemesi.

تیسیم ساری tebessüm-i sârî: bulaşıcı gülümseme.

تیسیم معنیدار tebessüm-i manîdar: manalı gülümseme.

تجاوزات جدال جویانه tecavüzat-ı cidalcûyane: mücadeleci tecavüzler.

تجاوزات خصمانه tecavüzat-ı hasmane: dümanca saldırılar.

تجدد لسان teceddüd-i lisan: dil yeniliği.

تجدید ایتمک tecdid etmek: yenilemek.

تجدید مقاوله tecdîd-i mukâvele: sözleşmeyi yenileme.

تجرد نفس tecerrüd-i nefis: kendinden soyutlanma.

تجمع ایتمک tecemmü etmek: toplamak.

تجویز اولنمق tecvîz olunmak: uygun görülme.

تحاشی ایتمک tehâşî etmek: korkmak.

تحت احتمالده taht-ı ihtimalde: ihtimal dahilinde.

تحت الصفر tahtessıfır: sıfırın altında.

تحسسات ذاتیه tahassüsât-ı zatiye: kişisel duygular.

تحفة جنان tuhfe-yi cinan: cennet hediyesi.

تحفة شمس tuhfe-yi şems: güneşin hediyesi.

تحقیرات tahkîrat: hakaretler.

تحکیم ایتمک tahkim etmek: sağlamlaştırmak.

تحیر ایتمک tahayyür etmek: şaşır- mak.

تخطر ایتمک tahattur etmek: anımsamak, hatırlamak.

تخطر ماضی tahattur-i mazi: geçmiş hatırlama.

تخطرات tahatturat: hatırlananlar.

تخفف ایتمک tahaffüf etmek: hafiflemek.

تخم دها tohm-i dehâ: dahilik tohumu.

تخم ایلمک tahammür eylemek: mayalanmak.

تدارک اسباب tedarik-i esbab: sebepleri hazırlama.

تدقیق مسئله ایتمک tedkik-i mesele etmek: meseleyi incelemek.

تدور tedevvür: yuvarlaklık.

تذکره tezkire: not.

ترانه تبریکات terane-yi tebrikat: kutlama teraneleri.

تربه آمال türbe-yi âmâl: emeller türbesi.

türbe-yi sakit: sessiz türbe.
 tertîb-i makul: makul düzen.
 tercüman-ı fasih: fasih dilli tercüman.
 tereddüd-i hükm: hükümdeki tereddüt.
 tereddüd-i mübtediyâne: acemice tereddüt.
 teressüm etmek: belirlemek.
 tersîm ettirmek: yazdırmak.
 tersîm etmek: şekil vermek, oluşturmak.
 tereşşuh etmek: sızmak.
 tereşşühat-ı miknatısiye: manyetik sızıntılar.
 tereffü etmek: yükselmek.
 terfîk olunmak: katılmak, işlek ettirilmek.
 terfîk etmek: katmak, eşlik ettirmek.
 terakkub etmek: beklemek.
 terkîb etmek: beklemek.
 terk-i zaman etmek: zaman ayırmak.
 terennüm-i feşâfeşkâr: hışıltili terennüm.
 terhîn etmek: ipotek vermek.

terhîn edilmek: ipotek edilmek.
 terhin edilmek: rehin verilmek.
 tezelzül-i berkî: yıldırım sarsıntısı.
 tezelzüle uğramak: sarılmak.
 tezehhür etmek: çiçeklenmek.
 tezeyyün etmek: süslenmek.
 tezyîfat: kötölemeler.
 teshîn etmek: ısıtmak.
 tesliyetsaz: teselli edici.
 taslît etmek: musallat etmek.
 teslîm-i nefis etmek: kendini teslim etmek.
 teslimiyet-i tâmme: tam teslim olma.
 teslimiyet-i nefsiye: kendini teslim etme.
 tesviye etmek: ödemek.
 teşbîh etmek: benzetmek.
 teşrîh etmek: açıklamak.
 teşrih etmek: açıklamak.
 teşrîk-i efkâr: fikir ortaklığı.
 teşrîk-i emel: emel birliği.

تشريك حسيات teşrîk-i hissiyat: duygu ortaklığı.

ايتمك تشفيه teşfiye etmek: şifa vermek.

تشويقات teşvîkat: teşvikler.

انظار تصادم tesadüm-i enzar: göz göze gel.

ايتمك تصحيح tashîh etmek: doğrulamak.

تصحيحاً tashîhen: düzelterek.

مسودات تصفيه tasfiye-yi müsveddat: müsveddelerin ayıklanması.

تضاد tezâd-ı tam: tam çelişki.

ايتمك تضمن tazammun etmek: içermek.

تضيقات tazyîkat: baskılar.

ايتمك تطبيق tatbik etmek: karşılaştırmak.

حرکت تطبيق tatbîk-i hareket: hareketi uydurma.

ايتمك تطليق tatlik ettirmek: boşattırmak.

تحسسات تعاطى teâtî-yi tahassüsât: duygu alışverişi.

تعب ثقلت taab-ı sıklet: ağırlığın verdiği yorgunluk.

تعب طاقتسوز ta'ab-ı tåkatsûz: takat tüketen yorgunluk.

تعب فكريسوز taab-ı fikirsûz: düşünceleri yakan yorgunluk.

تعبير شاعرانه tabîr-i şâirane: şairane tabir.

تعبير صحيح tabîr-i sahih: doğru tabir.

تعداد ايتمك tâdâd etmek: saymak.

قوت ايتمك تعديل tadil-i kuvvet etmek: kuvvetini dengelemek.

ايتمك تعذيب tazib etmek: azap vermek.

تعذيبات tazibat: azap çektirmeler.

عرض اولنمق taarruz olunmak: saldırılmak.

مزيفانه تعرضات taarruzat-ı müzeyyifane: kötüleyici saldırılar.

ايتمك تعشير taşîr edilmek: onda biri düşülmek.

ايتمك تعطيل معامله tatil-i muamele etmek: iş bırakmak.

تعميق بحث takib-i bahs: konunun takibi.

تعلق ايتمك taalluk etmek: ilgilendirmek.

تعلق ايتمك ta'lik etmek: ertelemek; asmak.

تعلق ايتمك talik etmek: bırakmak, ertelemek.

تعين ايتمك taayyün etmek: belirlemek.

تفرد ايتمك teferrüd etmek: kendini göstermek.

تفرعات ماسبق teferruât-ı mâsebak: daha önce olup bitenler.

تفرعات مباحثه teferruat-ı mübahase: tartışmanın ayrıntıları.

ایدلمک tefrik edilmek: ayrılmak.
 ایتمک تفریق ذوق zevk etmek: zevkini ayrı tutmak.
 ماسبق تفصیلات tafsilat-ı mâsebak: geçmiştteki ayrıntılar.
 مزعجه تفصیلات tafsîlat-ı müz'ice: rahatsız edici ayrıntı.
 مؤلمه تفصیلات tafsîlat-ı müellime: üzücü ayrıntı.
 ایمک تقدم tekaddüm etmek: erken davranmak.
 ایتمک تقدیم نفس takdim-i nefis etmek: kendini tanıtmak.
 ایتمک تقرب takarrüb etmek: yaklaşmak.
 ایتمک تقرر takarrür etmek: kesinleşmek.
 ایتمک تقرر takarrür etmek: oturmak.
 شعر تقرر takrîr-i şî'r: şiir okuma.
 ایتمک تقسیم ذهن taksim-i zihn etmek: zihnini bölmek.
 ایتمک تقصیر taksîr etmek: kısaltmak.
 پردازی تکلف تقید takayyüd-i tekellüf-perdâzî: tekellüflü konuşma bağlılığı.
 محبانه تقید takayyüd-i muhibbane: dostça bağlılık.
 موسوسانه تقید takayyüd-i mevsûsa-ne: vesveseyle sakınma.

پرورانه تقید نظافت takayyüd-i nezafet-perverane: temizlik kurallarına uyma.
 پردازانه تقیدات نطق takayyüdat-ı nutuk-perdâzane: konuşma kuralları.
 ایتمک تکائف tekâsûf etmek: yoğunlaşmak.
 تکتاز tektâz: koşarca.
 برقی تکرر tekerrür-i berkî: peşpeşe şimşek çakması.
 ایتمک تکمیل tekemmül etmek: tamamlanmak.
 سحاب تلامم telatum-i sehâib: bulut çalkantıları.
 ضیا تلامم telâtum-i ziyâ: ıfık çalkantısı.
 وقوع تلامم telâtum-i vukû: gerçekleşme çalkantısı.
 انوار تلاممگاہ telâtumgâh-ı envâr: nurların çalkantı yeri.
 تلذذ telezzüz: zevk alma.
 بدبختی تلذذ telezzüz-i bedbahtî: bedbahtlıktan zevk alış.
 ایتمک تلطیف نظر taltîf-i nazar etmek: gözü okşamak.
 یأس تلقینات telkînat-ı ye's: umutsuzluk telkinleri.
 ایتمک تلون televvün etmek: renklenmek.
 تلویث telvis etmek: kirletmek.

سودا تماس temâs-ı sevdâ: sevda teması.

لرزشار تماس temâs-ı lerzişdâr: titrek temas.

تماس ناگهانی مضراب temâs-ı nâgehânî-yi mızrab: mızrabın âni teması.

تماشاگران temâşâgeran: izleyiciler.

انتحار تماشاى intihar: intiharı izlemek.

تماشاى بیابان temaşa-yı beyaban: çölü seyretme.

تماشاى مناظر temaşa-yı menazır: manzaraları seyretme.

تمامى حصول tamâmî-yi husul: tamamen gerçekleşme.

تمامیت معنویه tamamiyet-i maneviye: manevi bütünlük.

تمثال رفیع timsâl-i refî': yüksek timsal.

تمثل ایتمک temessül etmek: benzetmek.

تنقیص ایتمک tenkîs etmek: eksiltmek.

تنور آبی tenevvür-i âbî: mavi aydınlık.

تنوع اوزان tenevvü-i evzân: vezin çeşitliliği.

تنوع ایتمک tenevvü etmek: çeşitlenmek.

توجیه نظر ایتمک tevcîh-i nazar etmek: gözlerini çevirmek.

توحش ایتمک tevahhuş etmek: korkmak.

توحید امل ایتمک tevhîd-i emel etmek: emelini birleştirmek.

تودیع درد درون tevdî-i derd-i derûn: gönül derdini anlatma.

توزین ایتمک tevzin etmek: dengelemek.

توسع ایتمک tevessü etmek: genişlemek.

توفیق امل ایتمک tevfîk-i emel etmek: arzulamak.

توقیف ایتمک tevkîf etmek durdurmak.

توکیل ایتمک tevkiil etmek: vekil bırakmak.

تولید افکار tevlîd-i efkâr: düşünce üretme.

توهم ایتمک tevehhüm etmek: düşünmek, sanmak.

تهدیدکارانه tehdîdkârane tehdit edercesine.

تهزیز ایتمک tehzîz etmek: titretmek.

تهور tehevür: öfke.

تهور بی قدرت tehevür-i bîkudret: güçsüzce köpürme.

تهور خروشان tehevür-i hurûşan: coşkun öfke.

تهوره کلمک tehevüre gelmek: kabarmak.

تیرانداز اولمق tîrendaz olmak: ok atmak.

ثروت معانی servet-i maânî: anlamlar serveti.

ثقلت مخوفه sıklet-i mahûfe: korkunç
ağırlık.
ثقلت مستی sıklet-i mestî: sarhoşluk
ağırlığı.
جابجا câbecâ: yer yer.
تلاطم جاذبة تلامم cazibe-yi telatum: çalkantı
cazibesi.
جامد câmid: cansız.
جاملق camlık: vitrin.
جانشین اولمق cânişîn olmak: yer al-
mak.
جبر نفس cebr-i nefis: kendini zorlama.
جبر نفس ایتمک cebr-i nefis etmek: ken-
dini zorlamak.
جدار سموات cidâr-ı semâvat: gökyüzü
duvarı.
جدارات مانعه cidarat-ı mania: engel
olan duvarlar.
جدول موازنه cedvel-i muvâzene: bütçe
çizelgesi.
جدیت حسیات ciddiyyet-i hissiyat: duy-
guların ciddiliği.
جذبہ مقناطسیه cezbe-yi miknâtiyye:
manyetik çekim.
جرعه cür'a: yudum.
جرم مشهود cürm-i meşhud: suçüstü.
جریان بی انتہا cereyan-ı bîintiha: son-
suz akış.
جریان بیتابانه cereyân-ı bîtâbâne: takat-
siz akış.

جریان سرسریء لسان cereyân-ı serserî-yi
lisan: dilin kontrolsüz konu-
ması.
جریان مخرش cereyan-ı muharriş: tah-
riş edici cereyan.
جریحه دار اولمق cerîhadar olmak: yara-
lanmak.
جریده cerîde: gazete.
جریده عربیه cerîde-yi arabîyye: Arapça
kaside.
جزئی حیات cüz'-i hayat: hayat parçası.
جستجوی آماجگاه cüstücûy-i âmacgâh:
hedef arama.
جسد بی روح cesed-i bâruh: ruhsuz be-
den.
جسم موهوم cism-i mevhûm: belirsiz
cisim.
جمع قوت ایتمک cem'-i kuvvet etmek:
güç toplamak.
جمل معترضه cümel-i mutarîza: yan
cümleler.
جناح حمایت cenâh-ı himayet: himaye
kanadı.
جناح خولیا cenah-ı hülya: hayal ka-
nadı.
جناح ریاح cenâh-ı riyah: rüzgarların
kanatları.
جنت مطالعه cinnet-i mütâlaa: okuma
cinneti.
جنگه دار cünhadar: suçlu.
جواب امید cevâb-ı ümîd: umut cevabı.

جويبار غنوده cûybâr-ı gunûde: uyuyan
irmek.

جوينده مرحت cûyende-yi merhamet:
merhamet isteyen.

جهات ماده cihât-ı maddiye: maddi
yönler.

جهان آمال cihan-ı âmâl: emeller dün-
yası.

جهان سياست cihân-ı siyaset: siyaset
dünyası.

جهت cihet: taraf

جهت شمالي cihet-i şimâlî: kuzey ta-
rafı.

جهت مضحك cihet-i mudhik: gülünç
yan.

جهد موقت cehd-i muvakkat: geçici
çaba.

جهراً cehren: yüksek sesle.

جهل تعندی cehl-i taannüdî: inatçı ce-
halet.

چاره ساز اولمق çâresâz olmak: çare bul-
mak.

چاره تدارك çâre-yi tedarik: bulunma
yolu.

چاره تسويه çare-yi tesviye: çözüm çä-
resi.

چاره نجات çare-yi necat: kurtuluş çä-
resi.

چالاکي حرکت çâlâkî-yi hareket: kıv-
raklık.

چركاب تحقيقات çirkâb-ı tahkirat: haka-
ret çirkefleri.

چهره پدر çehre-yi peder: baba yüzü.

چهره تراشیده çehre-yi tırâşîde: tıraşlı
yüz.

چهره شفقت çehre-yi şefkat: şefkat
yüzü.

چهره متمسخر çehre-yi mütemeshir:
alaycı yüz.

چهره معصوم çehre-yi masum: masum
yüz.

چهره نشاط çehre-yi neşât: sevinç
yüzü.

حال پریشان اليمه hal-i perişan-ı elîme:
elemli perişan hal.

حال تنهائي hal-i tenhaî: yalnızlık ahli.

حال حزين hal-i hazîn: hüzünlü hal.

حال خولياپرور hâl-i hülyâperver: hülya
dolu hal.

حال طغيان شباب hal-i tuğyan-ı şebab:
gençliğin taşkın hali.

حائز معنى haiz-i mana: anlamlı.

حبس فكر ايتمك habs-i fikr etmek: dü-
şüncesini hapsetmek.

حجاب مترددانه hicâb-ı mütereddidane:
tereddütlü utangaçlık.

حجت تسليميت hüccet-i teslimiyet: tes-
limiyet belgesi.

حجت محبت hüccet-i muhabbet: sevgi
belgesi.

حجرپاره hacerpare: taş parçası.

اشتغال hücre-yi iştigal: çalışma odası.

حجره انيسه حیات hücre-yi enîse-yi hayat: hayatın munis hücreyi.

حجره مخصوصه hücre-yi mahsusa: özel oda.

حجره مساعي hücre-yi mesai: çalışma odası.

حده افاده hiddet-i ifade: ifade hiddeti.

حده عاجزه hiddet-i acize: acizce hiddet.

حذف نفس hazf-ı nefis: kendini alıkoyma.

حرارة خفيف hararet-i hafif: hafif sıcaklık.

حرارة صفوت hararet-i safvet: temiz sıcaklık.

حرارة صفوت hararet-i safvet: temizlik harareti.

حرارة مستی harâret-i mestî: sarhoşluk harareti.

حرب بی فاصله harb-i bîfasıla: aralıksız savaş.

حرکات ادبيه harekât-ı edebiye: edebiyat hareketleri.

حرکات مطرده harekât-ı muttaride: düzenli hareketler.

حرکت عمومیه hareket-i umumiye: genel hareket, genel davranış.

حرکت غیر ارادیه hareket-i gayr-i iradiye: iradesiz hareket.

حرکت میخانیکیه hareket-i mihânikiye: mekanik hareket.

حرکت نعمات hareket-i nagamat: nağmelerin hareketi.

حرکه موسیقیه hareke-yi mûsikiye: musiki hareketi.

حرمگاه حیات haremgâh-ı hayat: hayat haremi.

حریر لاجورد harîr-i lâciverd: lacivert ipek.

حریص رفعت harîs-i rif'at: yükseliş hırslısı.

حریم حسیات harîm-i hissiyat: duyguların haremi.

حزن آور hüznâver: hüznlendirici.

حزن تنهائی hüzn-i tenhâî: yalnızlık hüznü.

حس افتخار hiss-i iftihâr: iftihar duygusu.

حس انشراح hiss-i inşirah: ferahlık duygusu.

حس بارد hiss-i barid: soğuk his.

حس تردد hiss-i tereddüd: tereddüt duygusu.

حس حرمت hiss-i hürmet: saygı duygusu.

حس حسد hiss-i hased: kıskançlık duygusu.

حس حسرت hiss-i hasret: özlem duygusu.

hiss-i hodkâmî: bencillik duygusu.
 hiss-i hoşbînî: iyimserlik hissi.
 hiss-i dostî: dostluk hissi.
 hiss-i acz: acizlik duygusu.
 hiss-i adavet: düşmanlık duygusu.
 hiss-i garib: tuhaf duygu.
 hiss-i gayr-i müesses: asılsız duygu.
 hiss-i merhamet: merhamet duygusu.
 hiss-i nefret: nefret duygusu.
 hiss-i noksân-ı iktidâr: yetersizliği hissetme.
 hiss-i vehamet: vahimlik duygusu.
 hassasiyet-i marîzane: hastalıklı hassaslık.
 hasretkâr: özlemlî.
 hüsn-i ikmal etmek: iyi bir şekilde bitirmek.
 hüsn-i insicâm: güzel diziliş.
 hüsn-i tetabuk: örtüşme.
 hüsn-i telakki etmek: iyi karşılamak.
 hüsn-i tevcih: iyiye yorma.

hüsn-i hal: iyi hal.
 hüsn-i hâtime vermek: iyi son vermek.
 hüsn-i muâşeret: iyi geçim.
 hasûdane: kıskançça.
 hissiyat-ı insaniyet: insanlık duyguları.
 hissiyat-ı âmîzişkârane: haşır neşir olma duyguları.
 hissiyat-ı haysiyet: onur duyguları.
 hissiyat-ı güzideyi insaniyet: insanlığın seçkin duyguları.
 hissiyat-ı muhabbet: sevgi duyguları.
 hissiyat-ı mahrum: mahrum duygular.
 hissiyat-ı namûskârane: namus duyguları.
 haşmet-i lisân: dil ihtişamı.
 haşmet-i müdeb-debe-yi semâ: gökyüzünün gösterişli ihtişamı.
 haşmet-i mana: anlamdaki ihtişam.
 hissemend olmak: hisse almak.

hisseyâb olmak: hisse almak, etkilenmek.
 hisse-yi bahtiyarî: bahtiyarlık payı.
 hisse-yi töhmet: suçlama hissesi.
 hisse-yi muhabbet: sevgi payı.
 hisse-yi mesuliyet terettüb etmek: sorumluluk düşmek.
 huzzâr: orada bulunanlar.
 hazz-1 bâran: yağmur hazzı.
 hazz-1 cavidanî: ebedi haz.
 hazz-1 dilgüşâ: gönül açan haz.
 hazz-1 sükût: sessizlik hazzı.
 hazz-1 garib: tuhaf haz.
 hazz-1 latîf: latif haz.
 hazz-1 müskir-i hissiyat: duyguların sarhoş edici hazzı.
 hakk-1 iştirak: katılım hakkı.
 hakk-1 tercüme: çeviri ücreti.
 hakk-1 teşâur: şair geçinme hakkı.
 hakk-1 tasarruf: tasarruf hakkı.

hakk-1 mahsus: özel hak.
 hakk-1 manevî-yi malikiyet: manevi sahiplik hakkı.
 hakâyık-1 fecîa-yı hayatiye: feci hayat gerçekleri.
 hakikat-1 bedîhiye: apaçık gerçek.
 hakikat-1 halde: aslında.
 hakikat-1 zelile: düşküncü gerçek.
 hakikat-1 müdhişe: müthiş gerçek.
 hikâyat-1 müntehabe: seçme hikayeler.
 hükm-i kat'î: kesin hükmü.
 humma-yı müdhiş: müthiş humma.
 hamle-yi bitâb: bitkin hamle.
 hamle-yi cesaret: cesaret hamlesi.
 hamle-yi ziyâ: ışık hamlesi.
 hamle-yi karar: karar hamlesi.
 hamle-yi metanet: metanet hamlesi.
 hayat-1 insaniyet: insanlık hayatı.
 hayat-1 beşer: insan hayatı.
 hayat-1 bînasib: nasipsiz hayat.

آسوده حیات تنها و آسوده hayat-1 تنها ve âsûde: تنها ve huzurlu hayat.
 جهنم حیات hayat-1 cehennem: cehennem hayatı.
 حرمان حیات hayat-1 hirman: mahrumluk hayatı.
 خولیا حیات hayat-1 hülya: hayal hayatı.
 رفیقانه حیات hayat-1 refikane: arkadaşlık hayatı.
 ساده حیات hayat-1 sade: sade hayat.
 ساکت حیات hayat-1 sakite: sissez hayatı.
 سعادت حیات hayat-1 saadet: saadet hayatı.
 سکینه حیات hayat-1 sekîne: sakin hayatı.
 شکسته حیات hayat-1 şikeste: kırık hayatı.
 شهر حیات hayat-1 şehri: şehir hayatı.
 ماتمزه حیات hayat-1 matemzede: matemli hayatı.
 ازدواج حیات hayat-1 mesude-yi izdivac: mutlu evlilik hayatı.
 مکتب حیات hayat-1 mekteb: okul hayatı.
 ناموسکارانه حیات hayat-1 namuskârane: namuslu hayatı.
 مطبوعات حیات hayat-1 matbuat: basın hayatı.

مغلوبیت خاتم hâtem-i mağlûbiyet: yenilgi mührü.
 تسلیت خاتمه تسلیت hâtime-yi tesliyet: teselli bitişi.
 ظریفانه خاتمه hâtime-yi zarifane: zarifçe soru.
 غیر منتظره خاتمه hâtime-yi gayri-i muntazara çekmek: beklenmedik şekilde son vermek.
 خارجیہ نظارتی hariciye nezareti: dışişleri bakanlığı.
 خاطرات رفاقت hâtırât-ı refakat: arkadaşlık anıları.
 لطیفہ خاطرات hâtırât-ı latîfe: güzel anılar.
 مبہمہ خاطرات hâtırât-ı mübheme: belirsiz anılar.
 ماتم خاطرہ hatıra-yı matem: matem hatırası.
 خاک مزار hâk-i mezar: mezar toprağı.
 حاییدہ hâyîde: çok kullanılmış.
 خبر مهم haber-i mühim: önemli haber.
 خبر وفات haber-i vefat: ölüm haberi.
 ختام احضار hitam-ı ihzar: hazırlığın bitmesi.
 ختام مدت hitam-ı müddet: sürenin dolması.
 خرابہ سیمای میت harabe-yi sima-yı meyyit: ölü yüzün harabesi.

ثروت hazâin-i servet: servet hazineleri.
 خزینه آتش hazîne-yi âteş: ateş hazinesi.
 روح خزینه hazîne-yi ruh: ruh hazinesi.
 طبع حساست hasâset-i tab': tabiat pin-tiliği.
 دل خسته hastadil: gönlü hasta.
 امل خسته hasta-yı emel: emel hastası.
 مدید خسران hüsrân-ı medîd: uzun hüsrân.
 خشیت تنهایی haşyet-i tenhâî: yalnızlık korkusu.
 خصم موهوم hasm-ı mevhum: belirsiz düşman.
 خط استقامت hatt-ı istikamet: yol, yön.
 خط اندیشه hatt-ı endişe: düşünce çizgisi.
 خط رقص hatt-ı rakkas: rakedici hat.
 خط متبدل hatt-ı mütebeddil: değişken çizgi.
 خط مدید hatt-ı medîd: uzun hat, uzun çizgi.
 غافلانه خطای hata-yı gafilane: gafletle yapılan hata.
 تحصيل خطوط hatevât-ı tahsîl: eğitim aşamaları.
 خفاگاه سکون و ظلام hafâgâh-ı sükun ve zalâm: sakinliğin ve karanlıkların gizlendiği yer.

غم خفایای bezm-i gayb: gayp meclisinin gizlilikleri.
 حسیات خفایای hafâyâ-yı hissiyat: duyguların gizli yanları.
 ظلام خفایای hafâyâ-yı zalâm: karanlıkların gizlilikleri.
 خفت طیران hiffet-i tayeran: uçma hafifliği.
 خفت عقل hiffet-i akl: akılsızlık.
 خفت فوق العاده hiffet-i fevkalade: olağanüstü hafiflik.
 خفیف الصوت hafîfüssavt: hafif sesli.
 خلاف معتاد hilâf-ı mu'tâd: her zamanın aksine, alışılmışın tersine.
 خلافگیرانه hilâfgîrane: muhalifçe.
 خلجان مدهش halecan-ı müdhiş: müthiş çarpıntı.
 خمیره غیر معینه hamîre-yi gayr-i muayyene: belirsiz hamur.
 خنجره بند hançerebend: boğazı düğümlenen.
 خنداخذ handâhand: gülücüklerle dolu.
 خنده hande: gülüş.
 خنده ریز handerîz: gülücükler döken.
 خنده استهزا hande-yi istihza: alay gülüşü.
 خنده استهزار hande-yi istihzâ: alay gülüşü.
 خنده امید hande-yi ümid: umut gülüşü.

خندۀ آشنایی hande-yi aşinâyî: aşinalık gülüşü.
 خندۀ بیاض hande-yi beyaz: beyaz gülüş.
 خندۀ نشاط hande-yi neşat: sevinç gülüşü.
 خندۀ نشوہ بخش hande-yi neşvebahş: neşeli gülüş.
 خندۀ نوپیدای امید hande-yi nevpeydâyı ümid: yeni belirmiş bir umut gülüşü.
 خواب تسلیت بخشا hâb-ı tesliyetbahşâ: teselli edici uyku.
 خواب گران hâb-ı giran: ağır uyku, derin uyku.
 خوابندہ hâbende: uyuyan.
 خوابیدہ hâbîde: uyumuş.
 خوابیدۀ سکون hâbîde-yi sükûn: sakinlik uykusunda.
 خواب پوشیدہ havâtır-ı pûşîde: örtülü anılar.
 خواهش جزئی hâhiş-i cüz'î: küçük istek.
 خورشید امید hurşîd-i ümîd: umut güneşi.
 خوش آیندہ hoşâyende: hoş giden.
 خولیاپرور hülyâperver: hayal dolu.
 خولیاجوی سودا hülyâcûy-i sevda: sevda hayalini arayan.
 خولیا بی اساس hülya-yı bâesas: temelsiz hayal.

خولیا سعادت hülya-yı saadet: saadet hayali.
 خولیا ضایع hülya-yı zâyi: yitik hayal.
 خولیا عشق hülya-yı aşk: aşk hayali.
 خولیا مسلک hülya-yı meslek: meslek hayali.
 خولیا پرور hülyâperver: hayal dolu.
 خیال خہدہ ناک hayal-i handenâk: gülen hayal.
 خیال رؤیت مناظر hayal-i ruyet-i menazır: manzaraları görme hayali.
 خیال سمع hayal-i sem': işitme hayali.
 خیال مقبرہ hayal-i makber: makber hayali.
 خیال مهاجم hayal-i muhacim: saldırgan hayal.
 خیال نازنین hayâl-i nâzenin: nazenin hayal.
 خیالات شباب hayâlat-ı şebâb: gençlik hayalleri.
 خیانت عاشقانہ hiyanet-i aşkane: aşkane hainlik.
 خیانت عشق hıyânet-i aşk: aşk hıyaneti.
 داد و ستد ادب dâdusited-i edeb: edebiyat pazarı.
 داهیہ عظما dâhiye-yi uzmâ büyük bela.
 دائرہ جذبہ dâire-yi cezbe: çekim dairesi.
 دائرہ خصوصیہ dâire-yi hususiye: özel daire.

نظارت دائره محدوده نظارت dâire-yi mahdûde-yi nezâret: sınırlı gözlem dairesi.
 دائره محييط هوا daire-yi muhit-i hava: hava alınan ortam.
 دائره مضيقه daire-yi mazîke: dar daire.
 درجات شدت derecât-ı şiddet: şiddet dereceleri.
 درجات فوقانيه derecât-ı fevkâniye: üst dereceler.
 درجه تحمل derece-yi tahammül: dayanma derecesi.
 درجات سفالت derece-yi sefalet: sefalet derecesi.
 درجه صنعت derece-yi sanat: sanat derecesi.
 درجه لياقت derece-yi liyâkat: liyakat derecesi.
 درد احتياج derd-i ihtiyac: muhtaçlık derdi.
 درد درون derd-i derûn: gönül derdi.
 درد طاقت فرسا derd-i tâkatfersâ: takat kesici dert.
 درد عميق derd-i amik: derin dert.
 درد فکرسوز ايجاد derd-i fikrsûz-i icad: yaratmanın fikir yakan derdi.
 درون چشمان derûn-i çeşmân: gözlerin içi.
 دروه سفالت devre-yi sefalet: sefillik dönemi.
 دريای ازهار deryâ-yı ezhar: çiçek denizi.

دریای تابدار deryâ-yı tâbdâr: parıltılı deniz.
 دریای سيم derya-yı sîm: gümüş deniz.
 دریای صاف بيابان derya-yı saf-ı beyaban: saf çöl denizi.
 دریای مينا deryâ-yı mînâ: mine rengi deniz.
 دریای نور derya-yı nur: ışık denizi.
 دريده پر derîdeper: kanadı parçalanmış.
 دريغ ايتمک dirîğ etmek: esirgemek.
 دست حسد dest-i hased: kıskançlık eli.
 دست دشمن dest-i düşman: düşman eli.
 دست قهر dest-ı kahr: kahır eli.
 دست معاونت dest-i muâvenet: yardım eli.
 دغدغه dağdağa: hara güre.
 دفتر مبيض defter-i mübeyyez: temize çekilmiş defter.
 دفع مصيبت def'-i musibet: musibeti uzaklaştırma.
 دقائق صنعت dakâyık-ı sanat: sanat incelikleri.
 دقائق محتويات dakâyık-ı muhteviyat: içindekilerin incelikleri.
 دقيقه استحضار dakika-yı istihzar: hazırlık dakikası.
 دلبنده dilbend: gönülden bağlı.

دلشکنانه dilşikenane: kalp kırarcasına.

دم ساکن dem-i sâkin: soğukkanlılık.

دماغ صاف dimâğ-ı saf: saf beyin.

معلول دماغ dimağ-ı malul: hastalıklı beyin.

دمکارلق ایتمک demkârlık etmek: eşlik etmek, dem tutmak.

دمگیر demgîr: dem tutan.

دمگیر اولمق demgir olmak: dem tutmak.

دوام مرغوبیت devam-ı mergubiyet: beğenilmenin sürekliliği.

دوای مغشی deva-yı muğşî: kendinden geçirtici ilaç.

دور devir: tur.

دوره استراحت devre-yi istirahat istirahat arası.

دوره اضطرابات devre-yi ıztırabat: ızdıraplar devresi.

دوره حساسه حیات devre-yi hassâse-yi hayat: hayatın hassas dönemi.

دوره مسعوده حیات devre-yi mesude-yi hayat: hayatın mutlu dönemi.

دوره مغشیه حسیات devre-yi mağşiyeye-yi hissiyat: duygularla kendinden geçiş devresi.

دونیت dûniyet: düşüklük.

دونیت dûniyet: düşüklük.

دهای شعر deha-yı şî'r: şiiir dahisi.

دهشت حقیقت dehşet-i hakikat: gerçeğin dehşeti.

دیباجه مشاق dîbâce-yi meşâkk: zorlukların başlangıcı.

دیو مهیب dîv-i mehib: heybetli dev.

ذرات جاذبه zerrat-ı cazibe: cazip zerreler.

ذلت نفس zillet-i nefis: düşkünlük.

ذوبان ایتمک zeveban etmek: erimek.

ذوق جهنمی zevk-i cehennemî: cehennem zevki.

ذوق حیات zevk-i hayat: hayat zevki.

ذوق سلیم zevk-i sem': kulak zevki.

ذوق صمیمیت zevk-i samimiyet: samimilik zevki.

ذوق مساعی zevk-i mesai: çalışma zevki.

ذوق مشکل پسند zevk-i müşkülpesend: müşkülpesend zevk.

ذی روح zîruh: canlı.

رابطه خفیه rabıta-yı hafiyye: gizli bağ.

رحیمانه rahîmane: acıyarak.

رسائل ادبیه resâil-i edebiye: edebi dergiler.

رسم انشاد resm-i inşâd: okunma töreni.

رسم انشاد اثر resm-i inşad-ı eser: eserin okunma töreni.

رسم تأسس اشتهار resm-i teessüs-i iştihar: şöhret kazanma töreni.

اولمق رسیده خاتمه اولمق resîde-yi hâtîme olmak: sona ermek.

اولمق رسیده ختام اولمق resîde-yi hâtîme olmak: sona ermek.

اولمق رسیده کمال اولمق resîde-yi kemal olmak: olgunlaşmak.

اولمق رسیده وقوف اولمق resîde-yi vukuf olmak: öğrenilmek.

رشتهٔ محبت rişte-yi muhabbet: sevgi bağı.

رطیب ratîb: nemli.

رعشات سریعہ raeşât-ı serîa: hızlı titremeler.

رعشه بخش ra'şebahş: titretici.

رعشه درآ تأثیر اولمق ra'şedar-ı tesir olmak: etkiyle titremek.

رعشهٔ آتشین ra'şe-yi âteşin: ateşli titreyiş.

رعشهٔ بارده ra'şe-yi bâride: soğuk titreme.

رعشهٔ باره ra'şe-yi bâride: soğuk titreme.

رعشهٔ حدت ra'şe-yi hiddet: öfke titremesi.

رعشهٔ ناخسونودی ra'şe-yi nâhoşnûdî: hoşnutsuzluk titremesi.

رفاقت صباوت refâkat-ı sabâvet: çocukluk arkadaşlığı.

رفع صدا ref'-i seda: ses yükseltme.

رفقاي محرمیت rüfeka-yı mahremiyet: mahremiyet arkadaşları.

رفیق حیات refik-i hayat: hayat arkadaşı.

رفیقہ ملاطفت refîka-yı mülâfat: şakalaşma arkadaşı.

رفیقہ ہم نفس refîka-yı hemnefes: birlikte nefes alınacak arkadaş.

رقص کیفی raks-ı keyfî: keyfî raks.

رقص مستانه raks-ı mestane: sarhoşça raks.

رقص نازان raks-ı nazan: nazlı raks.

رکز نگاه ایتمک rezk-i nigâh etmek: gözünü dikmek.

رکن مهم rükn-i mühim: önemli ayak.

رنگ بکر reng-i bîkr: bakir renk.

رنگ اسرار reng-i esrar: sırlar rengi.

رنگ بی حیات reng-i bîhayat: hayatsız renk.

رنگ تبسم reng-i tebessüm: gülümseme rengi.

رنگ جاذب عدم reng-i cazib-i adem: yokluğun cezbedici rengi.

رنگ جامد reng-i camid: donuk renk.

رنگ حزن reng-i hüzn: hüzn rengi.

رنگ حزين reng-i hazîn: hüznünlü renk.

رنگ رطیب reng-i ratîb: rutubetli renk.

رنگ غیر مضبوط reng-i gayr-i mazbut: zaptedilmez renk.

رنگ لاجورد reng-i lâciverd: lacivert renk.

reng-i mübhem: belirsiz renk.
 reng-i mübhemiyet: belirsizlik rengi.
 reng-i muhtazır: can çekişen renk.
 reng-i ye's: umutsuzluk rengi.
 rûhenîs ruh: dostu.
 rûh-i harîm-i pakize: temiz ruh haremî.
 rûh-i şî'r: şiiirin ruhu.
 rûh-i üryan: çıplak ruh.
 rûh-i mütekellim konuşan ruh.
 rûh-i nâzenin-i müte-ellimane: elemli nazenin ruh.
 ruhaniyet-i hissiyat: duyguların ruhanılığı.
 rûhnevaz: ruh okşayan.
 rûz-i gülfâm: gül renkli gün.
 rûzgâr-ı kaza: kaza rüzgarı.
 revzençe-yi zümrüt: zümrüt penceresi.
 revîş-i mâtemgîrâne: matemli gidiş.
 revnak-ı elvân: renklerin parlaklığı.
 revnak-ı hayat: hayat canlılığı.

rüyââmîz: rüyamsı.
 rüyâ-yı müdhiş: müthiş rüya.
 rehber-i sıbyan: çocuk rehberi.
 rehîn-i infiham olmak: anlaşılmak.
 rûus: diploma.
 rüyâ-yı aşk: aşk rüyası.
 riyâh-ı leyal: gece rüzgarları.
 rîzan etmek: dökmek.
 zâde-yi nâgehanpeyda: ansızın doğmuş olan.
 zübde-yi âmâl-i kalb: kalp emellerinin özü.
 zübde-yi muhassalat: edinimlerin özü.
 zübde-yi mütalaat: görüşlerin özü.
 zahm-ı sûznâk: yakıcı yara.
 zülal-i tesliyet: teselli duru suyu.
 zülal-i saadet: saadetin duru suyu.
 zaman-ı incila-yı ümid: umudun parlama zamanı.
 zaman-ı tevakkuf: bekleme zamanı.
 zaman-ı müsaid: uygun zaman.

طياره zümre-yi tayyare: uçucu zümre.
 استرحام زمزمه zemzeme-yi istirham: yalvarma mırıltısı.
 آب زمزمه zemzeme-yi âb: su şırıltısı.
 آهنین زمزمه zemzeme-yi ahenin: demirden mırıltı.
 رؤیاپرور زمزمه zemzeme-yi rüyâperver: rüyamsı şırıltı.
 ساکنه زمزمه zemzeme-yi sakite: suskun mırıltısı.
 شبانگه زمزمه zemzeme-yi şebangâh: gece mırıltısı.
 عشق زمزمه zemzeme-yi aşk: aşk mırıltısı.
 مبهمه زمزمه zemzeme-yi mübheme: belirsiz mırıltı.
 واپسین زمزمه zemzeme-yi vâpesîn: son mırıltı.
 زمین تجربه اتخاذ ایمنک زمین-i tecrübe ittihaz etmek: denemek.
 ظلمت زمین زمین-i zulmet: karanlık zemin.
 زمین فحش زمین-i fuş: fuhuş zemini.
 زمین لیلی زمین-i leyli: gece zemini, gece ortamı.
 مصاحبه زمین زمین-i musahabe: sohbet zemini.
 زمین منور زمین-i münevver: aydınlık zemin.

زنجیر تضاد zincir-i teza: çelişki dizisi.
 جوانانه زندگی zindegî-yi civânane: gençlik canlılığı.
 زوال ناپذیر zevalnâpezir: yok olmaz.
 زهر درد zehr-i derd: dert zehi.
 زهر مemat zehr-i memat: ölüm zehri-satvet-i kalbiye: kalp temizliği.
 زهرابه zehrâbe: zehirli su.
 زیارت قبر ziyaret-i kabr: kabir ziyareti.
 زیارت متوالیه ziyaret-i mütevaliye: sürekli ziyaret.
 زیر حزن ظلال زیر hüzn-i zılâl: karanlık hüznlerin altı.
 ساعات مساعی sâât-ı mesai: çalışma saatleri.
 ساعات مشاق و امید sâât-ı meşâkk u mihen: meşakkat ve sıkıntılı saatler.
 ساعت ابتدا saat-i ibtida: başlama saati.
 ساکنانه sâkitane: sessizce.
 ساکن محله sakin-i mahalle: mahalle sakini.
 سامع لطفکار sâmi'-i lutufkâr: lutufkâr dinleyici.
 سامع نوازشکار sâmi'-i nüvâzişkâr: okşayıcı dinleyici.
 سامعه نواز sâmianevaz: kulak okşayan, kulağa hoş gelen.
 سانحه داران دها sânihadârân-ı dehâ dahice fikir üretenler.

saye-yi işmîzaz: tikslenme gölgesi.
 سایه انعكاس sâye-yi in'ikâs: yansıma gölgesi.
 مظلم سایه sâye-yi muzlim: karanlık gölge.
 ستره اسمر süt-re-yi esmer: esmer örtü.
 ستره تسليت süt-re-yi tesliyet: teselli örtüsü.
 ستره ماتم süt-re-yi mâtem: matem örtüsü.
 ستره ناز süt-re-yi naz: naz örtüsü.
 ستون آب sütun-i ab: su sütunu.
 ستون براهين sütûn-i berâhin: kanıtlar sütunu.
 ستون متلاطم sütun-i mütelatim: çalkantılı sütun.
 ستون منور sütun-i münevver: aydınlık sütun.
 سحاب پاره sehâbpâre: bulut parçası.
 سحاب پاره خولیا sehâbpâre-yi hülya: hayalin bulut parçası.
 سحاب پاره گریه sehâbpâre-yi girye: bir parça ağlama bulutu.
 سحاب حدت sehâb-ı hiddet: öfke bulutu.
 سحاب دوار sehâb-ı devvâr: dönen bulut.
 سحاب حسیات sehâib-i hissiyat: duygu bulutları
 سحرآمیز sihrâmîz: sihirli.

سد مانع sedd-i mâni: engel.
 سدیل اسمر و شفاف sedîl-i esmer ve şeffaf: esmer ve şeffaf tül.
 سر بوششکار عشق ser-i bûsişkâr-ı aşk: aşkın öpüşme dolu başı.
 سر حسیات sır-ı hissiyat: duygular-daki sır.
 سرائر serâir: sırlar.
 سرائر درون serâir-i derun: kalpteki sırlar.
 سرائر لوئیات serâir-i levsiyat: pislik sırları.
 سرائر مجلدات serâir-i mücelledat: kitapların sırları.
 سرستیء کلام serbesti-yi seyelan: akışkanlık serbestliği.
 سرستیء معاشقه serbestî-yi muâşaka: sevişme serbestliği.
 سرتاسر sertâser: baştan başa.
 سردار زمرة موسیقی serdâr-ı zümre-yi mûsikî: müzik grubu başı.
 سردارانه sirdarane: sırdaşça.
 سررشتهء مصاحبه serrîşte-yi musâhabe: sohbet konusu.
 سرسریء لیال serseri-yi leyâl: gecelerin serserisi.
 سرسریانه serseriyane: aylak aylak.
 سرشک ماتم sirişk-i matem: matem gözyaşları.
 سرعت مشی sür'at-ı meşy: yürüme hızı.

سرفرو ایتمک serfurû etmek: baş eğ-
mek.
سرفرو برده تعظیم اولمق serfurûburde-yi
tazim olmak: saygıyla eğilmek.
سیرقت ایقاع ایمک sirket îkâ etmek: hur-
suzluk yapmak.
سرمحرر sermuharrir: başyazar.
سرور سعادت sürur-i saadet: saadet se-
vinci.
سرور طفلانه sürûr-i tıflane: çocukça se-
vinç.
سطیحه satîha: satıh, yüzey.
سطیحه سفید و شعشه دار satîha-yı sefid
ve şa'şaadar: beyaz ve şaşaalı yü-
zey.
سعادت عائله saadet-i aile: aile saadeti.
سعادت ماضیه saadet-i maziye: geride
kalan saadet.
سعی فعالانه sa'y-i faalane: faaliyetli ça-
lışma.
سعی متمادی sa'y-i mütemâdi: sürekli
çalışma.
سفالته حیات sefalet-i hayat: hayat sefa-
leti.
سفالته معیشت sefâlet-i maîşet: geçim
sefaleti.
سقوز نشاید sukût-i neşâyid: neşidele-
rin düşüşü.
سقوط بارد sukût-i barid: soğuk düşüş.
سقوط بی انصافانه sukût-i bîinsafane: in-
safsızca düşüş.

سقوط بی نهاییه sukût-i bînihaye: sonsuz
düşüş.
سقوط حرمتکارانه sukut-i hürmetkârane:
saygılı düşüş.
سقوط زخم‌دار sukut-i zahmdar: yaralı
düşüş.
سكر نشوه sekr-i neşve: neşe sarhoş-
luğu.
سکوت ایتک sükût etmek: susmak.
سکوت پرست sükûtperest: sessizliği se-
ven.
سکوت پرورلک sükûtperverlik: suskun-
luk.
سکوت ماتمگیرانه sükût-i mâtemgîrane:
matemli sessizlik.
سکوت متفکرانه sükût-i mütefekkirane:
düşünceli sessizlik.
سکوت مصرانه sükut-i musırrane: ısrarlı
sessizlik.
سکوت ممات sükut-i memat: ölüm ses-
sizliği.
سکون تام sükût-i tam: tam sessizlik.
سکون تسلیمیت sükun-i teslimiyet: tes-
lim olma sakinliği.
سکون تفکر sükun-i tefekkür: düşünce
sakinliği.
سکون تنهایی sükun-i tenhaî: tenhalığın
dinginliği.
سکون حیات sükûn-i hayat: hayat sa-
kinliği.

سکون خوابداری sükûn-i hâbdârî: uy-
kulu sakinlik.
سکون دم sükûn-i dem: soğukkanlılık.
سکون دم sükun-i dem: soğukkanlılık.
سکون سعادت sükun-i saadet: saadet
dinginliği.
صبح سکون sükun-i sabah: sabah sa-
kinliği.
سکون عشق پرور sükûn-i aşkperver: aşk
dolu sakinlik.
سکون عمیق sükun-i amîk: derin sakin-
lik.
سکون فکر sükûn-i fikr: düşünce sakin-
liği.
سکون کلمک sükun gelmek: yatışmak.
لسان سکون sükûn-i lisan: suskunluk.
سکون مخصوص sükûn-i mahsus: özel
sakinlik.
سکون ملول sükûn-i melul: melülce sa-
kinlik.
سکون پرور sükûnperver: sakin.
سکون گاه آرامش sükûngâh-ı ârâmiş din-
lenme yeri.
سلام آشنائی selam-ı âşînâî: aşinalık se-
lamı.
سلام تسلیت ساز selam-ı tesliyetsaz: te-
selli edici selam.
سلام نظر selam-ı nazar: bakış selamı.
سلام وداع selâm-ı veda: veda selamı.
سلامت فکر selamet-i fikr: sağduyu.

سلب ایتمک selbetmek: elinden almak.
سلسله اضداد silsile-yi ezdâd: zıtlar di-
zisi.
سلسله اموات silsile-yi emvât: ölümler di-
zisi.
سلسله اموات silsile-yi emvât: ölümler
dizi.
سلسله آمال silsile-yi âmâl: emeller di-
zisi.
سلسله تحصیل silsile-yi tahsil: öğrenim
dizisi.
سلسله تضاد silsile-yi tezdad: çelişki di-
zisi.
سلسله تناسخ silsile-yi tenasuh: tenasuh
dizisi.
سلسله تنوع نغمات silsile-yi tenevvü-i
nagamat: nağmelerdeki çeşitlilik
dizisi.
سلسله حریر silsile-yi harîr: ipek dizisi.
سلسله خیالات silsile-yi hayâlat: hayal-
ler dizisi.
سلسله فرضیات silsile-yi faraziyat: var-
sayımlar zinciri.
سلسله مجادلات silsile-yi mücadelat-ı
hayat: hayat mücadeleleri dizisi.
سلسله مطالعات silsile-yi mütâlaat: gö-
rüşler.
سلسله نشاید silsile-yi neşâyid: şiir di-
zisi.
سلسله وقوعات silsile-yi vukûat olaylar
zinciri.

شدیده sille-yi şedîde: şiddetli tokat.
مصیبت sille-yi musibet: musibet tokatı.
سم آتشناک semm-i âteşnâk: ateşli zehir.
سم نافذ semm-i nâfiz: etkili zehir.
سمای انجلا sema-yı incila: parlama göğü.
سمای بهار sema-yı bahar: bahar seması.
سمای پاکیزه sema-yı pakize: temiz gökyüzü.
سمای پرواز semâ-yı pervâz: uçma seması.
سمای شباب sema-yı şebab: gençlik seması.
سمع روح sem'-i rûh: ruh kulağı.
سنگ قبر seng-i kabr: mezar taşı.
سنگ مزار seng-i mezar: mezar taşı.
سنوحات رقیقه sünûhât-ı rakîka: ince düşünceler.
سوء استعمالat sû-i istimalat: kötüye kullanımlar.
سوء افعال sû-i ef'âl: kötü eylemler.
سوء مشمولات sû-i meşmûlat: kötü yanlar.
سوداپرور sevdaperver: sevdalı.
سودای بی نصیب sevdâ-yı bînasib: nasipsiz sevda.

سودای شدید sevda-yı şedîd: şiddetli sevda.
سوزش مدهش sûziş-i müdhiş: müthiş yangı.
سوق خولیا ایتمک sevk-i hülya etmek: hayallerini yönlendirmek.
سوق فکر ایتمک sevk-i fikr etmek: düşünmek, kafa yormak.
سوق هوس ایتمک sevk-i heves etmek: heveslenmek.
سهو ترتیب sehv-i tertib: dizgi hatası.
سهولت مانعه براندازانه suhulet-i mâniabere-dazane: engel kaldıran kolaylık.
سؤال استمدادکارانه suâl-i istimdadkârane: yardım istercesine soru.
سؤال ایراد اولنمق suâl îrâd olunmak: soru sorulmak.
سؤال ساکتانه suâl-i sâkitane: sessiz soru.
سؤال ناگهانی suâl-i nâgehânî: ani soru.
سیالات رعشه seyyâlat-ı ra'şe: titreyiş akıntıları.
سیالة آتش seyyâle-yi ateş: ateş akıntısı.
سیر مجنونانه seyr-i mecnûnane: mecnunca seyir.
سیران سرگیجه بخش seyerân-ı sergîcebahş: başdöndürücü gezinti.
سیران نازان seyrân-ı nâzân: nazlı gezinti.

seyelân-ı sakîl: sakil akış.
seyelân-ı hurûşan: coşan akıntı.
seyelân-ı marîzane: hastaca akış.
seyelan-ı mevcerîz: dalgalar dökken akışkanlık.
sima-yı hazîn: hüznülü sima.
sima-yı dildar: sevgilinin yüzü.
sîmâ-yı sâlhurde: yaşlı sima.
sîmâ-yı seyyal: akışkan sima.
simâ-yı siyâh: siyah gökyüzü.
sima-yı meyûs: umutsuz yüz.
sîma-yı mübhem: belirsiz yüz.
sima-yı müteverrim: verimli yüz.
sima-yı müstehzi: alaycı sima.
sîmâ-yı müstehzi-yi kamer: ayın alaycı siması.
sîne-yi âfâk: ufukların sinesi.
sîne-yi bîkr: bakir göğüs.

sîne-yi hafâya: gizliliklerin göğsü.
sîne-yi hâbîde-yi semâ: gökyüzünün uyuyan göğsü.
sîne-yi sehâib: bulutların içi.
sîne-yi sevda: sevda göğsü.
sîne-yi mahûf: korkunç sine.
seyyîât-ı hareket: kötü hareketler.
şâireyn: iki şair.
şahid-i iştihar: şöhret güzeli.
şahid-i hülya: hayal dilberi.
şâhid-i fikr: düşünce dilberi.
şâyân-ı ülfet: dikkate değer.
şebab-ı hayat: hayatın gençliği.
şebâb-ı hülyâcûy-i hayat: hayatın hayal arayan gençliği.
şebab-ı sevdavî: sevdalı gençlik.
şahsiyet-i münferide ve mümtaze: tek ve seçkin şahsiyet.
şedâid-i âheng: ahenkteki şiddetler.

رد شدت افادهٔ رد şiddet-i ifâde-yi red: red ifadesinin şiddeti.

تصوت شدت تصوت şiddet-i tasavvut: ses şiddeti.

معنا شدت şiddet-i mana: anlam şiddeti.

حسیات شرح کتاب şerh-i kitab-ı hissiyat: duygular kitabının şerhi.

زهرناک شرحهٔ زهرناک şerha-yı zehrî: zehirli yara.

مرغوبیت شرف şeref-i mergubiyet: beğenilme şerefi.

مضاربه شرکت مضاربه şirket-i mudarebe: emek-sermaye şirketi.

شعر جدید شی'r-i cedîd: yeni şiir.

حیات شعر ذی حیات شی'r-i zîhayat: canlı şiir.

شعر شامی شی'r-i şâmî: akşam şiiri.

شعر صاف شی'r-i sâf: saf şiir.

شعر علوی شی'r-i ulvî: yüce şiir.

شعر غم پرور شی'r-i gamperver: gamlı şiir.

شعر غیر مضبوط حیات شی'r-i gayr-i mazbut-i hayat: hayatın kayda geçirilmemiş şiiri.

شعر فریادکار شی'r-i feryâdkâr: feryat eden şiir.

شعر مبهم شی'r-i mübhem: belirsiz şiir.

شعر مغموم شی'r-i mağmûm: gamlı şiir.

شعر ملال شی'r-i melal: melal şiiri.

شعر مناظر شی'r-i menazır: manzaraların şiiri.

شعر نازک و رقیق شی'r-i nazik ve rakik: ince, duygulu şiir.

شعر آمیز شی'râmiz: şiirsel.

شعر پاش اولمق şa'sa'apâş olmak: parıltı saçmak.

شعر امید şaşaa-yı ümid: umut şaşaa-sı.

شعر انجلا şaşaa-yı incila: parlak şaşaa.

شعر خفیفه şa'sa'a-yı hafife: hafif şaşaa.

شعر دیده فروز şaşaa-yı dîdefurûz: gözleri parlatan şaşaa.

شعر صبح بهار şaşaa-yı sabah-ı bahar: bahar sabahının şaşaa-sı.

شعر فوق العاده şaşaa-yı fevkalade: olağanüstü şaşaa.

شعر ناز şaşaa-yı nâz: naz şaşaa-sı.

شعر شعله حیات şule-yi hayat: hayat şulesi.

شعر شفایاب اولمق şifâyâb olmak: şifa bulmak.

شعر شفقت والدیت şefkat-ı vâliyyet: annelik şefkati.

شعر شکسته اصابت سحاب اولمق şikeste-yi isâbet-i sehâb olmak: bulut çarpmasıyla kırılmak.

شعر شکل تام şekl-i tam: tam şekil.

شعر مبهم شکل şekl-i mübhem: belirsiz şekil.

شکل مخصوص کسب ایتمک şekl-i mahsus kesbetmek: özel şekil almak.
 شکل موهوم şekl-i mevhum: belirsiz şekil.
 شکل مهیب şekl-i mehîb: heybetli şekil.
 شکوفه امل şükûfe-yi emel: emel çiçeği.
 شکوفه خیال şükûfe-yi hayal: hayal çiçeği.
 شلاله نشوه şelale-yi neşve: neşe şelalesi.
 شمس امید şems-i ümîd: umut güneşi.
 شمس درخشان şems-i dırâşan-ı sevda: parlak sevda güneşi.
 شمع لهی şem'alı meşaleli, mumlu.
 شوق تازه şevk-i taze: taze şevk.
 شهر خیال şehper-i hayal: hayal kânadı.
 شهره اضطراب şehka-yı ıztırab: ızdırap çılgılığı.
 شهره بکا şehka-yı bükâ: ağlama hıçkırığı.
 شهرناز خیال şehnâz-ı leyâl: gecelerin naz şahı.
 شهيق اضطراب şehîk-i ıztırab: ızdırap çılgılığı.
 شهيق مزعج şehîk-i müz'ic: rahatsız edici çılgılık.
 شيء مجهول şey'-i mechul: bilinmez şey.
 شیرینکام اولمق şîrînkâm olmak: mura-dına ermek.

صاحب امتیاز sahibi-i imtiyaz: imtiyaz sahibi.
 صاحب بهره sahib-i behre: nasipli.
 صاحب مزیت sâhib-i meziyyet: meziyet sahibi.
 صاحب معلومات sâhib-i malumat: bilgi sahibi.
 صباح حیات sabâh-ı hayat: hayat sabahı.
 صباح منور sabah-ı münevver: aydınlık sabah.
 صبورانه saburane: sabırlıca.
 صحرة عربان sahra-yı üryan: çıplak sahra.
 صحنه انجلا sahne-yi incila: parlama sahnesi.
 صحنه برهنه sahne-yi birehne: çıplak sahne.
 صحنه تماشا sahne-yi temaşa: tiyatro sahnesi.
 صحنه سحرآمیز sahne-yi sihrâmiz: sihirli sahne.
 صحنه سفالت sahne-yi sefalet: sefalet sahnesi.
 صحیفه اضطراب sahîfe-yi ıztırâb: ızdırap sayfası.
 صحیفه بختیاریء حیات sahîfe-yi bah-tiyârî-yi hayat: hayattaki bahtiyarlık sayfası.
 صدای پای ملانک sedâ-yı pâ-yı melâik: meleklerin ayak sesi.

صدای حاکمانه sedâ-yı hâkimane: haki-
mane ses.
صدای حدت seda-yı hiddet: öfke sesi.
صدای حرمان sedâ-yı hirman: mahrum-
luk sesi.
صدای حزين sedâ-yı hazîn: hüznü
ses.
صدای محترز seda-yı muhteriz: çekin-
gen ses.
صدای مستهزی seda-yı müstehzi: alaycı
ses.
صدای مسکت seda-yı müskit: sustu-
rucu ses.
صدای معذب seda-yı muazzeb: azaplı
ses.
صدای مهتز sedâ-yı mühtez: titreşim ses.
صدای مؤثرانه sedâ-yı müessirane: üz-
gün ses.
صدای صدمه برقیه sadme-yi berkiye: yıldırım
çarpması.
صدای صدمه صعود sadme-yi suûd: yükseliş
darbesi.
صفت حاکمیت sıfat-ı hâkimiyet: hakim-
lik sıfatı.
صفت ذلیلانه sıfat-ı zelîlane: düşkün sı-
fatı.
صفت محکومیت sıfat-ı mahkûmiyet:
mahkumluk sıfatı.
صفحة تأثرات safha-yı teessürat: üzüntü
safhası.

صلاحیت محقه salahiyet-i muhıkka:
haklı yetki.
صلاحیت مشروعہ salâhiyet-i meşrua: ya-
sal yetki.
صمیمیت حیاتیه samimiyet-i hayatiye:
hayat samimiliği.
صمیمیت سابقه samimiyet-i sabıka: eski
samimilik.
صمیمیت مناسبات samimiyet-i münase-
bat: ilişkilerdeki samimilik.
صنایع داخلیہ sanâyi-i dâhiliye: yurt içi
sanatları.
صنایع نفیسه sanayi-i nefise: güzel sa-
natlar.
صنعت ایراد sanat-ı îrad: konuşma sa-
natı.
صنعت تصویر و افاده sanat-ı tasvir ve
ifade: tasvir ve ifade sanatı.
صنعت تغنی sanat-ı tegannî: şarkıcılık
sanatı.
صنعت شکل و صورت sanat-ı şekl ve su-
ret: şekil ve biçim sanatı.
صنوف ادبیہ sunûf-i edebiye: edebi sı-
nıflar.
صنوف عادیہ sunûf-i idâdiye: lise sınıf-
ları.
صنیعه sanî'a: düzmece.
صورت جریان حیات sûret-i cereyân-ı ha-
yat: hayatın akış şekli.
صورت قطعیہ ده sûret-i kat'iyede: kesin
olarak.

suret-i muhıkka: haklı şekil.
 sûret-i mutâde-yi tertîb: alışılmış diziliş şekli.
 sayha-yı istihfaf: küçümseme haykırışı.
 sayha-yı hayret: şaşkınlık haykırışı.
 zabt-ı hissiyat: duyguların kontrolü.
 zabt-ı nefis: kendini tutma.
 darb etmek: çarpmak.
 darabât-ı gayr-i münkatia: kesintisiz darbeler.
 darabat-ı kalb: kalp atışları.
 darbe-yi gayr-i muntazara: beklenmedik darbe.
 darbe-yi karâr: karar darbesi.
 darbe-yi kazâ: kader darbesi.
 darbe-yi matem: matem darbesi.
 darbe-yi müdhîşe: müthiş darbe.
 za'f-ı neseviyet: kadınlık zaafı.
 zammolunmak: eklenmek.
 zamm-ı re'y etmek: görüştürmek.

ziyâfet-i fevkalade: sıradışı ziyafet.
 ziyâfet keşîde etmek: ziyafet çekmek.
 ziyâ-yı rakkâs: danseden ışık.
 ziyâ-yı zerd: sarı ışık.
 ziyâ-yı la'l: lâl rengi ışık.
 tâbi': yayıncı.
 tâk-ı zulmet: karanlık takı.
 tâk-ı lâciverd: lacivert tak.
 tâkatberendaz: takat tüketici.
 tâkatfersa: takat kesici.
 tabakât-ı siyah: siyah katmanlar.
 tabakat-ı zalâm: karanlık katmanları.
 tabakât-ı mütederrice: basamak basamak katmanlar.
 tabiat-ı mahsusa: özel tabiat.
 tarrâkaperdaz: gürültülü patırtılı.
 tarrâka-yı ahengdar: ahenkli patırtı.
 tarrâka-yı şehîk-i ıztırab: ızdırap çılgınının patlaması.
 tarab-ı lengân: aksak neşe.

مشى طرب مشى tarab-1 meşy: yürüyüş neşesi.

شعر طرز اخير شعر tarz-1 ahîr-i şî'r: son şiir tarzı.

استفساركارانه طرز استفساركارانه tarz-1 istifsâr-kârane: soru sorarca tarz.

آخر طرز آخر tarz-1 âhar: başka şekil.

تتابع طرز تتابع tarz-1 tetâbu': birbirini izleme tarzı.

تركيب طرز تركيب tarz-1 terkîb: terkip tarzı.

تعيين طرز تعيين tarz-1 tayin: belirleme tarzı.

تلفظ طرز تلفظ tarz-1 telaffuz: telaffuz tarzı.

جواب طرز جواب tarz-1 cevab: cevap tarzı.

حيات طرز حيات tarz-1 hayat: hayat tarzı.

روابط طرز روابط tarz-1 revâbıt: ilişkiler tarzı.

قراة طرز قراة tarz-1 kırâat: okuma tarzı.

مأیوسانه طرز مأیوسانه tarz-1 mey'yûsâne: umutsuzluk dolu tarz.

محاكمة طرز محاكمة tarz-1 muhakeme: muhakeme tarzı.

مضحكة طرز مضحكة tarz-1 mudhike: gülünç tarz.

اعصاب طغیان اعصاب tuğyan-1 asab: sinir krizi.

حسیات طغیان حسیات tuğyân-1 hissiyat: duygu taşkınlığı.

مدید طغیان مدید tuğyân-1 medid: uzun kabarış.

مرارت طغیان مرارت tuğyan-1 meraret: acılık isyanı.

طغیان یأس tuğyan-1 ye's: umutsuzluk taşkınlığı.

طبیعیة طلاق تالاکات talâkat-1 tabîye: dola dil düzgünlüğü.

طنطنة الفاظ tantana-yı elfâz: sözlerin tantanası.

طنطنة لذائذ tantana-yı lezaiz: zevkler tantanası.

طور تعظم tavr-1 taazzum: büyükleme tavrı.

طور جدیت پردازی tavr-1 ciddiyyet-perdâzî: ciddi tavr.

طور خاموش tavr-1 hâmuş: suskun tavr.

طور متردد tavr-1 mütereddit: ikircikli tavr.

طور متكلفانه tavr-1 mütekellifane: resmi tavr.

طوفان اشعه tûfân-1 eşi'a: ışık tufanı.

طوفان افکار tufan-1 efkar: düşünce tufanı.

طوفان انوار tûfân-1 envâr: nurlar tufanı.

طوفان آتش غرام tufan-1 ateş-i garam: aşkın ateş tufanı.

طوفان لعل tufan-1 la'l: lâl rengi tufanı.

طوفان نغمات tûfân-1 nagamât: nağmeler tufanı.

طولانی tûlânî: uzunlamasına.

طی نفس tayy-i nefis: alçakgönüllülük.

طیران ایتمک tayerân etmek: uçmak.

tayeran-ı mecnunane: طیران مجنونانه
mecnunca uçuşma.
zarâfet-i fikriye: fikir zarifliği.
zarâfet-i muâşeretkârane: saygı kulları zarifliği.
zıll-ı endişe: endişe gölgesi.
zıll-ı hayal: hayal gölgesi.
zıll-ı sâmit: suskun gölge.
zıll-ı mütekâsif: yoğun gölge.
zıll-ı mütenâsif: yarı gölge.
zıll-ı müteneffis: nefes alan gölge.
zulmet-i hissiyat: duygu karanlığı.
zulmet-i sükûnperver: sakin karanlık.
zulmet-i meşâk: meşak-katler karanlığı.
zulmet-i meşkûkiyet: şüphe karanlığı.
zulmet-i netîce: sonuç karanlığı.
zulmet-i hîcî: hiçlik karanlığı.
âdet-i müfrite: aşırı adet.
âtıfet-i mebzûle: bol sevgi.

âlem-i edebiyat: edebiyat alemi.
âlem-i zîhayat: canlı âlem.
âlem-i rûh: ruh alemi.
âlem-i sihr: sihir alemi.
âlem-i şî'r: şiir alemi.
âlem-i mübhem-i hayâl: belirsiz hayal alemi.
âmmî: avamca.
ibare-yi müterceme: çevrilmiş ibare.
acz-i meyûsane: umutsuzca acizlik.
adem-i ittîrâd-ı efkâr: düşünce düzensizliği.
adem-i iltifat: iltifatsızlık.
adem-i zarâfet: kabalık.
adem-i makrûniyet: yaklaşmama.
adûyane: düşmanca.
azab-ı ihtirak: tutuşma azabı.
azab-ı tahammülfersa: dayanılmaz azap.
azab-ı müdhiş: müthiş azap.
arbedegâh-ı hayat: hayatın savaşım yeri.

موفقیت عزم azm-i muvaffakiyyet: başarı azmi.
 عشق خودکام aşk-ı hodkâm: bencil aşk.
 عشق مأیوس aşk-ı me'yus: umutsuz aşk.
 عشق مجروح aşk-ı mecruh: yaralı aşk.
 عشق ملوث aşk-ı mülevves: pis aşk.
 عشق منكسر aşk-ı münkesir: kırık aşk.
 عصى سحر دها asâ-yı sehâr-ı dehâ: dehanın büyüleyici asâsı.
 عطالت حسیات atalet-i hissiyat: duygusal atılışı.
 عطشداران بیابان atşdârân-ı beyâban: çöl susamışları.
 عقدہ گریه ukde-yi girye: ağlama düğümü.
 عکس زمزمه aks-i zemzeme: mırıldanın yansıması.
 علامات استفهام alâmat-ı istifham ve hayret: soru ve ünlem işaretleri.
 علاوة مشکلات ilave-yi müşkülât etmek: ek zorluk çıkarmak.
 علت عصبیه illet-i asabiye: asabi illet.
 علم ثروت ilm-i servet: ekonomi.
 علویت سانحات ulviyet-i sanihat: akla gelen fikirlerin yüceliği.
 علویت شعر ulviyet-i şîr: şiir yüceliği.
 علی الحساب alelhesab: hesaba saydırarak.

عمان دیجور ummân-ı deycûr: karanlık deniz.
 عمان سکون ummân-ı sükun: sakinlik denizi.
 عمر برهوا ömr-i berhava: boşa giden ömür.
 عمق بی پایان umk-i bîpâyân: dipsiz derinlik.
 عمق سیاه umk-i siyah: siyah derinlik.
 عمق قعر نایاب umk-i ka'r-ı nâyâb: erişilmez derinlik.
 عمل میخانیکى amel-i mihanîkî: mekanik işlem.
 عهدہ کفایت uhde-yi kifayet: sorumluluk.
 عید عائله iyd-i aile: aile bayramı.
 غا آلود ایتیمک gamâlûd etmek: gamlandırmak.
 غبار انوار gubâr-ı envâr: nur tozu.
 غرابت مسکره garabet-i müskire: sarhoş edici gariplik.
 غرائب جو garâibcû: tuhaflik arayan.
 غرغره فغان gargara-yı figan: feryat gargarası.
 غرور دها gurur-i deha: deha gururu.
 غریب الدیار garîbüddiyar: gurbette.
 غریبه موسیقی garîbe-yi mûsikî: musiki ucubesi.
 غزلسرالی ایتیمک gazelserâlık etmek: gazel okumak.

گازابناک gazabnâk: gazaplı.

گنجه گشا goncegüşa: goncalanan.

نوشکفته گنجه gonca-yı nevşüküfte:
yani açılmış gonca.

پایان غور بی gavr-ı bîpâyân: dipsiz de-
rinlik.

ایتمک گیبوت gaybubet etmek: bulun-
mamak.

حساس غیر gayr-i hassas: hassas olma-
yan.

ایستجواب غیر قابل gayr-i kabil-i isticvab:
cevap alınamaz.

اسکات غیر قابل gayr-i kabil-i iskât: sus-
turulmaz.

افاده غیر قابل gayr-i kabil-i ifade: ifade
edilemez.

املا غیر قابل gayr-ı kabil-i imla: doldu-
rulmaz.

تحلیل غیر قابل gayr-i kabili tahlil: tahlil
edilemez.

تصویر غیر قابل gayr-i kabil-i tasavvur:
tasavvur edilmez.

تعداد غیر قابل gayr-i kabil-i tadad: sa-
yılmaz.

حصول غیر قابل gayr-i kabil-i husul: ger-
çekleşemez.

رجعت غیر قابل gayr-i kabil-i ric'at: geri
dönülmez.

شبهه غیر قابل gayr-i kabil-i şübhe: şüp-
helenilmez.

عفو غیر قابل gayr-i kabil-i af: affedil-
mez.

مدافعه غیر قابل gayr-i kabil-i müdafaa:
savunulmaz.

مقاومت غیر قابل gayr-i kabil-i mukave-
met: direnilmez.

محق غیر gayr-i muhik: haksız.

مرئی غیر gayr-i mer'î: görülmez.

منتظر غیر gayr-i muntazar: beklenme-
dik.

منتظم غیر gayr-i muntazam: düzen-
siz.

غيرت ترقی پروانه gayret-i terakkîperve-
rane: ilerici gayret.

فاتحه fatiha: açılış.

ضیاع فاجعه facia-yı zıyâ': kaybetme fa-
ciası.

محبت فاصله fâsıla-yı muhabbet: mu-
habbet arası.

حجله فانوس fânûs-i hacle: gerdek
odası feneri.

مادیه فائده fâide-yi maddiye: maddi
yarar.

حیات فتور fütûr-i hayat: hayat bezgin-
liği.

عمیق فتور fütur-i amik: derin bezgin-
lik.

حسیات فجایع fecâyi-i hissiyat: duygu
faciaları.

آلام فجیعه fecîa-yı âlâm: elemeler faci-
ası.

حیات fecîa-yı zîhayat: canlı
facia.

امید ferr-i ümid: umut ışığı.

مصرانه firar-ı musırrane: ısrarlı ka-
çış.

شباب افکنده fıraş-ı şebâbefkende:
gençliğin atıldığı yatak.

اولمق ferceyâb-ı intikaş
olmak: şekillenmekten kurtul-
mak.

اولمق ferceyâb-ı pervaz
olmak: uçmak istemek.

اولمق ferceyâb-ı firar ol-
mak: kaçmak.

اولمق fırsatyâb olmak: fırsat
bulmak.

اولمق fırsatyâb-ı müla-
kat olmak: görüşme fırsatı bul-
mak.

اولمق fırsatyâb-ı pervâz
olmak: uçma fırsatı bulmak.

حیات fark-ı hayat: yaşam farkı.

فرقه fırka: grup.

فرنگانه firengâne: Avrupalı gibi

احتضار feryad-ı ihtizar: can çe-
kişme feryadı.

اضطراب feryad-ı ıztırab: ızdırıp
feryadı.

فریاد آمیز feryâdâmîz: feryat dolu.

فریاد تیز feryad-ı tiz: tiz feryat.

فریاد جگرخراش feryad-ı ciğêrhıraş: yü-
rek tırmalayan feryat.

فریاد سینه چاک feryad-ı sîneçâk: göğüs
yaran feryat.

فریاد قلب feryad-ı kalb: kalbin feryadı.

فریفته اولمق firîfte olmak: aldanmak.

فشفاش سکوت feşafeş-i sukût: düşünüş hı-
şiltısı.

فشفشه خفیه feşfeşe-yi hafıyye: gizli hı-
şiltı.

فضای عدم feza-yı adem: yokluk fezası.

فضای مجهول آمال fezâ-yı mechûl-i
âmâl: emellerin bilinmez fezası.

فطرت خارق العاده fitrat-ı harikulade:
olağanüstü yaratılış.

فعالیت مخصوصه faaliyet-i mahsusa:
özel faaliyet.

فقرة مخیله fıkra-yı muhayyele: hayali
makale.

فک خولیا ایتمک fekk-i hülya etmek: ha-
yalini ayırmak.

فک نظر ایتمک fekk-i nazar etmek: gö-
zünü ayırmak.

فکر افراط پرور fikr-i ifratperver: aşırılık
düşüncesi.

فکر ثابت fikr-i sâbit: sabit fikir.

فکر شعر fikr-i şî'r: şiir düşüncesi.

فکر غرائب پرور fikr-i garâibperver: tu-
haflıklarla dolu fikir.

فکر مسلط fikr-i musallat: musallat
olan fikir.

فلسفة حيات felsefe-yi hayat: hayat felsefesi.

صنعت عميقة فلسفة felsefe-yi amîka-yı sanat: hayatın derin felsefesi.

دها فواره fevvâre-yi dehâ: deha fiksiyesi.

تأثرات فوران feverân-ı teessürât: üzüntülerin taşması.

حدت فوران feveran-ı hiddet: öfke kabarması.

حسيات فوران feverân-ı hissiyat: duygu kabarması.

نظم فوران feverân-ı nazm: nazım coşkusu.

فوق الارض fevkalarz: olağanüstü.

خيال فيفانورد خوليا اولمق feyfâneverd-i hülya olmak: hayal çöllerinde dolaşmak.

قابل ترجمه kabil-i tercüme: çevrilebilir.

قياس قابل kabil-i kıyas: karşılaştırılabilir.

فكرية قابليات kabiliyat-ı fikriye: düşünme kabiliyetleri.

قاعده شناسلق kâideşinaslık: kuralcılık.

سفربران قافلہ کافله-yi seferberan: yolcu kervanı.

دار کافيہ دار kâfiyedar: kafiye.

علوم قاموس kâmûs-i ulûm: ansiklopedi.

قاموس معلومات kamus-i malumat: ansiklopedi.

قانون اليم kânûn-i elîm: elemli ocak.

قبر تازه kabr-i taze: yeni mezar.

قاهرة قبضة kabza-yı kahire: kahredici el.

مسلك قدمه مسلك kademe-yi meslek: meslek aşaması.

قربان صميمی karâbet-i samîmî: samimi yakınlık.

قرار مدبب karar-ı müdebdeb: debdebeli karar.

قرار غير اولمق karargîr olmak: kararlaştırılmak.

قرين خاتمه اولمق karîn-i hâtıme olmak: sona ermek.

قسم اخير kism-ı ahîr: son kısım.

قطرات خفيفه katarat-ı hafife: hafif damlalar.

قطره آتش katre-yi ateş: ateş damlası.

قطع امید ایتمک kat'-ı ümîd etmek: umut kesmek.

قطع رابطه kat'-ı rabıta: bağını koparma.

قطع مناسب ایتمک kat'-ı münasebet etmek: ilgiyi kesmek.

قطعى النتيجة kat'iyünnetice: kesin sonuç.

قعر ناياب ka'r-ı nâyâb-ı umk: erişilmez derinlik.

قعر ناياب ka'rnâyab: dipsiz.

قفتان بر دوش kaftan ber dûş: kaftanı
 omuzunda, birikimli.
 قلب بشر kalb-i beşer: insan kalbi.
 قلب بیگانه kalb-i bîgane: yabancı kalp.
 قلب تازه kalb-i taze: taze kalp.
 قلب خسته شاعر kalb-i hasta-yı şair: şai-
 rin hasta kalbi.
 قلب شکسته kalb-i şikeste: kırık kalp.
 قلب طفلانه kalb-i tıflane: çocuk kalbi.
 قلب محب kalb-i muhib: seven kalp.
 قلب مصیبت دیده kalb-i musibetdîde:
 musibet görmüş kalp.
 قلبگاہ kalbgâh: kalp.
 قلم kalem: büro.
 قناعت کامله kanaat-ı kamile: tam ka-
 naat.
 قوای دها kuvâ-yı deha: deha güçleri.
 قوای ذهنیه kuvâ-yı zihniye: zihinsel
 güçler.
 قوای غائبه kuvâ-yı gâibe: kayıp güçler.
 قوای غائبه kuvâ-yı gâibe: kayıp güçler.
 قوای متانت kuvâ-yı metânet: metanet
 güçleri.
 قوای متحسره عاشقانه kuvâ-yı mütehas-
 sire-yi aşıkane: aşıkane özlemlili
 duygular.
 قوت خفیه kuvvet-i hafiye: gizli güç.
 قوت متصرفانه kuvvet-i mutasarrıfane:
 tasarruf eden güç.

قوه تأثیر kuvve-yi tesir: etki gücü.
 قوه تملک kuvve-yi temellük: sahip
 olma gücü.
 قوه ذی حیات kuvve-yi hayat: yaşama
 gücü.
 قوه روح kuvve-yi ruh: ruh gücü.
 قوه شاعرانه kuvve-yi şairane: şairlik
 gücü.
 قوه کافی kuvve-yi kâfiye: yeterli güç.
 قوه نومیدی kuvve-yi nevmîdî: umut-
 suzluk kuvveti.
 قهر مشکل پسندی kahr-ı müşkülpe-
 sendî: müşkülpesentlik kahrı.
 قیاس ایدلمک kıyas edilmek: sanılmak.
 کاشانه امل kâşâne-yi emel: emel kaşa-
 nesi.
 کتاب شعر عشق kitab-ı şî'r-i aşk: aşkın
 şiir kitabı.
 کتاب مفصل kitab-ı mufassal: hacimli
 kitap.
 کتاب یأس kitâb-ı ye's: umutsuzluk ki-
 tabı.
 کتله آتشین kütle-yi âteşin: ateş gibi
 kütle, ateş kütlesi.
 کتله جامده kitle-yi câmide: cansız
 kitle.
 کتله سحاب kütle-yi sehâb: bulut küt-
 lesi.
 کوریyet kürriyet: yuvarlaklık.
 کسب سکون ایتمک kesb-i sükun etmek:
 sakinleşmek.

کسب قوت ایتمک kesb-i kuvvet etmek:
kuvvetlenmek.

کسب مشکلات ایتمک kesb-i müşkülât et-
mek: güçleşmek.

کسب وضوح ایتمک kesb-i vuzuh etmek:
açıklık kazanmak.

کسلان عظیم keselân-ı azîm: büyük
gevşeklik.

کسلان ملال keselân-ı melal: melal bit-
kinliği.

کسوه معنویه kisve-yi maneviye: ma-
nevi kisve.

کسوه مونسه kisve-yi munise: alışılmış
kisve.

کشف مصیبت keşf-i musibet: musibet
keşfi.

کشمکش حیات keşmekeş-i hayat: hayat
keşmekeşi.

کشمکش وقوعات keşmekeş-i vukuat:
olayların keşmekeşi.

کف ید اولنمق kef-i yed olunmak: el çe-
kilmek.

کف ید ایتمک keff-i yed etmek: el çek-
mek.

کفایت ایتمک kifâyet etmek yetmek.

کفن ماتم kefen-i matem: matem ke-
feni.

کلفت پردازلق külfetperdazlık: tekellüf.

کلفت معیشت külfet-i maîşet: geçim
külfeti.

کلمه تحقیر kelime-yi tahkir: hakaret
kelimesi.

کلمه تقدیر kelime-yi takdir: takdir ke-
limesi.

کلمه مفتونیت kelime-yi meftuniyet:
meftunluk kelimesi.

کمال صمیمیتله kemâl-i samimiyetle:
olanca içtenlikle.

کمال وضوحه kemal-i vuzuhla: açıkça.

کنار انقاض kenar-ı enkaz: enkaz ke-
narı.

کنار آسوده kenâr-ı âsûde: dingin ke-
nar.

کنار خوابیده kenâr-ı hâbîde: uyuyan
kenar.

کنار ظلدار kenâr-ı zıldâr: gölgeli ke-
nar.

کنار فراش kenâr-ı firâş: yatak kenarı.

کنار نقطه سقوط kenar-ı nokta-yı sukût:
düşme noktasının kenarı.

کنبد لاجورد künbed-i lâciverd: lacivert
kümbet, lacivert kubbe.

کوثر تسلیت kevser-i tesliyet: teselli
suyu.

کوثر روح پرور kevser-i rûhperver: ruh
besleyen kevser.

کوثر ظلام kevser-i zalâm: karanlıklar
kevseri.

کوشش متمادی kûşîş-i mütemadi: sü-
rekli çalışma.

گزارش یابس güzârîş-i yâbis: kuru kuru geçiş.

گذرگاه خاطرات güzergâh-ı hâtırat: anı-lar yolu.

گرداب سقوط girdab-ı sukût: düşüş gir-dabı.

گروه لاقید gü-rûh-i lâkayad: umursa-maz güruh.

اضطراب سیلاب گریه girye-yi ıztırâb-ı seylâb: sel gibi ızdırıp ağlaması.

گریه محبت گریه girye-yi muhabbet: sevgi ağlayışı.

گلدسته روحانی güldeste-yi ruhanî: ru-hani çiçek demeti.

گنجینه ادب gencîne-yi edeb: edebiyat hazinesi.

گوش نوازشکارانه gûş-i nüvâzişkârane havale etmek: iftifatla kulak verme.

گوشه مجهول gûşe-yi mechûl: bilinmez köşe.

گیسوی مشمس gîsû-yi müşemmes: gü-neşli saç.

گیسوی موج gîsû-yi mevvac: dalgalı saç.

لاقیدانه lâkaydane: kayıtsızca.

لاقیدانه lâkaydane: umursamazca.

لا یفنی lâyüfnâ: bitmez tükenmez.

لال خنده leâl-i hande: gülüş incileri.

لب بر لب وصال leb ber leb-i visâl: vus-lata ermiş olarak dudak dudağa.

لبریز نشوه lebrîz-i neşve: neşe titre-mesi.

لحن مبهم lahn-i mübhem: belirsiz me-lodi.

لذت اخذ ثار lezzet-i ahz-ı sâr: intikam alma zevki.

لذت تولید lezzet-i tevlid: çıkarma zevki.

لذت شعر lezzet-i şî'r: şiiir zevki.

لذت غریبه lezzet-i garibe: tuhaf zevk.

لذت متسللیانه lezzet-i müteselliyane: te-selli edici zevk.

لذت مستی lezzet-i mestî: sarhoşluk zevki.

لرزش بارد lerziş-i barid: soğuk titreme.

لرزش جنت غرام lerziş-i cinnat-i garam: aşk cinneti titremesi.

لرزش حیات lerziş-i hayat: hayat titre-mesi.

لرزش سودا lerziş-i sevda: sevda titre-mesi.

لرزش مستی حیات lerziş-i mestî-yi ha-yat: hayat sarhoşluğunun titre-mesi.

لرزش هراس lerziş-i hirâs: korku titre-mesi.

لرزشدار ایتکم lerzişdâr etmek: titret-mek.

لرزشدار خشیت ایتک lerzişdâr-ı haşyet etmek: korkuyla titretmek.

لرزه دار فتور اولمق lerzedâr-ı fütur ol-
mak: gevşeklikten titremek.
لسان اشتکا lisan-ı iştikâ: şikayet dili.
لسان پاک lisân-ı pâk: temiz dil.
لسان ذی مأل lisan-ı zîmeal: anlamlı
dil.
لسان شعر lisân-ı şî'r: şiir dili.
لسان غرب lisân-ı garb: Batı dili.
لسان قلم lisan-ı kalem: kalem dili.
لطائف رقیقه letâif-i rakîka: ince espri-
ler.
لعل لعل la'lpâre: lâl parçası.
لغت پردازلق lugatperdazlık: lugat pa-
ralamak.
لمعة خاطره lem'a-yı hatıra: hatıra pa-
rılıtı.
لمعة وضوح lem'a-yı vuzuh: açıklık pa-
rılıtı.
لوث تحقیرات levs-i tahkirat: hakaret
pisliği.
لوثیات levsiyat: pislikler.
لوحة بدیعه levha-yı bedîa: yepyeni
tablo.
لوحة برینو زیرین levha-yı berîn ve zîrîn:
yüksek ve alçak tablo.
لوحة تابدار levha-yı tâbdar: parlak
tablo.
لوحة دماغ levha-yı dimâğ: beyin tab-
losu.

لوحة دواره levha-yı devvâre: dönen
tablo.
لوحة روح پرور levha-yı rûhperver: ruh
besleyen tablo.
لوحة ضیادار levha-yı ziyâdâr: ışıklı
tablo.
لوحة لیل سیاه levha-yı leyl-i siyah: ka-
ranlık gece tablosu.
لوحة مزار levha-yı mezâr: mezar taşı.
لوحة یأس levha-yı ye's: umutsuzluk
tablosu.
لون آتشین levn-i âteşin: ateş rengi.
لون تابدار levn-i tâbdâr: parlak renk.
لیل حار leyl-i hâr: sıcak gece.
لیل مظلم leyl-i muzlim: karanlık gece.
لیل مظلم leyl-i muzlim: karanlık gece.
ماتم حیات mâtem-i hayat: hayat ma-
temi.
ماتمگیر matemgîr: matemli.
مادیت حیات maddiyet-i hayat: hayatın
maddiliği.
مالامال mâlâmâl: dopdolu.
مالک mâlik: sahip.
ماورای سموات mâverâ-yı semâvat: gök-
lerin ötesi.
ماهیت تأثیر mahiyet-i tesir: etki mahi-
yeti.
ماهیت حیات mahiyet-i hayat: hayatın
mahiyeti.

متبخر مایع mâyi-i mütebahhir: buharlaşan sıvı.

مأیوسیت meyûsiyet: umutsuz kalma.

تدبیر مایه صاحب تدبیر mâye-yi sahibtedbir: tedbirli kişi mayası.

مبادی mebdî: başlar.

حیات مبارزه گاه mübârezegâh-ı hayat: hayatın mücadele alanı.

حیات مبارزه mübâreze-yi hayat: hayat mücadelesi.

مبحث دلخراش mebhas-ı dilhıraş: yürek tırmalayan konu.

مبدأ حیات خولیا mebd-i hayat-ı hülya: hayal hayatının başı.

مبداله افکار mübadele-yi efkâr: fikir alışverişi.

معالی ادبیات mebnâ-yı muallâ-yı edebiyat: edebiyatın yüksek temelleri.

مهمیت مناظر mübhemiyyet-i menâzır: manzaraların belirsizliği.

مبهوت تأثر mebhût-i teessür: etkilenecek şaşkın kalmış.

مبهوت حزن اولمق mebhût-i hüzn olmak: hüznle şaşkına dönmek.

متاعب جنگ metâib-i ceng: savaşma yorgunlukları.

ممانت طبع metanet-i tab': tabiattaki sağlamlık.

متبسم mütebessim: gülümseyen.

متحسرانه mütehassirane: özlemle.

متحسرانه mütehassirane: duygulanarak.

متحشد mütehaşşid: yığılmış.

متحمل اولمق mütehammil olmak: taşımak.

متحیر mütehayyir: şaşkın.

مترجمات mütercemat: çeviriler.

مترددانه mütereddidane: ikirciklenerek.

متسلیانه müteselliyane: teselli bularak.

متضرر اولمق mutarazarrır olmak: zarar görmek.

متفلسفانه mütefelsifane: filozofça.

متلاشیانه mütelâşiyane: telaşla.

متلذذ ایتکم mütelezziz etmek: zevk vermek.

متمادیا mütemadiyen: sürekli.

متورم müteverrim: veremli.

مجادلات ادبیه mücadelat-ı edebiye: edebi mücadeleler.

مجادله درونی mücadele-yi derunî: içteki mücadele.

مجمعاً müctemian: bir arada.

مجرأ تبدیل ایتکم mecra tebdil etmek: yol değiştirmek.

مجرأ مطبوعات mecrâ-yı matbuat: basın kanalı.

مجرأ منفرد mecrâ-yı münferid: tek mecra.

مجلدات لشر mücelledât-ı beşer: canlı insan kitapları.
 مجلوبیت meclubiyet: düşkünlük.
 ادبیه mecelle-yi edebiyet: edebi dergi.
 اشعار مجموعۀ mecmua-yı eş'âr: şiir mecmuası.
 شعر مجموعۀ mecmua-yı şiir: şiir antolojisi.
 ماتم مجموعۀ griyo ve matem: bağırıp çağırma ve matematikler toplamı.
 موسیقیه mecmua-yı mûsikiye: musiki mecmuası.
 محاورات muhaverat: konuşmalar.
 محاوره muhâvere: konuşma.
 محبت مخصوصه muhabbet-i mahsusa: özel sevgi.
 محتاج تداوی muhtac-ı tedavi: tedaviye muhtaç.
 محتاج تعمیر muhtac-ı tamir: onarılmaya muhtaç.
 محتجب muhtecib: utangaç.
 محترزانه muhterizane: çekingen.
 محترمیت ادبیات muhteremiyet-i edebiyat: edebiyat saygınlığı.
 محرر muharrir: yazar.
 محرمیت بکارت mahremiyet-i bekaret: bekaret mahremligi.
 محرمیت عائله mahremiyet-i aile: aile mahremiyeti.

محروم خولیا mahrum-i hülya: hayal mahrumu.
 محروماً mahrûmen: mahrum olarak.
 محرومیت صرفه mahrumiyet-i sırfa: tamamen mahrumluk.
 محشر آلام mahşer-i âlâm: elemeler mahşeri.
 محشر غرائب الوان mahşer-i garâib-i elvan: tuhaf renkler mahşeri.
 محصلۀ سفالت muhassala-yı sefalet: sefalet sonucu.
 محصولات جدیده mahsûlât-ı cedîde: yeni ürünler.
 محصولات قریحه mahsulat-ı karîha: yaratıcılık ürünleri.
 محفظۀ تحسسات mahfaza-yı tahassüsât: duyguları koruma yeri.
 محقر طوتمق muhakkar tutmak: küçümsemek.
 محكوم سقوط mahkûm-i sukut: düşmeye mahkum.
 محل مذاکره mahall-i müzâkere: görüşme yeri.
 محل مناسب mahall-i münasib: uygun yer.
 محیط اولمق muhît olmak: kaplamak, kuşatmak.
 محیط اولمق muhit olmak: kuşatmak.
 مخاطب بلیغ muhâtab-ı belîğ: belagatlı muhatap.

ظرافت muhalif-i zarafet: zarif-
liğe aykırılık.

مخبر مخصوص muhbir-i mahsus: özel
muhabir.

مختصریت muhtasariyet: kısalık.

مختل اولمق muhtel olmak: bozulmak.

مخرش اعصاب muharriş-i asab: sinir bo-
zucu.

مخفی mahfî: gizli

مخلوقات آهن mahlukat-ı ahen: demir
varlıklar.

مخلوقات عرفان mahlukat-ı irfan: irfan
yaratıkları.

مدار منفرد تسلیت medar-ı münferid-i
tesliyet: tek teselli kaynağı.

مدافعة نغس ایتمک müdafaa-yı nefis et-
mek: kendini savunmak.

مدت تدریسیه müddet-i tedrisiye: eği-
tim süresi.

مدت عطالت müddet-i atâlet: atalet sü-
resi.

مددجویانه mededcûyâne: yardım is-
tercesine.

مدعوین med'uvîn: davetliler.

مدقق اسرار روح müdekkik-i esrar-ı ruh:
ruh sırlarını inceleyen.

مدیر امور müdir-i umûr: idari işler
müdürü.

مذاکرات مفصله müzakerat-ı mufassala:
ayrıntılı görüşmeler.

مذاکرة ماليه müzâkere-yi maliye: mali
görüşme.

مرارت حیات meraret-i hayat: hayat acı-
lığı.

مرآت شئون mir'ât-ı şü'ûn işlerin ay-
nası.

مربوطیت حیواناته merbûtiyet-i hayva-
nane: hayvanca bağlılık.

مرتبه ذکائیه mertebe-yi zekâiye: zeka
derecesi.

مرتبه قصوی اعتلا mertebe-yi kasvâ-yı
i'tilâ: en uzak yükseliş mertebesi.

مرتسم mürtesem: işlenmiş.

مرجح کورمک müreccah görmek: yeğle-
mek.

مرض مهلك maraz-ı mühlik: ölümcül
hastalık.

مؤرکب mürekkeb: oluşan.

مزاحم حیات mezahim-i hayat: hayat sı-
kıntıları.

مزار امید مرده mezar-ı ümid-i mürde:
ölü umut mezarı.

مزارستان mezaristan: mezarlık.

مزایای عشق عجمانه mezâyâ-yı aşk-i ace-
mane: İrani aşkın meziyetleri.

مزیت نسوانیت meziyât-ı nisvaniyet:
kadınlık özellikleri.

مزیت افاده meziyet-i ifade: ifade üs-
tünlüğü.

مزیت شاعرانه meziyet-i şâirâne: şairlik
meziyeti.

müjderes olmak: müjde vermek.

mesai-yi leyl ü nehar: gece gündüz süren çalışma.

müsamere-yi edebiye: edebi toplantı, edebi tören.

mest-i emel-i tayeran: uçma emeliyle mest.

mest-i lezzet-i sevda: sevda zevkinin sarhoşu.

müsted'î-yi dermande: aciz dilenci.

müstekrehiyet-i sefalet: sefalet iğrençliği.

mestûriyet-i mezbûhane: boğazlanmışçasına gizlilik.

mestûriyet-i nakısa: eksik kapalılık.

müstehziyane: alaylı alaylı.

mestîâver: sarhoş edici.

mesfî-yi adem: yokluk sarhoşluğu.

meskûkat-ı muhtelif: çeşitli madeni paralar.

meslek-i edebî: edebi duruş.

meslek-i bedbînî: kötümserlik yolu.

müsemma: adlı, adlanmış.

müsveddat: taslaklar.

mesele-yi mühimme: önemli mesele.

müşâreket-i hayatiye: hayat ortaklığı.

meşâkk-ı hayat: hayat meşakkatleri.

meşâkkk-ı hayat: hayatın meşakkatleri.

meşbû'-i envâr: nurlarla dolu.

müsterihane: içi rahatlamış olarak.

mestî-yi latîf: hoş sarhoşluk.

meşgale-yi tercüme: çeviri uğraşısı.

meşgale-yi zihniye: zihin meşgalesi.

meşgale-yi mütema-diye: sürekli uğraşı.

meşgûlülfikr: düşünmekle meşgul.

müşkülât-ı maddiye: maddi güçlükler.

müşemmes: güneşli.

mişvâr-ı lisân: dil tarzı.

müşevveşiyet-i menâzır: manzaraların karışıklığı.

meşy-i batî: ağır yürüyüş.

دار مشى پر تعب و سکتہ دار meşy-i pürtaab ve sektedar: yorgun ve aksak yürüyüş.

مشى عسکرى meşy-i askerî: askeri yürüyüş.

صدا مشیمه صد meşîme-yi dehâ: deha rahmi.

مص ایتمک massetmek: emmek.

مصاب اولمق musâb olmak: uğramak, yakalanmak.

مصابت musâbiyet: başa gelme.

مصادف اولمق müsâdif olmak: rastlamak.

مصروف اولمق masrûf olmak: harcanmak.

مضیق بلا mazîk-i belâ: belanın darasık yeri.

مطالبات mutâlebat: istekler, talepler.

مطالعات سakte mütalaat-ı sakite: suskun görüşler.

مطالعات سرد ایتمک mütalaat serdetmek: görüş bildirmek.

مطالعه لطیفه پردازی mütalaa-yı latîfeperdâzî: şaka dolu söz.

مطالعه متممه mütalaa-yı mütemmime: tamamlayıcı görüş.

مطبوعات matbuat: basın.

مظفریت دها muzafferiyet-i dehâ: dehadaki üstünlük.

معادل صادق muâdil-i sadık: doğru denk.

ساکتانه معاشقه muâşaka-yı sakitane: sessiz sevişme.

بارده معامله muamele-yi baride: soğuk davranış.

رسمیه معامله muamele-yi resmiye: resmi işlem.

طبیہ معاینه muayene-yi tibbiye: tıbbi kontrol.

تجلی معرض ma'raz-ı tecelli: tecelli yeri.

معرض خاطرات ma'raz-ı hâtırat: anılar sergisi.

معيشه معركة ma'reke-yi maîşet: geçimin savaş meydanı.

معروضیت marûziyet: maruz kalma.

جدیده معشوقه maşuka-yı cedide: yeni sevgili.

غائبه معشوقه maşuka-yı gaibe: kayıp sevgili.

معطلیت muattaliyet: atıllık.

معکس زمان ma'kes-i zaman: zamanın aynası.

معنای استهزا mana-yı istihza: alay manası.

معنای اسرارپردازی mana-yı esrarper-dazî: gizemli mana.

معنای تصوت mana-yı tasavvut: sesle ilgili anlam.

معنای حیرت mana-yı hayret: şaşkınlık manası.

mana-yı hafî-yi inci-
zab: gizli cezbe manası.

mana-yı mûsiki-yi
vezn: veznin musiki manası.

mana-yı mevzu: konu
anlamı.

mağrûrane: gururla.

miğfer-i sîmin: gümüş
miğfer

mağlûbane: yenilmişçesine.

miiftâh-ı hal: çözüm anah-
tarı.

müftehirane: iftiharla, gurur
duyarak.

meftûr olmak: usanmak.

meftûr-i sükûn ol-
mak: sakinleşmek.

meftûriyet-i nâtüvanî:
halsizliğin verdiği bezginlik.

meftûn-i ma'âliyât: yü-
celiklere meftun.

meftûniyet-i amîka-
yı ruh: ruhun derin meftunluğu.

müfredât-ı cedvel: çizel-
geden yazılanlar, listede yazılan-
lar.

mukâbele: karşılık verme.

mukârenet-i kalbiye: kalp
bağlılığı.

makale-yi iftitahiye: açılış
konuşması.

makber-i ebedî: ebedi me-
zar.

mukaddemât-ı takal-
lusât: kasılmaların başlangıcı.

mukaddemât-ı menâzir:
ilk manzaralar.

mukaddime-yi inkıraz:
çöküş başlangıcı.

mukaddime-yi tahakkuk:
gerçekleşmenin ilk aşaması.

mukaddime-yi musa-
habe: sohbete giriş.

mukaddime-yi nutk: ko-
nuşma başlangıcı.

maksad-ı hayat: hayat
amacı.

makhûrane: kahrolmuşça-
sına.

mukayyid: kayıt memuru.

mükâfat-ı meşâk: meşak-
katlerin ödülü.

mekteb-i hukuk: hukuk
fakültesi.

melâib-i tıflâne: çocukça
oyuncaklar.

mültecâ-yı ahzan: hü-
zünler sığınağı.

mültecâ-yı ârâmiş: din-
lenme sığınağı.

melekât-ı akliye: akli me-
lekeler.

melekeleri. ملكات فكريه melekât-ı fikriye: düşünce
 melekeleri.
 ملكيت سودا mülkiyet-i sevda: sevda
 sahipliği.
 ازهار ملكة melike-yi ezhar: çiçeklerin
 kraliçesi.
 ملولانه melûlâne: melul melul.
 ممتات زده mematzede: ölüm vurgunu.
 مماشاتكارانه mümâşatkârane: suyuna
 giderek.
 ممزوجه memzûce: karışım.
 مملو memlû: dolu.
 مناسبت صميميه münasebet-i sami-
 miye: samimi ilişki.
 مناصفاتاً münâsafeten: yarı yarıya.
 مناظر menâzır: manzaralar.
 مظلمه مناظر menâzır-ı muzlime: ka-
 ranlık manzaralar.
 منافع حاصله menâfi-i hâsıla: elde edi-
 len kazanç.
 مناقلة فكر münâkale-yi fikir: fikir
 akışı.
 منبع تسليت menba-ı tesliyet: teselli ka-
 yangı.
 منبسط ایتمک münbasıt etmek: rahat-
 latmak.
 منتسب ادب müntesib-i edeb: edebiyat
 mensubu.
 منتسبين عالم مطبوعات müntesibin-i
 alem-i matbuat: basın alemi men-
 supları.

منتظر شفا muntazır-ı şifa: şifa bekle-
 yen.
 مساعدت منتظر muntazır-ı müsaade:
 izin bekleyen.
 منتهاسز müntehâsız: sonsuz, sonu ol-
 mayan.
 منجذب اولمق müncezib olmak çekil-
 mek.
 منجمد müncemid: donuk.
 مندرج اولمق münderic olmak: bulun-
 mak.
 مندفع اولمق mündefi' olmak: yok ol-
 mak, giderilmek.
 منطقة سماوات mıntıka-yı semavat:
 gökler mıntıkası.
 معتدله منطقة mıntıka-yı mutedile: orta
 bölge.
 منظومات غريبه manzûmat-ı garbiye:
 Batı şiirleri.
 منفذ برکان menfez-i bürkân: yanardağ
 menfezi.
 منفذ خشيت menfez-i haşyet: korku
 menfezi.
 منفذ نوار menfez-i nevvâr: nurlu men-
 fez.
 منقطع اولمق münkatı olmak: kesilmek.
 منقوشات دماغيه menkûşât-ı dimağiye:
 beyindeki şekillenmeler.
 منواتاً münavebeten: sırayla.
 منور münevver: aydın.
 موج mevvâc: dalgalı, çalgantılı.

مواجهه muvacehe: yüzleşme.
 موازنه شهريه muvâzene-yi şehriye: aylık bütçe.
 موازنه هم آهنگی muvâzene-yi hemâhengî: uyum dengesi.
 موجة تبسم mevce-yi tebessüm: gülümseme dalgası.
 موجة سیاه mevce-yi siyah: siyah dalga.
 موسیقار شعر mûsikâr-ı şî'r: şiir sazı.
 موسیقی پرداز اولمق mûsikîperdaz olmak: melodilenmek.
 موسیقی ء اوزان mûsikî-yi evzân: vezinlerin musikisi.
 موسیقی ء حزين mûsikî-yi hazîn: hazin musiki.
 موسیقی ء روح mûsiki-yi ruh: ruhun musikisi.
 موسیقی ء قرائت mûsikî-yi kıraat: okuma musikisi.
 موعد بعيد تلاقی mev'id-i baîd-i telâkî: uzak buluşma yeri.
 موفقیت حیات muvaffakiyyet-i hayat: hayattaki başarı.
 موقع تطبیقه قونلمق mevki-i tatbike konulmak: uygulamaya koyulmak.
 موقف mevkîf: istasyon.
 موقوف امید اولمق mevkûf-i ümîd olmak: umut bağlamak.
 موقوف تماشا قالمق mevkûf-i temaşa kalmak: izlemeye dalmak.

موقوف تماشاى شعر اولمق mevkûf-i temâşâ-yı şî'r olmak: şiiri izlemeye koyulmak.
 موقوف قهر اولمق mevkûf-i kahr olmak: kahrına uğramak.
 مهجور اولمق mehcûr olmak: uzaklaşmak.
 مهد آرام mehd-i ârâm: huzur beşiği.
 مهد آرامش mehd-i ârâmîş: huzur beşiği.
 مهد ماتم زده mehd-i matemzede: matemli beşik.
 مهد نازپرور mehd-i nâzperver: nazlı beşik.
 مهمل قالمق mühmel kalmak: ihmal edilmek.
 مهیای انطراق müheyya-yı intrak: patlamaya hazır.
 مهیای انکشاف müheyyâ-yı inkişâf: açılmaya hazır.
 مهیای تبخر müheyya-yı tebahhur: buharlaşmaya hazır.
 مهیای عزیمت müheyya-yı azimet: gitmeye hazır.
 مهیب mehîb: heybetli, korkunç.
 مؤاخذه ایتمک muaheze etmek: çıkışmak.
 میال انخساف meyyal-ı inhisaf: batmaya eğilimli.
 میال پرواز meyyal-i pervaz: uçmaya istekli.

میال تحسس meyyal-i tehassüs: duygulanmaya meyilli.

میر بلاهت سمیر mîr-i belâhatsemir: aptallar beyi.

میل اعصاب meyl-i asab: sinirlerin meyli.

میل بطی meyl-i batî: ağır istek.

میل بکا meyl-i büka: ağlama isteği.

میل خوش بینی meyl-i hoşbînî: iyimserlik isteği.

میل صاف درونانه meyl-i safderûnane: safça meyl.

میل طیران meyl-i tayerân: uçma meyli.

میل قامت meyl-i kamet: kalkış isteği.

میل مخصوص meyl-i mahsus: özel eğilim.

میلان اتساع meylan-ı ittisa: büyüme meyli.

میلان پرواز meyelân-ı pervâz: uçma isteği.

میلان طبیعی meyelân-ı tabîî: doğal eğilim.

نابود nâbûd: yok.

ناتوان nâtüvan: güçsüz.

نادر التحقق nâdirüttahakkuk: az gerçekleşen.

نازکیء ادا nazikî-yi eda: eda inceliği.

نازکیء سیما nazikî-yi sîma: yüzün nazikliği.

ناشنیده لک nâşenîdelik: işitilmemişlik.

ناصیه nâsiye: alın.

ناکھانی nâgehânî: âni.

نالء تحسس nâle-yi tahassür: özlem iniltisi.

نالء شکایت nâle-yi şikâyet: şikâyet iniltisi.

ناموسکار nâmûskâr: namuslu.

نتایج ذوق شعر netâyic-i zevk-i şî'r: şiir zevkinin sonuçları.

نتیجه اشتغال netice-yi iştigal: uğraşının sonu.

نتیجه جمع netîce-yi cem': toplam.

نتیجه فکر netîce-yi fikr: düşüncenin sonucu.

نجم پرتوبار سانحه necm-i pertevbâr-ı sâniha: ışık yağdıran düşünce yıldızı.

نجوم امید nücûm-i ümîd: umut yıldızları.

نخبه سعادت nuhbe-yi saadet: en güzel saadet.

ندای حیرت nida-yı hayret: hayret sesi.

ندای ظفر nidâ-yı zafer: zafer sesi.

نزوا اصابت ایتمک nüzul isabet etmek: felç geçirmek.

نزول استغنافروشانه nüzul-i istiğnâfurûşane: kendini beğenmiş düşüş.

نسخه مصححه nüsha-yı musahhaha: düzeltilmiş nüsha.

نشانه nişâne: iz.

جلی nişane-yi celî: açık işaret.

معلول nişane-yi dimağ-ı ma-
lul: hastalıklı beynin izi.

تأثرت neşâyid-i teessürat: etki-
lenmelerden oluşan neşideler.

نشر ایتمک neşretmek: yayımlamak.

نشوه neşve: neşe.

دار نشوه neşvedar: neşeli.

اولمق دار نشوه neşvedar olmak: neşe-
lenmek.

بختیاری نشوه neşve-yi bahtiyarî: mut-
luluk neşesi.

حس نشوه تعاطیء حس neşve-yi teâti-yi his:
duygu alışverişi neşesi.

حیات نشوه neşve-yi hayat: hayat ne-
şesi.

سیما نشوه neşve-yi sima: yüzdeki
neşe.

غریبه neşide-yi garibe: garip ne-
şide.

نالشکار neşide-yi nâlişkâr: inilti-
neşide.

حیات نصاب nisâb-ı hayât: hayattaki
nasip.

یگانه نصاب nisâb-ı yegâne: yegane
belge.

نطق پردازانه nutkperdâzâne: nutuk ve-
rircesine.

معتل نطقدن nutuktan muattal: konu-
şamaz halde.

نطوق natuk: konuşmacı.

نوازش nazar-ı nüvaziş: benimser
göz.

نظر ایتسام nazar-ı ibtisam: güleç bakış.

نظر استجواب nazar-ı isticvab: cevap is-
teyen bakış.

نظر استغنا nazar-ı istiğna: değer ver-
mez bakış.

نظر استفسار توجیه ایتمک nazar-ı istifsâr
tevcîh etmek: soru soran gözlerle
bakmak.

نظر استمداد nazar-ı istimdad: yardım
isteyen bakış.

نظر استهزا nazar-ı istihza: alaylı bakış.

نظر پر آتش nazar-ı pürateş: ateşli ba-
kış.

نظر تعاطی اولمق nazar teâti olunmak:
bakışılmak.

نظر تعاطیسی nazar teâtisi: bakışma.

نظر تفتیش nazar-ı teftiş: teftiş gözü.

نظر تقویت بخش nazar-ı takviyetbahş:
destekleyici bakış.

نظر حرمان nazar-ı hirman: mahrum-
luk gözü.

نظر حزين nazar-ı hazîn: hüznü ba-
kış.

نظر رمزکار nazar-ı remzkâr: rumuzlu
bakış.

نظر زبردستانه nazar-ı zeberdestâne:
güçlülük bakışı.

شباب نظر nazar-ı şebâb: gençlik bakışı.

بخش نظر سکونت nazar-ı sükunetbahş: sakinlik veren bakış.

نظر لاقیدی nazar-ı lâkaydî: umursamaz bakış.

نظر مأیوس nazar-ı me'yûs: umutsuz bakış.

نظر مأیوس و متحسر nazar-ı meyus ve mütehassir: umutsuz ve özlemlilik göz.

نظر محبت nazar-ı muhabbet: muhabbet gözü.

نظر مرکوز nazar-ı merkuż: dikilmiş bakış.

نظر مساعده کار nazar-ı müsaadekâr: izin veren bakış.

نظر مستهزیانه nazar-ı müstehziyane: alaycı bakış.

نظر مطمئنانه nazar-ı mutmainane: kendine güvenen gözler.

نظر معنیدار nazar-ı manidar: manalı bakış.

نظر ناخوشنودی nazar-ı nâhoşnudî: olumsuz göz.

نظر وحشی nazar-ı vahşî: vahşî bakış.

نظر وداع nazar-ı veda: veda bakışı.

نظر وعد nazar-ı va'd: vaat bakışı.

نظراً nazaran: göre.

نظریات nazariyat-ı nazmiye: nazım ile ilgili kuramlar.

نظره استمداد nazra-yı istimdâd: yardım isteyen bakış.

نظره استهزا nazra-yı istihzâ: alaycı bakış.

نظره وداع nazra-yı vedâ: veda bakışı.

نظم دل نواز nazm-ı dilnevâz: gönüle hoş gelen nazım.

نعره آهنین na'ra-yı âhenin: demir gibi nara.

نغمات درونی nağamât-ı derûnî: içsel nağmeler.

نغمه سرانه nağmeserane: nağme okurcasına.

نغمه پر آهنگ nağme-yi pürâhenk: ahenkli melodi.

نغمه زبوانه nağme-yi zebûnane: düşünce nağme.

نغمه عشق nefha-yı aşk: aşk esintisi.

نفس استخلاص بیتابی nefes-i istihlâs-ı bîtâbî: halsizlikten kurtuluş nefesi.

نفس تسلی nefes-i teselli: teselli nefesi.

نفس تسلیت بخش حیات nefes-i tesliyet-bahş-ı hayat: hayatın teselli edici nefesi.

نفس حیات nefes-i hayat: hayat nefesi.

نفس خوابدار nefes-i hâbdâr: uykulu nefes.

نفس خوابیده nefes-i hâbîde: uyuyan nefes.

نفس سکون پرور nefes-i sükunperver:
sakin enfes.

نفس سموم nefes-i semum: zehirli ne-
fes.

نفس غیر متحسس nefes-i gayr-i mütehas-
sis: duygusuz kişi.

نفس مسکن nefes-i müsekkin: sakin-
leştirici nefes.

نفس مقبر nefes-i makber: mezar ne-
fesi.

نفس مقنطسیت nefes-i mıknaşıyet:
manyetik nefes.

نفس نالان nefes-i nâlân: inleyen nefes.

نفس واپسین nefes-i vâpesîn: son nefes.

نفس نفعی ء دوران Nef'î-yi devran: zamanın
Nef'îsi.

نقاب بختیاری nikâb-ı bahtiyarî: bahti-
yarlık peçesi.

نقص متموج naks-ı mütemevvic: dal-
galı raks.

نقصان تدبیر noksan-ı tedbir: tedbir ek-
sikliği.

نقصانیء تنور noksanî-yi tenevvür: ay-
dınlanma eksikliği.

نقطه اصابت nokta-yı isabet: düşme
yeri, isabet yeri.

نقطه توجه nokta-yı teveccüh: yönelme
noktası.

نقطه حاکمه nokta-yı hâkime: hakim
nokta.

نقطه فوق الطبیعه nokta-yı fevkattabîa:
metafizik nokta.

نقطه مبهم nokta-yı mübhem: belirsiz
nokta.

نقطه پردازلق nükteperdazlık: espri yap-
mak.

نگاه استفسار nigâh-ı istifsar: soru ba-
kışı.

نگاه اعانت بخش خاطرہ nigâh-ı îânetbahş-
ı hatıra: hatırına yardım edecek
bakış.

نگاه الیم nigâh-ı elîm: elemli bakış.

نگاه پریشان nigâh-ı perişan: perişan
bakış.

نگاه تأثر nigâh-ı teessür: üzüntü ba-
kışı.

نگاه تدقیق nigâh-ı tedkik: inceleyici
bakış.

نگاه تماشا nigâh-ı temaşa: bakılan yer.

نگاه ثابت nigâh-ı sabit: sabit bakış.

نگاه حیران nigâh-ı hayran: şaşkın göz.

نگاه سودا پرور nigâh-ı sevdâperver: sev-
dalı bakış.

نگاه سوزشکار nigâh-ı sûzişkâr: yanık
bakış.

نگاه غرام nigâh-ı ğaram: aşk bakışı.

نگاه مجوف nigâh-ı mücevvef: boş ba-
kış.

نگاه مضطربانه nigâh-ı muztaribane: ız-
dıraplı bakış.

نگاه ملول nigâh-ı melûl: melul bakış.

وداع nigâh-ı vedâ: veda bakışı.
 نُمَايِشِ سَعَادَتِ nümâyîş-i saadet: saadet gösterisi.
 ظَفَرِ نُمَايِشِ nümâyîş-i zafer: zafer gösterisi.
 نُمُونَهٗ نُمُونَهٗ numûnegâh: teşhir yeri.
 مَخْصُوصِ نُمُونَهٗ numûne-yi mahsus: özel örnek.
 نَوَادِقِ نَوَادِقِ nevedâlık: yeni bir eda bulunması.
 خَيَالِ نَوَاقِصِ nevâkıs-ı hayâl: hayaldeki eksikler.
 مَاتِمِ نَوَاحِطِ nevhât-ı matem: matem ağrıları.
 نُورِ الْإِلَهِيِّ nûr-i ilahî: ilahi nur.
 نُورِ حَشْمَتِ nûr-i haşmet: ihtişam nuru.
 نُبَاهِ نُبَاهِ nûr-i nigâh-ı şebâb: gençlik bakışının nuru.
 عَدَمِ نَوْشَابِ nûşâbe-yi adem: yokluk içkisi.
 نَوْشَكْفَتِهٖ nevşüküfte: yeni açmış.
 نَوْعِ بَدْبَخْتِي nev'-i bedbahtî: bedbahtlık türü.
 نَوْمِيدِ نَوْمِيدِ nevmid-i hayat: hayattan umudunu kesen.
 نَهَارِي نَهَارِي nehârî: gündüzcü.
 نَيْرِ نَيْرِ neyyir-i ümîd: umut güneşi.
 نَيْرِ جَلَّاسِ نَيْرِ neyyir-i cilâsâz-ı kalb: kalbi parlatan güneş.
 نَيْرِ شَعْرِ neyyir-i şî'r: şiiir güneşi.

ظَلْمَتِ نَيْرِ nîm zulmet: loşluk.
 مَتَوَجِهِ نَيْرِ nîm müteveccih: yarı dönük.
 مَظْلَمِ نَيْرِ nîm muzlim: loş.
 تَحْقِيقِ وَاسِطَةِ وَاسِطَةِ vasıta-yı tahakkuk: gerçekleştirme vasıtası.
 حَسِّيَّاتِ وَاسِطَةِ وَاسِطَةِ vâsıta-yı hall-ı hissiyat: duyguların çözüm yolu.
 مَجَابِهَةِ وَاسِطَةِ وَاسِطَةِ vâsıta-yı mücâvebe: cevap verme vesilesi.
 وَاهِيَّاتِ وَاهِيَّاتِ vâhiyat: boş şeyler.
 پَرِسْتِ وَاهِيَّاتِ وَاهِيَّاتِ vâhiyâtperest: saçmalıklara düşkün.
 وَجُودِ ضَعِيفِ وَجُودِ ضَعِيفِ vücut-i zaîf: zayıf vücut.
 وَجْهِ مَتَبَسِّمَانِهٖ وَجْهِ مَتَبَسِّمَانِهٖ vech-i mütebessimane: gülümseyen yüz.
 وَحْشَتِ عَرَبِيَّانِي وَحْشَتِ عَرَبِيَّانِي vahşet-i üryânî: çıplak vahşilik.
 وَخَامَتِ مَوْقِعِ وَخَامَتِ مَوْقِعِ vehamet-i mevki: mevkinin vahimliği.
 وَخَامَتِ نَتِيجَةِ وَخَامَتِ نَتِيجَةِ vehamet-i netice: sonucun vahimliği.
 وَرُودِ وَرُودِ vürûd giriş, geliş.
 وَزْنِ بَطِي وَزْنِ بَطِي vezn-i batî: ağır vezin.
 وَزْنِ طَرَبِ وَزْنِ طَرَبِ vezn-i tarabefzâ: neşelendiren vezin.
 وَزْنِ مَطْرَدِ وَزْنِ مَطْرَدِ vezn-i muttarid: aynı vezin.
 وَزْنِ نَظْمِ وَزْنِ نَظْمِ vezn-i nazm: manzume vezni.
 وَزْنِ هَجَائِي وَزْنِ هَجَائِي vezn-i hecâî: hece vezni.

vesait-i inşaiye: inşa vasıtaları.

vüs'at bulmak: gelişmek, genişlemek.

vüs'at-ı mekînane: sağlam genişlik.

vüs'at-ı vicdan: vicdan genişliği.

vesî: geniş.

vesile ittihaz etmek: vesile yapmak.

vesîleyâb olmak: vesile bulmak.

vesîle-yi iştigâl: uğraşı vesilesi.

vesile-yi tahkir: hakaret vesilesi.

vesîle-yi teşâür: şairlik taslama hevesi.

vesîle-yi sa'y: çalışma sebebi.

vesile-yi necat: kurtuluş vesilesi.

vaz'-ı endîšnâk: düşünceli duruş.

vaz'-ı cenkcûyane: savaçı duruşu.

vaz'-ı hacir: denetim koydurma.

vaz'-ı hayrân-ı âşî-kane: şaşkın aşıkane duruş.

vaz'-ı azametperver: azametli duruş.

vaz'-ı azamet: kibirli duruş.

vaz'-ı münkad: itaatli duruş.

vaz'-ı mühim: önemli duruş.

vaz'-ı müheyya: hazır vaziyet.

vaz'-ı nefis etmek: kendini koymak.

vaz'-ı nefis etmek: kendini koymak.

vuzûh-i tam: tam açıklık.

vezâif-i memuriyet: atanma görevleri.

vazife-yi hayat: hayat görevi.

vazîfe-yi müdhişe: müthiş görev.

vazife-yi mukaddese: kutsal görev.

va'd-i sadakat: sadakat vadi.

vakar-ı reculiyet: erkeklik vakarı.

vakar-ı mahsûs-i tab': tabiata mahsus ağırbaşlılık.

vekâyi'-i acîbe: garip olaylar.

vakf-1 hayat etmek: vakf hayat aitemk: hayatını adamak.
 vakf-1 sekînane: sakince duruş.
 vakf-1 sem' edilmek: vakf sem' edilmek: kulak verilmek.
 vukuat-1 fevkalade: olağanüstü haller.
 vukûf hasıl etmek: vakıf olmak.
 vekalet-i kat'iyeye: genel vekalet.
 vehleten: bir anda.
 vehmâver-i adem: yokluk kuruntusuna düşüren.
 vehm-i hayat-ı âsûde: huzurlu hayatı düşünme.
 vehm-i ruyet: görüş vehmi.
 vehm-i sem': işitme kuruntusu.
 vehm-i aks: yankılanma kuruntusu.
 hâle-yi la'lîn: lâl rengi hale.
 hece-yi medîd: uzun hece.
 hecâyâ-yı memdûde: uzun heceler.
 hedâya-yı giryedâr: ağ-lamaklı hediyeler.
 hedef-i hitab: muhatap.
 hedef-i nazar: bakılan yer.

hediye-yi sükun: sakinliğin hediyesi.
 hercümerc-i asab: sinir bunalımı.
 hercümerc-i tufan: karsırğa kargaşası.
 herze ve keyil bozine meşil bûzînemesîl: maymun kılıklı münasebetsiz.
 hemefkâr: aynı düşüncede.
 hemahenk olmak: uyum sağlamak.
 hembezm: birlikte.
 hemrev etmek: eşlik ettirmek.
 hemşîre-yi tev'em: ikiz kızkardeş.
 hüner-i mûsikî: musiki sanatı.
 hengâme-yi hayat: hayat haragüresi.
 hengâm-ı izdivac: evlilik çağı.
 hengâm-ı hayat: ömür.
 hava-yı esmer: esmer hava.
 havâ-yı âteşnâk: ateşli hava.
 hava-yı hiddet: öfke havası.
 hava-yı hasâset: pintilik havası.

havâ-yı râkid: durgun hava.
 havâ-yı zaman: zamanın havası.
 hava-yı kesi ve rehavet: gevşeklik ve rehavet havası.
 hava-yı muhabbet: sevgi havası.
 hava-yı muhit: ortamın havası.
 havâ-yı mühtez: titreşen ahva.
 hava-yı nefret: nefret havası.
 heves-i ânî: ani heves.
 heves-i tahsil: okuma hevesi.
 heves-i müteşâirane: şairlik taslayanlara mahsus heves.
 heves-i masrufiyet: kullanılma hevesi.
 hüviyet-i cismaniye: bedensel kimlik.
 hüviyet-i şairane: şairane kimlik.
 hüviyet-i maneviye: manevi kimlik.
 hüviyet-i maneviye: manevi kimlik.
 heyecân-ı a'sâb: sinirlerin heyecanı.

hiçlik.
 heykel-i işihâr: şöhret heykeli.
 heyûlâ-yı müstehziyâne: alaycı karaltı.
 heyula-yı naznin: nazlı karaltı.
 hey'et-i tahrîriye: yazı kurulu, yayın kurulu.
 heyet-i hazîne: mahzun görünüş.
 heyet-i hazîne-yi tahammül: tahammül hazinesinin durumu.
 heyet-i sâmîa: dinleyici topluluğu.
 heyet-i samite-yi anîdane: inatçı suskun görünüş.
 hey'et-i âile: aile topluluğu.
 heyet-i mümeyyize: öğretmenler kurulu.
 yâdiş-i mazi: mazi hatırası.
 yadigâr-ı mezar: mezar yadigarı.
 ye'sâmîz: umutsuzluk dolu.
 ye's-i burudet: soğuk umutsuzluk.
 ye's-i amik: derin umutsuzluk.

گران یأس ye's-i giran: derin umutsuzluk.

وحشی یأس ye's-i vahşî: vahşi umutsuzluk.

ید غضب yed-i gazab: gazap eli.

ید قهر yed-i kahr: kahr eli.

یکنسقی yeknesakî: tekdüzelik.

آهنک یکنسقی yeknesakî-yi âhenk: ahenk tekdüzeliği.

زیارت یوم yevm-i ziyaret: ziyaret günü.

SANAT, EDEBİYAT VE EĞİTİM

PROF. DR. YILMAZ ÖZBEK *

ÖZ

Bir uygarlığın gelişip serpilmesi için sadece fen bilimlerine ihtiyaç duyulmaz, sosyal bilimlere yani sanata, edebiyata, felsefeye de ihtiyaç duyulur. Geleceğini inşa eden toplumlarda gelişmenin, uygarlaşmanın gerekliliği sosyal bilimlerden ve sanattan geçmektedir. Birbirini tamamlayan bu iki farklı disiplinler ancak kendilerine önem verili toplumlarda gelişmeye ön ayak olabilir. Sanat, edebiyat, felsefesiz bir toplum düşünülemez. Sanat doğal ve toplumsal gerçeklerin estetik bir tarzda yansımalarıdır. Bu estetik boyut insana haz ve sevinç verir, yeni bakış açıları kazandırır, tek doğrulardan uzaklaştırır, önyargıları yok eder, insanı insan gibi davranmaya götürür, beyinleri aydınlatır, yürekleri duyarlı hale getirir. İnsan yalnız düşündüğü için değil, paylaştığı için insandır. Paylaşmak yürek işidir. Sanat, insanın yüreği ile düşünmesini, duymasın ve anlamasını sağlar. Bu çalışmada sanatın, edebiyatın eğitimde nasıl hayati bir öneme sahip olduğuna dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Edebiyat, Eğitim, Felsefe.

ABSTRACT

Science is not enough for flourish and development of civilization but also social science, art, literature, philosophy is needed. Development of the society that builds the future, passes through social sciences and art. These two disparate disciplines that complement each other can only lead to development in societies of importance to them. A society without art, literature, philosophy is unthinkable. Art is a reflection of natural and so-

* PROF. DR. YILMAZ ÖZBEK, Atatürk Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi. Email: yozbek1947@gmail.com

cial facts in an aesthetic way. This aesthetic dimension gives human pleasure and joy, brings new perspectives, removes from one line, destroys prejudices, takes man to act like human, enlightens his minds, makes hearts sensitive. Art allows people to think, hear and understand with the heart. In this study, it is emphasized that art has a vital importance in literary education.

Keywords: Art, Literature, Education, Philosophy.

چکیده

یک تمدن نمی تواند تنها با اتکا به علوم فنی رشد و توسعه یابد بلکه نیازمند علوم انسانی یعنی هنر، ادبیات و فلسفه نیز می باشد. در جوامعی که در حال ساخت آینده برای خود می باشند توسعه از نیاز به علوم اجتماعی و هنر متبلور می شود. این دو موضع که متمم همدیگر نیز می باشند تنها در جوامعی که به آن ها اهمیت داده می شود باعث رشد و شکوفایی می شوند. نمی توان جامعی را بدون هنر، ادبیات و فلسفه تصور کرد. هنر تجلی زیبایی از واقعیت های جامعه می باشد. این بعد از زیبایی باعث شور و شغف آدمی شده، زوایای دید جدید می آفریند، از واقعیت های تک بعدی دور می کند، پیش ذهنیت ها را از بین می برد، باعث رفتار انسانی می شود، ذهن را روشن می کند و قلب ها را مملو از احساس می کند. انسان تنها به دلیل تفکر انسان نیست بلکه بخشیدن آنچه از زندگی دارد و حس می کند او را انسان می کند. بخشش کار دل است. هنر تفکر انسان با قلب خویش و دیدن و شنیدن اوست. در این تحقیق از اهمیت حیاتی هنر در آموزش ادبیات بحث شده است.

کلید واژه ها: هنر، ادبیات، آموزش و فلسفه.

Ülkemizde fen ve sağlık bilimlerine sosyal bilimler ve güzel sanatlara oranla daha fazla önem verilmektedir. Bugün karşılaştığımız birçok sosyal sorunun kaynağını bu anlayıştan aldığımızı düşünüyorum. Sosyal bilimlerin gelişmediği ülkelerde gelişimin sağlıklı olması pek olanaklı değildir. Düşünce tarihindeki değişimler sanayinin, teknolojinin önünü açmıştır. Avrupa Ortaçağ karanlığından Kant gibi düşünürler sayesinde kurtulmuş ve bilimin önü açılmıştır. Çağ açan-çağ kapatanlar hep düşünürler olmuştur. Önce hayal edilir, sonra ulaşılır. Sosyal bilimler ve güzel sanatlar, hayal dünyamızı geliştiren alanlardır. Ünlü bilim adamı Einstein bile bir fen

bilimci olarak sosyal bilimlerin önemine vurgu yapmıştır: “Hayal etme, bilgiden daha yararlıdır.” Sosyal bilimlerin insanların hayal gücünü zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda insanların ufkunu açar, yeni bakış açıları kazandırır onlara.

Sanatın en önemli işlevi düşündürmek ve bilinçlendirmektir. Eğlendirir, oyalarken yapar bunu. Sanat ürünleri topluma, halk kitlelerine yöneldiği oranda kitlelerin bilinçlenmesine, toplumsal gerçeklerin daha iyi anlaşılmasına neden olur. Kişiyi yetiştiren, yönlendiren, değiştiren ve yetkin hale getiren işlevleriyle ve içinde taşıdığı anti-sav konumu ile de eleştirel bakış kazandırır ona sanat. Az gelişmiş toplumlarda sanatın toplumsal işlevi daha da önem kazanır; çünkü sanat bir aydınlatma, bir bilinçlendirme ve çok etkili bir eğitim aracıdır.

Sanat içinde taşıdığı aykırı düşüncelerle, karşıt konumu ile insanları, içinde buldukları durumları, sahip oldukları düşünceleri, yaşama biçimlerini, dünya görüşlerini ve ideolojik yaklaşımlarını irdeler, sorgular ve dinamik yapısıyla, değişime olan yatkınlığı ile toplumlara gelişmeye giden yolları açar.

Bir iletişim aracı da olan sanat kültürel yakınlaşmayı sağlar, bir toplumun geçmiş ve gelecek kuşakları arasında iletişim kurar. Bugün geçmişi büyük ölçüde sanat eserleriyle kavıyor, anlıyor ve bugünümüzü biçimlendiriyor, yarınımızı hazırlarken ondan yararlanıyoruz. Farklı ülkeler ve toplumlar arasında ilişkilerin gelişmesine sanat ve sanatçılar ulusal ve uluslararası düzeyde yaptıkları sanatsal etkinliklerle kurulan köprüler ve dostlukların aracılığı ile büyük katkılarda bulunurlar. Dünyada barışın egemen olması yolunda onlardan çok şeyler beklenmektedir.

Sanat ruhsal arınma yaratır, insanı rahatlatır ve güzellik boyutu ile de haz verir, estetik duyarlılık, estetik zevk kazandırır. Böylece insanın daha anlamlı, daha verimli, daha dengeli olması sağlanır. Güzel sanatların “Halk Sağlığı Hekimliği” gibi insan sağlığına önemli katkıları vardır. Nasıl bedenimizi hastalıklardan korumak, zinde kalmak ve keyifli yaşamak için spor yapıyorsak, ruh sağlığımızı da güzel sanat üreterek veya onları tüketerek koruyabiliriz. Psikolojik sorunların beden üzerinde yaptığı tahribatın adı olan psikosomatik rahatsızlıklardan bir ölçüde koruyabiliriz kendimizi.

Güçlü ve etkili bir eğitim aracı olan sanat ortak anlayış, ortak beğeni ve ortak davranışların ortaya çıkmasına, insan ruhunun eğitilmesine, kötüye,

çirkine tavrı alınmasına ve böylece dünyanın daha yaşanabilir hale gelmesine, dünya barışına büyük katkıda bulunur.

Doğal ve toplumsal gerçeklerin estetik bir tarzda yansımalarıdır sanat. İşte bu estetik boyut insana haz ve sevinç verir, yeni bakış açıları kazandırır, tek doğrulardan uzaklaştırır, önyargıları yok eder, insanı insan gibi davranmaya götürür, beyinleri aydınlatır, yürekleri duyarlı hale getirir. İnsan yalnız düşündüğü için değil, paylaştığı için insandır. Paylaşmak yürek işidir. Sanat, insanın yüreği ile düşünmesini, duymasını ve anlamasını sağlar.

Sanat estetik boyutu ön plana çıkarmakla, insan ruhuna, gönlüne hitap eder ve günümüzde bilim ve teknolojinin mantıksal katlıklarından, iş yaşamının yarattığı gerilimlerinden insanı uzaklaştırarak duygusal ve ruhsal sağlığa hizmet eder; duygusal zekânın gelişmesine katkı sağlar. İnsanın her alanda başarıyı yakalamasında duygusal zekânın çok büyük etkisi olduğu bugün artık kanıtlanmıştır.

Aydınlanma ve demokrasi kültürünün yerleşmesine, uygun hale gelmesine katkıda bulunan sanat aynı zamanda etkin bir eleştiri aracıdır da. Bu yüzden sanatçılar zaman zaman sevimsiz görünürler.

Çağın yükselen değerleriyle donanmadan çağımızın dünyası ile baş edebilmek giderek olanaksız hale geliyor. Mevcut eğitim anlayışımız ve gençlere yaklaşım tarzımız bizi başarıya götürmek bir yana, yaşadığımız bütün olumsuzluklara kaynaklık ediyor. Bir şeylerin normal gitmediğini hemen herkes biliyor. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip edemeyen, kendini yenilemeyen eğitim kurumlarının hastalık ürettiğini, bunu topluma bulaştırdığını kimse yadsıyamaz. Sorunlara çözüm üretmek bir yana çözümsüzlük içinde bocalar hale gelmiş bir toplum içinde yaşamının sonucu olumsuzlukları doğal sayan, kaderimiz sayan hale gelişimiz hep birlikte. Hedefi olmayan, nereye gittiğini bilmeyen, amaçsızca oyalanan bu toplumun ürettikleri de bizi ne yazık ki tatmin etmiyor. Gelişmiş ülkelerin bilgi birikimleri, insan kaynakları ve rekabete dayalı ekonomileri karşısında var olmak, varlığımızı sürdürebilmek, olanaklarını, kaynaklarını çarçur eden ülkemiz için giderek zorlaşıyor.

Türkiye nereye gidiyor sorusunu zaman zaman sorarız kendimize. Aslında nereye götürüyorsak oraya gidiyor diyebiliriz. Sağlıklı işlemeyen kurumlarıyla, iyi şeyler üretmeyen, çağın gidişine ayak uyduramayan toplumuyla gideceği yer bizi mutlu etmez. Ülkenin, kurumların bilgisi,

birikimleri, gücü nereye taşıyabilirse oraya götürecektir bizi. Suçlu arıyoruz ve buluyoruz da, ama kendi dışımızda bu suçlular. Tüm toplum olarak üzerimize sinen koku aynı. Bu koku iyi koku değil. Bu kokudan bir an önce arınmalıyız. Kurumları sağlıklı işletecek toplumun tümüdür. Bugün yaptığımız gibi siyasetçiyi veya toplumun bir kesimini suçlamak sağlıklı bir çözüm arayışı olamaz. İyi şeyler de kötü şeyler de tüm toplumun ürettimidir. İyi şeyler üretemeyen, iyi şeylerle yüzleşemez ve bunu da beklemeye hakkı yoktur. Öyle bir noktaya geldik ki kötü gidişten yakınmak yerine, nerede yanlış yapıyoruz bunu irdelememiz gerekir. “Karanlığa küfredeceğine, bir mum da sen yak” diye bir söz vardır, bilirsiniz. Hep yakınıyoruz, bütün iyi ve güzel şeylerin gelip bizi bulmasını istiyoruz. Ama iyi, güzel bir şey üretmenin gayreti içinde olamıyoruz. Yere tükürüyor, çevreyi hoyratça kullanıyoruz, ama temiz ve sağlıklı bir çevre bekliyoruz.

Bugün eğitimden sorumlu olan veya olmayan her yetişkinin çocuklardan beklentisi, kendi açtıkları izden, kendi çizdikleri yoldan kendi değişmez doğrularını rehber edinerek yürümeleridir. Gençleri korumak adına korkuyu, baskıyı, cezayı kurumsallaştırdık. Bu temel anlayışımızın toplumun geleceğini nasıl yok ettiğini, genç kuşakları eskimiş, çağdışı olmuş kuralların, faşizan baskısı altında tutsak hale getirdiğimizi göremez olduk.

Çağdaş dünya birey üretme, kendi yolunu kendi belirleyecek olgunlukta insan yetiştirme peşinde; kendi kendine yeten, eleştirel düşüncüyü rehber edinmiş, kendi aklını kendi kullanan ve kendine ait görme, yorumlama, karar verme biçimine ulaşmış bireylere bu toplumun çok gereksinimi var. Yeni kuşaklara egemen olmak yerine, onları anlamak, onlarla uyum aramak, onların bize benzemelerini sağlamak yerine, farklılıklarını çağın gereği olarak görmek yetişkinlerin en öncelikli sorumluluğudur. Eğer genç beyinleri kısırlaştırmak, insanımızı başkalarına malzeme olacak kalıplar içine sokmak istemiyorsak, kendimizi, yaptıklarımızı ve modern dünyanın dayattıklarını, yani yükselen değerleri tüm yetişkinler iyi incelemelidirler. Eskimişe sırtını dönmek, eleştirel düşüncüyü yaşamın en önemli ögesi saymanın yolunu açmak, modern insana verilmiş bir roldür zaten.

Edebiyatın palavra olarak veya lüks, fazladan bir şey olarak görülmesi, ona sınırlı kaynakların ayrıldığı bir ülkede çocukların ve gençlerin gerektiği gibi yetiştiğinden söz edilemez. “Bana hikâye anlatma!” diye bir

deyiş olmuş Türkçe'mizde. Bu edebiyatın palavra olduğunu kabul eden yaygın toplum anlayışının göstergesidir. Ezberlemenin bir eğitim yöntemi olarak benimsendiği, eleştirel düşünce sahibi, aydınlık beyinli, özgüven, öz disiplin sahibi gençler yetiştirmek asla olası değildir. Ama edebi metinler aracılığıyla bu saydığımız eksiklikleri gidermek olasıdır her zaman. Edebi metinler değiştirir, dönüştürür bireyi ve yepyeni dünyalar açar. Toplum olarak eğitim kurumlarında edebiyat ürünlerini yeteri kadar irdelemeyi, düşünce dünyamızı, kültürel yaşamımızı buradan yola çıkarak sorgulasaydık, eğitim anlayışımızın bu acınası haliyle yüz yüze kalmazdık. Her edebiyat ürünü yeni bir dünya sunar, kendini gerçekleştirebileceği bir düşünce iklimi sunar insana; yani edebi değeri olan her öykü farklı, yeni bir dünyanın kapısını açar okuyucuya. Çocukları ve gençleri ne kadar çok öykülerle buluşturursak, o kadar çok bakış açısı kazandırırız onlara. Bununla yalnız öykü okumayı önermiyoruz, okuma, okuma alışkanlığı olmayanlar için çok sıkıcı bir süreçtir. Bu süreci öykülerle aştıktan sonra, öteki edebiyat ürünlerine geçme daha sağlıklı ve verimli olacaktır. Eğitim kurumlarında edebiyata yeteri kadar önem vermememiz, insanımızı estetik duygu veya beğeni kazanmadan uzak tutuyor. Estetik duygu ve beğeni kazanmış bir insanın bırakın çirkin şeyler yapmasını, toplumun başına bela olmasını, aksine sağlıklı toplumun oluşmasına katkı sağlar.

Sanatla yaratıcı olarak uğraşanlar ve sanatseverler, sanatı anlamlı bir varoluşa büyük katkısı olduğu için yaygınlaştırmak ve hatta yaşamımızın bir parçası haline getirmek çabasında olmalıdırlar. Çünkü onu toplumların eğitimlerinde işlevler üstlenen en önemli dayanak ve araç haline getirmek, dünyada olan çirkinliklere set çekmek, güvenli ve huzurlu bir dünyaya ulaşmak yolunda en önemli adım olacaktır. Yalnız oyalamak, eğlendirmek değildir sanatın amacı, bilgilendirmek, aydınlatmak, yönlendirmek, dünyanın değişmesine, daha yaşanabilir hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Toplumsal gerçeklere ışık tutmak, evrensel değerler etrafında birleşerek, insanlığı birbirine yaklaştırmak gibi bir amacı da vardır onun. Hızla gelişen ve yaşamımızda giderek daha fazla yer edinen teknoloji kültürel yaşamımızı daraltmaktadır. Kültürel yaşamımızı canlı tutmak için güzel sanatlara, özellikle de edebiyata çok görev düşmektedir; yani edebiyat her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Dünü bugüne, bugünü yarına taşımadan kültürel zenginliğimizi korumanın olumsuz olacağına bilincinde olunmalı ve eğitim kurumlarında, sosyal yaşamımızda edebiyata daha çok yer verilmelidir.

Evrensel değerleri yüceltmek, aydınlık bir geleceğe ulaşmak, güzel sanatların, edebiyatın toplum içinde ilgi görmesiyle yakından ilişkilidir. Toplumları aydınlatma yolunda en büyük işleve sahip olan edebiyatın toplumumuzda yeteri kadar ilgi görmemesi, belki de en büyük açmazımız, eleştirel bakış sahibi, toplumla bütünleşebilecek, toplumu yarınlarımıza sağlıklı bir şekilde taşıyacak insanı üretmemizde karşılaştığımız en somut caresizliğimizdir.

Sanat insanın var olduğu günden beri hep var olmuştur. Bir büyü olarak dünyaya egemen olma, yani insana zarar veren doğadaki güçleri etkisiz kılma, korkulardan arınma, bir çeşit tapınma aracı olagelmiştir sanat. Günümüzde ise sanatın işlevi büyük ölçüde değişmemişse de, amaçları yön değiştirmiş, daha gerçekçi, daha faydacı olmaya, insanların estetik zevklerini geliştirmeye yönelmiş ve bu yüzden de sanat yapıtları sokaklara, caddelere ve parklara taşmış, insanın gözleri önüne serilmiştir. Estetik zevki gelişmiş toplumların, doğaya, insana, güzelliklere kıyması, dünyayı çirkinleştirmesi olası görünmediği için sanata eğitim amaçlı büyük görevler düşmektedir. Bu yüzden sanatın yalnız insan varlığının süsü olması dışında etkili bir eğitim biçimi olarak da algılanması zamanı gelmiştir.

Sanatın gerekliliğine inananların sayısının insanı tedirgin edecek kadar az olduğu dünyamızda olup biten çirkinliklere dur diyebilecek insanların çoğalacağına, sanatı devre dışı tutarak buna ulaşılacağına inanmak olsa olsa bir iyimserin işi olabilir. İnsanları değiştirmede, bilinçlendirmede yeterli dinamiği içinde taşıyan sanat, özellikle de güzel sanatların en işlevsel konumunda olan edebiyata büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Toplumun edebiyatı bir gereksinim olarak görmesi de epeyce bir aşama kaydetmek demektir. Bu aşamaya ulaşmak yolunda sanat adamlarının yanı sıra, sanat eleştirmenlerine, medyaya, özellikle de eğitim öğretim kurumlarına çok iş düşmektedir.

Sanat eleştirmenleri ve sanat sosyologları öteki sanat dalları gibi edebiyatın da insan yaşamını zenginleştiren, güzelleştiren ve kazandırdığı estetik zevk sayesinde insanın ruhunu eğiten bir işleve sahip olduğu görüşünü paylaşır, sanatçı ve toplum arasında köprü görevi üstlenen sanat eserinin toplumu bilinçlendirme, yönlendirme işlevine sahip olduğu görüşünde birleşirler.

Edebiyatı da bir düşünme sanatı olarak görürsek, onun, insanın düşünce ve davranışlarını etkileme yönünde sahip olduğu güç, beceri ve çecikiliği sayesinde ne kadar büyük olanaklara sahip olabileceğini anlarız.

Hem düzyazı hem de tiyatro alanında büyük bir üne kavuşmuş olan Avusturyalı yazar Peter Handke kendi konumunu, edebiyata bakışını önce okur sonra bir yazar olarak irdelediğinde, edebiyatın kendi yaşamında ne kadar büyük bir yeri olduğunu, onun ruhunu, dünya görüşünü, dünyaya bakışını, yaşam biçimini şekillendiren en önemli unsurun yazarlar ve onların yapıtları olduğunu söyler; dünyayı anlamak ve onun gerçeğini yakalamak için edebiyatın gereğini vurgular; bireyin kendini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmesinde edebiyatın ne kadar önemli olduğunu Peter Handke'nin "Benim Yerim Fildişi Kulesi" adlı denemesi çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

Yani aslında ben resmi eğitimcilerle asla eğitilmedim, kendimi hep edebiyatın eleştirmesine koyuverdim. Ruhumu okuyan o oldu, onda yakayı ele vermiş hissettim kendimi, farkında olmadığım ya da düşünmeden öylesine bildiğim konuları bana o gösterdi. Edebiyatın gerçekliği, gerçek gerçeklik için gözlerimi açtı ve beni eleştirici yaptı. Kim olduğum, çevremde neler olup bittiği konusunda beni o aydınlattı.

Bir okuyucu ve aynı şekilde bir yazar olarak da edebiyatta benim için neyin önemli olduğunu anladığımdan bu yana, tabii gerçekliğin bir parçası olan edebiyata karşı ilgi duydum ve eleştirici oldum. Bir edebi eserden kendim için bir yenilik beklerim, beni pek az da olsa değiştiren bir çevre beklerim; bana gerçekliğin henüz düşünülmemiş, henüz bilincine varılmamış bir imkânını fark ettirsin, yeni bir görme, söyleme, düşünme, var olma imkânı. Kendimi edebiyat aracılığıyla değiştirebildiğimi, edebiyatın beni başka biri haline getirdiğini fark ettiğimden bu yana edebiyattan beni değiştirecek yeni bir imkân bekler dururum, çünkü kendimi son halini bulmuş hissetmiyorum. Edebiyattan, o olmuş bitmiş görünen "dünya manzaralarının" bozulmasını bekliyorum.* Ve ben, kendimin ancak edebiyat sayesinde daha bilinçli yaşayabildiğimi fark ettiğim içindir ki, edebiyat sayesinde başkalarını değiştirebileceğimden eminim. Kleist,

* "Değişmez gibi görünen dünya görüşlerinin edebiyat sayesinde değişeceğine inanıyorum." (çeviri bana ait).

Flaubert, Dostoyevski, Kafka, Faulkner, Robbe-Grillet benim dünya bilincimi değiştirmiştir.¹

Edebiyat ürünleri ne kadar kurmaca olursa olsun, Handke onların gerçek yaşamdan görüntüler yansıttığını ve yansıtması gerektiğini savunur. Edebiyat sayesinde nasıl değişmişse, nasıl zenginleşmişse dünyası, nasıl genişlemişse ufku, yaşamın ta derinliklerine nasıl bakabiliyorsa, işte öyle değişim yolunda görmek istiyor Handke insanları. Bu değişim onun için bilgilenme, sosyal çevreyi yakalama, anlama ve onunla bütünleşme demektir. Onun amacı edebiyatın gücünü insanlara anlatmak ve insanın bilgilenmesini bu yolla sağlamaktır. Handke, kurmaca bile olsa edebiyat, gerçekleri onun sayesinde yakalayabileceğimizi, gerçek yaşamdan kesitleri, yansımaları orada bulabileceğimizi anlatır bize. Çünkü ona göre edebiyat ürünleri gerçeği en iyi, en canlı ve en etkileyici olarak sunmaktadır. İster yazar, ister okur olarak edebiyatla uğraşmak ona göre, gerçek yaşamdan öykümler yoluyla meydana getirilen kurmaca edebiyat aracılığı ile olaylara, insanlara ve topluma geniş perspektiften bakma yeteneği kazandırmak demektir.

Brecht'e göre:

Tüm sanatlar, sanatların en büyüğü olan yaşam sanatına katkıda bulunur... Ama herkese seslenir sanat ve çağırıldığı türküyle aslanların, kaplanların karşısına bile çıkabilir.²

Brecht burada öteki sanat dalları gibi edebiyatın da insan yaşamında ne kadar önemli bir yeri olduğunu anlatmaya çalışır ve öteki sanat dalları gibi edebiyatın da insanlar için olduğunu ve tüm amacının insan yaşamını güzelleştirmek, toplumu politik açıdan etkilemek ve yönlendirmek olduğunu vurgulamak istemiştir. Edebiyat sanatının, kültürel ve düşünsel yaşamın gelişmesinde görevler üstlenen, üstlendiği görevi yerine getiren, güzel sanatların en önde geleni, işlevsel olarak en önemlisi olduğunu, insan düşünce ve davranışlarını etkilemede sahip olduğu gücü bilen Brecht ve daha birçok yazar bundan yararlanarak toplumları hep etkileyebilmiş-

¹Peter Handke, "Benim Yerim Fildişi Kulesi", *Denemeler Seçkisi*, Gürsel Aytaç (Yay.), Gündoğan, Ankara 1990, s. 132-133.

²Bertolt Brecht, *Sanat Üzerine Yazılar*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s. 48-49.

lerdir. Brecht sosyalizm öğretilerine angaje olmuştur; amacı onları sergilemek ve bildirmektir halk yığınlarına ve yenileriyle katkıda bulunmaktır sisteme; amacı sarsmak değildir seyirciyi, şok yaşatmak değildir onlara. Temel amacı değiştirmektir insanları; eğlendirmek, oyalamak yoktur onun felsefesinde, dünya görüşünde.

Peter Bichsel de bir yazar, bir öğretmen olarak sanatın toplumun eğitimdeki rolünü vurgulamak için Oscar Wilde'ın şu sözüne gönderme yapıyor: "Çoğu kez sanat yaşamı değil, yaşam sanatı taklit eder"^ƒ. Yaşamımızı anlamlı kılmak adına sanattan yararlanmanın gereğine işaret ediyor burada Bichsel.

Edebiyatın belki de en önemli işlevi dünü bugüne, bugünü yarına taşımasıdır. Sanat ve kültür sürekliliğini ancak bu sayede kendini güçlendirerek sürdürebilir. Bichsel'e göre edebiyat ürünlerini okumak, ölümü de ertelemektir aynı zamanda. O bu görüşünü kendi anlatımıyla şöyle temellendirir. "Salt okumak için yaşayan bir kadın tanıyordum. Onu, gerçek yaşama bağlayacak bir nedeni yoktu. Güzel, iyi ve zeki bir kadındı. Ama kadın yaşamı sevmiyordu ve nasıl intihar edeceğiyle meşguldü. Artık okuyamayacak oluşu, onu bu fikirden vazgeçirmişti."^ƒ

Şunu da söyleyebiliriz ki; geleneksel eğitim anlayışımız, demokrasi kültürünün temel öğeleri olan sorgulama, irdeleme, eleştirme ortamı yaratmaktan uzaktır. Edebi ürünler demokrasi kültürünün öne çıkan bu özelliklerini yaygınlaştırmada da görevler üstlenebilir. Çünkü edebi metinlerle uğraşmak okuyucuya zengin bakış açıları kazandırır. Bu aynı zamanda demokrasi kültürünün temel dinamiği olan eleştirel düşüncenin yaygınlaşmasını sağlar. Bu denemde eleştirel tutum yeğlenmiştir. Eleştiri, eleştiri yapanı sevimsiz yapabilir, onun birçok sorun yaşamasına yol açabilir, ama sağlıklı topluma açılan başka bir yol yoktur.

Bu, toplumsal barışın güvencesi olan, insan beynini aydınlatan, yüreğini duyarlı kılan sorumluluk sahibi bireylerin yetişmesini sağlayan kültürdür. Kendi beynine kendi rehber olan, kendi vicdanını kendi şekillendiren, kendini gerçekleştirme olanağı bulan bireylere demokrasi kültürü-

^ƒ Peter Bichsel, *Edebiyat Dersleri*, (Çev: Ahmet Sarı, Şahbender Çoraklı) Babil Yayınları, Erzurum 2001, s.64.

^ƒ A.g.e., s. 38.

nün yaygınlaştığı toplumlarda rastlanır. Böyle şekillenmiş gençler insanlığı aydınlık geleceğe, barışın egemen olduğu bir dünyaya, kişi ve zümre egemenliğine yer olmayan toplumlara götürebilir.

İşte o zaman tek doğrulara, tek tip düşüncelere sığınma, ideolojik kamplara bölünme gibi insanlığın geleceğini tehdit eden olumsuzluklardan, kavgadan, kargaşadan, savaştan uzak tutabilir toplumlar kendilerini.

İşte o zaman hukuk düzeni toplumlarda egemen olur, toplumsal şiddet zemin ve güç bulamaz, sosyal adalet yaygınlaşır, barış gelir, huzurlu bir ortam oluşur ve kalıplaşmış düşünceler ve önyargılar toplumu yönlendirmez.

İşte o zaman insanlar inançlarına veya kimliklerine göre kamplara bölünmeyecek ve ideolojik kavgalar son bulacaktır.

İşte o zaman terör, güçlenemeyecek, korku kol gezmeyecek, anarşi topluma egemen olmayacaktır.

İşte o zaman toplumdaki farklılıklar bir kavga nedeni olarak görülme yerine, toplumun bir zenginliği olarak görülecektir.

İşte o zaman olumsuzluklar karşısında tavır koyacak aydınlık beyinlerin, duyarlı yüreklerin sayısı hızla artacaktır.

İşte o zaman her şey şeffaflık içinde insanların gözleri önünde olup bitecek, insanları tedirgin edecek kuşkulara yer olmayacaktır.

İşte o zaman insanlar başlarına geleceklere razı olmayacak, toplumda olup biten olumsuzluklara teslim olmayacak, onların karşısına çıkacak beyin ve yürek gücünü sahip olacaktır.

İşte o zaman eğitim sisteminin çağdaş ve üretici olması, toplumun üretim toplumu, bilgi toplumu haline gelmesi olanaklı hale gelecektir.

İşte o zaman toplumlar, yeniliklerden yana tavır koyma olgunluğuna erişecek, karanlıkta debelenip durmayacak, hiçbir bağınazlığa düşmeyecek ve karanlıklar artık aydınlığa meydan okuyacak güce erişemeyecektir.

İşte o zaman demokrasi kültürünün özü olan şeffaflık, öz eleştiri, özgüven ve öz disiplin gibi değerler, yükselen değerler olarak toplumda yer tutacaktır.

İşte o zaman büyük Atatürk'ün "tam bağımsızlık" ve "çağdaşlık" ülküleri yükselen değerler olarak toplumda yer tutacaktır.

Özgürlük ve barış adına başka ne istenebilir ki?

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum: Edebiyata ve güzel sanatlara yeteri kadar önem verseydik, bugün ülkemizde yaşanan birçok kaos, kargaşa yaşanmayacaktı. Demokrasi, daha güçlü olacaktı. Sanatçılar ve aydınlar bu kadar önemsiz olmayacaklardı. Sanata, özellikle de edebiyata yeteri kadar önem verilmeyen toplumlarda demokrasinin, yani birey kültürünün oluşması olanaksızdır. Birey üretebilerseniz, demokrasiyi yaşama geçirir ve onu yaşatabilirsiniz. Güzel sanatlar ve edebiyat sayesinde demokrasi kültürünün özü olan öz disiplini, öz eleştiriyi, öz güveni toplumda yaygınlaştırabilir ve birey yaratabilirsiniz. Birey özgür düşünceli, eleştirel bakışlı karakteri ile sürekli sorgulayan, irdeleyen ve tavır alan tarzı ile demokrasinin temel dinamiğidir. Bunu ürettikçe, bunu yaşattıkça, demokrasi de varlığını gün geçtikçe, gücünü deneyiminden de alarak, sağlıklı bir şekilde sürdürecektir. Sanat ve edebiyat insanı ideolojilerin tek doğrularından, körleştiren-sağırlandıran kalıplarından söker alır, ona zengin bakış açıları kazandırır, dünyayı çeşitli açılardan görmenin, kavramanın yollarını açar. Edebiyatın ve sanatın başka bir işlevi de estetik zevkleri geliştirerek dünyayı daha yaşanabilir bir hale getirmektir. Estetik zevk ve beğeni kazanmış bir insan, bırakın kötü ve çirkin bir şey yapmayı, yapanlara karşı da tavır alır. Onun aydınlık beyni, duyarlı yüreği hep onu dünyayı güzelleştirme, daha yaşanabilir hale getirme yolunda göreve çağırır. Aydınlık beyni, bireyin başının belasıdır, yani eleştirel tavrı, sivri dili yüzünden başı beladan hiç kurtulmaz. Bu, zaten gerçek aydınının yazgısıdır. Bundan kaçınmaz, kaçınmak için de çaba göstermez.

KAYNAKÇA

Bertolt Brecht, *Sanat Üzerine Yazılar*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.

Peter Bichsel, *Edebiyat Dersleri*, (Çev: Ahmet Sarı, Şahbender Çoraklı) Babil Yayınları, Erzurum 2001.

Peter Handke, "Benim Yerim Fildişi Kulesi", *Denemeler Seçkisi*, Gürsel Aytaç (Yay.), Gündoğan, Ankara 1990.

AHMED-İ GAZZALİ, KUŞLAR RİSALESİ

PROF. DR. NİMET YILDIRIM *

Öz

Ahmed-i Gazzalî Tus'ta doğdu. İlköğrenimini burada yaptı. Babasıyla birlikte sufilerin sema meclislerine katıldı. Öğrenimini bitirdikten sonra Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi müderrisliği görevinde bulundu. Müderrisliği bırakıp halvete çekilen kardeşi İmam Gazzalî'ye vekâleten bu medresede dersler verdi. Ancak daha sonra tasavvuf sevgisi ağır bastığından inziva ve halvet yolunu seçti.

İmam Muhammed-i Gazzalî'nin *Kuşlar Risalesi* sadece tasavvufi içerik ve amaçla yazılmış ilk eserdir. Eser, yazarın yaşadığı çağda bizzat kardeşi Ahmed tarafından Farsçaya çevrilmiş ya da yeniden yazılmıştır. Muhammed-i Gazzalî ile Ahmed-i Gazzalî'nin risaleleri birinin Arapça diğerinin Farsça olması dışında konuları ve anlatım ayrıntıları hemen hemen aynıdır. Her iki risale kısalıklarının yanı sıra oldukça özlü sözlere ve derin anlamlara yer vermeleri, hem teorik ve hem de bilimsel kısımlarıyla dikkat çekerler.

İlk bölümleri daha çok teorik ve hayali; ruhun yolculuğunun tasarlanması ve bir bakıma yol haritası çizilmesi aşamasına yer verirken; ikinci kısımları ise tasavvufun bilimsel yönünü ele alması açısından oldukça önemlidir. Bu bölümde her iki yazar da okuyucuya; gaflet uykusundan uyanmalarını, kuşların şekillerine bürünmelerini, onların dillerini öğrenerek kendilerini arındırmalarını, hakka yönelip ibadet ve kulluklarını yapmalarını salık vererek belki bu yolla hükümdarın huzuruna erişebileceklerini salık vermektedirler.

Anahtar kelimeler: Ahmed-i Gazzalî, Tasavvuf.

* PROF. DR. NİMET YILDIRIM, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: yildirim2002@hotmail.com, Web: nimetyildirim.com.tr; nyildirim.wordpress.com.

ABSTRACT

Ahmed Ghazzali was born in Tus. He graduated primary school there. He joined the Sufis' Sema councils with his father. After finishing his studies, he went to Baghdad and worked as a teacher of Nizamiye Madrasah. He gave his lectures to his brother. Imam Ghazali taken the hermit as Sufi. Later, he chose the path of seclusion and despotism because the Sufi love was heavy.

Imam Muhammad Ghazzali's *Birds* written has been translated or re-written by his brother Ahmed in Persian in the time of the author. Muhammad Ghazzali and Ahmad Ghazali's treatises are almost identical except for the fact that one of them is Arabic and the other is Persian. Both treatises draw attention with their theoretical and scientific parts, as well as their briefness and their deep meaning.

The first parts are more theoretical and imaginary; the design of the spiritual journey and the drawing of a map of the route of the approach; The second part is very important in terms of the scientific direction of Sufism. In this section, both authors write to the reader; they suggest that they wake up from unafraid sleep, dress up in the form of birds, learn to learn their tongues, purify themselves, turn to the right and do worship, perhaps in this way they can reach the ruler.

Key words: Ahmad Ghazali, Sufism.

چکیده

احمد غزالی در طوس متولد شد و آموزش های مقدماتی را در همان جا گذراند. او همراه پدرش به جلسات سمای عارفان می پیوست. بعد از اتمام تحصیلات به بغداد رفته و در مدرسه نظامیه به معلمی پرداخت. برادر بزرگ غزالی معلمی را برای مدتی رها کرده و کنج عزلت اختیار نمود و به نمایندگی از خود درسهایی را در این مدرسه به امام غزالی داد. بعدها به دلیل عشق به تصوف راه عرفان را برگزید.

رساله پرندگان محمد غزالی در زمان خودش و توسط برادر وی به زبان فارسی ترجمه و ویراستاری شده است. رساله ی محمد غزالی به زبان عربی و رساله ی احمد غزالی به زبان فارسی نگاشته شده است ولی علیرغم اینکه به دو زبان متفاوت نوشته شده اند از نظر موضوعات و جزئیات بیان بسیار به هم شباهت دارند. هر دو رساله با وجود کوتاه بودن

مطالب، کلمات منحصر به فرد با معانی عمیق را در بر دارند و هم از نظر تئوری وهم از نظر علمی بسیار حائز اهمیت می باشند.

بخش های اول بیشتر تئوری و خیالی بوده، و نقشه ی راهی برای سیر و سلوک روح می باشد. بخش دوم نیز از نقطه نظر عرفان علمی مهم می باشد، در این قسمت هر دو نویسنده به خواننده روش هایی را توصیه میکنند: بیدار شدن از خواب غفلت، طرفدار حق بودن و بندگی خدا را تمام و کمال انجام دادن، او میخواهد انسان ها به شکل پرنده در آمده و با یاد گرفتن زبان آنها به مرحله تزکیه ی نفس برسند تا بلکه با این راه بتوان به حضور حضرت حق نائل شوند

کلید واژه ها: احمد غزالی، تصوف.

1. AHMED-İ GAZZALÎ

Ahmed-i Gazzalî Tus'ta doğdu. İlköğrenimini aynı şehirde yaptı. Babasıyla birlikte sufilerin sema meclislerine katıldı. Öğrenimini bitirdikten sonra Bağdat'a giderek Nizamiye Medresesi müderrisliği görevinde bulundu. Müderrisliği bırakıp halvete çekilen kardeşi İmam Gazzalî'ye vekleten bu medresede dersler verdi. Ancak daha sonra tasavvuf sevgisi ağır bastığından inziva ve halvet yolunu seçti. Çeşitli yerleri gezdi ve sufilere hizmet etti. Kazvin'de vefat etti. ¹

Ahmed-i Gazzalî, tasavvufta ağabeyi İmam Gazzalî'den farklı bir yol tuttu. İmam Gazzalî; ilim, marifet, şeriat ve ahlaki kurallara öncelik tanıyan bir tasavvuf anlayışını egemen kılmaya uğraşırken, o aşk ve vecde önem veren bir tasavvuf anlayışını yaymaya çalıştı ve aşk üzerine yazdığı *Sevânihu'l-uşşâk* adlı Farsça eseri ile bu vadede bir çığır açtı. Onun bu eserindeki görüşleri Senâî, Ruzbihân-ı Baklî, Attâr, Fahreddîn-i Irakî gibi büyük mutasavvıflar üzerinde etkili oldu. Talebesi Aynu'l-kuzât Hemedanî, *Temhîdât* ve *Levâih*, Irâkî de *Lemeât* isimli eserlerinde *Sevânih*'i örnek almışlardır. Ahmed-i Gazzalî'nin bu tasavvuf anlayışı, Celaleddîn-i Rumî ve İbn Fâriz'de en yüksek düzeyine ulaşmıştır. ²

¹ Süleyman Uludağ, "Ahmed-i Gazzalî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, II, 70.

² A.g.e., II, 70.

Tasavvufî hayatın esasını sema, aşk, vecd, cezbe ve şevkten ibaret görenler, Ahmed-i Gazzalî'yi İmam Gazzalî'den üstün tutarlar. Rivayete göre İmam Gazzalî, kardeşine, “Şeriata daha çok bağlı kalmak için gayret göstermesini” tavsiye etmiş, o da ona “Hakikat konusunda marifet sahibi olmayı daha da önemsemesi gerektiğini” söylemiştir. İmam'ın tasavvufa kardeşinin etkisiyle girdiği ve “Biz aradık, o buldu” dediği rivayet edilir.³

Evrendeki her şeyi aşkla açıklayan Gazzalî, ilahi güzelliklerin “gözle görülür güzeller” şeklinde tecellisine inanır. Bu düşünceleri onu, Hallâc'tan itibaren çeşitli şekillerde kendini gösteren İblis'i mazur, hatta haklı görme yargısına götürmüştür. O, 'İblis'in Adem'e secde etmemesini', 'ebedî bedbahtlığı göze alarak yüce maşuku Allah'tan başkasına secde etmeme' şeklinde açıklar. Ona göre İblis, Allah'a o kadar büyük bir aşkla bağlıdır ki cehennemde ebedi olarak azap görme pahasına bile olsa, O'ndan başkasına secde etmedi ve gerçek bir muvahhid olduğunu böylece ispat etti. *Sevânih*'te, “İblis'teki aşkın konusu, sıfatları yüce olan maşuktur” diyen Gazzalî'nin “İblis'ten tevhid dersi almayan zındıktır” dediği aktarılır.⁴

Gazzalî'nin en önemli eseri, konusu aşk olan *Sevânihü'l-uşşâk*'tir. İmam Gazzalî'nin *İhyâu Ulûmi'd-dîn*'ini *Lübâbü'l-İhyâ* adıyla ilk defa o özetlemiş, semanın haramlığını savunanların görüşlerinin reddi için *Bevâriku'l-İlmâ* adlı eserini yazmıştır. Diğer eserleri *ez-Zahîre fi İlmi'l-Basîre*, *Sırru'l-Esrâr*, *Teşkîlu'l-Envâr*, *Havâssü't-Tevhîd*'tir. Bu son eser, talebesi Saîd b. Fâris el-Lübbanî'nin onun vaaz meclislerinde tuttuğu notlardan derlenmiştir.⁵

Ebû Hamid-i Gazzalî, Bağdat ve Bağdat'ın Nizamiye'sini terk ettiğinde yerine kardeşi Şeyh Ahmed'i bıraktı. Ancak bir süre sonra o da, orada ders verme görevini terk ederek kardeşinden daha sıcak bir ilgiyle tasavvufa yöneldi ve daha derin bir sufîlik yoluna girdi. İmam Gazzalî'nin bunca şöhreti ve başta *İhyâ* adlı kitabı olmak üzere eserlerinin sufî yolunun yaygınlaşması ve yücelmesinde son derece etkili olmasına rağmen küçük kardeşi Ahmed'in kendisinden daha çok tasavvuf dünyasında çok daha fazla ün ve önem kazandığı bir gerçektir.⁶ Bundan da öte sufî gelenek ve törelerinde yaygın olduğu gibi irfan ve tasavvuf dünyasında kardeşi İmam

³ Süleyman Uludağ, “Ahmed-i Gazzalî”, *DİA*, II, 70.

⁴ *A.g.e.*, II, 70.

⁵ *A.g.e.*, II, 70.

⁶ Ayrıntılar için: Sübkî, *Tabakât*, IV, 54-55, İbn Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 260-262, İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 80-82; Ritter, H., *Das Mer Der Seele*, Leiden 1955.

Gazzalî'den daha yüce makamlarda olduğunu dillendiren birtakım kerametlerinden de söz edilmektedir.⁷

Her halükarda Şeyh Ahmed vaaz vermekle uğraştığından, vaaz meclisleri de son derece ün kazandığı ve halk kitleleri tarafından da yoğun ilgi gördüğü için kitlelerin zihinlerinde alabildiğine ilginç bir keramet kahramanı olarak yer etmişti. İmam Gazzalî'nin şöhreti ve her tarafa yayılan ünü yukarıdaki örnekte olduğu gibi bu kerametlerden bazılarının ona ait olduğu algısını oluşturmuştu. Künyesi "Ebu'l-Feth" olan Şeyh Ahmed'in lakabı da "Mecdüddîn" idi. İbn Hallikân'ın kayıtlarına göre birtakım rivayetlerde aktarılmasına karşın o ne ümmî ve ne de bir hangah zahidiydi. O, sufiyane eğilimleri bulunan bir bilgin ve fakihti. Bunun yanı sıra, vaaz vermeği ders vermekten daha çok severdi. Fıkıh dalında kardeşi İmam Gazzalî'nin Bağdat'ı hacca gitme amacıyla terk ettiğinde, yerine Nizamiye'de bir halifesi ve yardımcısı olarak bırakabileceği kadar bilgi ve birikim sahibiydi. Bununla birlikte o da bir süre bu görevi sürdürdükten sonra Nizamiye'deki ders halkalarını terk ederek vaaz, seyahat ve sufi şeyhlerle birlikte bulunmaya yöneldi. Ancak onun sözleri olarak aktarılan ve kardeşinin hayatının son anlarını konu alan bir rivayetten kardeşinin bu son günlerinde Tus'a yerleştiği ya da gidip geldiği anlaşılmaktadır.⁸

Diğer vaizler gibi genellikle hayatı seyahatlerde geçen Ahmed-i Gazzalî, daha çok Rey, Kazvin ve Hemedan'da yaşamaktaydı. Zaman zaman Bağdat'a da gidiyor, bütün sohbet meclisleri yoğun kitlelerin olağanüstü ilgisini çekiyordu. Vaazlarına böylesi bir ilginin duyulmasının gerekçeleri arasında İbn Neccâr'ın da aktardığı gibi, yumuşak yaradılışlı olmasının yanı sıra güzel görüşlülüğü, sözleri ve sohbetinin son derece tatlı olması da vardı. İbn Hallikân da bu konulara değinmektedir. Bütün bunlarla birlikte onun sözleri arasına serpiştirdiği son derece ince ve derin anlamlı nükteler de, İbn Cevzî'nin belirttiği gibi onun vaaz meclislerinin kitleleri olağanüstü bir şekilde kendisine çekmesinin en önemli etkenleriydi.⁹

Şeyh Ahmed'in sözleri arasında Hallâc'ın öğretilerini hatırlatan nükteler de vardır. Belki de Hallâc'ın, Şeyh Ahmed'in öğrencisi Aynu'l-kuzat

⁷ Abdulhuseyn-i Zerrinkûb, "İmam Gazzalî ve Kardeşi", *Coctucû Der Tasavvuf-i İrân* (çev. Nimet Yıldırım), *Doğu Esintileri*, Erzurum 2018, VIII, Tahran 1387 hş., s. 153.

⁸ A.g.e., s. 155-156.

⁹ A.g.e., s. 156.

üzerindeki daha açıkça görülen etkisi de işte bu yoldan olmuş olabilir. İbn Cevzî'nin, Şehy Ahmed'in, şeytan hakkında taassubu olarak nitelediği konu da bu kategoridendir. Şöyle dediği de aktarılır: "İblisten tevhid öğrenmeyen zındık olur." Musa Tur eşliğinde İblis ile karşılaştı. Ona: "Neden Adem'e secde etmedin" diye sordu. İblis ona şöyle cevap verdi: "Haşa ben bir insana nasıl secde ederim?! Ben tevhid davasının eriyim. Nasıl olur da ondan başkasına değer veririm." Bu tür İblis hikayeleri, Yezidîler gibi birtakım gnostik grupların İblis'i ululama ya da ondan özür dileme için bahane olarak algılanmaktadır. Belki de onların inançlarından da bir miktar etkilenmiş olabilir. Elbette bu İblisten özür dileme işinin Hallâc'tan onun çağdaşlarına kadar birtakım sufilerde belli düzeylerde geçmişi vardır. Allah'ın dergahından kovulmuş olan İblis'in ilahi yazgı ve bilgiyle ilişkisi sürekli olarak sufi düşüncesinde ve ibret alma konusunda etkili olmuştur. ¹⁰

İblis konusunda kutsama ve taassup konusu, Şeyh Ahmed'in *Sevânih* adlı eserinde de söz konusu edilmektedir. Bu eserde Şeyh Ahmed'in; aşk, gerçek aşk ile mecazi aşk arasındaki irtibat da yansımasını bulmaktadır. Görünürde onunla ilgili, cemalin tezahürlerine karşı şiddetli hassasiyetini gösteren bir hikaye bu risalenin içeriğinin etkisiyle oluşmuş olabilir. Bütün bunların yanı sıra bu risalede insani aşk ile tanrısal aşkın ilişkisi sadece işaretlerle açıklanmaktadır: aşkın, aşıkların ve sevgilinin bir tek olduğu ariflerin aşkı. Bu durumda aşık varlığını yok ettiğinde her şeyi sevgili olarak görür. Bunu öylesine ileri bir düzeye götürür ki, sevgilinin bizzat kendisi olduğuna inanır. Şeyh Ahmed'in dillendirdiği aşk, Hallâc'ın heyecanı ve neşesiyle heyecana geldiği aşktır; ulu ve ruhani aşk. İşte böylesi bir aşkta aşık, sevgilisini kendisi için istemez, kendisini de onun için istemez, tam tersine Hallâc gibi onun hoşnutluğunu kazanma yolunda can vermeği de bir oyun gibi görür. Hatta yine Hallâc gibi sevgilinin yolunda kendisini kaybetmiş gerçek aşığı İblis varlığında gösterir. Bu da defalarca şeyhe karşı saldırmaların da gerçek sebebi olan İblis'i kutsama ve güzel görme özelliğidir. ¹¹

Şeyh Ahmed'in *Sevânihü'l-Uşşâk* adlı eseri tasavvuf edebiyatında olağanüstü bir ün kazandı. Büyük sufiler bu eser için şerhler yazdılar. Irakî ve Camî, *Lemeât* ve *Levâmi* adlı eserlerini onun tarzında kaleme aldılar.

¹⁰ Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, "İmam Gazzalî ve Kardeşi", s. 157.

¹¹ Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, "İmam Gazzalî ve Kardeşi", s. 159; *Sevânih* konusunda bkz. Gazzalî, *Kitâb-i Sevânih* (yay. H. Ritter), İstanbul 1942, 14, 34.

Onun diğer eserleri arasında kardeşi Ahmed-i Gazzalî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eserinin bir özeti olan *Lubâbu'l-İhyâ* dışında Farsça ve Arapça çok sayıda eseri vardır. Bu eserlerinden biri de *Bevâriku'l-ilma'* dır. Bu eserinde Şeyh Ahmed sema konusuna bir vaiz ve fakih bakışından daha çok bir sufî ve bir arif olarak bakmaktadır. Bu yüzden sema hakka yaklaşma aracı olarak algılanır. Kardeşi İmam Gazzalî'nin caiz oluşu ve şartlarını ayrıntılarıyla *İhyâ* adlı eserinde anlatmasına rağmen Şeyh Ahmed'in bu konudaki görüşleri özgün bir incelik ve yeniliktedir. Eserinin tam adı, *Bevâriku'l-ilmâ fi'r-redd-i alâ men yuherrimu's-sema bi'l-icmâ* da onun bu konuya yaklaşımını göstermektedir. Şeyh konuya bir fakih yaklaşımıyla girmekle birlikte konuyu sonuca bağlaması sufîcedir. O da bu eserinde kardeşinin *İhyâ*'da yaptığı gibi fakihlerin ilk aşamalarından hareketle söze girmekte bu görüşlerini de ayetlerle ve rivayetlerle de desteklemiştir. Ancak semâ tasavvuf dünyası için şartlar, zaman ve mekan ile uygun kardeşler bulunduğu caiz olmaktan öte vacip olarak nitelemektedir.¹²

2. KUŞ RİSALELERİ

V-VI. yüzyıllarda sufi ve ariflerin yoğun ilgileri ve dikkatlerini çekmiş olan konulardan bir de, kuşların hükümdarları Anka ya da Simorğ'a erişmek için çıktıkları yolculukları hikayelerini örnek alarak manevi seyr u suluk aşamalarını simgesel ve benzetme yoluyla dillendiren anlatılardır. Nefsi olgunluk ve erginliğe ulaştırın aşamaları kat ederek manevi birtakım makamlar ve bir bir arkalarında bırakarak karşılına çıkan sorunları aşamalı olarak aşmaları ve bu şekilde tehlikelerle karşılaşmamaları, bu hikayelerde aradıkları çıkış yollarını aramaları konularını oluşturuyordu. Söz konusu temalar bu amaçlar için çok uygun ve yeterli olduğundan V./XI. yüzyıldan bu yana söz konusu hikayelerin yazılması, eklemelerle tamamlanması ve betimlemelerle mistik-psikolojik birtakım incelikler ve ayrıntılar ile yaygınca uğraşılması konunun önemini göstermektedir.¹³

Bu hikayenin genel yapısı ve tasarımı; kuşların kafes zindanından kurtuluşları ve yücelere kanat çırpmaları; sayısız çöllerden, şehirlerden, denizlerden ve dağlardan geçerek son hedeflerine erişmeleri ve hükümdarıyla görüşmeleri temelleri üzerinde yükselmektedir. Bu hikaye kuşkusuz

¹² Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, "İmam Gazzalî ve Kardeşi", s. 160.

¹³ Purcevâdî, Nasrullâh, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, Tahran 1970, s. 5.

ruhun asıl ve gerçek yurduna yolculuğu ve hakka yaklaşma çabalarını simgesel anlatımlarla kurgulayan bir yolculuktur. Bu tür hikayelerin en çok bilineni ve en yaygın olanı, Feridüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eseridir. Kuşların yolculuğunu konu alan hikayeler değişik yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. İbn Sinâ'nın *Risâletü't-tayr*'ı bunların en eskileridir. Ancak bu hikayenin geçmişi ve kökeni İbn Sinâ'dan da eski çağlara gitmektedir. Eski Yunan ve Eski Hint dünyalarında belki de daha başka eski dünya uygarlıklarının geleneklerinde söz konusu hikayenin değişik versiyonları bulunmaktadır. Müslüman ulusların Yunanlılar ile daha çok yakın temasları bulunmasından burada bu hikayeye ve Yunanlıların bu hikaye eksenli temel aktarımlarına değinmemiz yerinde olacaktır. ¹⁴

Yunan dünyasında ruhun uçuşunu söz konusu eden ilk hekim Parmenides'tir. *Gerçeğin Yolunda* adlı eserinin giriş bölümünde kendi ruhsal fizikötesi yolculuğu konusunda simgesel ve gizemli bilgiler vermektedir: Atlara nasıl bindiğini, arzuladığı yerlere nasıl gidip eriştiğini, Güneş'in kızlarının birlikteliğinde evini geceleyin terk ederek aydınlıklara doğru nasıl ilerlediğini anlatmaktadır. Bu yolculuğu hakkında verdiği bilgilerden; bineğinin kanatlı olduğu anlaşılrsa da yazar bu konuda ayrıntılı ve net bilgiler vermemektedir. ¹⁵

Bir başka Yunan bilgisi Eflatun, Phaydaros ile konuşmasında Kuşlar hikayesine benzer bir simgesel hikaye anlatmakta, bu hikayede ruhu arabayı süren arabacıya ve kanatlı atlara benzetmektedir. Eflatun'a göre; hareket ruhun olmazsa olmaz gereklerinden biridir. Ruh ya da can, yok olmayan bir gerçektir, ilahi özellikler taşır ve kendiliğinden hareketlidir, fani değildir. Diğer varlıkların hareketini sağlayan da odur. Ruhun hareket yönü de bilgisizlik yerinden bilgi göklerine doğrudur. Onun asıl amacı da yüce evrenlerde ve göklerin ötesinde bulunan hep yücelmekte olan gerçektir. Ruhu o evrenlere yüceltip taşıyan da o kol kanat gücüdür. Sadece insan ruhu arabasının kanatlı atları yoktur, ilahi nefislerin/Tanrıların da arabaları, sürücüleri ve kanatlı atları vardır. Phaydaros'taki topluca uçan ve gerçeğe erişen ruhlar insanların canları değil tam tersine ilahi nefislerdir. ¹⁶

¹⁴ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 5.

¹⁵ A.g.e., s. 6.

¹⁶ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 6-7.

İslâm kültüründe bu hikayeyi ilk kez kaleme alan İbn Sinâ'dır (ö. 428). Yunan kültürünün İslâm kültürü üzerindeki derin etkisine karşın bu hikaye de diğer birçok hikaye ve konular gibi İslâm öğretilerinde ve *Kur'ân'* da da bulunmaktadır. Peygamber'in miracı da bu bağlamda bir tür ruhsal bir yolculuk olarak kabul edilir. Bazı Müslümanlar Peygamber'in miraç gecesi bindiği Burak'ın kanatlı olduğuna inanırlar. Daha da ileri gidilerek *Kur'ân* kanatlı kuşlar grubunu insanlar grubuna benzetilir:

*"Yeryüzünde debelenen hiçbir canlı, iki kanadıyla uçan hiçbir kuş istisna olmamak üzere hepsi sizin gibi ümmetlerdir. Biz bu Kitap'ta, herhangi bir şeyi ne eksik bıraktık ne fazla yaptık. Onlar, sonunda Rableri önünde haşredilirler."*¹⁷ Aynı şekilde *Kur'ân'* da açıkça Tanrının melekleri kanatlı olarak yarattığı belirtilmektedir: *"Hamd, Fâtır olan Allah'adır; gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan O'dur. Yaratışta/yaratılmışlarda dilediğini artırır O. Hiç kuşkusuz, Allah her şeye gücü yetendir."*¹⁸ Ancak İslâm dininin gerçek ve hak din oluşu, onun yüce öğretileri Müslümanların göklere yükselme hikayesini sadece olduğu gibi Yunan ya da diğer ulusların kültüründen almadıklarını, bu hikayenin insanlığın ilk devirlerinden beri ortak bir kültürel değeri olduğu, sonsuz hikmete erişmek için bir araç olduğu kanısı daha yaygındır.¹⁹

İbn Sinâ, kendi *Kuşlar Risalesi'*nde ruhu 'kanatlı atlar'a benzetmek yerine kuşlara benzetir. Bu da onun *Kur'ân'*dan etkilendiğini göstermektedir: *"Yeryüzünde debelenen hiçbir canlı, iki kanadıyla uçan hiçbir kuş istisna olmamak üzere hepsi sizin gibi ümmetlerdir. Biz bu Kitap'ta, herhangi bir şeyi ne eksik bıraktık ne fazla yaptık."*²⁰ Bu örnekten hareketle İbn Sinâ da, Eflatun gibi ruhun kanatlı olduğu tezini vurgular, onun 'hareketi kendisinden kaynaklanan bir varlık olduğunu' kabul eder.²¹

V./XI. yüzyıldan itibaren, İbn Sinâ'dan sonra 'Kuş Hikayeleri' mistisizm dünyasının ve özellikle de İranlı sufilerin dikkatlerini çekmeğe başlamış ve bu hikayelere ilgi her geçen gün artmıştır. Nitekim bu konudaki iki önemli eserlerden biri Ahmed-i Gazzalî bir diğeri de Feridüddîn Attâr tarafından kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra VI./XII. yüzyıl sufilerinin

¹⁷ *Kur'ân*: Enâm, 38.

¹⁸ *Kur'ân*: Fâtır, 1.

¹⁹ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 8.

²⁰ *Kur'ân*: Enâm, 38.

²¹ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 8-9.

eserleri arasında ‘can kuşunun ten kafesinde tutsaklığı, Simorğ’a doğru yola çıkışı ve muradına erişiş’ konularında anlatılara yer verilmiştir. Örneğin Ahmed-i Gazzalî’nin müritlerinden biri olan Aynu’l-kuzât-i Hemedanî mektuplarından birinde şunları dillendirir: “Ey yiğit, kuşlar yıllarca simorğ’u aramakta idiler. Onun dergahına vardıklarında yıllar yılı bekle-diler, huzura erişmek istediler ama izin çıkmadı. Sonra onlara cevap verildi: “Açık seçik deliller, İbrahim’in makamı vardır orada. Oraya giren, güvene ermiş olur. Yoluna gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır. Kim nankörlük ederse hiç kuşkusuz, Allah bütün âlemlere muhtaç olmayacak bir ganî’dir.”²²

Bu hikaye sadece Ahmed-i Gazzalî ekolünde defalarca tekrarlanmaz. Diğer bazı tarikatlarda da bu hikayenin varlığı görülür. VI./XII. yüzyıl su-filerinden, ünlü yazarlardan Gazzalî ile aynı çağda yaşamış, olmasına rağmen eserlerinden doğrudan etkilenmiş olduğu konusunda kanıt bulunmayan Ruzbihân Baklî-yi Şirazî (ö. 606/1210) buna rağmen bazı eserlerinde Gazzalî gibi ruhu kuşa benzetmekte onun ten kafesinde tutsaklığını dillendirmekte, o kafesten kurtuluşunu, göklere yükselişini ve ceberut sarayına varışını anlatmaktadır.²³

Aynı çağın bu hikayeye çok ilgi duyan ünlü bir diğer sufi yazarı da Şihabuddîn Sohreverdî’dir (ö. 586/1190) Sohreverdî sadece İbn Sinâ’nın *Risâletü’t-Tayr*’ını Farsçaya çevirmekle kalmamış, diğer eserlerinde de can kuşunun ten kafesinde tutsaklığını ve oradan kurtulamaya duyduğu ihtiyacı defalarca dillendirmiştir. Burada adları anılan sufi yazarlar ve daha başkaları arasında VI./XII. yüzyıl boyunca kuşlar hikayesinin ne denli yaygın olduğunu gösteren birçok örnek verilebilir. Sözün özü şudur: özellikle bu yüzyılda kuşlar hikayesi mistik kültüre derin olarak etki etmiş, gerçekte Attâr’ın şaheseri *Mantiku’t-Tayr*’ında anlattığı hikaye sufi dünyanın dilden dile dolaşan başyapıtı olmuştur.²⁴

Bu hikayenin en önemli ve en mükemmel şekli Attâr’ın *Mantiku’t-Tayr*’ında anlatılmaktadır. Bu eserde tasavvufun çok önemli ayrıntıları ele alınmaktadır. Ancak ondan önce İbn Sinâ, İmam Muhammed Gazzalî ve kardeşi Ahmed-i Gazzalî mensur kuş risaleleri yazmışlardı. Attâr hem İbn Sinâ’dan hem de Gazzalî’den etkilenmiş olsa da tarzı İbn-i Sinâ’dan çok

²² *Kur’ân*: Âl-i İmrân, 97.

²³ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 10.

²⁴ *A.g.e.*, s. 12.

Gazzalî'ye daha yakındır. Dolayısıyla *Mantıku't-Tayr*'daki hikayenin tasarlanması Gazzalî'nin risalesindeki aynıdır. Bu yüzden Gazzalî'nin *Kuşlar Risalesi* önem kazanmaktadır.²⁵

İmam Muhammed-i Gazzalî'nin *Kuşlar Risalesi* sadece tasavvufi içerik ve amaçla yazılmış ilk eserdir. İbn Sinâ'nın eseri gibi kısa ve öz bir anlatımla Arapça kaleme alınmıştır. Eser, yazarın yaşadığı çağda bizzat kardeşi Ahmed tarafından Farsçaya çevrilmiş ya da yeniden yazılmıştır. Muhammed-i Gazzalî ile Ahmed-i Gazzalî'nin risaleleri birinin Arapça diğerrinin Farsça olması dışında konuları ve anlatım ayrıntıları hemen hemen aynıdır. Her iki risale kısalıklarının yanı sıra oldukça özlü sözlere ve derin anlamlara yer vermeleri, hem teorik ve hem de bilimsel kısımlarıyla dikkat çekerler. İlk bölümleri daha çok teorik ve hayali; ruhun yolculuğunun tasarlanması ve bir bakıma yol haritası çizilmesi aşamasına yer verirken; ikinci kısımları ise tasavvufun bilimsel yönünü ele alması açısından oldukça önemlidir. Bu bölümde her iki yazar da okuyucuya; gaflet uykusundan uyanmalarını, kuşların şekillerine bürünmelerini, onların dillerini öğrenerek kendilerini arındırmalarını, hakka yönelip ibadet ve kulluklarını yapmalarını hatırlatarak belki bu yolla hükümdarın huzuruna erişebileceklerini salık vermektedirler.²⁶

Kuşların yolculuğu teması Ahmed-i Gazzalî'nin oldukça önem verdiği bir konudur. Hem bu eserinde ve hem de diğer eserlerinde bu konuya sık sık değinmekte, örneğin *Sevânih*'te: 'ruhu aşkın biniti' olarak değerlendirmekte rubailerinden birinde de onun yükseliş ve alçalışını anlatmaktadır:

*Aşk ile çıktı yokluktan yola, yürüdü bineğimiz
Vuslat kandilinden aydınlık hep gecemiz
Bizim inanışımızda haram olmayan o şaraptan içe içe
Yokluk gelinceye dek kurumayacak dudağımız*

Bu eserinde Gazzalî aşkın tartışmasız gerçekliğinden ve zatından zaman zaman "kuş" ya da "ezel kuşu" olarak söz etmektedir.²⁷

²⁵ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 14.

²⁶ A.g.e., s. 14-16.

²⁷ Purcevâdî, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, s. 17.

3. AHMED-İ GAZZALÎ, KUŞLAR RİSALESİ²⁸

Rabbın özel kullarından, veli kulların efendisi, seçkin kulların kutbu Ahmed b. Muhammed-i Gazzalî, -Tanrı aziz ruhunu kutsasın- şöyle dedi:

“Sayıları alabildiğine fazla; huyları, yaratılışları ve sesleri birbirinden oldukça farklı olsa da; her birinin özgün yuvaları, yurtları ve makamları bulunan kuşlar, hep birlikte birbirlerine de yardım ederek kendileri için kesinlikle her zaman dergahına çıkabilecekleri, ihtiyaç duydukları şeyleri kendisinden isteyebilecekleri, dileklerini iletebilecekleri bir hükümdar seçmeleri gerektiği konusunda anlaştılar.

Sonra da aralarında ülkenin hükümdarlık tacına ve sultanlık tahtına Simorğ’dan başkasının yaraşır olmadığına, hükümdarlık şartlarının ve gereklerinin sadece onda bulunduğu, dolayısıyla ancak onun hükümdar olabileceği konusunda söz birliği ettiler. Ardından şöyle görüş bildirdiler: “O hükümdarlık tahtına oturtulmalı. Yoksa biz hükümdarsız olarak bu bölgelerde yaşarsak düşmanın tuzaklarına düşeriz. Onunla başımız derde girer: “*Şeytan sizin için apaçık bir düşman. Siz de onu düşman olarak bilin.*”²⁹

Sultanın gölgesinde bulunmayan şehri

Yıkılmamış olsa da yıkık bil sen.

Hükümdarın görkemli gölgesi üzerimizde bulunmazsa düşmanın kötülüklerinden güvencede olamayız: “*Şüphesiz benim kullarım var ya, senin için onların üzerinde bir hakimiyet yoktur. Vekil olarak da Rabbin kâfidir.*”³⁰

Bunların ardından o ulu hazrete erişmiş olanlardan, onun hakkında bilgi istediler ve onun yuvasının nerede olduğunu sordular. Onlara sordular: dediler ki; Simorğ’un ülkesi izzet adasında yücelik ve ululuk kentindedir. O ulu kişiye erişme arzusu onları birlikte düşünmeğe, aynı doğrultuda düşüncelere varmaya ve aynı amaca erişmek için çabalamaya yöneltti. Boyunlarına aşk halkasını geçirdiler. Bellerine aşk kemeri bağladılar. Ayaklarına istek ayakkabılarını giyindiler. Hep birlikte hükümdarın

²⁸ Bu Türkçe çeviride esas aldığımız metin Ahmed-i Gazzalî’nin *Risâletü’t-Tayr* adlı eserinin *Dâstân-i Morğân* adıyla Farsça’ya yapılmış çevirisidir. Eser Nasrullâh-i Purcevadî tarafından açıklamalarla yayınlanmıştır (Tahran 1976).

²⁹ *Kur’ân*: Fatır, 6.

³⁰ *Kur’ân*: İsrâ, 65.

huzuruna çıkmak için, elinden mutluluk elbisesini giymek, onun cömertlik tarlasında, rıza bağında onunla birlikte otlamak için istek amaçlarını dillendirdiler. Aşk ateşi yüreklerinden alev saçıyordu, istek dilleriyle yol arıyorlardı:

“Seni nerede bulurum ey güzel sevgili” dedim.

“Artık vuslata umut bağlama” dedi.

Onlar bu ateşin başına oturmuşlarken: *“Kendinizi tehlikeye atmayın”* diye çağırılmaya başlandı: *“Allah yolunda harcama yapın/nimetleri paylaşın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Güzel düşünüp güzel işler yapın. Çünkü Allah, güzellik sergileyenleri sever.”*³¹ Bir de yuvalarınızdan çıkmayın. Eğer yuvalarınızdan dışarı adım atacaksanız, bela değirmenleri başlarınızın üzerinde döner, ayaklarınız çöllere saplanmış olur. Sizin için yararlı olan, kendi evinizde kalıp kendi yuvanızda oturmanızdır. Bu çağırışı duyduklarında aşkları iyice alevlendi, artık huzurları kalmadı, yerlerinde duramaz oldular:

Bir can için canım katlanuncaya dek

Töve etmem aşktan asla ben gücüm tükeninceye dek

Sonra da hep bir ağızdan şöyle dediler: *“Dostlar o amaca erişmekten başka çaremiz yok; yok oluncaya dek bu amacımızdan ve bu yolumuzdan geri dönmeyeceğiz:*

O yüzden yüz çevirmen mümkün değil ya

O yüzden yüz çevirmemen yeğdir

Bizim tutulduğumuz hastalığın, senin huzurunda bulunma dışında ilacı ve şifası olmadığından biz bu mutluluğa erişemez isek aklımızı kaybeder, dehşetler içerisinde kalırız. Bizim onurumuz sana kulluk etmektedir: *“Mesih de, yakınlaştırılmış melekler de, Allah’a kul olmaktan kesinlikle çekimser kalmazlar. Kim O’na ibadet etmeğe karşı çekimser davranırsa ve büyülenme gösterirse bilmeli ki, onların tümünü huzurunda toplayacaktır.”*³²

Zülfün gibi senin bir an bile rahatım olmasın

Çimenliğimde zülfünün halkası dışında ağım olmasın

Aşkımızın adı sanı dünyaya yayılmaya dek

³¹ Kur’ân: Bakara, 195.

³² Kur’ân: Nisâ, 172.

“Senin kulun” ve “aşığın”dan başka adım olmasın

Bu sözlerin ardından birlikte göklere havalanma niyetiyle kanat çırp-maya çabaladılar. Yine gizliden bir ses şöyle yankılandı: *“Esenlik bir köşeye çekilmektedir”*. Elinizde hazır sağlık ve huzurunuz var, uçsuz bucaksız çöl-lere heveslenip yola çıkmayın. Çünkü yolunuzda, önünüze derinlikleri bi-linmeyen kan emen denizler, yükseklikleri bilinmeyen, başları göklere eri-şen dağlar, soğuk sıcak şehirler var. Bu yüzden nice yaratıklar bu hizmette bulunmaya devam etmekte ve bu yolların tehlikelerinden korkmakta-lar: *“Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”*³³ Onların güçlerine güveniyorsunuz; bilin ki; düşmanın buyruğuna uymak-tan daha büyük bozgun yoktur! Sizlerin amacınıza ulaşmadan, dostunu-zun mahallesini hiç göremeden yolunuzun ölümle kesilmesi hiç yaraşır mı?!

Bu çağrışı duyduklarında: *“İnsan yasaklanana düşkündür”* sözü gereği hırsları arttı, hepsi birden rahatsızlık duymaya başladılar, tedirgin oldu-lar, şöyle dediler:

*Biz aşk çadırını göklere kurduk
Sonra aşk ateşini ülkelere saldı
Bir yüreğimiz vardı aşk dolu; yok oldu o da
Yerlere sürdük yüzümüzü gittik tapınaklara da*

Ardından her biri tek tek birer himmet bineğine bindiler, aşk gemini bineklerinin ağızlarına verdiler, onu kamçılıyıp teşvik ettiler; akılları kal-madı, düzenleri bozuldu, huzurları kaçtı.

*Her aşık akıllı olamaz
İniltisiz, hıçkırksız olunamaz
Aşk sıkıntısında ayrılık derdiyle
Bundan artık sessiz kalmamaz*

Sonra irade çölüne ayak bastılar ve hep birlikte sıkıntılar denizine var-dılar. İçlerinden bazıları bu engin denizde boğuldu, sıcak ülkelere yaşa-maya alışkın olanlar soğuk şehirlere varınca dayanamayıp öldüler. Soğuk

³³ Kur’ân: Ahzâb, 72.

şehirlerde yaşamaya alışmış olanlar ise sıcak şehirlerde yok oldular. Ardından ululuk ülkesine vardıklarında yazgı rüzgarı esmeğe başladı ve korkunç büyüklükte bir yıldırım çaktı, bir kısmı da onun ateşiyle kavruldu. Bütün bu yolculuğun ardından küçücük bir topluluk kalıverdi: “Onlar Süleyman için, mihraplardan/kalelerden, heykellerden, havuzlar gibi çanaklardan, yerinden kaldırılamaz kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi, şükür olarak iş yapın! Kullarım içinden şükredenler o kadar az ki!”³⁴ Sonra da hükümdarın adasına geldiler. Onun güç dergahına vardılar. Birini hükümdara gelişlerini haber vermeleri için gönderdiler. Hükümdar güç tahtında ululuk ve görkem hisarında oturuyordu. Sonra da hükümdar Simorğ, onlara hangi amaçla geldiklerinin sorulmasını buyurdu.

“Geldik size hükümdarımız olun diye” cevap verdiler: “Yalnız Sana kul oluruz ve yalnız senden yardım isteriz.”³⁵

Hükümdar Simorğ şöyle dedi: “Onlara söyleyin: Biz hükümdarız, siz söyleseniz de söylemeseniz de, kabul edip tanıklık etseniz de etmeseniz de biz hükümdarız. Bizim sizin ibadetinize, boyun eğmenize ihtiyacımız yok. Geri gidiniz.”

Bunun üzerine hepsi umutlarını kestiler, utandılar, şaşırıp kaldılar ve üzüntülere boğuldular; ne bir makam yüzü gördüler ne de dönmeğe yüzleri vardı. Yürekları sıkıntı dalgalarıyla çalkalanıp duruyordu. İşler kötüye gitti şimdi.

*Bu kez gönüm aşktan kurtaramadı kendini
Buyruğu dinlemeyene yaraşan da budur
Şimdi, şimdi öylesine ağır ki
Asla dermanı olmayan bir dert yükü*

Bütün bunların ardından hepsi bu makamda aciz ve çaresiz kaldılar. Aralarında: “Ümitsiz olarak geri dönmek namertlerin işidir; üstelik dönmemiz de bu yolculuk sürecinde yolculuğun ağır şartları ve bizi kuşatan zayıflık ve hastalık nedeniyle imkansızdır. Gelin biz bir daha o ulu hazrete bir mesaj gönderelim; ola ki bizi makamına kabul eder. Şu mesajları ilettiler: “Senin bizim hizmetimize ihtiyacın olmasa da biz senin hizmetinde bulunmaya, devletine muhtacı; burası da ihtiyacı olanların sığınacağı dergahtır. Bize huzuruna çıkmamıza izin ver.

³⁴ Kur’ân: Sebe, 13.

³⁵ Kur’ân: Fatıha, 5.

*Senin aşkın yolunda gönlümüze vefa yığarız
Vefasızlığı ayaklarımız altına alırsın
Sen bize karşı yapmasan da hükümdarlığını
Biz sana kulluğumuzu yine de yaparız*

Bu dilekler üzerine hükümdarın cevabı ve mesajı geldi: “Kalkın ve üzüntüler kulübenize geri dönün; burası ululuk ve yücelik makamı, sizin gözleriniz bu ulu hazreti görmeğe dayanamaz. Yarasanın gözleri de güneşi görmeğe dayanamadığı gibi. Dolayısıyla sizin gözleriniz de bizim huzurumuzda bulunma gücüne sahip değil: “Musa, bizimle sözleştiği yere gelip Rabbi de kendisiyle konuşunca şöyle yakardı: “Rabbim, göster bana kendini, göreyim seni!” Dedi: “Asla göremezsın beni! Ama şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse, sen de beni göreceksin.” Rabbi, dağa tecelli edince onu parça parça etti. Ve Musa baygın vaziyette yere yığıldı. Kendine gelince şöyle yakardı: “Tespîh ederim seni. Töbe edip sana yöneldim! İman edenlerin ilkiyim ben.”³⁶

Bu sözler üzerine hepsi umutlarını kestiler, şaşkına döndüler ve umutsuzluk kadehini yudumladılar, iflas elbisesini giyindiler. Gönüllerini gök-sel yazgıya bağladılar. Canlarını vermeğe bile razı oldular: “Ölüm gibi rahatlık olmaz”.

*Her gece üzüntüden yastığa baş koyunca
Umutlarımızdan birazını daha tüketiriz
Keşke mumun kelebeği gibi yansam da
Sonunda yanıp da kendimden kurtulsam*

Umutsuzlukları koyulaşp kesinleşince yine bir çağrı duyuldu: “Umutsuz olmayın!: “Ey oğullarım! Gidin, artık Yusuf’u ve kardeşini bulmak için dikkat kesilin. Allah’ın rahmetinden de ümit kesmeyin; çünkü, Allah’ın rahmetinden de, küfre sapanlar topluluğundan başkası ümit kesmez.”³⁷ Bizim sonsuz ihtiyaçsızlığımız ve sonsuz gücümüz sizi reddetmemizi gerektirse de, sonsuz cömertliğimiz sizi huzurumuza kabul etmemizi ve kendimize yaklaştırma-mızı gerektiriyor. Sizler değersiz olduğunuzun değerini bildiğiniz için; bizim dergahımıza erişmekten aciz olduğunuz için, ümitleriniz tükendiği için bizim cömertliğimize yaraşan sizleri cömertlik sarayımıza, nimetler

³⁶ Kur’ân: Arâf, 143.

³⁷ Kur’ân, Yusuf: 87.

yuvamıza kabul etmemizdir. Bu dergaha ihtiyaçlı olanlar, çaresiz kalanlar, yoksullar ve zavallılar erişebilsinler. Burası yoksulların evi, ihtiyaçlıların makamı ve kimsesizlerin yuvasıdır. Bu yüzden bu dinin tebliğcisi Peygamber şöyle buyurur: “Allahım beni miskin olarak yaşat miskin olarak öldür, miskinlerle birlikte dirilt.” Gerçekte ihtiyaçlı ve miskin olan kişi Hükümdar Simorğ’un veziri ve yakınıdır.

En sonunda hepsi görüş birliğiyle sakinleştiler ve arılık duruluk bağına indiler, mutluluk elbisesi giydiler, sonra da hükümdarın huzurunda hizmete hazır olarak saf tuttular. Bunların ardından kalpleri sükûnet bulunca, yeniden düzene kavuşunca hükümdara daha da yaklaştılar ve vefalı dostlarına birtakım sorular sordular: “Bu çöllerde yok olan insanların durumu neydi, sonuç ne oldu? Biz onları görme arzusundayız, onların üzüntülerini çekiyoruz.”

*Öylesine üzüntün ah vah ettirdi beni ki,
Düşmanımın bendeki arzularına erişeceğinden korkuyorum.
Ne yazık ki ayrılığımın derdinden ey evrenin canı
Kan ağlıyor yüreğim, ama yok haberin senin benden*

Denizin dalgaları arasında boğulup yok olup gidenler, yazgı timsahlarının kendilerini yutuverdiği kişilerin bizim hükümdarımıza ne denli yaklaştığımızı ve nasıl makamlara eriştiğimizi, nasıl mevkilere layık görüldüğümüzü görmelerini isterdik.

*Elde sevgilinin zülfünün ucu olmalı, yok
Dudakta tatlı şarap olmalı, yok
Vuslat eteğinin ucuna eriştim ya
Güç, altın ve zaman olmalı, yok*

Onların bu sorularına şöyle cevap verildi: “Onlar yüce hükümdarın huzurundalar”: “Güçlü bir padişahın/bir Melîk’in katında, özü-sözü birlere has oturma yerlerinde.”³⁸ onlar gerçek hayata eriştiler. “Allah yolunda öldürülenler için ölümler demeyin. Tam aksine, onlar dirilerdir ama siz farkında olmazsınız.”³⁹, “Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde, varıp sığınarak karşı harekete girişecek çok yer bulur; geniş bir imkân da bulur. Ve her kim, evinden Alan’a ve resulüne hicret niyetiyle çıkar da kendisine ölüm yetişirse onun ödülünü

³⁸ Kur’ân: Kamer, 55.

³⁹ Kur’ân: Bakara, 154.

vermek Allah'a düşer. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir."⁴⁰ Bizim lütuf kemendimiz sizi buraya çekip getirdi. Sizler yokluk çölüne adım atmıştınız. İstek ve arzu yasemenlerini kokladınız. Bizim güvence elimiz onları tutup kurtardı ve ulu hazrete yakınlaştırdı. Onlar şimdi kutsal hükümdarın ve güç perdesinin huzurunda bulunmaktalar.

*Aşk yolunda azlık çokluk yok
Zamanın yabancılığında tanıdık yok
Aşkın yıktığını kınamak niye
Bu işte efendilik kölelik yok*

Şöyle dediler: "Bizler insaniyet adına hangi yolla onlara erişiriz?"

Dediler ki: "Sizler henüz insanlık bağıyla bağlı ve ecel ile sınırlı ve yaptıklarınızdan korkuyorsunuz. Onları göremezsiniz; bu hizmetinizi yerine getirdiğinizde, ten kalıbından çıkıp kurtulduğunuzda ancak birbirinizi görebileceksiniz, birbirinizi ziyaret edebileceksiniz: "İnsanlar uykudadırlar, öldüklerinde uyanacaklardır." Ancak siz ten kalıbından kurtulamadığınız sürece, o kafeste esir olduğunuz, sorumluluk bağları ayaklarınızda bulunduğu sürece onlara erişemeyeceksiniz.

*Yüzümü sararmış görünce o gencecik güzel
Artık vuslat umudu taşıma dedi
Baksana sen ayrı kıyıda biz ayrı
Sen hazan rengindesin, biz bahar*

O arada şöyle bir şey söylendi: "bahtsızlıkları ve kişiliksizlikleri nedeniyle, bu hizmete yaraşmamaları sebebiyle bu hizmetten geri çekilenlerin lideri ne durumda? Şöyle cevap verildi: "Heyhat! Bu durum onların acizlikleri sebebiyle değil, bizim dostluğumuzun olmayışı nedeniyleydi. Eğer bizim elimizde olsaydı, onların gelip huzura varma imkanları oluşurdu: "Sefere çıkmak isteselerdi elbette ki, bir sefer hazırlığına girişirlerdi. Ama Allah, harekete geçmelerini istemedi de onları yerlerine çiviledi ve "oturun, oturanlarla beraber" denildi."⁴¹

Biz isteseydik onları kendimize yaklaştırdık, ancak biz istemedik ve onları huzurumuzdan kovduk. Sizler kendinize geldiğinizi sandığınızda,

⁴⁰ Kur'ân: Nisâ,100.

⁴¹ Kur'ân: Tevbe, 46.

yüreklerinizdeki arzu ve isteklerinizin çıkıp gittiğini anladığımızda; hayır bizler sizleri böyle arzu ve isteklerle donattık ve huzurunuzu bozup rahatsızınızı kaçırdık ve katımıza yaklaştırdık: “*Yemin olsun, biz, âdemoğullarını onur ve üstünlükle donattık, onları karada ve denizde binitlerle yükledik. Onları, güzel ve temiz rızıklarla besledik. Ve onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”⁴²

Bu çağrıyı duyduklarında güçlerine güç oldu, kendilerini doğru yolun tam ortasında buldular, hükümdarın lütfu ve cömertliğiyle ayağa kalkıp dirildiler: “*Yemin olsun, bir süre sonra onun haberini bileceksiniz.*”⁴³

“Biz hükümdarın huzuruna geldik” sözü önce bu hazretin makamına gelenler için doğru ve geçerlidir. Ancak hükümdarın saray yuvasından uçup gidenler, yine hükümdarın çağrısıyla oraya dönenler için: “*Ey sükkûna kavuşmuş benlik! Dön Rabbine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak!*”⁴⁴ “neden geldiniz geri dönünüz” derler. Ancak şöyle derler: “Neden sizi okudunuz? Melek neden sizi alıp buraya getirdi.” Bu ülke yakınlık ülkesidir, ulular ve yüceler diyarıdır; soruya uygun cevap ve hükümdarın cezbeleri kadar soru: “Hakkın cezbelerinden bir cezbe iki evrende yapılan işlere denktir”.

Bütün bu sözleri ve incelikleri anlama yetisi bulunmayanlara söyle; verdikleri sözleri yenilesinler, kuşlar gibi geliversinler, kuşların yuvalarında makam edinsinler, iki evrenin esenliğini istesinler de Süleyman gibi olsunlar. Kuşların dilini öğren ki: “*Süleyman, Davud’a mirasçı oldu ve şöyle dedi: “Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve bize her şeyden biraz verildi. Kuşkusuz bu, apaçık lütfun ta kendisidir.”*”⁴⁵ Kuşların dilini kuşlar anlar sadece. Ancak sözünü/ahdini yenilemek iç dünyasını bütün bulanıklıklardan, kirlerden ve kötülüklerden temizlemekle, dış görünüşünü de görülen ve görülmeyen pisliklerden arındırmak ve yenilemekle olur. Bütün bunlardan sonra namazı vaktinde kılanlardan ol, dilini de hakkı anma dışında bir sebeple asla döndürme. Şunu iyi bil ki; insanlar ya gaflet içindedirler ya hakkı anarlar veya Hak onları yüceltmıştır: “*Anın beni ki, anayım sizi. Şükredin bana, sakın nankörlük etmeyin!*”⁴⁶ Eğer gaflet uykusunda iseler,

⁴² Kur’ân: İsrâ, 70.

⁴³ Kur’ân: Sad, 88.

⁴⁴ Kur’ân: Fecr, 27, 28.

⁴⁵ Kur’ân: Neml, 16.

⁴⁶ Kur’ân: Bakara, 152.

hakkın huzurundan kovulmuşlardır: “İkiyüzlülerin erkekleri de kadınları da birbirinin aynıdır: Kötülüğe özendirirler, iyilikten alıkoymalar, harcamamak için ellerini sıkırlar. Onlar Allah’ı unuttular, Allah da onları unuttu. İkiyüzlüler, yoldan sapmışların ta kendileridir.”⁴⁷ Hakkı anmakla göklere erişen kişi, hükümdarın huzuruna ve makamına erişir: “Ben, beni ananla birlikteyim”. Gaflet uykusunda kalmış olan şeytana yaklaşmış olur: “Kim Rahman’ın Zikri’ni görmezlikten gelip ondan uzaklaşırsa biz ona bir şeytana musallat ederiz de o ona can yoldaşı olur.”⁴⁸

İnsanoğlu hiçbir durumda şu iki halden birinden uzak kalmaz; bu halin belirtileri de kendisinde görülür. Bazen şu anlam onu tam da göstermiş olur: “Suçlular, yüzlerinden tanınır da yakalanırlar perçemlerinden ve ayaklarından.”⁴⁹ Bazen de şu nitelemeler onun için biçilmiş kaftan gibi olur: “Görünüşlerine gelince, yüzlerinde secde eseri/izi vardır.”⁵⁰

Yüce Tanrı başarılar versin, doğru yola ve gerçeğe erdirtsin, şeytanın tuzaklarından ve entrikalarından kurtarsın: “Bir gündür ki o, ne mal fayda verir ne oğullar. Yalnız temiz bir kalple Allah’a varan kurtulur.”⁵¹

Risale Tanrının izni ve başarı yetisi vermesiyle sona erdi.

KAYNAKÇA

Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, “İmam Gazzalî ve Kardeşi”, *Coctucû Der Tasavvuf-i İrân* (çev. Nimet Yıldırım), *Doğu Esintileri*, Erzurum 2018, VIII, Tahran 1387 hş., s. 153.

Purcevâdî, Nasrullâh, *Dâstân-i Morğân-i Hâce Ahmed-i Gazzalî*, Tahran 1970

Uludağ, Süleyman, “Ahmed-i Gazzalî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, II, 70.

⁴⁷ Kur’ân: Tevbe, 67.

⁴⁸ Kur’ân: Zuhuruf, 36.

⁴⁹ Kur’ân: Rahman, 41.

⁵⁰ Kur’ân: Fetih, 29.

⁵¹ Kur’ân: Şuarâ, 88-89.

MÂİLÎ'NİN ŞEYHÜLİSLÂM FEYZULLAH EFENDİ'YE
METHİYE FARŞA ŞİİRLERİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, Osmanlı müderris ve şairlerinden olan, Türkçe şiirleri yanında Farsça şiirler de kaleme alan Mâil Ahmed Efendi, Osmanlı Şeyhülislâmı Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye methiye Farsça bir kaside ve iki gazel olmak üzere üç adet şiir kaleme almıştır. Bu şiirler Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü'nde kayıtlı bir yazmada bulunmaktadır. Bu çalışmada yazma halinde olan söz konusu üç şiir tenkitli metni yapılarak Türkçeye çevrildi ve konuları kısaca anlatıldı. Ayrıca Feyzullah Efendi ve Mâil Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildi.

Anahtar Kelimeler: Mâilî, Mâil Ahmed Efendi, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Farsça Şiirler, Methiye.

ABSTRACT

Mâel Ahmad Afandi is a lecturer lived between the late 17th. and the first half of 18th. century and a poet whose poems are in Persian besides Turkish ones. Mâel Ahmad Afandi wrote one qhasidah and two qhazals of praise which are addressed to the Ottoman Sheikh ul-Islam Faizollah Afandi. Those poems are kept in a manuscript registered in the Library of Solaimaniya, Esat Afandi Section and in this work those poems are translated into Turkish, examined by writing critique and explained briefly. Additionally, there is some information given shortly about the lives of Faizollah Afandi and Mâel Ahmad Afandi.

**PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

Keywords: Māelī, Māel Ahmad Afandi, Sheikh ul-Islam Faizollah Afandi, Persian Poems, Praise.

چکیده

مایل احمد افندی در اواخر قرن ۱۷ میلادی و اوایل قرن ۱۸ میلادی زندگی می کرده و از اساتید و شاعران زمان عثمانی بوده است، در کنار شعرهای ترکی، شعرهایی به زبان فارسی هم سروده است. این استاد در مدح و ستایش سید فضل الله افندی (شیخ الاسلام عثمانی) که اهل ارزروم است، سه شعر به زبان فارسی که شامل یک قصیده و دو غزل می باشد، سروده است. این اشعار در کتابخانه سلیمانیه در قسمت (اسعد افندی) و در بخش دستنوشته‌ها موجود می باشد. در این تحقیق هر سه شعر مورد بحث ترجمه معنایی شده و به ترکی روان ترجمه و مختصراً توضیح داده شد. همچنین در مورد زندگی فیض الله افندی و مایل احمد افندی اطلاعات مختصری داده شد.

کلید واژه‌ها: مایلی، مایل احمد افندی، شیخ الاسلام فیض الله افندی، شعرهای فارسی، مدح و ستایش .

Giriş

Osmanlı döneminde yaşamış, Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler kaleme almış birçok şairimiz vardır. Bu şairlerin bazıları paşa, vali, mutasarrıf, şeyhülislâm, kadı, müftü, müderris, muallim, kâtip olarak devlet memurluğunda bulunmuşlardır. Şiirlerinde birçok konuya yer vermekle birlikte bazen de devrin önemli şahsiyetlerine methiyeler söylemişlerdir. Bunlardan biri de Türkçe ve Farsça şiirleri olan müderris ve kadı Mâil Ahmed Efendi'dir. Ahmed Efendi, çağdaşı Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye Farsça üç adet methiye kaleme almıştır. Müderris, muhaddis, hattat ve şair de olan Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, özellikle II. Mustafa devrinde Şeyhülislâmlık görevi dışında, devlet idaresinde, memur atamalarında ve görevden el çektirmelerde son derece etkili olmuş; sultan üzerindeki nüfuzunu haddinden fazla kötüye kullanmış ve bu yüzden birçok kişinin tepkisini toplamış; sonunda feci bir akıbete düçar olmuş bir devlet adamıdır.

FEYZULLAH EFENDİ

1048/1639'de Erzurum'da doğmuştur. Adı Mehmed'dir. Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Erzurum'da öğrenim gördükten sonra 1075/1664 yılında İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitmiştir. Şehzade II. Mustafa'ya hocalık; Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yapmış; İstanbul kadılığı payesiyle Sultan Ahmed Medresesi'ne; Rumeli kazaskerliği payesiyle Şehzade III. Ahmed'in hocalığına getirilmiş; daha sonra nakîbüleşrâf, ardından şeyhülislâm olmuş, on yedi gün sonra azledilerek Erzurum'a gönderilmiş; yedi yıl sonra tekrar şeyhülislamlığa tayin edilmiş ve sekiz yıl bu makamda kalmıştır. 1115/1703 yılında Edirne'de katledilmiş ve naaşı Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedilmiştir.

Feyzullah Efendi müderris, muhaddis ve aynı zamanda iyi bir hattat ve şairdir. Arapça ve Farsça şiirleri ile birkaç eseri vardır: Fetâvâ-yı Feyziyye, Nesâyihu'l-mülûk, Kitâbü'l-ezkâr, Mecmûa-yı Hikâyât, Letâifnâme, Riyâzü'r-rahme, Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzîl, İsmüddin Esferâyînî'nin Hâşiye 'alâ Cüz'î'n-Nebe'sine hâşiye, Halhâlî'nin Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâid'ine ta'likat ve İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin Ravzü'l-ahyâr'ının Türkçeye çevirisi gibi.¹

MÂİLİ

Mâil Ahmed Efendi, Sultan VI. Mehmed (1918-1922) zamanında Rumeli kazaskeri olan Beyazzâde'nin torunu, Beyazzâde damadı Mostarlı Mahmud Efendi'nin oğludur. Seyyid olarak bilinir. İstanbul'da doğmuş olan Mâil Ahmed Efendi iyi bir eğitim görmüştür. 1097 yılı Zilkade ayında (Eylül/Ekim 1686) büyük âlimlerin çocuklarına ihsan edilen mülâzemet göreviyle işe başlamış; 15 Safer 1122'de (15 Nisan 1710) Galata Medresesi'ne müderris olarak atanmış; daha sonra sırasıyla 18 Muharrem 1128'de (13 Ocak 1716) Dersiyeh-i Hacı İsmail, 27 Cemaziyelahir 1130'da (28 Mayıs 1718) Dârulhadîs-i Valide Sultan, 26 Şaban 1134'te (11 Haziran 1722) Yarhisar, 16 Cemaziyelahir 1139'da (8 Şubat 1727) Nuh

¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 181.

Efendi Medresesinde müderrislik yapmıştır. Mâil Efendi, 1141 yılı Rebiülahir ayının başlarında (Kasım 1728) Erzurum'a gönderilmiş ve aynı yıl Recep ayında (Şubat 1729) vefat etmiştir. Erzurum'da medfundur. Mâil Ahmed Efendi evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. Zamanın üslup sahibi, ârif ve beliğ şâirlerindendir. Beyâzzâde hafidî (Beyazzâde torunu) diye tanınmıştır. Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Şiirlerinde Mâil ve Mâilî mahlaslarını kullanmıştır. Türkçe şiirlerinden örnekler:²

*Dâne-i eşke hat-ı müşk-fikendir bâis
Şebnem behcetine lutf-ı çemendir bâis
Cevr-i ağıyârdan ağılarsa gönül etme aceb
Bülbülün nâlişine zahm-ı dikendir bâis
Mâilâ rûyını gördükce n'olâ âh etsem
Nefha-yı bülbüle gül-berg-i semendir bâis*

*Baş açıp giryân her sû cust-cû kaldım yine
Ey felek! Göstermedin ol sero-kad meh-peykeri*

MÂİLÎ'NİN FEYZULLAH EFENDİ'YE YAZDIĞI METHİYELERİ

Mâil Ahmed Efendi'nin Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'ye yazdığı Farsça methiyeleri üç adet manzumedan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi 30 beyitlik bir kaside; ikincisi 5 beyitlik bir gazel, üçüncüsü 10 beyitlik bir gazeldir. Bunlar dil ve edebiyat açısından zayıf ve basit şiirlerdir. Her üç manzume de Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maktû' yani fâilâtün feilâtün feilâtün fa'lün vezninde kaleme alınmıştır.

² Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri, Vakâyi'u'l-fudalâ*, III, 270; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 561; Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 611; Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîfâ'sı*, Ankara 1994, s. 263-264; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, II, 897 (3721); İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 274.

Mâil Ahmed Efendi bu şiirlerde Feyzullah Efendi'yi "Cömertlik Hakanı" olarak niteler; onun fakirlerin yanına uğrayarak onları gözettiğini söyler. Huzuruna gelip gidenlerin eksik olmadığını belirtir ve kendisi de gidip onun ayağını öpmek ister. "Niçin bir kimse kendi kulluğunu ve sıkıntılı durumunu arzetmez? Adaletin elbisesi vardır." diyerek, Feyzullah Efendi'nin yanına gidip kulluğunu ve sıkıntısını arzeden kişiye onun yardımcı olacağını söyler. Çünkü "Kadri yüce felek, şeriatın arzusu Feyzullah Efendi'nin kapısının eşiğinde secde etmekten utanmaz. Onun zamanında devlet sarayının her gün üç yüz altmış neşeli ziyaretçisi olur." der.

Mâil Efendi'ye göre arştan ferşe kadar herkes Feyzullah Efendi'yi arzulamakta, onu istemektedir; çünkü onun şeriat meclisine gelen hiçbir kimse üzülmaz. Onun zamanında fakirlik, yokluk âleminde hapsolmuştur. Onun hurma ağacı gibi şerefli zatı nimetler bağışlamaktadır. Onun cömertlik bahçelerinde son derece güzel bir bahar vardır. Onun taze gül dalı gibi olan şerefli zatı Allah vergisidir. Onun gönül alan fidan gibi boyunda çiçekler vardır. Akıllılar, nâkilller, raviler, mütercimler ve görüş sahibi olan kişiler, onun huzurunda ders okumakla tanınmışlardır.

Mâil Efendi, "Kişinin Ebû Cehil gibi yüzlerce düşmanı da olsa, Allah'a yemin olsun ki Feyzullah Efendi gibi bir dostu olunca, üzülmaz." Çünkü "Onun letafet bahçelerinde, büyüklerin havuzlarının yanında, yüce Tuba ağacının altında ırmağı vardır." der. Mâil Efendi'nin hastalığına çare Feyzullah Efendi'dir; çünkü onun eli yed-i beyzâ gibidir.

Mâil Efendi, Feyzullah Efendi ile görüşmek için altı aylık yol katetmiştir. O, Feyzullah Efendi'den yardım ister. Artık Anadolu'da huzur içinde yaşamayı arzu etmektedir. Çünkü gönlü yabancıların sert ve kötü davranışından dolayı kırgındır.

Mâil Efendi, Feyzullah Efendi'ye yazdığı ilk gazelinde yaşadığı mekândan söz ederken kulübesinin harabe gibi yıkılmakta olduğunu; her şeyin orada tecelli ettiğini; eğer Feyzullah Efendi âlemi gezmek veya dolaşmak isterse, ona kendi gönül halvetinin yeterli olacağını; temiz kalplilik ve aç gözlülüğün bir arada bulunamayacağını dile getirir. Feyzullah Efendi'den yardım ister ve "Ömür gemisi yokluk girdabına düşüp çerçöpten tokat yese buna şaşılmaz." der. Mâilî, alçak feleğin minnetini çekmez; çünkü velinimeti Feyzullah Efendi'nin lütuf gölgesi ona yetmektedir.

Mâil Efendi, ikinci gazelinde Feyzullah Efendi'nin yüzünü tasvir eder ve onun kırışmış alnundaki terinin güzellik olarak yeterli olacağını; kaşının mukarnas³ olduğunu ve mihraba benzediğini; dört kirpiği ile iki kaşı ve iki dudağındaki çizginin, altı yönden dünyaya hâkim olması için yeterli olduğunu söyler. Bu arada kendisini sahile benzetir ve "Sahilin kulağı, ezelde inciye lâıyk olmadığı için, deniz dalgasından gelen hediye onun için çerçöptür." diyerek memduhundan gelen hediyenin değerini bilemediğini anlatır. Mâil Efendi yaşlanmış, beli bükülmüştür; ancak memduhunun başışlamış olduğu atlas elbiseyi giyince genç delikanlı gibi olmuştur. Ona göre insanların arasındaki bağların güçlenmesinde zenginlik önemli değildir.

Mâil Efendi, sözü ünlü şâir Kâmî'ye getirerek kendi şiiriyle övünür ve velinimetim dediği Feyzullah Efendi'ye yazdığı gazelin matlânının bu övücü ifade etmek için yeterli olacağını söyler. Hiçbir şâirin onun benzerini yazamayacağını iddia eder. Son olarak "O âlicenabın dergâhında feleğin boyu tazim için eğildiği sürece onun hanedanı, yüce Allah'ın koruması altında kıyamete kadar hep mamur ve daim olsun." diyerek memduhuna dua eder ve şiirini tamamlar.

MANZUMELERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

1. Kaside⁴

Baht elinin çok güzel bir avı vardır; gamlı gözbebeğinin (çok güzel) bir sevgilisi vardır.

Benim kutlu talihimin merkezi yerinden kumıldamıyor; yörüngesi olan, bir (kez bile buradan) geçmez.

Ne oldu feleğin aynasına ki göstermedi? Yoksa rakibin tırnaklarından tozlandı mı?

Göz, vatan kalıntılarından uzak kaldığı için kan ağlıyor. Rintler gibi (beni) ayıplama; (çünkü onda) nar suyu vardır.

Ey gönül! Git, cömertlik Hakan'ın ayağını öp; çünkü çevredeki fakirlerin yanına uğrar o.

³ Kubbe biçiminde olan; işlemeli, nakışlı ve rengârenk olan; merdiven şeklinde dereceleri olan kubbe.

⁴ *Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2843, vr. 84a-86a.

Çok menzilli eğlence yolunda (gidip gelenler) eksilmez. Yakîn vadisinin her kapısında bir minare vardır.

Niçin bir kimse kendi kulluğunu ve sıkıntılı durumunu arzetmez? Adaletin elbisesi vardır.

Her ne kadar elim sanat becerilerinden yoksun ise de gözümün kendi dilencisine hediyesi vardır.

Ölü eğer bir İsa nefeslinin yanına gelirse, can bağıslayan temizlik bekler, sadece evet değil.

Kadri yüce felek, şeriatın arzusu (memduhun) kapısının eşiğinde secde etmekten utanmaz.

Onun zamanında devlet sarayının her gün üç yüz altmış neşeli ziyaretçisi vardır.

Arştan ferşe kadar (herkes) seni arzulamakta, seni istemektedir. Ne mutlu şeriatı seçkin dostları olan kişiye!

Senin yüce şeriat meclisine -ki sağlam (ve daim) olsun- gelen hiçbir kimse üzülmaz.

Onun bu fazilet meclisinden habersiz olanlar, onun yüzlerce bekçisi olduğunu iddia ettiler.

Fakirlik yokluk âleminde hapsolmuştur, niçin? Çünkü senin hurma ağacı gibi şerefli zatın ürünler bağıslamaktadır.

Bütün zahmet verenlerin sonbahar gibi olan elemine karşın, senin cömertlik bahçelerinde son derece güzel bir bahar vardır.

Senin taze gül dalı gibi olan şerefli zatın Tanrı vergisidir; senin gönül alan fidan gibi boyunda çiçekler vardır.

Senin görkemli kucağında bulduğum mana çocuğunun, barekallah, güzel bir meziyeti vardır.

Cömertliğin en uzun gecesinin karanlığından ne gam benim ruhuma? Çünkü ezeli yazgıda gündüz ışığı (gibi aydınlığı) vardır.

Kötü düşünmeden birkaç kıvılcımı olsa da, edepsizden dolayı izzet eteğine bir şey olmaz.

Akıllılar ve nâkiller⁵, ihtiyar sahibi olan herkes, senin huzurunda ders okumakla tanınmışlardır.

Baş ağrıtmaktaki maksadım belayı uzaklaştırmaktır. Düğüm çözen bakış her zaman etkilidir.

⁵ Nâkil: Hadis rivayet eden, râvi; haber veren; istinsah eden, müstensih; mütercim.

Ebû Cehil gibi yüzlerce düşmanım da olsa benim, Allah'a yemin olsun, senin gibi bir dostum olunca, üzülmem.

Letafet bahçelerinde, büyüklerin havuzlarının yanında, yüce Tuba ağacının altında ırmağı vardır.

Benim hastalığının zehir gibi olan ilacı için, onun yüce bağıyla (cennette) dört (ırmak) vardır.

Emel dünyasının Hızır gibi olan deniz damlalarının, zerre gibi, senin yed-i beyzandan yağmuru vardır.

Ümit ederim ki mağaradaki biat medresesine tamah, naz ve işveyle ortaya çıkmaz.

Bu duacı altı aylık yolu katettiği için, mükâfat olarak sana kavuşmak ister.

Anadolu'da huzur içinde oturayım; çünkü gönül yabancıların sert davranışından dolayı üzgündür.

Mâili, senin cömertlik zamanında Anadolu'nun merkezinde ikamet etse ne olur ki!

2. Gazel⁶

Kulübemin harabeliği süs olarak yeter ona; onun tavanı harap durumda da olsa güzeldir.

Arştan ferşe kadar (her şey) bu (gönül) otağında tecelli etmekte; (sen) âlemi dolaşmak istersen; gönül halveti kâfidir.

Temiz kalplilik ve açgözlülük bir arada bulunmaz; sin (harfi) kavisli oldu mu dişleri kökünden sökülür.

Ömür gemisi yokluk girdabına düşünce, çerçöpten tokat yerse, acayip olmaz.

Mâilî! Alçak feleğin minnetini çekmem; velinimetimin lütuf gölgesi yeter bana.

3. Gazel⁷

Kırışmış alnının teri güzellik olarak yeter; senin kemer gibi kaşın mukarnas⁸ mihraptır.

Senin dört kibriğin, iki kaşın ve iki dudağının çizgisi, senin altı yönden dünyaya hâkim olmana uygundur.

⁶ Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm, vr. 98a.

⁷ Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm, vr. 98b.

⁸ Kubbe biçiminde, işlemeli, nakışlı ve rengârenk olan; merdiven şeklinde dereceleri olan kubbe.

Sahilin kulağı, ezelde inciye layık olmadığı için, deniz dalgasından gelen (hediye) yeşil yaprak onun için çerçöptür.

Yaşlının süsü, feleğin eğri ve uyumsuz durumlarındandır; çünkü eğilmiş böyle bir boy atlasla (süslenmiş)tir.

Bağların genişletilmesinde zenginlik önemli değildir; her dairenin merkez noktası kimsesizdir.

Mâilî'ye şâirlik övüncü olarak, ey Kâmî⁹, onun gazelinin temiz matlai yeter.

Nasil gazel? Velinimete özgü bir cömertliktir; çünkü Mâilî de olsa, dilsiz olur, söyleyemez.

Parmağınla işaret et de bir gazel yazsın; onun benzerini yazmada bütün söz ehli iflas eder.

O âlicenabın dergâhının durağında feleğin boyu tazim için eğildiği sürece, Hanedanı Hak azze ve celle'nin koruması altında kıyamete kadar hep mamur ve daim olsun.

ŞİİRLERİN FARŞÇA METNİ

۱- قصیده^{۱۰}

رمل مئمن مخبون مقطوع : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

مردم دیدۀ غمدیده نگاری دارد	بازوی بخت عجب شوخ شکاری دارد
نکنند رهگذری هرکه مداری دارد	مرکز طالع سعدم نه ز جامی جنبد
مگر از سمّ رقیبانه غباری دارد؟	چه شد آیینۀ دوران که نماینده نشد؟
عیب رندانہ مکن آب اناری دارد	دیده خون ریزدی از دوری آثار وطن
چو بر اکناف فقیرانه گذاری دارد	برو ای دل به قدمبوسی خاقان کرم

⁹ Kâmî: Adı Mehmed'dir. 1059 (1649) yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Şeyh İbrahim Gülşenî'nin oğlu ve Manisalı Semerci Dede'nin torunudur. Mısır kadısıdır. 1136/1723 yılı Zilkade ayında vefat etmiştir. Üsküdar'da Karacaahmed Türbesi karşısında medfundur. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerinden oluşan Divanı vardır (Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 400).

^{۱۰} مجموعه مدائح شیخ الاسلام فیض الله افندی، نسخه خطی به شماره ۲۸۴۳ اسعد افندی کتابخانه سلیمانیه،

هر در وادی ایقان مناری دارد
 که چرا کس نکند عدل دثاری دارد
 دیده‌ام بر نره خویش نثاری دارد
 طمع نزهت جان‌بخش نه آری دارد
 فلک عالیة القدر نه عاری دارد
 سیصد و شصت طرب‌ساز زواری دارد
 چه خوش^{۱۱} آن کس که ز ناموس حواری دارد
 نشود غمزده هرکس که گذاری دارد
 مدعی گشت که صد مرحله‌داری دارد
 نخل ذات شرف لطف ثماری دارد
 به جنان کرم‌ت طرفه بهاری دارد
 به نهال قد دلجوی زهاری دارد
 بارک الله عجایب سرشاری دارد
 که به تقدیر ازل نور نهاری دارد
 گر از اندیشه بد چند شراری دارد
 عقلا و نقل هر که مهاری دارد
 نظر عقده‌گشا اکسره (؟) ساری دارد
 غم ندارم به خدایی چو تو یاری دارد
 ته طوبای معلّا جویباری دارد
 به سماحت گرامیش چهاری دارد
 ذره‌وار از ید بیضات بیاری دارد
 طمع مدرسه بیعت غاری دارد
 به مکافات فزون مدّ مجاری دارد
 که دل از شدة اعجام فکاری دارد
 مائلی در وسط روم قراری دارد

نشود کم ز طریق طرب مرحله‌باز
 عرض احوال عبودیت و دلتنگی خود
 دست ار خالی ز مقدور کمالات هنر
 مرده گر پیش مسیحانفسی می‌آید
 ز سجد در دروازه ناموس امل
 قبه دولت عهدش به مرور ایام
 عرش تا فرش گره‌بند تمنای تواند
 مجلس شرع شریف که مؤید بادا
 فرق جهل از این بزم‌سرای فضلش
 فقر در کتم عدم سلسله‌بند است و چرا
 به خزان الم جمله مزاحم‌هایی
 گلبن تازه ذات شرفت یزدانی
 طفل معنی که در آغوش جلالت یابم
 چه غم از ظلمت یلدای کرم روح مرا؟
 دامن عز متغیر نشود از گستاخ
 در رکابت به سبق‌خوانی معروف شده
 غرض از موجب تصدیع بلاگردانم
 گر ابوجهل صفت، دشمن من صد باشد
 در ریاضین لطافت به حوایض مهان
 داروی سمیه‌آسای سقیمی مرا
 رشحات یم خضرانه گردون امل
 دارم امید که از عشوه نمایان نشود
 چو طی مرحله شش مهه کرد این داعی
 غایت امنیه در روم سکونت یابم
 چه شود گر به زمان کرم اندازه تو

^{۱۱} خوش : در اصل این کلمه وجود ندارد.

۲- غزل^{۱۲}

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن

سقفش از بسکه شکسته است مقرنس باشد	کلبه ام زینتِ ویرانگیش بس باشد
سیرِ عالم طلبی خلوتِ دل بس باشد	عرش تا فرش درین پرده سرا جلوه گرند
قلعِ دندانہ کند سین که مقوس باشد	سینه صافی و طمع جمع نگرده باهم
عجیبی نیست اگر لطمه خورِ خس باشد	کشتی عمر چو افتاد به گردابِ فنا
سایهٔ لطف ولیّ النعمم بس باشد	مائلی من نکشم منتِ گردونِ دنی

۳- غزل^{۱۳}

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن

طاقِ ابروی تو محرابِ مقرنس باشد	عرقِ چینِ جبینت به حسن بس باشد
به جهانگیریِ تو وفقِ مسدّس باشد	چار مژگان و دو ابرو و دو خطّ لبِ تو
برگِ سبزش ز کفِ موجّهٔ یم خس باشد	گوشِ ساحل چو نه شایانِ گهر بود ازل
که چنین قامتِ خم گشته به اطلس باشد	زینتِ پیر ز اوضاعِ کج افلاکست
نقطهٔ مرکزِ هر ^{۱۴} دائره بی کس باشد	ثروتی نیست به توسیعِ علایق هرگز
کامیا مطلعِ پاکِ غزلش بس باشد	مائلی را به مباحاتِ سخن پردازی
که اگر مائلی گویائیِ اُخرس باشد	چه غزل مکرمتِ محضِ ولیّ النعمست
به نظیرش همه اهلِ سخن افلس باشد	بده انگشتِ اشارتِ غزلی پردازد
قامتِ چرخ به تعظیمِ مقوسّس باشد	تا که در موقفِ آن درگهٔ عالی حضرت
تا قیامت همه معمور و مؤسسّس باشد	خاندانش به نگهداریِ حق عزّ و جل

^{۱۲} مجموعه مدائح شیخ الاسلام فیض الله افندی، ورق ۹۸. آ.

^{۱۳} م مجموعه مدائح شیخ الاسلام فیض الله افندی، ورق ۹۸. ب.

^{۱۴} نقطهٔ مرکز هر : در مرکز

KAYNAKLAR

- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- Mecmûatü Medâihi Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma.
- Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528.
- Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeylleri, Vakâyi'u'l-fudalâ II-III* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî I-II* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.
- www.loghatnaameh.org

INDOCILE BODIES IN *LORD OF THE FLIES**

PROF. DR. MUKADDER ERKAN** - MEHRİ RAZMİ***

Öz

Foucault'nun "uysal bedenler"ini yorumlayan Rosemarie Garland-Thomson, haklı olarak "normatif standarttan en çok ayrılanların en fazla bağımlı olduğunu" öne sürer. Bu kural *Lord of the Flies*'de Simon, Piggy ve mor bir doğum lekesi taşıyan küçük bir çocuk için de geçerlidir. Simon'ın epilepsisi, Piggy'nin astımı, şişmanlığı ve miyopluğu, ve küçük çocuğun yüzündeki doğum lekesi onları adadaki toplumda damgalar. Aslında onlar Foucaultcu "norm"a yani gelişimle ilgili "modern toplum yasası"na karşı gelirler. "Patolojik bedenler"e sahip olduklarından disiplin altına alınamazlar. Bu yüzden adada ortadan kaldırılan yegâne insanlar, onlardır.

Hem demokratik liderliği temsil eden Ralph hem de zorba liderliği temsil eden Jack, "sistemik yaratma, özdeşleşme, sınıflandırmayı kolaylaş"tır ve her türlü anomaliyi kontrol altına alan "normalleştirme teknolojilerini" kullanarak toplumu yönetmeye çalışmaktadır. Bu nedenle damgalanmış çocuklar ötekilerden ayrılır. Bu çalışma, Nobel ödüllü William Golding'ın *Lord of the Flies*'ini engellilik üzerine Foucaultcu sosyokültürel bakış açısına göre çözümlenmeyi amaçlamaktadır.

*This essays is the revised version of the paper presented in the conference entitled "Negotiating Space for (Dis)ability in Drama, Theatre, Film and Media" held by Department of Studies in Drama and English Literature, University of Łódź, Poland in 25-27 September 2015.

** PROF. DR. MUKADDER ERKAN, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: merkan@atauni.edu.tr.

*** MEHRİ RAZMİ, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü doktora öğrencisi, mehrirazmi@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Engellilik, sosyokültürel perspektif, Michel Foucault, normalleştirme, engelsiz bedenler.

ABSTRACT

While commenting on Foucault's "docile bodies" Rosemarie Garland-Thomson rightly asserts, "Those who most depart from the normative standard are most subordinated." This rule is also valid for Simon, Piggy and a small boy with a mulberry-coloured birthmark in *Lord of the Flies*. Simon's epilepsy, Piggy's asthma, fatness and shortsightedness, and that small boy's birthmark on his face make them stigmatized in the society on the island. They are in fact against the Foucauldian "norm" namely "law of the modern society" for improvement. They cannot be disciplined as they have "pathological bodies". That is why they are the unique people eliminated on the island. Both Ralph, representative of the democratic leadership, and Jack, that of the tyrannical one, try to govern the society by using "technologies of normalization facilitat[ing] the systematic creation, identification, classification" and controlling anomalies of any kind. Therefore, the stigmatized boys are divided from others. The study aims at analysing *Lord of the Flies* by William Golding, Nobel Prize winner, from a Foucauldian socio-cultural perspective on disability.

Keywords: Disability, socio-cultural perspective, Michel Foucault, normalization, abled-bodies.

چکیده

رُزماری گارلند - تامسون در مورد کتاب "بدن های سازگار" اثر فائوکلت، چنین اظهار نظر می کند: افرادی که با استانداردهای معمول فاصله زیادی دارند، نسبت به بقیه انسان ها به زندگی وابسته تر می باشند. این قانون در رمان *لرد آف فلایز*؛ سیمون، پیگی و حتی کودک کوچکی که لکه بنفش مادرزادی روی به پوست خود دارد را در بر میگیرد. بیماری صرع سیمون، چاقی و بیماری آسم و بیماری تنفسی پیگی و لکه ی مادرزادی روی صورت کودک آنها را در میان جمعیت جزیره انگشت به نما می کند. این افراد در مقابل نظرات ایده آل فائوکلت "که به ظاهر قانونی برای جوامع مدرن است" مخالف می باشند. نمی توان این اشخاص را به دلیل دارا بودن مشکلات جسمی و پاتولوژیکی، در قانده نظم

وقوانین گنجانند. به همین دلیل در جوامع تنها انسان هایی که با انتخاب طبیعی حذف می شوند همین افراد می باشند.

رالف به عنوان نماینده ای از قشر دموکراتیک و جک نیز به عنوان نماینده بخش استبدادی با ایجاد یک سیستم اصولی و قانونمند، آسان کردن رده بندی و کنترل هر نوع غیر عادی بودن و با به کار گیری تکنولوژی نرمال سازی در حال تلاش برای اداره ی جامعه با این روش ها می باشند. به همین دلیل این کودکان نشاندار از کودکان دیگر جدا می شوند.

کلید واژه ها: فائوکلت، بدن های سازگار، نرمال سازی.

INTRODUCTION

Art and literature are indispensable elements to life. It is impossible to think about life without art and literature. Therefore, art and literature are very influential at creating individuals having capacity to solve their problems without being subjugated to others. However, on the other side of the coin literature is full of striking figures of disability who are doomed to depend on the aid of the others. Because of this reason, maybe, Rosemarie Garland-Thomson asserts that "The discursive construct of the disabled figure, informed more by received attitudes than by people's actual experience of disability, circulates in culture and finds a home within the conventions and codes of literary representation" (1997:9). It is unavoidable because as Rachel Adams, Benjamin Reiss and David Serlin assert "disability encompasses a broad range of bodily, cognitive, and sensory differences and capacities" (2015:30), which are mostly related to body. Anne Marie Mol claims body is not singular entity or substance but rather multiple one. Body is not limited to the skin, on the contrary it "extends and connects to other bodies, human and nonhuman, to practices, techniques, technologies and objects which produce different kinds of bodies and different ways, arguably, of enacting what it means to be human." (Blackman 2008:1) Thus, body is not something one has, instead "the focus shifts to what bodies can *do*, what bodies could *become*, what practices enable and coordinate the *doing* of particular kinds of bodies, and what this makes possible in terms of our approach to questions about life, humanness, culture, power, technology and

subjectivity” (Blackman 2008:1). Thus the change in the perception of body particularly in the second half of the 20th century has been brilliantly given through literature.

BIOPOLITICS, NORMALIZATION TECHNIQUES AND *LORD OF THE FLIES*

In this context, we should refer to biopolitics and normalization techniques of Foucault whose work has proved principally significant in exploring new paths of development in the field of disability studies. Abram Anders gives two reasons for the relevance of Foucault’s work to contemporary disability studies. First, his “theorization of the body as a thoroughly and inexorably politicized space”, since he takes on to “expose a body totally imprinted by history and by the process of history’s destruction of the body (Anders 2013). Second is Foucault’s theorization of the modern social fields regarding “bio-politics” in *The History of Sexuality vol. 1: An Introduction* (1978). He coined the term “bio-power” to discuss what he observed as the principal system of social control in modern Western society: “... there was an explosion of numerous and diverse techniques for achieving the subjugation of bodies and the control of populations, marking the beginning of an era of ‘bio-power’” (Foucault 1978:140). Foucault uses ‘biopolitics’ to define the means by which sovereignty was substituted with a concern about the health of populations, with “an entire series of interventions and regulatory controls: a biopolitics of the population” (1978:139). Foucauldian biopolitics, as Thomas Lemke puts it in *Biopolitics: An Advanced Introduction*, “signals a break in the order of politics” (2011:5) quoting Foucault’s remarks in *The History of Sexuality*: “the entry of phenomena peculiar to the life of the human species into the order of knowledge and power, into the sphere of political techniques” (1978:141-142). Lemke goes on to comment on biopolitics as:

Foucault’s concept of biopolitics assumes the dissociation and abstraction of life from its concrete physical bearers. The objects of biopolitics are not singular human beings but their biological features measured and aggregated on the level of populations. This procedure makes it possible to define norms, establish standards, and determine average values. As a result, “life” has become an independent, objective, and measurable factor, as well as a collective reality that can be

epistemologically and practically separated from concrete living beings and the singularity of individual experience. (2011:5)

The appearance of the biopolitics localizes power in systems of knowledge and social tools. This new dynamic power functions at the biological and organic level, and is essential in the creation of a capitalist society, which depends on the body to deliver labour power: "This bio-power was without question an indispensable element in the development of capitalism" (Foucault 1978: 140-141). In Jeffrey Nealon's words, "societies of control extend and intensify the tactics of discipline and bio-power by linking training and surveillance to ever-more-minute realms of everyday life, they also give birth to a whole new form" (2008:68). Bio-power functions on the bodies, and controls them by self-disciplinary practices they adopt. It applies a system to form a scientific knowledge, which produces a norm and normality discourse. Willingly individuals regulate themselves by voluntarily conforming to these norms through self-disciplinary practices of the body.

In his thought-provoking masterpiece, *Lord of the Flies*, William Golding creates such a society. In this seemingly simple tale of schoolboys marooned on an island, *Lord of the Flies* (LF) we are invited to think about intriguing relation between individual and institutions, civilization, political responsibilities, religion, the western imperialism, environmental concern and the temporarily abled and the disabled.

Foucault in *Discipline and Punish: The Birth of Prison* said that the new systematic medicine (started in the eighteenth and early nineteenth centuries) assumed a "normalizing gaze" (1995:184) of the body, and defined new borders of the "normal" and the "abnormal". *The History of Sexuality* he asserts medicine demanded "to ensure the physical vigour and the moral cleanliness of the social body; it promised to eliminate defective individuals, degenerate and bastardized populations. In the name of biological and historical urgency, it justified the racism of the state...It grounded them in 'truth'" (1978: 54). This normalizing gaze of medicine became a means of measuring the bodily and mental dimensions beside homogenous norms. In Foucault's view the norm plays a fundamental role in the appearance, legitimation, production, and spread of modern power. Techniques of normalization bring individual bodies and populations into conformity with specific social norms. Bio-power is the planned effort of current forms of power/knowledge to

comprehensively manage the life problems of the individuals and populations. In "The Subject and Power", Foucault's presents the term "dividing practices", a kind of "objectivizing of the subject": "The subject is either divided inside himself or divided from other. This process objectivizes him. Examples are the mad and the sane, the sick and the healthy, the criminals and the 'good boys'." (1982: 777-778). This term denotes types of management that "combine a scientific discourse with practices of segregation and social exclusion in order to categorize, classify, distribute and manipulate subjects who are initially drawn from a rather undifferentiated mass of people" (Davis 2006:186). Technologies of normalization enable the systematic formation, identification, classification, and control of social anomalies by which some subjects can be divided from others. As Anne Waldschmidt asserts "normality is concomitant with 'deviation,' which will always be produced so long as people with and without disabilities strive for normality and for a life in the heart of society. ... freedom and normality have their drawbacks, their 'social costs,' and their victims." (2010:192).

In this respect in *Lord of the Flies* we see some classification such as the biguns and littluns: "The smaller boys were known now by the generic title of 'littluns'. The decrease in size, from Ralph down, was gradual; and though there was a dubious region inhabited by Simon and Robert and Maurice, nevertheless no one had any difficulty in recognizing biguns at one end and littluns at the other." (LF:64). The society is first divided according to their physical appearance and power. The bigger ones are more powerful and the little ones should obey them. As Garland-Thomson rightly asserts "Those who most depart from the normative standard are most subordinated" (1997:40). Again for her "pathologizing cultural and corporeal others" started with the rationality of the Enlightenment and "if science justifies dominant power relations, it also legitimates the dominant body, which is both the maker of cultural power and the ticket of admission into that power" (Garland-Thomson 1997:77-78). Scientists in the 19th century applied hierarchical physical classifications by replacing "God's great chain of being into Darwin's and creating the idea of the norm, what Foucault calls 'the new law of modern society'" (Garland-Thomson 1997:78). Thus Foucault's theory of the 18th century shift to a modern, rational perception of the body, and also the conception of the norm typify bodies with differences (disabilities) as

deviant. Accordingly the “normal/abnormal dichotomy of the modern mind limits the explanation of differences to pathology” (Garland-Thomson 1997:114).

In the novel we have different kinds of disability: The little boy one side of whose face is “blotted out by a mulberry-coloured birthmark” (LF:38) first speaks about “the beast”. Piggy is near-sighted, fat, asthmatic, unable to swim, and a whimpering mama’s boy. Simon is an epileptic boy. He occasionally has seizures and, unlike Piggy, lacks the words to express what he perceives. Undermined, ridiculed and belittled they are doomed to be eliminated in the society. Through disciplinary techniques, which are internalized by individuals, the kinds of bodies that society needs are produced: Ralph the democratic leader and Jack the despotic one, both of them are physically strong, decisive and attractive. The children try to imitate them and follow their rules. In the first part of the novel Ralph and in the second Jack are determined as norm. Individuals, namely the littluns themselves are tools of power since power is inserted in the norms and discourses that are part of practices, behaviours and relations of their everyday lives. The discourse of power produces new forms of knowledge, which are not objective. This produced knowledge affects and controls individual’s behaviour and bodies, as Foucault points out in *Discipline and Punish*: “We should admit rather that power produces knowledge ... that power and knowledge directly imply one another; that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations” (1995: 27)

In this context nobody on the island in *Lord of the Flies* cares for what the birth-marked boy talks about: “The small boy held out his hands for the conch and the assembly shouted with laughter; at once he snatched back his hands and started to cry” (LF:39). Piggy’s good ideas mean nothing for the rest and Simon’s insight about the nature of the beast is not taken seriously (LF:97). They are considered as “abnormal”, “deviant”. Thus through the process of normalization, power separates those who fail outside the norm as deviant. Consequently, power makes the norms seem moral and right and creates the desire to conform to these norms. When Jack and his hunters steal Piggy’s glasses and make him completely blind Piggy without knowing that his moral is not applicable to this kind of society summons as:

I'm going to him with this conch in my hands. I'm going to hold it out. Look, I'm goin' to say, you're stronger than I am and you haven't got asthma. You can see, I'm goin' to say, and with both eyes. But I don't ask for my glasses back, not as a favor. I don't ask you to be a sport, I'll say, not because you're strong, but because what's right's right. Give me my glasses, I'm going to say—you got to! (LF:189)

Hence, power produces knowledge, and creates a desire to adapt to the norms that this knowledge produces and individuals desire to conform to these norms by self-surveillance. Therefore, Ralph and Piggy are very eager to participate to the dance of the hunters who will eventually murder Simon during the performance: "Piggy and Ralph, under the threat of the sky, found themselves eager to take a place in this demented but partly secure society. They were glad to touch the brown backs of the fence that hemmed in the terror and made it governable" (LF:167).

Bio-power "is a form of power that makes individuals subjects. There are two meanings of the word 'subject': subject to someone else by control and dependence, and tied to his own identity by a conscience or self-knowledge" (Foucault 1994:130). Eventually the discourse of Jack, who first is the symbol of religion, music and then totalitarian politics, justifies the ability of the privileged (the abled) to preserve power and control over the disabled in the production of prosperity, rules and services. That is why, he is treated like a king and he can punish everybody around him without any reason (LF:176). The members of the society are first inculcated into a set of practices and now have to actually actively participate (Blackman 2008:25). The body is a target of power and is established by power relations (internalized self-control power) that want it to be submissive and docile. The body becomes inert and the mind becomes the target and object of disciplinary power (Blackman 2008:30). Jack's followers turn to be hunters or soldiers as he invokes to their pleasure loving side (LF:166-167). His discourse has a parallelism with that of the officer that appears as a *deus ex machine* at the end (LF:222).

Docile or disciplined body refers to the one as malleable, as an unfinished entity that can be sculpted, moulded, altered and transformed (Blackman 2008:134). The members of the society on the island become docile bodies easily shaped through Jack's strategy of power. They are regulated by military exercises such as painting their faces, hunting every day, dividing the head of the killed pig, placing the head on a stick and

offer it to the Lord of the Flies. As Foucault asserts in *Discipline and Punish* docile body –created in the modern age– is a body “that may be subjected, used, transformed and improved” (1995:136). Concealed disciplinary practices (with the aim of naturalization) allow subjects to act so as to constrain them. In the words of John Rajchman, “the great complex idea of normality” becomes “the means through which to identify subjects and make them identify themselves in ways that make them governable” (Tremain 2006:186).

For Foucault, with the construction of “docile bodies” (submissive, dominated, and productive individuals) political order can be kept. The state controls and disciplines all aspects of life through its “many institutions” and creates bodies adapted to be ruled and works “to discipline the body, optimize its capabilities, extort its forces, increase its usefulness and docility, and integrate it into systems of efficient and economic controls” (1978:139). On the island even Ralph, an average boy with average capacities, who seems to be opposite of Jack wants to be part of them. In one of hunting scene he is “full of fright and apprehension and pride. ‘I hit him! The spear stuck in—’” (124) or “‘I hit him,’” said Ralph indignantly. ‘I hit him with my spear, I wounded him.’” (125) He also wants to participate in hunting, to be a hunter as Jack is.

CONCLUSION

Apart from the protagonist, Ralph and the antagonist, Jack, the very few people are the keystones in the development of the action in the novel, namely the birth-marked boy, Piggy and Simon. They are the disabled in different ways whose bodies fail to reach mental and/or bodily ideals of the society. They easily become the target of all sorts of teasing and torment throughout the novel. The weak and the different, the deviant are doomed to fail as they are not malleable through disciplinary practices, and their physical, sensory and cognitive differences are regarded as nonintegrable. The fact that these boys have no chance to be docile, thus their deaths are inevitable can enable readers to think more critically about conventional perceptions of disability and normality. Literature and art can be the antidote to these perceptions dividing people mercilessly.

REFERENCES

- _____, "The Subject and Power," *Critical Inquiry*, Vol. 8, No. 4 (Summer, 1982), pp. 777-795.
- _____, *The History of Sexuality Vol. 1: An Introduction*, trans. Robert Hurley, Pantheon Books, New York, 1978.
- Adams, Rachel, Benjamin Reiss, and David Serlin, *Keywords for Disability Studies*, NYU Press, New York, 2015.
- Anders, Abram, "Foucault and 'the Right to Life': From Technologies of Normalization to Societies of Control," *Disability Studies Quarterly*, Vol 33, No 3 (2013), <http://dsq-sds.org/article/view/3340/3268>, accessed: 15.06.2015
- Blackman, Lisa, *The Body: The Key Concepts*, Berg, Oxford, 2008.
- Davis, Lennard J., *The Disability Studies Reader*, Routledge, New York, 2006.
- Foucault, Michel, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. A Sheridan, Vintage Books, New York, 1995.
- Garland-Thomson, Rosemarie, *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*, Columbia University Press, New York, 1997.
- Golding, William, *Lord of the Flies*, Faber and Faber, London, 1989.
- Lemke, Thomas, *Biopolitics: An Advanced Introduction*, translated by Eric Frederick Trump, New York University Press, New York, London, 2011
- Nealon, Jeffrey T., *Foucault beyond Foucault: Power and Its Intensifications since 1984*. Stanford UP, Stanford, 2008.
- Tremain, Shelley, "On the government of disability: Foucault, Power, and the Subject of Impairment", ed. Lennard J. Davis, *The Disability Studies Reader*. New York: Routledge, 2006, pp. 185-196.
- Waldschmidt, Anne, "Who is Normal? Who is Deviant? "Normality" and "Risk in Genetic Diagnostics and Counseling", ed. Shelley Tremain. *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010, pp. 191-207.

ALMANYA'DAKİ MÜLTECİLERİN VE MÜSLÜMAN GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU İÇİN İSLAM DİN DERSİNİN ÖNEMİ

JUN. PROF. DR. JÖRG IMRAN SCHRÖTER *

Öz

2015 yazından itibaren Almanya'ya özellikle İslam ülkelerinden gelen mülteci sayısının hızlı artışı Alman toplumunda Müslümanlar ile ilgi tartışmayı yoğunlaştırıp resmi okullarda verilen İslam Din Dersini de bu tartışların ana konularından biri haline getirmiştir.

Alman anayasasına göre (Madde 7. Paragraf 3) din eğitimi okul müfredatının bir parçasıdır ve bu ders devlet ile dini temsil eden özerk kurum ve cemaatlerin iş birliğiyle düzenlenip gerçekleştirilir. Bu işbirliği nedeniyle Almanya'daki din eğitim ve öğretimi genelde dinden öğrenme yönelimli ve mezhep merkezlidir. Alman kamuoyunda Almanca verilen İslam din derslerinin Müslümanların kimlik edinmelerine ve Alman toplumu uyumu kolaylaştırmaya katkı sunması beklenmektedir. Buna ilaveten bu dersin çoğulcu ve açık bir toplumda farklı dinlerden ve dünya görüşlerinden olan insanlar arasındaki iletişimi ve hoşgörüyü güçlendirmesi de umulmaktadır.

Resmi verilere göre, 2016 yılı başından itibaren Almanya'da yaşayan takriben 700 Müslüman öğrenci okullarını terk edip IŞİD'e katılmak için Suriye'ye gitmiştir. Bu durum Müslüman çocukların ve gençlerin başarılı bir entegrasyonu için, bir anayasal hak olan dini eğitimlerinin sağlıklı gerçekleşmesinin önemini bir kez daha artırmaktadır. Hem İslamı aşırılıklardan uzak doğru anlamak ve hem de diğer dinler hakkında önyargılardan arınmış doğru bilgi sahibi olmak İslam din eğitiminin temel hedefleri arasında sayılır. Bu makale din eğitim ve öğretimi zikredilen bu hedefler bağlamda ele alarak tartışmayı hedeflemektedir. Buna ilaveten nitelikli

* JUN. PROF. DR. JÖRG IMRAN SCHRÖTER, Karlsruhe University of Education
- Institute of Islamic Theology, Email: schroeter@ph-karlsruhe.de.

bir dini eğitimin nasıl tasarlanması gerektiği ve bu eğitimin bir kimlik arayışı içinde olan Müslüman gençlerin Alman çoğunluk toplumuna uyumuna katkısının ne olacağı da bu makalede konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim ve Uyum, İslam Din Eğitimi, Almanya’da Müslümanlar, Avrupada Müslüman Göçmenlerin Eğitimi

ABSTRACT

With the peak of the refugee crisis in the summer of 2015, but also currently and additionally by the following immigration of family members, Germany receives a very large number of refugees from war areas of the world. Most of these refugees flee from countries whose populations are predominantly Islamic, and so most of these refugees are Muslims. Among many other areas in German society, this also gives additional relevance to Islamic religious education at public schools.

In accordance with the German constitution, school education in Germany includes religious instruction as a regular school subject (article 7,3 Grundgesetz). Islamic religious instruction should therefore be confessional-oriented lessons in German language for an examination of the own religion from the inside perspective of the Islamic faith and thereby involve the lives of Muslim children and adolescents to counter the identity and integration problems faced by them. At the same time, it promotes understanding between people of different religions and worldviews, as the basis for a successful pluralistic and open society.

According to official informations, since the beginning of 2016 an estimated 700 pupils in Germany have gone from school to Syria to join the so-called „IS“. For a successful integration of Muslim children and adolescents, their religious orientation in particular must have a reasonable place within the framework of the constitutional requirements. A proper understanding of Islam and also inter-religious learning are therefore essential goals. In this regard, Islamic religious instruction is also about extremism prevention.

In this research paper, rationales for this concept are presented and frame-work conditions are shown how religious education has to be conceived, that it promotes integration and that it can lead to positive support for Muslim pupils finding their identity.

Keywords: Education and Integration, Islamic Religious Education, Muslims in Germany, Education of Muslim Migrants in Europe.

چکیده

از تابستان سال ۲۰۱۵ با افزایش شمار پناهندگان و بخصوص مهاجرین مسلمان در کشور آلمان بحث در باره این رویداد در جوامع این کشور به شدت افزایش یافته و تدریس دروس دینی در مدارس رسمی این کشور به عنوان موضوع اصلی مشاجره مطرح شده است.

بر اساس قانون اساسی کشور آلمان (ماده ۷، پاراگراف ۳) آموزش دین قسمتی از برنامه ی تحصیلی مدارس می باشد و تعامل دولت و دین با همکاری مردم وموسسات مستقل از هم تنظیم شده و به مرحله اجرا گذاشته می شود. آلمان به دلیل همین همکاری و آموزش و پرورشی که از دین می گیرد، به عنوان مرکز مذهب شناخته میگردد. با تکیه برافکار عمومی کشور آلمان، انتظار می رود با آموزش دین اسلام به زبان آلمانی، مسلمانان بتوانند با مردم این کشور ارتباط برقرار کنند و علاوه بر این امید می رود تعامل مثبتی بین دین و پیشرفت جامعه ایجاد گردد. بر اساس اطلاعات رسمی از ابتدای سال ۲۰۱۶ از میان ۷۰۰ دانشجوی مسلمانی که در اینجا زندگی میکردند، دانشگاه را با هدف پیوستن به گروه داعش ترک کرده و به سوریه رفته اند و این مسئله نشان می دهد آموزش هایی که برای نوجوانان و جوانان مسلمان در نظر گرفته شده بود، بصورت صحیحی اجرا نشده است. از یک طرف ادراک درست از دین اسلام (بدون در نظر گرفتن افراطی گرایی ها) و از طرف دیگر فهم صحیح از دین های دیگر (بدون پیش ذهنیت غلط از این دین ها) از اهداف اصلی دین اسلام محسوب می شود. این مقاله در نظر دارد آموزش و پرورش دین اسلام را با توجه به اهدافی که در بالا ذکر شد، مورد بحث و مناظره قرار بدهد. علاوه بر این، تعلیم و آموزش دین کاملی مانند دین اسلام نیازمند برنامه ریزی دقیق و آموزش درست می باشد و جوانان مسلمان که در کشور پر جمعیتی همچون آلمان به دنبال هویت برای خود و سازگاری با مردم جدید هستند از موضوعات بررسی شده در این مقاله می باشد.

1. Giriş

Almanya’da devlet okullarında şu an Müslüman kökene sahip tahminen yaklaşık 900.000 öğrenci mevcuttur. Özellikle 2015 yazında Avrupaya mülteci akının zirve noktasına ulaşmasıyla birlikte Almanya’ya Müslüman ülkelerden birçok mülteci gelmiş bulunmaktadır. Almanya’daki Müslüman nüfusun artışıyla birlikte bu ülkede İslam Din Dersinin devlet okullarında okutulması gerekliliği de büyük önem kazanmış olmaktadır.

2. ALMANYA’DA İSLAM DİN DERSİ VERİLME İMKÂN VE ZEMİNİ

Almanya’da anayasa devlet okullarında din dersinin verilmesini öngörür (Federal Almanya Anayasası, Madde 7, 3). 1919’da yürürlüğe giren Alman Anayasasının dini hak ve özgürlüklerle ilgili maddeleri dinlerin ve dini toplulukların hak ve özgürlüklerini garanti altına alır. Öyle ki, ilgili maddeler sadece Hıristiyan kilisesi için geçerli değildir. Devletin anayasa yansıyan dinlere karşı tarafsızlık anlayışı, inanç ve vicdan özgürlüğüne verdiği önem anayasada şu şekilde ifadesini bulmaktadır (Federal Almanya Anayasası, Madde 4):

(1) “Din ve vicdan özgürlüğüne dokunulamaz.

(2) Dinin rahatsız edilmeden yaşanması güvence altındadır.”

Anayasanın 3. Madde 3. Fıkrasında dini ayrımcılık yasaklanmakta ve tüm dinlere eşit yaklaşılması öngörülmektedir:

“(3) Cinsiyeti, soyu, ırkı, dili, yurdu ve kökeni, inancı, dini veya siyasi görüşleri dolayısıyla hiç kimse mağdur edilemez ve hiç kimseye imtiyaz tanınmaz. (...)”

Almanya’daki İslam din dersi çevresinde gerçekleşen her tartışma için bu anayasa maddeleri temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Devlet okullarında İslam din dersi verilmesinin önemli bir gerekçesi de, Almanya’da yaşayan Müslümanların da anayasanın öngördüğü bu temel haklardan faydalanmalarını sağlamaktır (Schröter 2015).

3. DİN DERSİ, KİMLİK VE ENTEGRASYON

Sözü geçen anayasa maddesini mesnet olarak görüp devlet okullarında İslam din dersini vermenin yanında, dikkate alınması gereken diğer bir durum da Müslümanların din eğitimi sayesinde yapıcı bir kimlik elde etmeleri ve yaşadıkları topluma entegre olmalarının kolaylaştırılmasıdır. Bununla beraber anayasanın öngördüğü din dersinin hedefi, inanç misyonunu telkin etmek değil, toplumsal eğitim hedefini gerçekleştirmektir. Devlet okullarında verilen İslam din derslerinin dinde aşırılığı önleme, dini yorumların liberalleşmesi ve entegrasyonu destekleme bağlamında büyük bir potansiyele sahip olduğu görülen diğer bir durumdur.

İslam din dersi etrafında gelişen siyasi tartışmalara Avrupa'lı olarak tarif edilebilen "liberal" İslam yorumunun gerçekleşmesi, Müslümanların entegrasyonunu ve Müslüman organizasyonlarca dillendirilen muhafazakâr İslam anlayışının yerleşmesi beklentileri damga vurmaktadır. Emekli Kültürlerarası Pedagoji Profesörü Peter Graf eğitim hakkındaki görüşünü şöyle dile getirmektedir:

"Avrupa'da eğitim ve öğretim kişisel karakterin boyutunu ortaya çıkarmak için tasarlanmıştır. Bu boyut her insanı ilgilendirir. İnsanın gelişim boyutunu tanımaktan ve her genç insan için uygun gelişimi mümkün kılmaktan daha büyük bir hizmet yoktur. Okul eğitimi, bu ilkeyle, ciddi bir şekilde ilgilenmedi. Hatta kısmen bu ilkeye şiddetli şekilde zarar bile verdi ve bunu kurumsal, ulusal veya ideolojik direktiflere kurban etti. Halbuki kişinin bireysel gelişimini desteklemek okul eğitiminin tartışılmaz bir ilkesidir." (Graf/Uçar 2011, 55).

Böyle bir bireysel gelişimin, Müslüman çocuk ve gençler için bugün dini kimlik bakımından zorlu bir arayış anlamına geldiği uzunca bir süre önemsenmedi. Bu arayış kendi geleneksel inanç sistemine sahip bireyselleşmiş Batılı hayat tarzına, belki de çok daha büyük bir meydan okuma olarak görülebilir. Batılı hayat tarzı ile geleneksel ailevi beklentiler arasında bir yol bulmak ve tercih etmek göçmen gençler için kolay bir durum değildir. Bu bağlamda gençler yanlış anlaşılma ve kaybetme endişesi taşırlar. Bununla beraber, bir İslam din dersinde, muhafazakâr veya liberal yaklaşımlarından birini yaymak gibi bir amaç güdülemez. Almanya'da okullardaki İslam din dersi, aile ya da cami cemaati çerçevesinde verilen İslam eğitiminden farklı olarak, ancak öğrencilere şuurlu ve özerk bir dini

erişkinliğe sahip olmalarında eşlik edebilir. Bununla beraber Almanya'daki din dersi "inanç temelli" bir ders olarak tasarlanmıştır. Bu da dersin içeriğini benimsemeden, sadece dinle ilgili bilgilendirme yapma yaklaşımıyla yetinmemeyi öngörmektedir. Bu dersi veren öğretmenler, ders planları ve ders kitaplarının içeriği ilgili dini cemaat tarafından onaylanmak zorundadır.

Alman okullarındaki İslam din dersi vasıtasıyla Müslüman çocuk ve gençlerin dinsel hayat dünyasıyla ilişki imkanını bulmaları ve bu anlamda kayda değer bir deneyim kazanmaları onların kimliklerinin gelişimine olumlu bir etki yapabilir. Devlet okulları çocukların büyük ve heterojen bir çevreye entegre oldukları ilk yer mesabesinde dir.

Almanya'da resmi okullardaki İslam din dersi bağlamında ilaveten şunlar söylenebilir:

Eğer bir okulda yeterli sayıda Müslüman çocuk mevcuttuysa orada bu çocukların da Katolik ve Protestan sınıf arkadaşları gibi düzenli şekilde din dersi almaları gerekir.

Eğer devlet okullarında İslam din dersi verilirse, bu Almanya'daki gayrimüslim çoğunluk tarafından Almanya'da yaşayan Müslümanlara değer verilmesi anlamına gelir. Buna mukabil Müslümanlardan da özgür toplum yapısına değer verip saygı göstermeleri beklenir.

Müslüman öğrenciler Alman okullarında din dersi alırlarsa, Müslüman olarak diğer inançlara ve dünya görüşlerine karşı barışçıl ve hoşgörülü yaklaşılması gerektiğini öğrenirler.

Okul İslam'ı entegre ederse, Müslümanlar da okula ve bu sayede topluma da entegre olurlar.

İslam din dersinin devlet okullarında sunulması Müslüman ebeveynler için yeni bir düşüncenin oluşmasına sebep olabilir ve Alman toplum yapısına çok daha sıkı bir şekilde ait olma duygusunu hem kendilerinde geliştirebilir hem de bu yönde çocuklarını olumlu şekilde etkileyebilirler.

Ait olma duygusu bağlamında edinilen tecrübeler yaşanılan topluma bağlılık hissinin kazanılması için anahtar konumundadır.

Müslüman çocuk ve gençlerin başarılı entegrasyonu için özellikle anayasal haklar çerçevesinde dini ihtiyaçlarının giderildiği bir zemine sahip olunması gereklidir. Özellikle okul Müslüman öğrencilere –camideki bir dersten tamamen farklı olarak– Alman toplumu içinde kenara itilmeden

ve “öteki” olarak algılanmadan yaşayabilmelerine imkân sunar. Bu yüzden bu insanların inançları ve düşüncülerini Almanca ifade edebilme yeteneğine kavuşmaları önemlidir. Böylece hem birbirleriyle hem de diğer dinlere mensup veya başka bir dünya görüşüne sahip öğrencilerle konuşup ve tartışabilirler. Buna ilaveten Müslüman öğretmenler de öğrencileri için başarılı entegrasyonunun hakiki birer örneği olabilirler.

Devlet okullarında İslam din dersinin verilmesi yukarıda vurgulandığı gibi Müslüman gençlerin Almanya'ya aidiyetini güçlendirir ve onların çoğunluk toplumundan dışlandıkları hisselerini ortadan kaldırabilir. Bilindiği gibi aidiyet duygusu toplumsal katılım ve bağlılık için çok önemlidir. Gençlerin aşırı hareketlere katılmalarına neden şeyde aslında ayrımcılık ve dışlanma tecrübesi yaşamalarıdır.

4. DİN DERSİ VE AŞIRILIĞI ÖNLEME

Resmi kaynaklara göre 2016 yılının başından itibaren tahmini olarak 700 öğrenci, IŞİD'e katılmak için, Almanya'daki okullarını bırakıp Suriye'ye gitmiştir. Bu durum korkutucu bir hal arz etmektedir. Giden bu gençlerin çoğu hayatını kaybetmiş, bazılarının ise geri dönmeleri engellenmişlerdir. Az sayıda geri gelenler ise de ağır travmalar yaşamışlardır. Hayat hikayelerinden anlaşıldığı kadar IŞİD'e katılan bu gençlerin çoğu İslam hakkında az bilgiye sahip, nefret söylemli vaizlerin etkisi altına kalmış ve dinin aşırı ideolojik yorumuna uymuş öğrencilerdir. Buradan hareketle denilebilir ki, İslam'ın geniş bakış açısından anlatılmasının ve Kur'an'ın çok yönlü yorumunun okuldaki din dersi aracılığıyla verilmesi, aşırılığı önlemek için bir araç niteliği taşıyabilir.

Müslüman çocuk ve gençlerin çoğu farklı diller ve farklı iletişim araçları, farklı değer ve maneviyat dünyaları arasında ruhsal bir denge kurmak çabası içindedirler. Bu bağlam farklı dünyalar paralel şekilde yaşanır. Bu paralel dünyalar bir belli mekanlarda, şehrin belli semtlerinde görülen “paralel toplumlar” şeklinde değil, bilakis bir insanın şahsında gerçekleşen paralel yaşamlardır. Bu meyanda Alman bilim adamı Michael Kiefer “bağlayıcı olmayan yaşam dünyaları arasında gidip gelmelerden” bahseder ve bağlamda “sosyal kodlar arasında geçiş sağlama” tabirini kullanır (Mohr/Kiefer 2009, 29). Bu gidip gelmeler şahsın kendini dini bağlamda Almanca ifade edebilmesi yönünde güvensiz hissetmesine ve tedirginlik

yaşamısına neden olabilir. Bu güvensizlik sadece dile hâkim olma bağlamında yaşanan bir durum olmayıp, aynı zamanda şahsın kendi rolünü gerçekleştirirken, kendisinden bekleni yaparken ve otorite (itaat) ilişkilerini belirlerken muhatabıyla iletişime geçme durumunda da yaşanabilir. Bundan dolayı Alman dilinde sunulan inanç temelli bir ders İslamı kendi öz bakış açısından tartışabilmeli ve bunu yaparken de Müslüman çocuk ve gençlerin gerçek yaşam dünyasını gözden ırak tutmamalıdır. Böyle bir ders aynı zamanda çoğulcu ve açık bir toplumun başarılı bir şekilde gerçekleşmesine temel olacak olan farklı din ve dünya görüşlerine mensup insanlar arasında anlayış ve barışın gerçekleşmesine katkı verebilmelidir.

5. DİN DERSİNİN VERİLMESİNDE DİNİ CEMAATİN MUHATAPLIĞI

SORUNU

Hem devletin tarafsızlığı hem de dini cemaatlerin özerkliği, anayasanın 7/3 maddesinin öngördüğü din dersinin planlanması ve uygulamasında devletin dini ve dindarı temsil eden cemaatlerle iş birliği yapmasını zaruri kılmaktadır. Din dersinin resmi okul müfredatı içinde verilmesinde devlet ile dini cemaat arasındaki iş birliğine “res mixta” modeli denmektedir. Bu iş birliğinin İslam din dersi için gerçekleşmesi de beklenen bir durumdur. Bu bağlamda problem olan şey, Müslüman cemaatlerin kiliseler gibi hukuki bir statüye kavuşmamış olmaları ve neticede devlet tarafından resmi muhatap olarak kabul görülmemesi durumudur. Devlet tarafından resmi muhatap kabul edilen dini cemaatlerin din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve ataması, ders planlarının yapılması, okul kitaplarının ve ders materyallerinin hazırlanmasında anayasa tarafından garanti altına alınan söz hakları bulunmaktadır (Federal Almanya Anayasası, madde 3, paragraf 7).

Bugün devlet okullarında okutulan Hıristiyan din dersinin, “devlet ve kilise arasında tarihsel süreç içinde tartışılarak gelişen ortaklığın bir ifadesi olduğu” (Fricke, akt. Graf / Ucar 2011, 95) ve bu tecübeyi Alman devletin İslam ile henüz yaşamadığı gerçeği Müslümanların akılda tutması gereken bir vakiydir. Almanya’da bugüne kadar Müslümanları bir dini cemaat olarak ele alan tekmil ve umumi bir hukuk altyapısı gerçekleştirilmemiş ve bunun yakın bir gelecekte de gerçekleştirilme olasılığı gözükmemektedir. Bu durum İslam din derslerini denetim hakkını kullanma bağlamında Müslümanlar için bir sorun teşkil etmektedir. İslamda kilise

benzeri bir yapılanma söz konusu olmasada Müslümanların dini müştereklerini tarif etme anlamında içma oluşturup, yani ortak görüşe varıp (en azından Sünni İslam dünyası için) onu arzetme imkânı mevcuttur. İslam'ın kilise benzeri yapıya sahip olmayışı ve olma ihtimalinin de bulunmayışı Almanya'da devletin Müslüman birliklerini (organizasyonlarını) muhatap olarak kabul etmesini zorlaştıran bir durum olsa da, İslamın bu özelliği aslında onun alamet-i farikası ve kıymetli bir avantajı olarak telakki edilebilir. Almanya'daki İslam birliklerini (federasyonlarını) İslam din derslerinin sorumluluğunu da üstlenebilecek dini topluluklar olarak resmen tanımak hem hukuki hem diğer sebeplerden ötürü sorun olarak gözükmektedir. İslam birliklerinden Almanya Federal Cumhuriyeti'ne karşı özde bağlı ve diğer devletlerden de bağımsız olduklarını fiilen ispat etmeleri zorunlu olarak beklenmektedir. Girişte de belirtildiği gibi, Alman anayasası tarihteki acı terçübelerden hisse kaparak dinlere ve dünya görüşlerine müdale etmeyip onlara olumlu bir tarafsızlıkla ve özgürlüklerine saygı duyarak yaklaşmaktadır. Bu durumda diğer devletlerin de buna riayet etmesi ve duruma müdahil olarak ve boşluk doldurmaya çalışmaması gerekmektedir. Diğer yandan, Almanya'da çok sayıda Müslümanı temsil eden ve birçok camiye ellerinde bulunduran İslam birlikleri (federasyonlarının) İslamı ve Müslümanları temsil hususunda göz ardı edilemez.

6. DİN DERSİ BAĞLAMINDA BİR MEYDAN OKUMA VE ŞANS OLARAK ÇEŞİTLİLİK

Öğretim bakımından İslam din dersinde Müslüman öğrencilerin farklılık ve çeşitliliklerine dikkat etmek özellikle gereklidir; çünkü, onların tümünün aynı dinsel ve kültürel arka plana sahip oldukları söylenemez. Okulda bir ders sınıfı Türk, Afgan, Suriye, Kuzey Afrika ya da Balkan kökenli genç ve çocuklardan müteşekkil olabilir. Bunlara karma evliliklerden doğan Müslüman çocukları da ilave etmemiz gerekir. Öğrencilerin hepsi İslam din dersinde kendilerini evinde hissedebilmeli ve bu derste yabancılaşmaktan çekmemelidirler. Müslümanların anılan farklılıkları ve çeşitlilikleri hem öğretmenler hem de öğrenciler için çaba göstermeyi gerekli kılmaktadır; aynı zamanda bu durum din dersinde özgün bir deneyim yaşanmasını da olanaklı kılar. Farklı dini yorumlara ait öğrencilerin aynı sı-

nıfta mevcut olması, orada umumun kabul ettiği İslam anlayışının öğrenilmesinin yanında diğer farklı yorum ve akımlarında tanınmasını mümkün kılmaktadır.

İslami mezheplere, akımlara, kültürel çevrelere ve ailevi yaşamlara göre dini uygulama ve yorumlar farklılık gösterebilir. Ayrıca dini vazifelerini etkin bir şekilde yerine getirmeyen ve düzenli olarak camiye gitmeyen ebeveynler de çocuklarını evde öğretemedikleri dini bilgileri okulda öğrensinler diye İslam din dersine gönderirler. Bu bakımdan İslam din dersinde göz önüne alınması gereken Müslümanlar arası çeşitlilik sadece farklı inanç gruplarına aidiyeten dolayı itikadi anlamda ortaya çıkmaz, aynı zamanda dinin emirlerinin icrası (ibadet ve muamelat) ve dindarlığın şahsa özgü yaşanması bağlamında da kendini gösterir. Sünni ve Şii mezhepleri arasındaki farklı yorumlar bazen bir şahsın veya belli bir grubun dindarlığını yaşarken kendisine has farklı bir tutum sergilemesinin gerisinde kalabilir. Yani dindarlığı yaşama bağlamındaki fark bazen mezhepsel farklar kadar öne çıkmaz. Fertler arasında görülen farklı dini yaşamların önemi Hristiyan din dersi deneyiminden de tespit edilmiş bir durumdur. Hristiyanlığın aksine, İslamda dinin fiili yaşanması çoğunluğun tabii olduğu dini inancı (ortodoksluğu) paylaşmaktan daha da büyük önem arz etmektedir.

İslam din dersindeki Müslümanlar arası çeşitlilik (heterojenlik), din dersindeki öğrenme kültürü bakımından da büyük öneme sahiptir. Bazen farklı İslami mezhep ve akımlara mensup Müslüman öğrencilerin birbirlerinin farklılıklarını hoş görmemesi diğer dinlere ve dünya görüşlerine karşı gösterilen hoşgörüsüzlüğün önüne bile geçebilmektedir. Bu anlamda öğrenci bakış açısı kendini şu şekilde göstermektedir:

Gayrimüslimler zaten ötekilerdir ve onlar oldukları halleriyle kabul edilebilirler. Ama Müslümanlar arasında farklılıklar olması, diğer bir deyimle onların aralarında inanç ve ibadet anlamında uyumsuzlukların görülmesi imkânsız addedilir ve devamında da kabul edilir görülmez.

Müslüman öğrenciler her şeyden önce İslam din dersinde birbirine karşı hoşgörülü olmayı öğrenmelidirler, çünkü bu öğrenciler İslam içi çeşitliliği (heterojenliği) ilk olarak bu ders esnasında yaşarlar. Ayrıca öğrencilerin farklı ulusal, kültürel, dilsel ve dini aidiyetlerini de derste dikkate almak önemlidir. İslam din dersinde Arapça olan dini kavramların ya-

nunda, diğer Müslüman dillerindeki dini kavramlara da yer vermek oldukça önemlidir. Tamamen Almanca anlatılan İslam din dersinde de Arapça vahyedilmiş Kur'an'dan intikal eden veya İslami Bilimlere yerleşen Arapça kökenli bilimsel istilahlardan (kavramlardan) vazgeçmek mümkün değildir. Bununla beraber İslam din dersinde Müslüman öğrencilerin kendi ana dillerinden gelen dini kavramları kullanma istekleri de hissedilmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Federal Almanya Anayasası (Türkçe Terçüme). <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%202009-276.pdf> (01.03.2018)
- Graf, P., & Ucar, B. (Ed.). (2011). *Religiöse Bildung im Dialog zwischen Christen und Muslimen*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Michael, F. (2011). *Die Grundlagen für den christlichen Religionsunterricht an öffentlichen Schulen in ihrer historischen Entwicklung*. In: Graf, P., & Ucar, B. (Ed.). *Religiöse Bildung im Dialog zwischen Christen und Muslimen*. Stuttgart: Kohlhammer, S. 95-109.
- Mohr, I.-C., & Kiefer, M. (Ed.). (2009). *Islamunterricht - islamischer Religionsunterricht - Islamlkunde: viele Titel - ein Fach?* Bielefeld: Transcript.
- Schröter, J. I. (2015). *Die Einführung eines islamischen Religionsunterrichts an öffentlichen Schulen in Baden-Württemberg*. Freiburg im Breisgau: Verlag für islamische Bildung und Erziehung (VIBE).

HÂCÛ-YI KİRMÂNÎ'DE İMGEYE DAYALI BENZETME UNSURU OLARAK ŞEM'

DR. ÖĞR. ÜYESİ DR. SADIK ARMUTLU*

Öz

Klasik Fars şiirinde önemli unsurlardan biri de hayal ve benzetmedir. Hayal, şairin tasarım dünyasını, benzetme de bu dünyanın etkileyciliğinin, özgünlüğünün ve kalıcılığının göstergesidir. Benzetme diğer adıyla “teşbih” Fars şiirinde çok kullanılan bir edebî sanattır. Yine benzetmeye dayalı bir diğer edebî sanat olan istiare de şiirde rağbet görmüş, şairler tarafından sevilerek kullanılmıştır. Bu şairlerden biri de Hâcû-yı Kirmânî'dir. Hâcû, başka benzetme unsurların yanında hem teşbihi hem de teşbihin en ileri derecesi istiâreyi “şem'/mum” unsuruyla da kullanmıştır. Bunu yapmasındaki amaç; bir ifadeyi şiire taşıırken onu başka bir ifadeyle benzer yönünü sunmak, bir hayali yansıtırken başka bir hayalle benzerlik kurmak, bir olguyu başka bir olguyla benzerlik ilişkisi kurarak yansıtmak, söylemek istediği bir sözü başka bir sözle süsleyerek, bezeyerek tahayyül etmek, bir özelliği açıklamak isterken onunla başka bir özellik arasında bir benzerlik ilişkisi için benzetmeden yararlanmış olabilir. Başka bir ifade ile Hâcû, aralarında ortak özellikler bulunan iki unsura veya bu unsurlardan birine yer vererek, söylemi ve anlatımı güçlendirmek veya etkili kılmak için benzetme sanatını “şem'/mum” unsuru üzerinden de ortaya koymuştur. Ayrıca unsurların benzetme yönlerini yani benzeyenle kendisine benzetilen arasındaki ortak yönlerini göstermeyi de öne çıkarmıştır. Hâcû'nun benzetmeleri herkes tarafından anlaşılabilir bir konumda olmasından dolayı “mübtezilî/âmiyye”dir. Benzetmeleri hayalî bir ilgiye dayandığından dolayısıyla “tahkikî” değil “tahyilî”dir. Benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki ilgi yani benzetme yönü; alışılmış bağdaştırmaya dayandığından, başka bir ifade ile “mana

* DR. ÖĞR. ÜYESİ SADIK ARMUTLU, Yermük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Öğretim üyesi. Email: sadik.armutlu44@gmail.com.

mübhemiyeti" olmadığından "baîd-i garîb" değildir. Bundan dolayı benzetmeleri orijinal olmasa da anlama anlatım zenginliği katmıştır..

Anahtar Kelimeler: Hâcû, Benzetme, Teşbih, İstiâre, İmge.

ABSTRACT

One of the important elements in classical Persian poetry is imagination and analogy. Imagination is the design world of the poet, and the analogy is the display of this world's fascination, authenticity and permanence. In other words, "Teshbih" is a literary art which is widely used in Persian poetry. "Estear" is another literary art based on analogy, was also popular in poetry and loved by poets. One of these poets is Hâcû-yi Kirmanî. Hâcû has also used "Estear" which is the advanced level of "Teshbih", in addition to other analogies, with the element of "shame"/ candle. The purpose of doing this is; to express it in a different way, to create a similarity with another imagery while reflecting a dream, to reflect a phenomenon by establishing a similarity with another phenomenon, to embellish a word that he wants to say with another word, to imagine it with a different expression, it may be used to simulate to enter a particular similarity relationship. In other words, Hâcû puts forth the art of analogy through the "sham"/ "candle" element in order to strengthen or to make the expression and the narration by giving two elements or one of these elements with common features. It also suggests that the similarities between the analogies of the elements, that is, the analogy and the likeness of the analogue itself. Hâcû's analogies can be understood by all. Analogies are based on a fictitious quote. The relation between the analogue and analogy that is the direction of analogy; is not "baîd-i garîb" because it is based on conventional reconciliation. Thus, though analogies have added richness of understanding to expression.

Keywords: Hâcû, Analogy, Comparison, Teshbih, Estear, İmge.

چکیده

یکی از عناصر اصلی در شعر کلاسیک فارسی خیالپردازی و تشبیه می باشد. خیال سعی در شبیه سازی دنیای طراحی شده توسط شاعر بوده، نشانگر آزادی و ماندگاری اثر است. شبیه کردن نیز با نام دیگر خود یعنی "تشبیه" یک هنر ادبی در شعر فارسی

است که کاربرد زیادی دارد. نوع دیگری از شبیه کردن نیز "استعاره" می باشد که از طرف شاعران زیادی مورد توجه قرار گرفته است. یکی از این شاعران "خاجوی کرمانی" است. خاجو در کنار عناصر دیگر شبیه سازی هم تشبیه و هم شکل قوی تر آن استعاره (شمع) را به کار برده است. هدف او از این کار استفاده از وجه تشابه در شعر، تصویر سازی رویای شاعر و آرایش سخنش با معانی دیگر و استفاده از وجوه تشابه در آن ها می باشد. به عبارت دیگر خاجو با استفاده از ویژگی های مشترک دو عنصر باعث تقویت سخن خویش شده است و از طرف دیگر وجه تشابه این عناصر را بیان کرده است. تشبیه های خاجو از طرف هرکسی قابل درک است از این رو عامیه می باشند. تشبیه هایش براساس خیال بوده از این رو بیشتر از آنکه تحقیقی باشد تخیلی می باشند. وجوه تشابه در اشعار وی معنای مبهم نداشته و و از این رو بعید قریب نمی باشد. به عبارت دیگر اصل بودن تشبیه باعث نغز شدن سخن شده است.

کلید واژه ها: . خاجو، شبیه سازی، تشبیه، استعاره، تصویر سازی .

1. ŞEM'/MUM İMGESİ

Klasik Fars çok zengin estetik benzetme/teşbih ve imgeler dünyasına sahiptir. Adları geçen her iki şiirin gerektiği şekilde anlaşılması için zengin içerikli bu mecaz ve imge dünyasının bilinmesi ve yorumlanması gerekir. Klasik Fars şiirinin temeli büyük ölçüde imgeler üzerine kurulmuştur. Şiiri meydana getiren kodlar vardır. Bunlar içerisinde öne çıkan estetik benzetme/teşbih, daha çok da imge/hayaldir. Çünkü algılama ve tasarımın başlangıcı imgedir. Fars şairinin yaptığı orijinal teşbihler yanında zengin, alışılmadık ve eşsiz imgelerin kullanımı, o şairlerin şiirlerinin etkileyiciliği ve özgünlüğünü öne çıkarır. Başka bir ifade ile şairin imge dünyası onun şiirini çözen kodlar olarak son derece önemlidir. Edebî metinlerde çoğunlukla soyut bir nesne, okuyucunun hayalinde canlanabilmesi için çeşitli somut nesnelere benzetilerek anlatılmaktadır. Benzetmeler şairin anlatmak istediği hayalin önemli bir yardımcısı olmakta ve beytin tamamı bu hayal çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sebeple terkiplerde benzetme, şairin zihnindeki hayalin anlatılmasında, tasvir edilmesinde kullanılan temel bir unsurdur. (Belli, 2017: 97)

Teşbihî terkipler incelendiğinde bazı benzetmelerin benzetme yönünün kolayca anlaşıldığı görülmektedir. Ancak kimi teşbihî terkiplerde ise

iki lafzın nasıl bir benzetme ilgisiyle terkip oluşturduğu kolay kolay anlaşılmamaktadır. Bu tür terkiplerde benzetme yönü tahkikî olmadığı için benzetme ilgisi hemen anlaşılmamaktadır. (Belli, 2017: 97).

Klasik Fars şiirinde şairlerin imge dünyasında yer alan unsurlardan biri de şem'/mum ve onunla ilgili oluşturulan estetik benzetme/teşbih ve imgedir. Şem' imgesi, Fars şairlerin imajinasyonunda çok değişik gözlem/müşahede, anlayış/telakki, düşünce/tasavvur ve imgede canlandırma/tahayyül içerisinde ele alınmış ve işlenmiştir. Klasik Fars şiirinde şem' imgesi tek başına anıldığı gibi pervane unsuruyla da anılmıştır. Bu iki unsur etrafında çok çeşitli imge ve zengin metafor dünyası oluşturulmuştur.

Divanlarda ve Şem' ü Pervâne mesnevilerinde yer alan pervane imgesi, Kur'an ve hadislerde geçer: "O gün insanlar yayılan pervaneler gibi olacak" (Süleyman Ateş 1991: XI/63) ayetinde insanlar, uçuşan pervanelere benzetilmiştir. Şem' imgesi doğrudan doğruya Kur'an'da geçmese de Müslüman şair ve yazarlar, Kur'an'ın 24. suresinin 35. ayetinden esinlenerek, bu imgeye ulaşmışlardır. Adı geçen ayet şöyledir: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba, cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız..." Bu ayetten hareketle kalpte tecelli eden imanı mum/şem'olarak sembolize etmişlerdir (İmâm Gazzâlî 1994: 40).

İmâm Gazali (ö. 1111), *Mişkâtü'l-Envâr* isimli eserinde imanı, şem'/mum olarak sembolize eder. Gazali'ye göre bu iman kalpte tecelli eder. Gazali eserinin ikinci faslını bu konuya ayırmıştır (İmâm Gazâlî 1994: 40-62). Gazali'ye göre nurların kaynağı çeşitlidir. Hepsi de kalpte tecellî eder ve çerâğ, şem', meş'âle şeklinde görülür. Aslında görülen bu semboller, kalbin kendisidir. Kalpte tecellî eden iman ışığıyla kalp/gönül, çerâğa, şem'e, meş'âleye dönüşmüştür (İmâm Gazâlî1994: 41). Bu manada lamba sembolü, Kur'an'ın 24. suresinin 35. ayetiyle uygunluk arz etmektedir (Ateş 1991: VI/191).

İslâmî literatürde pervanenin şem' ile olan hikâyesi ilk kez büyük sufi Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (ö. 922) tarafından yazılmıştır (Massignon 1975: III/307). Hallâc, "*Tavâsîn*" adlı eserinde bu hikâyeye yer vermiştir (Hallâc 1913: 16). Hallâc'ın *Tavâsîn*'de ilk kez işlediği pervane ile şem'in hikâyesini, Ahmed Gazali (ö.1126) daha da geliştirerek işlemiş ve ona

âşıkane bir özellik kazandırmıştır. Bundan böyle gerek beşerî aşkıta, gerekse ilahî aşkıta pervane ve şem' bir sembol/ model olacaktır.

Ahmed Gazali'yi Hallâc'tan daha belirgin kılan en önemli bir husus, aşk konusunu işlemesidir. Bundan dolayı eser, baştan sona kadar aşkın metafiziğiyle doludur. Gazali'nin pervane ve ateş hakkında söylediği sözler, aşk ve âşıklıkla ilgili söylenmiş sözlerdir. pervane'yi ateşin âşığı olarak görmüştür. Pervaneyi ateş yönüne götüren duygu, aşktır (Ahmed Gazâlî 1942: 59-60). Eserde pervane, âşık; ateş de maşuk olarak işlenmiştir. Bu duygulara uygun olarak, *Sevânih'*te yer alan bir rubai de şöyle yer almıştır:

گر زلف تو سلسله است دیوانه منم
ور عشق تو آتش است پروانه منم

پیمان تو را به شرط پیمان منم
با عشق تو خویش و از تو بیگانه منم

“*Senin zülfün zincirse, divânesi benim. Senin aşkın ateşse, pervanesi benim. Senin yeminine ant olsun ki kadeh benim. Senin aşkınla bizzat (sen oldum) ama sana yabancı da benim.*” (Ahmed Gazzâlî 1942: 90).

*Sevânih'*te yer alan bu rubai, daha sonra yazılacak olan, beşerî ve ilahî aşkın ele alınıp işleneceği şiirlere esin kaynağı olacaktır. Bu duyguların Aynu'l-Kudât-ı Hemedânî (ö.1131), Attâr (ö.1221), Sa'dî (ö.1292), Mevlana (ö.1273), Fahreddîn Irâkî (ö.1289) gibi büyük sufi şairler üzerinde etkisi çok olmuştur. En önemlisi de Ahmed Gazali, bu iki sembolü birlikte ilk kez kullanan şairlerin başında yer alır. Gerçek aşkı, âşığı ve maşuku sembolize eden bir duyguya Sa'dî-yi Şîrâzî de yer vermiştir. Sa'dî'nin aşağıdaki beyti kendisinden sonra gelen Fars ve Türk şairlerini çok etkilemiştir:

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کان ساخته را جان شد و آواز نیامد

“*Ey seher kuşu! Aşkı pervaneden öğren. Çünkü o yanmışım canı gitti de sesi çıkmadı*” (Sa'dî-yi Şîrâzî 1377: 50).

Şairler, ayet ve hadislerde geçen pervaneden ilham alarak, bir “pervane” imgesi ortaya koymuşlar ve ateş-yanma-yakma unsurundan hareketle de imajinasyonlarında bu imgeye şem’i de katarak, gerek ilahî, gerekse beşerî aşkın anlatımında orijinal bir şem’ ve pervane imgesi yaratmışlardır. Bu oluşum divanlarda imge, müstakil yazılan şem’ ü pervane mesnevilerinde sembol olarak yer alacaktır. Bir ateş etrafında çılgınca dönen kelebek, zamanla âşıkların sevgilileri etrafında dönmelerinin bir timsali olmuştur. Eskiden en yaygın ışık kaynağı mum olduğu için, şairler mumun etrafında delice dönüp duran kelebeği âşığa, mumu da maşuka benzetmişlerdir. Şairlerin büyük bir kısmı gerek dünyevî aşk, gerekse ilahî aşkla ilgili yorumlarında az veya çok bu iki kelimeye yer vermişlerdir.

Bu imgelerin şiirde tek başına kullanılması X. yüzyıla kadar gider. Bu iki imge gerek X. gerekse XI. yüzyılda şairlerin ilgisini fazla çekmemiştir. XII. yüzyılın ilk yarısından itibaren şem’ ile pervane imgesinin divan, kısa mesnevi ve mensur eserlerde daha çok yer bulduğu görülmüştür. Bu iki imge XIII. yüzyıldan itibaren Attâr tarafından divan ve mesnevilerinde tasavvufi açıdan ele alınmasından ve Sa’dî tarafından da Gülistan ve Bostan’da âşıkane olarak işlenmesinden sonra, şem’ ve pervane imgesi, mutasavvıf olan veya olmayan şairler tarafından, âşıkane tarzda ele alınmış ve pervane âşık, şem’ de maşuk olarak görülmüştür. Zamanla bu iki imgeden yola çıkılarak, çoğu münazara tarzında, kısa alegorik mesnevilerin yazılması ve bunu XV. yüzyıldan itibaren de önce Farsça, sonra Türkçe müstakil bir eser olarak kaleme alınan Şem ü Pervâne mesnevileri izlemiştir (Kanar 1995: 7). Şem’ ile pervanenin öyküsü önce mensur eserlerde, sonra mesneviler içerisinde, bunlara paralel olarak divanlarda çeşitli şekilde ele alınıp işlenmiştir (Armutlu 2009: 881-91).

Fars şiirinin ilk olgun eserlerinin verildiği Sâ mânîler dönemiyle (874-1005) birlikte şairler, divanlarında ve şiirlerinde daha çok tek başına şem’ veya tek başına pervâne imgesine yer vermişlerdir (Mekkî 1329: 50-62). Bu imgelerin şiirde tek başına kullanılması X. yüzyıla kadar gider. Rudekî-yi Semerkandî (ö.941), Ebû Şekûr-ı Belhî ve Dakîkî (ö.977) Fars edebiyatında şem’ veya pervâneye yer veren ilk şairler olarak karşımıza çıkarlar.

X. yüzyılda Fars şiirinin kurucu kadrosunun imajinasyonlarında yok denecek kadar az kullanılan bu imgelerler Firdevsî (ö. 1020), Ferrûhî (ö.1037), Unsûrî (ö.1039), Menûçihrî (ö. 1040), Esedî-yi Tûsî (ö.1073) gibi şairler tarafından daha çok şem’ imgesi çevresinde ve de şem’in bir aydınlatma aracı olarak işlevsel özelliğinden hareketle az da olsa beyitlerde

yer almasına rağmen, XI. yüzyılda bile fazla rağbet görmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Kanar 1995: 20-47; Armutlu 2009: 881-997; Çetinkaya 2016: 104-339)

Elimizdeki bilgilere göre şem' ile pervane imgesini “pervane/yanma ve şem'/yakma” olarak gerçek özellikleriyle kullanan ilk şair, XI. Yüzyılda yaşayan ve Fars tasavvuf şiirinin kurucularından Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr (ö.1048)'dir. Şair, aşağıdaki rubaide bu iki imgeyi birlikte kullanmıştır:

آن روز که آتش محبت افروخت

عاشق روز سوز ز معشوق آموخت

از جانب دوست سر زد سوز و گداز

تا در نگرفت شمع، پروانه نسوخت

“Aşk ateşinin yandığı o gün; âşık, yanma usulünü maşuktan öğrendi. Yanma ve yakılma dost katından belirlendi, ortaya çıktı. Şem', yanmadıkça pervane de yanmadı” (Ebû Sa'îd-i Ebû'l-Hayr 1350: 33, Ruba'î-yi çeherum).

Özetle şem'/mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması bağlamında ele alınır ve sık sık pervane ile birlikte anılır. Mumun ışığı etrafında durmaksızın dönen pervane ve mumun bu hâli çeşitli benzetmele- re/teşbihlere konu olur. Şairler sevgiliyi muma, kendilerini de pervaneye benzetmişlerdir. Mum, aşk ateşinin tesiriyle eriyen âşığın timsalidir. Sevgiliden başka sevgilinin yüzü, yanağı ve güzelliği de muma benzetilir. Aydınlatma araçları içinde önemli bir yer tutuyor oluşu da mumun önemini artırır. Mumun gövde kısmı yani bütünü insanın boyu, mumun fitili insanın canı, mumun alevi insanın yüzü, eriyen kısmı gözyaşı, mumun dumanı ah olarak kabul edilir. Başka bir ifadeyle mumun her hâli şairlerin dünyasında yansımaları bulmuştur (Pala 2004: 427; Kılıç 2005: 61; Kut 2006: V/386; Sungurhan-Eyduran 2006: V/392; Kaya 2015: 117).

Mumun işlevsel özelliğinden, şekilsel görüntüsüne/fiziki yapısına, sevilen yanında seven ve her ikisi için kendisine benzetilen/müşebbehün bih olmasına kadar ve başka hususlarda şairler tarafından ele alınıp işlenmiştir. Bu şairlerden biri de İran edebiyatının ünlü şairlerinden Hâcû-yı Kirmânî'dir. Tam adı Kemâleddîn Ebû'l-Atâ Mahmûd b. Alî el-

Kirmânî (ö. 753/1352)'dir. Gazelleriyle tanınmıştır. Yazdığı gazelleriyle pek çok şairi etkilemiştir. Edebiyat tarihlerinde ünlü şair Hâfız-ı Şîrâzî (ö.1390)'nin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Bu yazıda Hâcû'nun gazellerinde şem'/mum imgesinin nasıl ele alınıp işlendiği irdelenmeye çalışılacaktır. Beyitler (Dîvân-ı Gazeliyât-ı Hâcû-yı Kirmânî, nşr. Hamîd Mazharî, Kirmân 1374 hş., İntişârât-ı Ferheng-i Hıdemât-ı Kirmân) adlı divandan alınmıştır. Gereksinim duyulduğunda da Sehîl-yi Hânsârî'nin (Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû-yı Kirmânî, İntişârât-ı Pâjeng, Tahran 1369 hş.) yayınına başvuruldu. Divandaki beyitler, s./sayfa, g./gazel ve b./beyit numarası (s.320, g.165/b.4) şeklinde gösterildi.

2. ŞEM'

Mum, bir fitil üzerine veya çevresine erimiş balmumu, stearik asit ya da parafin dökülerek, daha çok silindir şeklinde dondurulup, ışık vermesi için de ortasına fitil yerleştirilmesiyle elde edilen ve aydınlanma aracı olarak kullanılan nesnedir (İsmâîl Pûr 1381: II/911; Mu'în 1360: II/2077; Dihhudâ 1349: XXXI/596; Amîd 1388: 709; Çetinkaya 2016: 33). Mum, Arapça bir kelime olup, Arapçada aydınlanmak için yakılan her şey anlamında kullanılır (Şükûn 1984: II/1328). Klasik Fars, edebiyatında şairler, şem'in şekil ve işlevselliğinden hareket ederek, imajinasyon dünyalarında metaforlar oluşturarak, bu kelimeye başka anlamlar yüklemişler ve değişik kullanımlar sergilemişlerdir. Bu eylem daha çok tamlamalar aracılığıyla yapılmıştır. Anlatılmak, vurgulanmak istenen de daha çok 'sevgili', 'güzel' ve 'sevgilinin güzellik unsurları'dır.

Şem'in bir sevgili veya güzel olarak kullanımı veya tasavvuru şu tamlamalarla oluşturulmuştur: شمع جمال، شمع چگل، شمع دل افروز، شمع جان، شمع شام افروز، شمع شب خیزان، شمع افروز، شمع جهان افروز، شمع شب افروز، ختن، شمع شکر لب، شمع مجلس آرا، شمع رخ، شمع رخسار، شمع طراز، شمع طرب، شمع جمع، شمع سعادت پرتو

Şem', bazı kelimelerle birlikte tamlama oluşturarak "güneş" ve "ay" anlamında kullanılır. Bu anlamı veren tamlamalar şunlardır: "شمع آسمان، شمع آسمانی شمع آفتاب، شمع انجم، شمع خاور، شمع چهارم، شمع سپهر، شمع سپهری، شمع گردان سپهر، شمع روز روشن، شمع زر اندوده فروزه لکن، شمع زمرد لکن، شمع سحر، شمع سحری، شمع سحرگهی، شمع صبح، شمع صبحی، شمع

صبحدم، شمع صبگاهی، شمع فلک، شمع فلکی، شمع گیتی فروز، شمع مشرق، شمع
صبحدم، شمع صبگاهی، شمع فلک، شمع فلکی، شمع گیتی فروز، شمع مشرق، شمع عالم تاب
(Afîfî 1391: II/1601-8; İsmâîl Pûr 1381: II/912; Dihhudâ 1349: XXXI/598-601).

Şem' kelimesi tasavvufî anlamlar da içerir: "شمع حق، شمع خدا" Al-
lah'ın nuru, ışığı (Afîfî 1372: II/1603) ve mürşid-i kâmil'dir (Dihhudâ
1349: XXXI/598). "شمع هو، شمع ظفر" hakiki bir aydınlık, ilahî nur anla-
mında kullanılır (Afîfî 1372: II/1606). Sufiler, "شمع هدا، شمع ذوالجلال"
ifadeleriyle kinaye yoluyla Hz. Muhammed'i kastederler (Afîfî 1391:
II/1608). İstiare yoluyla Allah'a "شمع لا یزال، شمع لم یزل" ve "شمع خزاین"
denilmektedir (İsmâîl Pûr 1381: II/911; Afîfî 1372: II/1607). Sâlikin
kalbini yakan ilahî nurun parıltısı, müşâhede ehlinin kalbinde parlayan
irfân nuruna da şem' denildiği görülmektedir (Seccâdî 1393: 510, Uludağ
1995: 491). Mutasavvıflar, İslâm dini ve Kur'an'a "شمع الهی" derler (Dih-
hudâ 1349: XXXI/598; Afîfî 1391: II/1602; Şükûn 1984: II/1328).

Bunlardan başka şem' kelimesi ile yapılan terkiplerde ona farklı an-
lamlar da yüklenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: "شمع تجلی/Tur
dağındaki tecelli, شمع طور /Tur dağındaki tecelli, شمع دل نشستن / gönül
ışığının sönmesi, kararması, شمع /güzel şiir veya söz, شمع
سönmüş, yanıp bitmiş mum, شمع مرده /sönmüş, yanıp tükenmiş
mum, شمع مزار /mezarda yakılan mum, شمع سرنگون /yıldız,
شمع وار /mum gibi yanma ve ağlama, شمع وش /mum gibi yanma, erime,
شمع ملت/önder, lider, شمع صفت /muma benzemek, mum olmak, شمع
انگور /üzüm suyu, şarap. Bu konuda ayrıntılı olarak bakınız: (Afîfî 1391:
II/1601-9; Dihhudâ 1349: XXXI/596-601; Mekkî 1329: 50-62; Çetinkaya
2016: 33).

3. BENZETİLEN VE BENZEYEN ÖĞE OLARAK MUM

3.1. Mumun Âşığa Benzetilmesi

Fars edebiyatında benzetme ya da diğer adıyla teşbih, kısaca; anlatımı
güçlendirmek amacıyla aralarında ortak yön bulunan iki şeyden zayıfın

kuvvetliye benzetilmesidir (Değirmençay 2011: XII/556-557; Değirmençay 2014: 139-151). Mumun âşığa benzetilmesi âşığın taşıdığı özelliklere dayanır. Gönüldeki ateş ve gözden dökülen gözyaşı, canın dudağa dayanması ve âşığın bedeninin erimesi gibi. Âşığın bu vasıfları muma benzetilmiştir. Bu vasıflar şair tarafından bilinçli bir şekilde kullanılmış ve mum ile ilişkilendirilmiştir. Aslında bu münasebet, “yanma-yakılma, tutuşma, alevlenme, erime” gibi doğrudan doğruya mumun işlevsel özelliklerine dayanır. Bu özellikler, âşığın ya beden azalarını ya da onun maddî ve manevî hallerini yansıtmak, daha çok da acı ve ıstıraplarının şiddetini göstermek içindir. Bundan dolayı yukarıda bahsedilen eylemler doğrultusunda mumun âşığa benzetilmesi çok boyutlu olmasına rağmen daha çok hayalî/tahyilî olup herkes tarafından bilindiğinden oldukça açık ve anlaşılabilir özellik taşır. Fakat mumun âşık olarak algılanması gelenekte alışılmış değil, alışılmamış bağdaştırmadır. Bu bakımdan önem arz eder. Ayrıca “mana mübhemiyeti” olmaması da önemlidir. Orijinal benzetmeler olmasa da “çağrışım zenginliği” yaratılması öne çıkmıştır. Mumun âşığa benzetilme yönü beyitlerde şu şekilde karşımıza çıkar.

3.1.1. Yanıp-Yakılması Yönüyle

Âşığın yanıp yakılması sevgiliden dolayıdır. Âşık, onun sahip olduğu güzellik veya güzellik unsurlarından biri için yanıp yakılabilir. Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de yanaktır. Âşık, bu yanağın aşkıyla yanar, tutuşur. Mumu âşık olarak hayal eden şair, onu sevgilinin yanağının sevdasıyla yanıp yakılan bir âşığa benzetir. Fars şiir geleneğinde fazla görülmeyen mumun âşık olma imgesi, Hâcû tarafından kullanılmıştır. Bu, alışılmış bir bağdaştırma değildir. Şair, mumun âşık olduğunu söylerken de mumu şiir geleneğinde âşık sembolüyle tanınan pervâneye benzetir. Yani pervâne gibi mum da bir âşıktır. Mum, sevgilinin yanağına âşıktır. Şiir geleneğinde pervâne de muma âşıktır. Pervâne baskın öge olarak öne çıkarılıp, onun bu durumu mum ile ilişkilendirilerek, benzetmenin iki ögesi ortak bir noktada buluşturulmuştur. İkisinin benzeyen yönleri “yanıp-yakılma”dır.. Ayrıntılı/mufassal bir teşbih olup, benzetme yönü/vech-i şebeh oldukça açık olan bu benzetmede mumun teşbihi hayalidir. Mum/benzeyen, pervâne/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, yanma-yakılma/benzetme yönü:

ای ز شرم روی چون ماه تو در خوی آفتاب

شمع چون پروانه از مهر رخت در سوز و تاب

“Güneş, senin aya benzeyen yüzünün utancından dolayı terlemekte. Mum, pervane gibi senin yanağın sevdasından dolayı yanma ve yakılmada” (Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû-yı Kirmâni 1369: s. 574, k./b.3).

3.1.2. Ciğerinin Yanması Yönüyle

Âşığın acı ve ıstıraplarının algılandığı merkezler vardır. Bunlar âşığın bedenine ait aksamlar olup âşığın aşktaki durumunu gösterir. Bunlardan biri de ciğerdir. Daha çok ateş içinde yanmasıyla öne çıkar ve “ciger-sûz” olarak ifade edilir. Dolayısıyla mum da ciğeri yanandır. Bu sıfat onun âşık olarak algılanmasına neden olur. Bu benzetme herkes tarafından bilindiği için alışılmış, fakat mumun âşıklığı alışılmamış bağdaştırmadır. Benzetme tek öğeli benzetmedir yani istiareidir. Zayıf unsur/benzeyen söylenmiş, kuvvetli unsur/kendisine benzetilen söylenmediğinden kapalı/meknâ istiareidir. Benzeyen/ mum”dur. Kendisine benzetilen kişi/âşık söylenmemiştir:

زبان شمع جگر سوز از آن برند به گاز

که از فسرده دلان راز دل نهان نکند

“Yüreği yanan mumun (dili) kerpeten/makas ile kesildiği için gönülleri (aşktan dolayı) solmuşlardan gönül sırrını gizleme” (s.179, g.386/b.8).

3.1.3. Başıyla Oynaması Yönüyle

Baş, bedeninin bir parçasıdır. Fars şiir geleneğinde “başıyla oynamak” ölmek anlamında algılanmış ve ‘can’ ile aynı anlamda kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte mumun başıyla oynadığı bir imge olarak düşünülmüştür. Onun başı, fitilinin uç kısmıdır ve şairler tarafından bu şekilde hayal edilmiştir. Aynı zamanda mumun canı olarak da algılanmıştır. Baş ile oynamak canı ile oynamakla eş değerdir. Bu eylem, şiirde âşığın aşk yolundaki pozisyonunu gösterdiği gibi, yapması gereken bir eylem biçimini de yansıtır. Alışılmış bir eylem ve herkes tarafından bilinir. Ama dimdik durması, alışılmışın dışındadır ve şairin tercihidir. Bu durum mumun dimdik durmasından kaynaklanır. Beyitte şair, kendisini ciğeri yanmış muma benzetir. Benzeyen/şair, kendisine benzetilen/mumdur. Benzetmenin ortak noktası, benzetme yönü de her ikisinin yanmış olmasıdır. Bu benzetme müekked teşbihtir. Benzetme hayalî/tahyilîdir. Mum-

şair/benzeyen olarak zayıf unsur söylenmiş, güçlü unsur kişi-âşık/kendisine benzetilen söylenmemiştir:

بیرون ز من دلشده و شمع جگر سوز

سر باختن پای فشردن که تواند

“Ben gönül vermiş/âşığın ve ciğeri yanmış mumun dışında kim başıyla oynar ve ayakta durabilir” (s.158, g.341/b.5).

Benzer duygular aşağıda da verilmiştir. Şair/âşık ve mum, aşk yolunda başlarından vazgeçen iki âşık konumundadır. Ayrıntılı benzetme/musaffal teşbih vardır. Biz/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, baştan vazgeçmek/benzetme yönüdür.

تا همچو شمع از سر سر گذشته ایم

هر لحظه سوز عشق تو از سر گرفته ایم

“Başımızdan mum gibi vazgeçtiğimiz için her dem senin aşk ateşini baştan beri kabullenmişiz” (s.313, g.679/5)

3.1.4. Kanlı Gözyaşı Dökme Yönüyle

Gözyaşı âşığın en belirgin özelliklerinden biridir. Âşığın ayrılmaz bir parçasıdır Çoğu kez kanlıdır, ama hep vardır. Gözden kanlı yaş dökmek de âşığın özelliklerindedir. Bu özellik ile mum, kanlı gözyaşı dökken bir âşığa benzetilmiştir. Buradaki benzetme de istiareye dayalı bir benzetmedir. Benzeyenin verildiği ve kendisine benzetilenin verilmediği bir benzetmedir/istiare-yi meknûdir. Mum/benzeyen, (âşık)/ kendisine benzetilen verilmemiş:

ای شمع مریز اشک خونین

گریه چه دهی به یاد مستان

“Ey mum! (gözlerinden) kanlı gözyaşı dökme. Ağlamak(la) sarhoşlara ne(yi) öğretirsin?” (s.331, g.718/b.6).

3.1.5. Üzüntülü Gönül ve Ciğer Yangını Yönüyle

Gönül, âşığın her türlü olumlu ve olumsuz duygularının algılandığı odak noktadır. Aşkın merkezi olduğundan âşık keder, acı, gam, gussa gibi halleri öncelikle burada hisseder ve yaşar. Benzer durum yukarıda

bahsedildiği gibi ciğer için de geçerlidir. Bu durum aşağıdaki beyitte de söz konusudur. Dostlar meclisini aydınlatan mum, aslında sevgili veya güzeldir. Fakat beyitte 'kederli bir gönül' ve 'ciğer ateşi' gibi halleri üzerinde barındırdığından başka bir ifade ile âşığın özelliklerini taşımasından dolayı önce teşhis edilerek kişileştirilmiş, sonra âşiğa benzetilmiştir. Beyitte mum, ayrıldığı ve uzaklaştığı dostlar meclisine kederli bir gönül ve ciğer ateşiyle tekrar geri gelen bir kişi/âşık olarak tahayyül edildiğinden tek taraflı bir benzetme/istiare vardır. Zayıf varlığın yani yalnızca benzeyen ögesinin kullanıldığı kapalı/meknî istiaredir. Mumun meclisi aydınlatması hem geleneğe hem de akla uygundur. Fakat şairin imge dünyasında mum, alışılmış değil, alışılmışın dışında şahsiyet kazandırılmış yani âşık biri olarak tasavvur edilmiştir. Benzetmenin yapılmasının nedeni de bu tasavvurdur. Mum/benzeyen, (âşık)/kendisine benzetilen söylenmemiş:

شمع کو مجلس اصحاب منور می داشت

با دلی تافته و سوز جگر باز آمد

"Dostlar meclisini aydınlatan o mum, üzgün bir gönül ve ciğer ateşiyle geri döndü " (s.157, g.337/b.6).

3.1.6. İstirap-Acı Çekme Yönüyle

Hâcû'nun şiirlerinde âşık genellikle çok boyutlu trajik bir yaşantı içerisindedir. Bunun bir yanı da acı çekmektir. İstirap çekmesinin nedeni sevgilidir. Aslında bu âşık olmanın gereklerindedir ve onun doğasında bulunan bir özelliktir. Bundan dolayı Hâcû, mumu sevgilinin karşısında acı çeken bir âşiğa benzetmiştir. Ayrıca pervâne gibi ifadesi mumun da onun gibi bir âşık olduğunu vurgulamak ve mumun bu yönünü güçlendirmek için söylenmiştir. Teşbihin dört unsurunun verildiği mufassal bir benzetmedir. Mum/benzeyen, pervâne/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, acı çekmek/ benzetme yönüdür. Benzetme yönleri oldukça açık ve bilinendir:

آفتاب از مهر و ماه طلعت در تاب و تب

شمع چون پروانه پیش عارضت در اضطراب

“Güneş, senin aya benzeyen yüzünden ve sevginden dolayı parlamakta(dır). Mum da pervâne gibi senin yanağın karşısında acı çekmekte(dir)” (Dîvân-ı Eş’âr-ı Hâcû-yı Kirmânî 1369: s.574, k, b.3).

3.1.7. Yakıcı Ahlar Çıkarması Yönüyle

Ah, âşığın içerisinden özellikle de gönlünden çıkan dumandır. En siddetli ahlar, ateşli olandır. Aşağıdaki beyitte mum, ateşli ahlar çıkaran âşığa benzetilmiştir. Zayıf öge olan benzeyenin verilerek, kendisine benzetilenin verilmediği bir kapalı/meknû istiareidir. Mum/benzeyen, kendisine benzetilen/kişi veya âşık verilmemiş:

ای شمع تا به چند زنی آه سوزناک
یک دم بساز با دل بریان چنانک من

“Ey mum! Ne zamana kadar yakıcı/ateşli ahlar çıkaracaksın? Bir an (olsun) benim gibi gönlü yanmışlarla birlikte ol!” (s.348, g.757/b.5).

4. ŞAIRİN KENDİSİNİ MUMA BENZETMESİ

Klasik Fars şiir geleneğinde şair, aşk duygusunu yaşamasa da kendini âşık olarak görecektir ve bir sevgilinin uğrunda yanıp tutuşacak ve aşktan bahsedecektir. Ayrıca şair, âşık olan kişiden ve onun vasıflarından söz ederken bile kendisini âşık yerine takdim eder. Başka bir ifade ile âşık bahsettiğinde veya söz konusu ettiği kişi âşık olsa da aslında o kendinden bahsetmiş ve kendini öne çıkarmış ve bununla da övünmüştür. Beyitlerde şair kendisinden söz ederken “ben”, “biz” veya “Hâcû” tarzında kendisini ifade eder.

4.1. Şair, Seher Mumuna Benzer

Aşağıdaki beyitte Hâcû, kendini elden düşmüş, ayaktan kesilmiş bir âşık olarak görmüştür. Bu görüntüyü de mum örneği ile açıklamıştır. Yani kendisini muma benzetmiştir. Beyitte “همچو شمع سحرگهی” sözü, başka bir söylemle “seher mumu gibi” ifadesi ile artık mumun yanışının son demleri olduğu, güçten ve kuvvetten düştüğü anlatılmak istenmiştir. Bunu biz, elden düşmüş/رفته از دست ve ayaktan kesilmiş/از پی در آمده sözünden anlıyoruz. Teşbihin dört ögesini verildiği ayrıntılı/mufassal bir benzetmedir. Ben/benzeyen, seher mumu/kendisine benzetilen, gi-

bi/benzetme edatı ve elden-ayaktan düşmek, kesilmek/benzetme yönüdür:

من همچو جام باده و شمع سحرگهی
هر دم ز دست رفته و از پا در آمده

“Ben, (tıpkı) şarap kadehi ve seher vakti mumu gibi her zaman elden gitmiş ve ayaktan olmuş (durumdayım)” (s.374, g.810/5).

4.2. Şair, Mumdur

Hâcû'nun kendini muma benzetmesi sevgilinin güneş olarak algılanmasından ileri gelir. Bir diğer söylemle şair, güneşe benzettiği sevgilinin huzurunda ölmeyi isteyen bir âşıktır. Şair, sevgilisinden geceye benzeyen kâkülünü yüzünden kaldırmasını ister. Gece ile saç arasındaki ilişki renk yönüyledir. Her ikisi de siyahtır. Mum ile güneş arasında bir mukayese yapılmıştır. Bu karşılaştırma “âşık-maşuk” yönüyle olsa da daha çok işlevsel yönüyledir. Geceye benzetilen kâkülün “yüzünden kaldırılması” ifadesiyle sabah vaktinin oluşu arzu edilmektedir. Benzetme yönü ile benzetme edatının verilmediği, benzetme unsurunun iki ögesi/benzeyen-kendisine benzetilen verilerek yapılan benzetmedir/teşbih-i belîğ. Ben/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Beyitte bir başka belîğ teşbih de vardır. Sevgili/benzeyen, güneş/kendisine benzetilendir:

بی روی تو من در آرزویت میرم
دور از رویت بر سر کویت میرم

من شمعم و خورشید تویی طره شب
بر دار ز رو که پیش رویت میرم

“Ben, senin yüzün olmadan, senin hevesinle ölüyorum. Senin yüzün uzakta, senin mahallenin başında ölüyorum. Ben mum, sen de güneşsin! Gece rengindeki kâkülünü yüzünden kaldır. Çünkü yüzünün huzurunda ölüyorum!” (Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû-yı Kirmânî 1369: s.791, r.93).

4.3. Şair, Ciğeri Yanık Muma Benzer

Şair, sevda yangınına düşmüş, gönlü ateşlere gark olmuştur. Yani âşıktır. Ciğeri erimektedir. Şair, bu erimeyi “mum gibi” diyerek muma benzeter. Şair ile mum arasındaki benzeyiş ikisinin de kederli, üzüntülü olup gönül yangınına düşmüş olmasına dayanır. Yani her ikisi de âşıktır. “Mana mübhemiyeti/anlam kapalılığı” olmayan fakat “çağrışım zenginliği” olan ayrıntılı bir benzetme/mufassal vardır. Gönül/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, yanma erime/benzetme yönüdür:

دایم دل پرتاب من از آتش سودا
چون شمع جگر تافته در سوز و گداز است

“Benim ateş dolu gönlüm sevda ateşinden dolayı ciğeri yanmış mum gibi yanıp yakılmadadır” (s.68, g.138/6).

4.4.Şair, Gönül Ateşine Tutulmuş Muma Benzer

Âşık olarak kendini gören şair, gönül ateşine tutulup yanmaktadır. Ayrıca o, başından vazgeçmiş bir âşıktır. Bunu ifade ederken kendini muma benzeter. Anlam belirsizliği olmayan ama zengin çağrışımları olan, alışılmış bağdaştırma biçimindeki güzel/mufassal benzetme/teşbih vardır. Biz/benzetilen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, gönül ateşine tutulmak/benzetme yönü.

زین در گرفته ایم به پروانه سوز عشق
چون شمع آتش دل از این در گرفته ایم

“Aşk ateşiyle pervâneye bağlandığımızdan dolayı, bu yüzden mum gibi gönül ateşine tutulmuşuz” (s.313, g.679/2).

4.5. Şair, Gönül Ateşinden Bahsetmeyen Muma Benzer

Hâcû, yürek yangınına düşmüştür. Bedeninden duman çıkmaktadır. Buna rağmen mecliste sırrını faş etmemektedir. Bunu ifade ederken kendi durumunu yani sinedeki ateşi anlatmama konusunda kendisini muma benzeter. Çünkü aynı mecliste gönülden yanan mum da yanış sırlarını ortaya dökmez. Hâcû, kendisini muma benzetmiştir. Bu benzetmenin ortak yönü sinedeki dumandır. Bu bağlantıyı da gibi edatıyla sağlamış-

tır. Dolayısıyla ayrıntılı bir benzetme vardır/mufassal teşbih. Hâcû/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, sinedeki ahları anlatmama/benzetme yönüdür:

دود سینه خواجه ز سوز دل

همچو شمع در انجمن مزین

“Hâcû, gönül ateşinden dolayı sinedeki dumanı, mum gibi mecliste söyleme.”
(s.351, g.762/b.9).

4.6. Şair, Gönül Ateşinden Bahsetmede Muma Benzer

Şair, gönül yangınına düşmüştür. Bunu anlatma düşüncesindedir. Bu bakımdan muma benzer. Anlatma düşüncesindeki şair, şüpheye düşerek bahsettiğinde ağzından ateşli nefesler çıkacağını düşündüğünden bundan vazgeçme gibi bir konuma düşer. Hâcû'nun severek kullandığı ayrıntılı benzetmelerden biridir. Benzeyenle, kendisine benzetilen arasındaki benzetme yönü, hem hayalî hem de alışıla gelen ve birçok şair tarafından da kullanılan ortak yöndür. Şair/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, gönül yangınından bahsetme/benzetme yönüdür:

همچو شمع ار سخن سوز دل آرم به زبان

در نفس شعله زند آتش عشق از دهنم

“Eğer mum gibi gönül ateşinden söz edersem, aşk ateşiyle ağzımdan ateşli nefes çıkar” (s.307, g.666/10).

4.7. Şair, Sevda Ateşine Tutulan Muma Benzer

Şair, bir âşık gibi sevgilinin zülfünü hatırlayınca baştan ayağa kadar aşk ateşine tutulur ve yanar. Bu yanma ve tutulmayı örnekendirirken, kendisini muma benzetir. Şair ile mumun arasındaki ortaklık her ikisinin de âşık olmasıdır. Bu beyitte de ayrıntılı benzetme/mufassal vardır. Fakat benzeme yönünün açık ve bilinen olmasına rağmen alışılmamış bağdaştırmadır. Mumun âşık olması geleneğe uygun değildir. Şair/benzetilen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, sevda ateşine tutulmak/benzetme yönüdür:

چون سواد زلف شبرنگ تو آوردم بیاد

از سرم تا پای چون شمع آتش سودا گرفت

“*Senin gece rengi saçının sevdasını hatırıma getirince, mum gibi baştan ayağa kadar seveda ateşine tutuldum*” (s.220, g.221/b.7).

4.8. Şair, Erimele Muma Benzer

Hâcû'nun sevgilisi güzellikte ay gibidir. Bu güzelin yüzü de muma benzer/beliğ teşbih. Yüz/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Benzeyenle kendisine benzetilen tamlama şeklinde vücuda gelmiştir. Yüzün muma benzetilmesi parlaklık yönüyledir. Şair, bu güzelin yüzünü arzuladıkça yanıp tutuşur ve mum gibi erir. Erimesinin nedeni de gönülde oluşan ateştir. Ayrıntılı/mufassal benzetme. Şairin canı/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, erime/benzetme yönüdür. Benzetme yönleri bilinen ve alışılmış bağdaştırma olduğundan tahyilîdir. Bir beyitte iki teşbih, başka bir ifadeyle benzetme içinde benzetme yapılmıştır. Anlamı ve anlatımı daha güçlü yapabilmek için bu yola gidilmiştir:

دوشم به شمع روی چو ماهست نیاز بود

جانم چو شمع از آتش دل در گداز بود

“*Benim canım, dün gece senin aya benzeyen yüzünün mumunu arzuladı. Gönül ateşinden dolayı da mum gibi eridi*” (s.193, g.416/b.1)

4.9. Şair, Sevgilinin Huzurunda Yanıp Yakılan Muma Benzer

Âşık pozisyonunda olan şair, bunun karşılığı olarak da yanıp yakılması gerekmektedir. Bundan dolayı imge dünyasında kendisini muma benzetir. Şairin mum gibi yanıp yakılması mumun “yanma ve yakma” özelliğindedir. Yine şair, sevgiliye hitaben kendisini yakmasını isterken mum gibi diyerek mumun bahsedilen vasıflarına vurgu yapar. Ayrıntılı benzetme yapılmıştır. Benzetme yönü olan yanma ve yakma, kendisine benzetilen yönünden alışılmış olup bilinen bir durumdur. Fakat benzeyen açısından hem mecazî hem de hayalîdir. Şair/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, yanma-yakılma/ benzetme yönüdür:

ضرورت است که پشت چو شمع سوزم و سازم

گرم چو شمع سوزی ورم چو عود سازی

“Senin yanında mum gibi yanmam ve yakılmam zorunluluktur. İster beni mum gibi yakar, ister öd ağacı gibi yaparsın” (s.395, g.859/4)

4.10. Şair, Sevgilinin Huzurunda Ölen Muma Benzer

Âşık rolündeki şair, gönül yangınına düşmüştür. Sevgilinin önünde ölmektedir. Şair, bu tasavvuru ifade ederken kendi durumunu muma benzetir. Mumun ölüm imgesi, onun yanış süreciyle ilintili olup sabah vaktine kadardır. Sabah olunca mum söner yani ölür. Beyitte ayrıntılı/mufassal benzetme vardır. Şair/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, ölmek/benzetme yönüdür. Buradaki benzetme yönü, kendisine benzetilen için mecazî, benzeyen için de tahyilîdir:

چو شمع پیش روی تو میرم سوز دل

هر صبحدم که مهر در افشان من شوی

“Mum gibi senin yüzünün önünde gönül ateşiyle ölüyorum. Her sabah benim parlayan güneşim olursun (diye)” (s.423, g.910/8).

4.11. Şair, Gözyaşı Döken Muma Benzer

Gözyaşı âşığın belirgin göstergesidir. Onun ayrılmaz bir parçası olduğundan dolayı sürekli akar, dökülür. Bazen aşağıdaki beyitte olduğu gibi ‘şarap renkli’ denilerek rengi belirtilir. Bazen de bu gözyaşının ‘gönül ateşinden dolayı’ denilerek nedeni belirtilir. Netice itibarıyla şairin/âşığın gözyaşı döküşü muma benzetilir. “Gözyaşı-mum” arasındaki münasebet, eriyen mumun damla olarak dökülmesine dayanır. Ayrıntılı benzetme vardır. Şair/ benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, gözyaşı dökmek/benzetme yönü. Benzetme yönü alışılmış bir benzetmedir. Bundan dolayı benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki ortak yön tahyilîdir. Şarap renkli oluşu kendisine benzetilenin rengini gösterir. Ayrıca beyitte kadeh yuvarlak oluşuyla göze benzetilmiş ve kadehten damlayan şarap ise gözyaşına benzetilmiştir:

بس که ریزد ز چشمم اشک میگون شمع وار

زآتش دل خون لعل از چشم ساغر می چکد

“Benim gözümden mum gibi şarap renkli gözyaşı öyle çok dökülür ki gönül yangınından dolayı kadehin gözünden kırmızı kan damlıyor” (s.153, g.327/b.5).

4.12. Şairin Başından Çıkan Duman Muma Benzer

Şair, âşğın beden azalarından olan ve aşk ateşinin en çok hissettiği bir unsur olan sinede bir ateş taşımaktadır. Bu ateşin kaynağı da gönül yangınıdır. Dolayısıyla bu ateşten kaynaklanan bir duman çıkmaktadır. Şair, bu dumanı ifade ederken mum örneğini verir. Beyitte ayrıntılı benzetme vardır. Şair/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi benzetme edatı, duman çıkması/benzetme yönüdür:

آتشی در سینه دارم کز درون سوزناک

دم به دم چون شمع مجلس دودم از سر می رود

“Sinemde bir ateş var ve o yanık gönülden devamlı meclisin mumu gibi başından duman çıkıyor” (s.197, g.431/b.4).

4.13. Şairin Gönlünün Dirilmesi Muma Benzer

Şair, âşiktir ve aşk ateşiyle yanıp tutuşmakta, gönlü soluk ve ölü bir durumdadır. kendisini sevgilinin aşk ateşinde yanan bir âşık gibi görür. Sevgili de onun aşk ateşiyle sönen gönül yangınıni yeniden canlandırır, diriltir. Şair, gönlünün dirilmesini muma teşbih ederken ayrıntılı benzetme yapar: Aşk ateşi/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, gönlü dirilmesi/benzetme yönüdür. Mumun dirilmesi yakılma, yakma eylemiyle bağlantılıdır. Bu dirilme, mumun ya yandığı andır, ya da daha iyi aydınlık vermesi için makasla fitilinin başını kestikleri vakittir. Her iki zaman dilimi de yanan, yakılan mumun dirilmesi olarak algılanır. Dolayısıyla benzetme yönü mecazî, aynı zamanda hayalîdir:

آتش عشقش دلم را زنده می دارد چو شمع

ورنه زین سان مرده دل در خانه نتوان نشست

“Onun aşk ateşi, mum gibi benim gönlümü diriltti. Yoksa bu şekilde evde gönlü ölmüş gibi oturamam” (s.72, g.146/7).

4.14. Ateş Dilli Hâcû'nun Dirilmesi Muma Benzer

Sevgili, Hâcû'yu "hayret gecesi"nde baştan ayağa kadar yakıp yandırır. Sevgili az da olsa âşıklarını beklenmedik bir şekilde özellikle de gece vakti yanına sesler. Bu alışılmış bir durum olmadığından dolayı âşık, şaşırır ve şaşkınlık içerisinde kalır. Bu gece, klasik Fars şiirinde "hayret gecesi" olarak anılır. Gecenin özelliği de sevgilinin âşıklarını yakması veya âşıkların ayrılığı yeniden yaşamamaları için ölmeyi tercih etmeleridir. Böyle bir gecede Hâcû da yanar. Fakat o, yeniden yaşama gelmiş gibi dirilir. Bu dirilmeyi de mumun dirilmesine benzetir. Daha iyi yanması için mumun dile benzetilen fitili kesilir. Bu durum, mumun dirilmesi olarak tasavvur edilir. Hâcû, kendisi için "ateş dilli Hâcû/ خواجهی آتش زبان" demesinin nedeni de mumun dile benzeyen fitilinin alevi arasında bir ilgi kurmasından ileri gelir. (Aynı zamanda dil kelimesinin Farsça anlamı da akla gelmektedir. Ateş gönüllü Hâcû şeklinde düşünülerek mumun içindeki ateşe bir hatırlatma yapılmıştır). Bu ilginin ortak noktası da "dirilmek"tir. Ayrıntılı benzetme: Hâcû/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, dirilme/benzetme yönüdür. Yine benzetme yönü hem hayalî hem de mecazîdir:

گر چه ز سر تا قدم در شب حیرت بسوخت

زنده دل آمد چو شمع خواجهی آتش زبان

"Her ne kadar (sevgili) hayret gecesinde baştan ayağa kadar yaksa da ateş dilli Hâcû mum gibi dirildi" (s.333, g.722/9).

4.15. Hâcû, Sarhoşların Otağının Mumuna Benzer

Hâcû'nun bir başka muma benzemesi de sarhoşların büyük ve süslü çadırının mumu olması yönüyledir. Bu çadırın mumu olan Hâcû, aşk ateşiyle tükenir, bu tükenmeyle de bedeni ve canı yenilenir. Aşk ateşiyle tükenmesi, mumun yanıp erimesiyle ilişkilidir. Mum da yandıkça tükenir ama fitili kesildiğinde bedeni ve canı/ruhu da yenilenir, mumun yanması artar, çoğalır. Bu, Hâcû'nun aşk ateşinde tükenmesi ve tükenen ateşin yeniden artmasına benzer. Burada müekked teşbih vardır. Hâcû, sarhoşların çadırının mumuna benzetilmiştir. Hâcû/benzeyen, sarhoşların çadırının mumu/kendisine benzetilen, bedenin ve canın artması/benzetme yönüdür:

چون شدى شمع سراپرده مستان خواجه

ز آتش عشق بفرسای و تن و جان بفزای

“Ey Hâcû, sarhoşların çadırının mumu olduğun için aşk ateşinde yok ol, bedeni ve canı artır” (s.381, g.825/b.9).

5. MUTLULUĞUN MUMA BENZETİLMESİ

Aşağıdaki beyitte de mutluluk muma benzetilmiştir. Mutluluğun muma teşbihi gönül huzurluğu yönüyledir. Şairin gönlü bundan dolayı mutlu ve huzurludur. Fakat bu uzun sürmez çünkü rüzgâr, mumu söndürmüştür. O anda şair, mum sönmüş olmasına rağmen gönlünün yeniden aydınlatılması ve mutlu olması için şarap kadehlerinin parlaklığını devreye sokar ve bu kadehler ile gönlünün yeniden parlatılmasını ister. Mutluluk/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Benzetme edatı ve benzetme yönü verilmemesinin yanı sıra hayalin ifadesi orijinaldir. Soyut olan mutluluğun, somut olan muma benzetilmesi Hint üslubunu çağrıştırmaya yönüyle de dikkat çeker:

به جام باده چراغ دلم منورکن

که شمع شادیم از تند باد غم بنشست

“Gönül چراğımı şarap kadehleriyle parlat. Zira benim mutluluk mumum gam rüzgârının sertliğinden dolayı söndü” (s. 110, g.230/ b.6).

6. GÜZELLİĞİN MUMA BENZETİLMESİ

“Gül-gül bahçesi” arasındaki ilişki güllerin gül bahçesinde bulunması dolayısıyladır. Gül olmadan gül bahçesinin bir değeri, kıymeti olmaz. Aynı durum, “gece-mum” arasındaki münasebet için de geçerlidir. Bu münasebet aydınlatma, ışıktandırma yönüyledir. Mum olmadan da gece aydınlanamaz. Dolayısıyla sevgilinin güzelliğinin mumu da olmadan şebistân olmaz. Güzellik, muma benzetilmiştir/beliğ teşbih. Güzellik/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir.

بی گلبن وصلت به گلستان نتوان بود

بی شمع جمالت به شبستان نتوان بود

“Kavuşma gülü olmadan gül bahçesi olamaz. Senin güzelliğin mumu da olmadan şebistân olamaz” (s.157, g. 337/b.6).

7. PERVANENİN YANMASININ MUMA BENZETİLMESİ

Pervane, aşkta bir semboldür ve aşkı uğruna can veren bir âşık olarak algılanır. Şair, onun yanışını muma benzetir. Çünkü mum da yanar. Her ikisinin birleştiği nokta “yanma”dır. Fakat amaçlar farklıdır. Pervâne aşkı için, mum çevresini aydınlatmak için yanar. Ayrıntılı benzetme vardır. Pervâne/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, yanma/benzetme yönüdür. Teşbihin iki unsurundan birbirine benzetildikleri yön gerçektir/tahkikîdir:

پروانه گر چو شمع بسوزد عجب مدار

کان سوختن ز پخته سودای خام اوست

“Eğer pervâne, mum gibi yanarsa hayret etme! Zira pişmekten dolayı yanması onun ham sevdasındandır” (s. 84, g.175/b. 5)

8. GÖNÜL EHLİNİN YÜREK YANGINININ MUMA BENZETİLMESİ

Şair, imge dünyasında gönül ehlinin gönül yangınıyla sema etmenin zevkine ulaştığını tasavvur eder. Bu imgedeki yürek yangınının temeli bir benzetmeye dayanır. Bu da gönlü yanmış mumdur. Böylece şair, ehl-i dilin gönül ateşini, âşık olarak gördüğü ve gönül yangınına düştüğü mumun yanmasına benzetmiştir. Burada benzetme edatı olmayan müekked teşbih vardır. Gönül ehli/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, benzetme yönü/ateşten ışıkların olmasıdır:

به سوز سینه رسند اهل دل به ذوق سماع

که شمع سوخته دل را از آتش است شعاع

“Gönül ehli sema zevkine sine ateşi ile ulaşır. Zira gönlü yanmış mumun ışıkları ateştedir” (Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû-yı Kirmânî 1364, s.713, g.175/b.1).

9. AŞKIN MUMA BENZETİLMESİ

Aşkın muma benzetilmesi “yanma-yakılma-ateş” yönüyledir. Bu eylemler mumun doğasında vardır. Aşağıdaki beyitte aşktan uzak durulması gerekliliği üzerinde durulmuş, ona yaklaşanların mumun yanması gibi yanacakları vurgulanmıştır. Benzetmenin iki unsurunun bulunduğu bir benzetmedir/beliğ teşbih. Aşk/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Benzeyen soyut, kendisine benzetilen somuttur:

دور شو کز شمع عشق آتش به نزدیکان رسد

وآنک او نزدیک باشد گر بسوزد دور نیست

“Aşka (benzeyen) mumdan uzak dur! Zira ona yakın olanlara ateş ulaşır. Ona yakın olan eğer yanarsa uzak değildir” (s.94, g.196/3).

Aşağıdaki beyitte de yine aşk muma benzetilmiştir/beliğ teşbih. Aşk/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Şair, aşkın benzetilene olan mumu can kandili ile yaktığını söylemektedir. Mum da olduğu gibi kandilin de canı fitilidir. Kandilin yanması için fitili tutuşturmak gerekir. Kandilin fitili onun canıdır:

بغروزم از چراغ روان شمع عشق را

ناموس این حدیقه انوار بشکنم

“Aşk mumunu can kandili ile yakarım. Bu nurlar bahçesinin kuralını dağıtırım” (s.307, g.665/b.7).

10. SEVGİLİ VE GÜZELLİK UNSURLARININ MUMA BENZETİLMESİ

10.1. Sevgilinin Meclisin Mumuna Benzetilmesi

Meclisin mumu daha çok sevgilidir. Şair, bu sevgilinin önünde acı çekmek yerine ölmeyi tercih eder. Bu durum klasik Fars şiirinde çok işlenen bir olgudur. Beyitte, kendisine benzetilen verilerek bir benzetme yapılmıştır/istiare. Benzeyen söylenmediği için açık istiare vardır. Meclisin mumu/kendisine benzetilen, benzeyen/(sevgili) yok (söylenmemiştir):

چو شمع مجلس ار زآنک می کشی شب هجران

چو صبح پرده بر افکن که پیش روی تو میرم

"Meclisin mumu gibi eğer bana ayrılık gecesinde acı çektireceksen, senin huzurunda ölmek için sabah vakti perdeyi çek, kaldır" (s.301, g.653/b.5).

10.2. Sevgilinin Sarhoşlar Meclisinin Mumuna Benzetilmesi

Aşağıdaki beyitte bir meclis olgusu vardır. Bu mecliste aşırı derecede şarap içen bir grup/mey-perest vardır. Bu bezmin aydınlatılması gerekir. Bezme parlaklık veren, orayı aydınlatan da sarhoşlar meclisinin mumudur. Şair, hayal dünyasında sarhoşlar meclisinin mumunu sevgiliye benzetiyor. Fakat sevgili söylenmemiştir/açık istiare. Sarhoşlar meclisinin mumu/kendisine benzetilen olup benzeyen sevgili verilmemiştir. Başka bir ifade ile güçlü unsurun öne çıkarılıp zayıf unsurun söylenmediği bir istiaredir:

یا شمع جمع مستان بخرام در شبستان

تا بزم می پرستان از چهره بر فروزی

"Ey sarhoşlar meclisinin mumu! Şaraba tapanların bezmini güzelliğinle aydınlatmak için salına salına meclise/şebistâna gel!" (s.399, g.863/b.4)

10.3. Sevgilinin Meclisi Aydınlatan ve Gönül Yakan Muma Benzetilmesi

Yukarıdaki benzetmenin bir başka örneği de aşağıdaki beyitte vardır. Teşbihin tek ögesiyle yapılan benzetmedir/açık istiare. Klasik Fars şiir geleneğinde çok görülen bir benzetmedir. Sevgili meclisi aydınlatan veya gönülleri yakan bir mumdur. Alışılmış bağdaştırmadır. Bundan dolayı benzetme yönü hayalî yani tahyilîdir. Ayrıca teşbih içinde teşbih vardır. Meclisi aydınlatan ve gönül yakan/kendisine benzetilen, benzeyen/sevgili söylenmemiştir:

الا ای شمع دل سوزان چراغ مجلس افروزان

به جبهت ماه مه رویان به طلعت شاه عیار

"Ey meclisi aydınlatan چراغ! (Ey) gönül yakan mum! Senin alnın ay yüzlülerin ayı, sima yönüyle güzellerin şahı!" (s.334, g.726/b.5).

10.4. Sevgilinin Geceyi Aydınlatan Muma Benzetilmesi

Mum aydınlatıcı yönüyle öne çıktığında sevgili imajı oluşur. Çünkü sevgili geceyi aydınlatan bir mumdur, ona benzer. Eve girmeye niyeti olmayan bu sevgilinin muma benzetilmesi aşağıdaki beyitte şöyle ifade edilmiştir. Beyitte tek yönlü benzetme vardır/istiare. Benzetmenin iki unsurundan güçlü olan kendisine benzetilen/geceyi aydınlatan mum söylenmiş, benzeyen/sevgili söylenmemiştir/açık istiaredir:

گوییا عزم ندارد که شود امشب

یا در آید ز در آن شمع شب افروز امشب

“Sanki gecenin (gece) olmaya niyeti veya geceyi aydınlatan mumun kapıdan (içeri) girmeye kararlılığı yoktur” (s.31, g.53/1).

Benzer bir teşbihi aşağıdaki beyitte de görmekteyiz. Muma benzeyen sevgili, bir eyvanda yanmaktadır. Şair, parlayan mumun kimin eyvanında yandığını bildiği halde bilmezlikten gelmiştir. Ayrıca şair, parlayan mumun yanmasını da yeni bir fitne olarak tahayyül etmiştir. Kendisine benzetilen/parıldayan mum verilmiş, benzeyen/sevgili verilmemiştir/açık istiare:

این شمع فروزنده ز ایوان که افروخت

وین فتنه نو خاسته آیا ز کجا خاست

“ Bu parlayan mum kimin eyvanında yandı. Ortaya çıkan bu yeni fitne acaba nereden kalktı ” (s.39, g.71/b.7).

10.5. Sevgilini Yüzü Putperestlerin Mumuna Benzetilmesi

Sevgili güzel olunca onun güzellik unsurlarından yüz de muma benzetilir. Bu benzerlik ilişkisi parlaklık ve güzellik yönüyledir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü, putperestlerin mumuna benzetilmiştir. Benzetmenin iki unsuru; sevgilinin yüzü/benzeyen, putperestlerin mumu/kendisine benzetilen söylendiği için belîğ teşbihtir:

ای رخت شمع بت پرستان شمع برون بر از شبستان

بر لب جوی و طرف بستان داد مستان ز باده بستان

"Ey yanağı putperestlerin mumu olan sen/güzel! Mumu haremden dışarı çıkar. (o güzel), su kenarında ve bahçe tarafındaki sarhoşlara bostan şarabından verdi" (s. 328, g.715/b.1)

10.6. Sevgilinin Yüzünün Muma Benzetilmesi

Yukarıdakine benzer bir teşbih aşağıdaki beyitte de vardır. Sevgilinin yüzü muma benzetilmiştir/beliğ teşbih. Sevgilinin yüzü/benzeyen, mum/kendisine benzetilen. Benzetmenin iki ögesinin ortak paydaları parlaklık ve aydınlatma yönüyledir.

دوشم به شمع روی چو ماهت نیاز بود

جانم چو شمع از آتش دل در گداز بود

"Benim canım dün gece senin aya benzeyen yüzünün mumunu arzuladı. Gönül ateşinden dolayı da canım mum gibi eridi" (s.143; g.416/b.1).

10.7. Sevgilinin Yüzünün Şebistân Mumuna Benzetilmesi

Sevgilini yüzü şebistân mumuna benzetilmiştir. Benzeyiş parlaklık yönüyledir. Şebistân, (şeb+istân) Farsça bir kelimedir. Yatakhâne, yatak odası, sultanın haremi, halvethâne, dervişlerin ibadet ettikten sonra gece yattıkları oda, gündüz vaktinin bittiği ve gecenin başlayıp bitişine kadar geçen zaman dilimi yani gece anlamlarına gelir (Burhân-ı Kâtı' 1342: 1245; Rahîm Afîfî 1391: II/1553). Şebistân, bazı kelimelerle birleşerek tamlama oluşturur ve değişik anlamlar kazanır. Bunlardan bazıları şunlardır: شېستان /mezâr, mezarhane, سودایی /karanlık gece, شېستان شېستان سپهر /gökyüzü, شېستان آسمان /huzur ve mutluluk yeri, شېستان خیال /gökyüzü, شېستان /hayal ve tasavvur yeri. Şebistânın tamlama oluşturduğu kelimelerden biri de şem'dir. شمع شېستان bir tamlama olarak beyitlerde ya sevgili olarak ya da gece vakti yakılan ve çevresini aydınlatan bir mum olarak karşımıza çıkar.

Hâcû, sevgiliyi meclisi aydınlatan bir güzel/sevgili olarak algıladığı için bunu aydınlatacak da sevgilini yüzüne benzettiği şem'-i şebistândır yani mumdur. Hâcû'nun sıkça kullandığı beliğ teşbihlerden biridir. Benzetme edat ve yönü olmayan bu benzetmede yanak/benzeyen, şem'-i şebistân/kendisine benzetilendir:

مجلس ما بی تو ندارد فروغ

زآنکه رخت شمع شبستان ماست

“Sen yoksan bizim meclisimizin ışığı da yoktur. Çünkü senin yanağın şebistânımızın mumudur” (s.43, g.80/b.2).

10.8. Sevgilinin Yanağının Muma Benzetilmesi

Sevgilinin yanağının muma benzetilmesi parlaklık ilemdir. Bu aynı zamanda “yanak-mum” ilişkisinin temelini oluşturur. Hâcû, sevgilinin yanağını kâinatı aydınlatan muma benzetir. Benzeyen ile kendisine benzetinle yapılan belîğ teşbihtir. Sevgilinin yanağı/benzeyen, kâinatın mumu/kendisine benzetilendir. Benzetme edatı ve yönünün olmadığı bir benzetmede, iki unsurun benzetme ilgisi basit ve bilinen bir olguya dayanır:

رخسار تو شمع کاینات است

وز قند تو شور در نبات است

“*Senin yanağın kâinatın mumudur. Bitkideki coşku senin tatlılığımdan dolaydır*” (s.51, g.101/b.1).

Yanağın muma benzetilmesi aşağıda da yer almaktadır. Yanağın mum ile münasebeti yine parlaklık yönüyledir. Şair, kendini âşık olarak görür ve sevgilinin muma teşbih edilen yanağı karşısında can vermek ister. Bu düşüncesini güçlendirmek veya aşkında samimi olduğunu göstermek için de “pervane kanadını düşünmez” örneğini vermiştir. Burada iki unsura dayalı belîğ teşbih vardır. Yanak/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Benzetme ilgisi bilinen bir olgudur. Sevgilinin yanağı ile mumun parlaklığı arasındaki ilgi herkesin malumudur. Fakat bu ilgi yani benzetme yönü/vech-i şebih söylenmemiştir:

پیش شمع رخ زیبای تو گر جان بدهم

نبود عیب که پروانه ز پر نندیشد

“*Senin güzel yanağının mumunun önünde can verirsem ayıp olmaz, zira pervane de kanadını düşünmedi*” (s.152, g.323/b.5)

Sevgilinin zülfü mum olunca, onun yanağı da muma benzer. “Yanak-mum” ilişkisi parlaklık ve aydınlatma yönüyledir. Karanlık geceyi ay-

dınlatan sevgilinin yanak mumudur. Hâcû, sevgilinin yanağına aydınlatma görevi yüklemiştir. Bu, mumun özelliğinden kaynaklanır. Yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi burada da teşbihin temel iki unsuruyla yapılan bir benzetme/beliğ teşbih vardır. Yanak/benzeyen, şem'-i şebistan/kendisine benzetilendir. Ayrıca beyitte meclis etrafında oluşturulan birden fazla teşbih-i belîğ vardır. Saç/benzeyen, şebistân/kendisine benzetilendir. Nukl/benzeyen, senin şekerin/kendisine benzetilendir. badem/benzeyen, şarap/kendisine benzetilendir:

زلف و رخسارت شبستان است و شمع

شکر و بادام تو نُقل و شراب

“Senin saçın şebistân, yanağın da mumdur. Senin şekerin nukl/meze, bademin şaraptır” (s.27, g. 50/b.7)

Aşağıdaki beyitte yanağın muma teşbihi, orijinal bir benzetmedir. Şair, “yanak-ayva tüyü-mum” ilişkisinden hareket ederek “yanma” mazmunu ortaya koyar. Yanma sonucu da “duman” çıkar ve yüzde bir “ateş” oluşur. Bu ateş/duman da “ah”a dönüşür. Ayva tüyleri, yanakta bulunur. Yanak da muma benzer. Mumun yakıcı özelliği bu tüyleri tutuşturur. Tutuşan tüyler de yüzde bir yangın/ateş oluşturur. Neticede ayva tüylerinin yanmasından aha benzeyen duman çıkar. Bu imge ve benzetme şöyle ifade edilmiştir. Benzeyen ile kendisine benzetilen tamlama şeklinde belîğ bir teşbih oluşturmuştur. Yanak/benzeyen, mum/kendisine benzetilendir. Burada da benzeyen ile kendisine benzetilen ilişkisi anlayacağımız şekilde basit ve bilinendir:

آن خط سبز که از شمع رخت دود بر آورد

دود آهیست که در آتش روی تو رسیدست

“O ayva tüyleri senin yanağından duman çıkardığında, yüzünün ateşine ulaşan bir ah dumanı vardır” (s.60, g.119/b.5).

11. GÜZELİN MUMA BENZETİLMESİ

Hâcû'nun teşbih dünyasında yer alan bir başka benzetme de mumun güzele benzetilmesidir. Aşağıdaki beyitte yer alan Çigil, Türkistan'da bir şehir adıdır ve güzelleriyle tanınmıştır. Çigilli bir güzel muma benzetil-

miş ve bu güzelin vasfı olan âşıklarını kan denizinde öldürmesi söylenmiştir. Tek unsurlu bir benzetmedir/açık istiare. Burada güçlü olan yani kendisine benzetilen söylenerek, anlatılmak, söylenmek istenen varlık kendi adıyla değil de benzetildiği bir başka varlığın adıyla anılarak yapılan bir açık istiare vardır. Şem'-i Çiğil/kendisine benzetilendir. Benzeyen (güzel-sevgili) söylenmemiştir:

شد کویت ای شمع چگل اردوی جان کریاس دل
چون می کشی چندین مهل در بحر خون مشتاق را

“Ey Çiğil mumu! Gönül sarayımın can ordusu senin mahallene gitti. Zira sen, âşıklarını kan denizinde böyle cevherleri öldürüyorsun” (s.13, g.13/13).

Aynı benzetme aşağıdaki iki beyitte de vardır. Çiğil mumu/ kendisine benzetilen söylenmiş, anlatılmak istenen sevgili-güzel/benzeyen söylenmemiştir:

ای شمع چگل دوش در ایوان که بودی
وی سرو روان دی به گلستان که بودی

“Ey Çiğil mumu! Dün gece eyvanda kiminleydin? Ey yürüyen servi! Gül bahçesine dün kiminle gittin?” (s.390, g.845/b.1).

تحیتی چو فروغ جمال شمع چگل
تحیتی چو خط مشک رنگ لعبت چین

“Çiğil güzelinin cemâlinin parlaklığı gibi bir esenlik, Çin güzelinin misk renkli ayva tüyleri gibi bir esenlik” (s.355, g.769/b.6)

Aşağıdaki beyitte de büklüm saçlı sevgili güzellik yönüyle muma benzetilmiştir. Odaya giren bu sevgili elinde mum tutan bir güzeldir. Beyitte benzetme yönünün/vech-i şebah verilmediği mücmel teşbih vardır: Sevgili/benzeyen, mum/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatıdır:

سحرگه ماه عقرب زلف من مست
در آمد همچو شمعی شمع در دست

“Seher vakti, ben sarhoşun akrep zülüflü sevgilisi, bir mum gibi elinde mum ile içeri girdi” (s.78, g.160/b.1)

12. FİTNENİN MECLİS MUMUNA BENZETİLMESİ

Aşağıdaki beyitte iç içe geçmiş iki benzetme vardır. Önce meclisin mumu söylenip, benzeyeni dolayısıyla sevgili söylenmeden tek kelimeyle istiare, başka bir ifade ile kendisine benzetilen verilerek, benzeyen verilmeyerek bir benzetme yapılmıştır/açık istiare. Meclisin mumu/kendisine benzetilen, benzeyen/(sevgili) söylenmemiştir. Daha sonra fitne/sevgili, meclisin mumuna benzetilmiştir/beliğ teşbih. Fitne-sevgili/benzeyen, meclisin mumu/kendisine benzetilendir. Ayrıca başka bir benzetme de fitne ile pervane arasında vardır/beliğ teşbih. Fitne/benzeyen, pervane/kendisine benzetilendir. Böylece şair, fitneyi/sevgiliyi hem muma hem de pervaneye benzetmiştir. Bu beyit, mumla ilgili her iki benzetmeyi aynı beyitte yer vermesiyle orijinaldir. Mumun bazen sevgili, bazen âşık olma durumunu anlatan güzel bir örnektir:

پروانه روی خویشتن شد

آن فتنه که شمع انجمن بود

“O fitne, meclisin mumu olunca, kendi yüzünün pervânesi oldu” (s.196, g.423/9).

13. GÖNLÜN MUMA BENZETİLMESİ

Hâcû'nun şiirlerinde gönül çok boyutlu bir olgu ve olumlu ve olumsuz her şeyin algılandığı bir merkezdir. Dolayısıyla gönlün bir muma benzetilmesi daha çok mumun işlevsel ve görüntüsel özelliklerine dayanır. Bunlar daha çok yanma, yakılma, parlamaya, alevlenme ve sönme gibi eylemlerle kısıtlıdır. Aşağıdaki beyitte de bu durumu görmekteyiz. Şair, gönlünün alevlendiğini söylerken gönlü muma benzetir/beliğ teşbih. İki ögenin yer aldığı benzetmede, benzetme ilişkisi herkes tarafından bilindiğinden bunu anlamak zor değildir. “Gönül-mum” ilişkisi yanma ve parlamaya dayanır. Ayrıca mecazî ve hayalîdir:

آن دم که نه شمع و نه لگن بود

شمع دل من زبانه زن بود

“Mumun da mum atlığı/leğenin de olmadığı o an, benim gönül mumum alevlendi” (s.196, g.423/b1).

Aşağıdaki beyitte de âşığın gönlü muma benzetilmiştir. Âşığın gönül mumu Hâcû'nun gönül mumu gibi sönmüştür. Aslında sönen Hâcû'nun mumudur. Ama şair, bu durumu bilmezlikten gelerek sanki âşığın gönül mumu sönmüş gibi algılamıştır. Başka bir ifadeyle şair, âşıktan ve onun muma benzeyen gönlünün sönmekten bahsederken aslında kendini öne çıkarmış ve kendisinden bahsetmiştir. Burada iç içe girmiş iki benzetme vardır. Hâcû, önce gönlü/benzeyen, muma/kendisine benzetilene teşbih etmiş/beliğ teşbih, sonrada gönül mumunu kendisine yani Hâcû'ya benzetmiştir. Bunu yaparken de benzetmenin diğer iki unsuruna yer vererek, tam bir teşbih/mufassal ortaya koymuştur. Gönül mumu/benzeyen, Hâcû/kendisine benzetilen, gibi/benzetme edatı, sönmek/benzetme yönü/sönmedir:

آه که شمع دلم بمرد چو خواجو

از من دل خسته بس که آه بر آمد

“Ah! Benim gönül mumum Hâcû gibi söndü. Ben gönlü yorgundan çok fazla ah yükseldi” (s.156, g.333/b.9).

Aşağıda da yine gönlün muma benzetilmesi vardır. Bu benzetmenin temelinde yakma eylemi vardır. Bu da mumun işlevsel özelliklerindedir. Mumun yakılması ile gönül mumunun yakılması arasında “yanmaya” dayalı ilişki vardır. Benzeyen/gönül, mum/ kendisine benzetilendir. Dolayısıyla belîğ teşbih vardır. Benzetme ilgisi bilinen olup kolayca anlaşılacak bir durumdadır:

گر بر افروخته ای شمع دل از آتش سودا

ترک جان گیر که پروانه به پر باز نماند

“Eğer sevda ateşiyle gönül mumunu yakmışsan, canından vazgeç. Zira pervânenin kanadı kalmadı” (s.163, g.351/b.5).

14. İNSANIN MUMA BENZETİLMESİ

14.1. Emir Veren Bir İnsanın Muma Benzetilmesi

Hâcû'nun mumu kişileştirerek ona bir insan özelliği verdiği beyitlerden biri de aşağıdadır. Beyitte, zayıf varlığın yani yalnızca benzeyen ögenin kullanıldığı benzetme/kapalı istiare vardır. Mum/benzeyen, kendisine benzetilen verilmemiştir.

ای شمع که فرمود که در مجلس اصحاب
اسرار دل سوخته از دل به زبان آر

“Ey mum! Dostlar meclisinde, gönülü yanmışların sırlarını gönülden dile getir diye buyurdu” (s.222, g.483/b.6).

14. 2. Gözyaşı dökken insanın muma benzetilmesi

Yukarıdaki benzetmenin bir benzeri aşağıdaki beyitte de vardır. Mum, şairin/âşığın başucunda sabaha kadar ağlayan bir kişiye benzetilmiştir/istiare. Sadece benzeyen unsur verildiği için kapalı istiaredir.

شمع را بنگر که با سیلاب اشک
هر شبم تا روز بر بالین بسوخت

“Muma bir bak, gözyaşı seliyle bütüün gece başucumda sabaha kadar yandı ” (s.35, g.64/b.5).

Hâcû, aşağıdaki imgede, ateşin başında mahvolmuş biri olarak kendini görür. Ağlanacak hali vardır. Fakat ağlayacak kimsesi de yoktur, mumun dışında. Böylece mum, şairin başucunda ağlayan insana benzetilir. Bu benzetme, benzetme öğelerinden sadece birisiyle yapılmıştır. Zayıf öge olan mum/benzeyen söylenmiş, güçlü öge olan insan/kendisine benzetilen söylenmemiştir/kapalı istiare:

به جز از شمع کسی بر سر بالینم نیست
که بگرید زسوز براین حال تباه

“Başucumda mumdan başka kimse yoktur. Ateşin başında bu mahvolmuşun durumuna kim ağlar?” (s.367, g.796/b.3).

Yukarıdaki benzer imge ve benzetme aşağıdaki beyitte de vardır. Hâcû, yanmış ve tutuşmuştur. Bundan kimsenin haberi yoktur. Şairin bu durumuna mum, kayıtsız kalmamıştır. Onun bu haline ağlayarak gözyaşı döker. Mum, şairin başucunda ağlayarak gözyaşı döken bir insana benzetilmiştir. Burada da benzeyen bulunup kendisine benzetilenin bulunmadığı tek benzetmelik bir benzetme/istiare yapılmıştır. Benzeyen/mum, kendisine benzetilen insan olmadığı için kapalı istiare vardır:

كس حال من سوخته جز شمع نداند

كو بر سر من همه شب اشك فشاند

“Bütün gece baş tarafımda gözyaşı döken mumdan başka kimse ben yanmışın durumunu kimse bilmedi” (s.340, g.341/b.1)

SONUÇ

Bir şeyin bir niteliğini herhangi bir bakımdan göz önüne getirmek, canlandırmak ya da daha etkili ve çarpıcı kılmak için, onunla başka bir şey arasında ortak bir nitelikte benzerlik kurma işi olarak tarif edilen benzetme/teşbih, anlatımı güçlendirmek için yapılan bir sanattır. Hâcû da her şair gibi bu sanattan yararlanmıştı. Hâcû'nun benzetmeleri ya teşbih ya da istiare şeklinde karşımıza çıkar. Teşbihin daha çok mufassal olanı kullanılmıştır. Buna rağmen belîğ teşbih de oldukça yaygın olarak beyitlerde yer almıştır. Hâcû'da benzetmenin benzerlik yönü oldukça basit, anlaşılabilir ve alışılmış bağdaştırma olduğundan “ba'îd-i garîb” değildir. “Mana mübhemyeti” olmadığı için de benzetme ilgisini anlamada zorluk çekilmez. Zira klasik Fars şiirinde sevgilinin yüzü, güzelliği, âşığın yanıp yakılması ve benzeri şeyler muma benzetilir. Dolayısıyla Hâcû'da benzetilen iki unsurun hangi açıdan benzetildiği orijinal değil, “sade” ve “âmiyâne”dir. Hâcû, benzetme yönlerini daha çok tek olarak kullandığından şiirlerinde yer verdiği benzetmeler “mübtezel”dir. Yani benzetme son derece açık olduğundan herkes tarafından anlaşılabilir boyuttadır. Ayrıca teşbihin iki ögesinin birbirine benzetildikleri yön “gerçek” değil, “hayalî/tahyilî”dir. Başka bir ifade ile benzetme yönü iki tarafın üzerinde barınmayıp hayali bir ilgiye dayanır. Bunu yapmasındaki amaç, okuyucunun zihnine birçok hayal ve düşünce getirmek olabilir. Az da olsa benzetme içinde benzetme de yapılmıştır.

Hâcû, teşbihin ileri derecesi olan istiâre sanatından da oldukça yararlanmışır. Bu istiâreler içinde "müfred" olanlar öne çıkmıştır. Bundan dolayı açık ve kapalı istiareler yaygın kullanılmışır. Hâcû, her iki istiare türünde de "mübtezile" ve "âmiyye" kullandığı için, "garîbe" ve "hâsiyye" türündeki istiareleri kullanmamıştır. Hâcû, gerek açık gerekse kapalı istiareleri, bir duygu veya düşünceyi anlatmak, anlattığının adını değiştirmek için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanmaktan, benzerinin adıyla anmaktan ileri geçememiştir. Bundan dolayı teşbihte olduğu gibi istiareler de "sade" ve "âmiyâne"dir. Buna rağmen Hâcû, teşbih ve istiare hususunda geleneksel çizgiyi aşmamış, belagat sınırlarını zorlamamıştır.

KAYNAKÇA

- Affî, Rahîm 1391 hş., *Ferhengnâme-i Şi'rî*, İntişârât-ı Surûş, Tahran.
- Ahmed Gazzâlî 1942, *Kitâb-ı Sevânih*, (nşr.Helmut Ritter), İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- Amîd, Hasan 1388 hş., *Ferheng-i Amîd*, İntişârât-ı Ferhengnumâ, Tahran
- Armutlu, Sadık 2009, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu, Klasik fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, Erzurum.
- Ateş, Süleyman 1991, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- Belli, Handan (2017). *Klasik Türk Şiirinde Terkiplerin Edebî Yönü (Fuzûlî, Bâkî, Nâilî ve Neşâtî Örneği)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya
- Burhân-ı kâtî'* 1342 hş., (nşr. Muhammed Mu'în), İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran.
- Çetinkaya, Fatma 2016, *Fars Edebiyatında Şem' u Pervâne*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- Değirmençay, Veyis 2011, "Teşbih (Fars Edebiyatı)", *DİA*, İstanbul.
- Değirmençay, Veyis 2014, *Fünûn-ı Belâgat ve Smâât-ı Edebî*, Aktif Yayın Evi, Ankara.
- Dihudâ, Ali Ekber 1349 hş., *Lugatnâme*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran.

- Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû Kirmânî* 1369 hş., (nşr. Süheylî-yi Hânsârî), intişârât-ı Pâjeng, Tahran.
- Dîvân-ı Gazaliyât-ı Hâcû-yı Kirmânî* 1374 hş., (nşr. Hamîd Mazharî), İntişârât-ı Ferheng-i Hıdemât-ı Kirmân, Kirmân.
- Ebû Sa'îd-i Ebû'l-Hayr 1350 hş., *Sohanân-i Manzûm-i Ebû Sa'îd-i Ebû'l-Hayr*, nşr., Sa'îd- Nefisî, Tahran.
- Hallâc 1913, *Kitab al-Tawâsîn* (nşr. Louis Massignon), Paris
- İmâm Gazzâlî 1994, *Mişkâtül Envâr*, (nşr. Süleyman Ateş), Bedir Yayınları, İstanbul.
- İsmâîl Pûr, 1381 hş., "Şem' ü Pervâne", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, Tahran.
- Kanar, Mehmet 1995, *Fehmî ve Şebisteri'den Şem' ü Pervâne*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Hasan 2015, "Divan Şiirinde Mum", *Mum Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Filiz 2005, "Klasik Şiirimizde Gülen Mum", *Milli Folklor Dergisi*, s. 66, Yaz-2005, Ankara.
- Kut, Günay 2006, "Şem' ü Pervâne", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, AKMB Yayınları, Ankara.
- Massignon, Louis 1975, *La Passion de Hallaj*, Paris.
- Mekkî, Hüseyin 1329 hş., *Gülzâr-ı Edeb*, Çâphâne-i Şirket-i Matbû'ât-ı Tahran, Tahran.
- Pala, İskender 2004, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, Ankara.
- Sa'dî-yi Şîrâzî 1377 hş., *Gülistân*, (nşr., Gulâm Huseyn-i Yûsufî), Tahran.
- Sungurhan-Eyduran, Aysun 2006, "Şem'", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, AKMB Yayınları, Ankara.
- Şükûn, Ziya 1984, *Gencîne-i Güftâr*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman 1995, *Tasavvuf terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul

مفاهیم رمزی، تمثیلی و نمادین پرندگان در رباعیات و قصاید عطار

DOÇ. DR. RAHİM KOUSHESH*-PROF. DR. FATEMEH MODERRİSİ *-
İSMAİL RAHİMZADE AVANSER ***

Öz

Mistiklerin manevi hallerindeki karmaşıklıklar, belirsizlikler ve soyut temalar, sezgisel bilgi ve gizemlerle "sembol" ün keşfi ve sezgisine olan tam inançları, mistik metinlerin değerinin ve öneminin "sembolize edilmesine" yol açmıştır. Bu özel konuşmaları gizleme ve gizlenme eğilimi, mistik metinlerin sembolizminin onların en karmaşık kategorilerinden biri olmasına yol açmıştır.

Bu benzetmeden yararlanmak buna bağlı olarak büyük şairler ve yazarların anlam aktarımındaki görüşlerini sembollere çevirmek de önemlidir. Bu yaklaşım, semboller, işaretler ve alegoriler ile dolu mistik edebi metinlerin yazılmalarına neden olmuş, gerçekte onları deşifre yoluna erişmeği sağlamıştır.

Bu konuda Attâr, Sanaî ve Mevlana'nın payının, diğer büyük Fars Edebiyatı şairlerinden daha fazla olduğu söylenebilir. Attar'ın bu açıdan en sevdiği şeylerden biri, kuşların sembolik ve alegorik kavramların ifadesi için doğanın en önemli unsurlarından biri olarak

* DOÇ. DR. RAHİM KOUSHESH, Urmiye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü misafir öğretim üyesi. Email: kooshesh_ad@yahoo.com

** PROF. DR. FATEMEH MODERRİSİ, Urmiye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi. E mail: fatemeh.modarresi@yahoo.com

*** İSMAİL RAHİMZADE AVANSER, Urmiye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü doktora öğrencisi.

kullanılması ve eserlerinde bu unsurlardan hareketle gizemi keşfetme çabasıdır. Attâr'ın eserlerindeki bu unsurlar dikkate alınarak onlardaki derin mistik ve ahlaki anlamlar ile öğretileri keşfetmeğe çabalamak, Attar'ın, çalışmalarının ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasında önemli katkıda bulunabilir.

Bu makalede yazarlar bugüne kadar Attâr'ın daha az araştırılmış rubailer ve kasidelerinde, kuşların sembolik dilleri ve kavramlarını konu almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Attar, Rubai, Kaside, Sembol, Alegori, Kuş.

ABSTRACT

The complexities and ambiguities existing in the spiritual states of the mystics and their complete belief in the discovery and intuition of the "symbol" with the abstract themes, intuitive knowledge and mysteries have led the "symbolization" of the mystical texts of value and importance A special one. The tendency to conceal and cover the talk has led the symbolism of mystical texts to become one of the most complex categories of mystical texts.

It is also important to take advantage of the analogy and to turn to the codename in the transfer of meaning to the views of great poets and writers. This approach has led to mystical literal texts filled with symbols, tokens, allegories, and so on. In fact, deciphering and symbolism have peaked in mystical texts.

It can be said that the share of Attar, Sana'i and Rumi was more than the other great poets of Persian literature. One of the favorite things of Attar in this regard is the use of birds as one of the most important components of nature for the expression of symbolic, allegorical and symbolic concepts, and according to these elements in the works of Attar and the attempt to discover deep meanings The mystical, moral, and the teachings of them can be found in a better understanding of Attar and his works and thoughts.

In this article, the authors have chosen the symbolic concepts of birds in the Rubaiyat and Qasaid of Attar, which have so far been less than their mathnavi.

Keywords: Attar, Roba'i, Qasīde, Symbol, Cipher, Allegory, Bird.

چکیده

پیچیدگی‌ها و ابهامات موجود در حالات روحی عرفا و اعتقاد کامل آنها به کشف و شهود و تناسب مقوله «نماد» با موضوعات انتزاعی، معرفت‌شهودی و رمزورازگویی، موجب شده است «نمادپردازی» در متون عرفانی از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار باشد. همین تمایل به پنهان و پوشیده و در پرده سخن گفتن موجب شده است، نمادشناسی متون عرفانی به یکی از پیچیده‌ترین مقوله‌های مربوط به متون عرفانی تبدیل شود.

بهره‌گیری از تمثیل و روی آوردن به بیان رمزی در انتقال معنی در نظر شاعران و نویسندگان بزرگ نیز دارای اهمیت بسیاری است. همین رویکرد موجب شده است، متون ادبی عرفانی آکنده از نماد، رمز، تمثیل و مقوله‌های دیگری از این دست باشد. در حقیقت رمزپردازی و نمادگرایی در متون عرفانی به اوج خود رسیده است.

می‌توان گفت که در این میان، سهم عطار، سنایی و مولانا بیشتر از دیگر شاعران بزرگ ادب فارسی بوده است. یکی از موارد مورد علاقه عطار در این زمینه، استفاده از پرندگان - به عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای طبیعت است - برای بیان مفاهیم رمزی، تمثیلی و نمادین بوده است و با توجه به این عناصر در آثار عطار و تلاش برای کشف معانی عمیق عرفانی، اخلاقی و تعلیمی نهفته در آنها می‌توان به شناخت بیشتر و بهتری از عطار و آثار و افکار او دست یافت.

نگارندگان در این مقاله مفاهیم رمزی، تمثیلی و نمادین مربوط به پرندگان در رباعیات و قصاید عطار را که تاکنون کمتر از مثنوی‌های او مورد توجه بوده‌اند، برای بررسی انتخاب نموده‌اند.

کلید واژه‌ها: عطار، رباعی، قصیده، نماد، رمز، تمثیل، پرنده

مقدمه

طرح سخن به شیوه نمادین و به‌کارگیری تمثیل‌های ادبی، کوششی در جهت زبینه‌تر ساختن متن و جلا دادن به آن محسوب می‌شود و جذابیت این امر، با لطافت و ظرافت و

زیرکی شاعر و نویسنده از یک سو و خواننده یا شنونده از سوی دیگر در ارتباط است. نمادها از جمله ابزارهای مهم شناخت و جزو بنیادی‌ترین شیوه‌های بیان ادبی به شمار می‌روند. هر نماد، تصویری محسوس و ملموس از معنا و مفهومی ذهنی و انتزاعی است. توجه به این گونه عناصر در آثار ارزشمند عرفانی و تجزیه و تحلیل آنها بیش از پیش ما را در دستیابی به فهم درست و دقیق آنها یاری خواهد کرد.

رمز یا نماد از عناصر هنرمندانه‌ای است که در تاریخ فرهنگ و تمدن انسان دارای جلوه‌ها و نمودهای گسترده و متنوعی است و از دیرباز مورد توجه گویندگان و شاعران بزرگ زبان فارسی قرار گرفته است.

در «فرهنگ نمادها» تصریح شده است که «در اسلام پرندگان، به طور خاص نماد فرشتگان هستند.» (شوالیه، ۱۳۷۸، ۱۹۷) تصور بال و پر برای فرشتگان مأخوذ از آیه ۱ سوره فاطر می‌باشد: «الحمد لله الذی فاطر السموات و الارض، جاعل الملائکه رسلاً اولی اجنحه مثنی و ثلاث و رباع» یعنی: «سپاس خدای را پدیدآورنده آسمان‌ها و زمین که فرشتگان را پیام‌رسان گردانده است، [فرشتگانی] که دارای بال‌های دوگانه و سه‌گانه و چهارگانه اند.

مولانا نیز بر این باور تأکید می‌نماید:

ز اجنحه نور ثلاث او رباع
بر مراتب، هر ملک را زان شعاع

همچو پرهای عقول انسیان
که بسی فرق استشان اندر میان

(مثنوی، ۱: ۳۶۶۶ و ۳۶۶۷)

درادیان توحیدی، فرشتگان بال دارند. حزقیل نبی فرشتگان را دارای چهاربال و اشعیای نبی دارای شش بال دانسته است. درشمایل‌نگاری مسیحی هم فرشتگان غالباً با بال (دو یا چهار) تصویر شده‌اند. فلاسفه و متکلمان ادیان توحیدی همه متفق‌اند که فرشتگان موجودات مجرد (غیرمادی) هستند؛ پس بال آنها هرچه باشد، لزوماً نظیر بال مرغان و پرندگان دنیا نیست. (خرمشاهی، ۱۳۷۴: ۴۳۴)

پورنامداریان بر این باور است که «در رساله الطیرها، نفوس مستعد به صورت پرندگانی ظاهر می‌شوند که با پرواز خود موانع سفر را یکی پس از دیگری طی می‌کنند تا به اصل و پادشاه خویش بپیوندند.» (پورنامداریان، ۱۳۶۴: ۳۴۹) به اعتقاد برخی از اسطوره‌-شناسان، قدیمی‌ترین نشانه از اعتقاد به روح - پرنده در اسطوره ققنوس دیده می‌شود. این پرنده آتش به رنگ سرخ است؛ یعنی ترکیبی از نیروهای حیاتی که نشانه روح در میان مصریان بوده است. ققنوس جفت اثیری عقاب است که نوک درخت کیهان نشسته، مانند مار که بر پای درخت است و نشانه اکلیل عمل بزرگ در نمادگرایی کیمیاست. (شوالیه، ۱۳۷۸: ۲۰۴)

با کاربرد نماد، پرده خیال رنگین‌تر می‌شود؛ چرا که نماد یکی از برجسته‌ترین انواع صور خیال است. ادبیات ایران سرشار از رمز و نشانه است. رمز یا نماد در بین تمامی گونه‌های ادبی، بخصوص در ادبیات عرفانی عمیقاً ریشه دوانده است. «بخش قابل توجهی از میراث ادبی ما به ادبیات عرفانی اختصاص دارد. این نوع ادبیات گاهی وسیله تعلیم حقایق و معارف عرفانی است و گاهی تجارب عارفانه و احوال و عواطف عاشقانه شخصی خود عارف است. بخش تعلیمی آن، چنان که ظرفیت و حال مخاطب و غرض تعلیمی گوینده اقتضا می‌کند، زبانی صریح و روشن‌گر دارد؛ اما بخش غنایی آن، بنا به نقش عرفانی و ماهیت تجارب عارفانه، از زبانی تمثیلی و پررمزوراز برخوردار است. (مشتاق‌مهر، ۱۳۷۹: ۱۰۹)

پرندگان در آثار عطار دارای معانی نمادین عمیق و بلندی هستند؛ به اعتقاد آنها، همه پدیده‌های دنیای محسوس، اصلی الهی و نمونه‌ای ازلی دارند و جهان مادی جلوه وسایه‌ای از جهان معنوی است. در حقیقت، آثار عرفانی، از جمله آثار ارزشمند عطار را می‌توان بازتاب تمثیلی و تصویری معانی و اندیشه‌هایی ازلی به شمار آورد.

از آن جا که کاربرد نماد، تمثیل و رمز در آثار عطار جایگاه ویژه‌ای دارد و از اهمیت بسیاری برخوردار است، در ادامه ابتدا به تبیین معنی و مفهوم این سه می‌پردازیم.

در کتاب‌های لغت و فرهنگ‌های فارسی چندین معنا برای «نماد» آمده است؛ معانی خاصی از قبیل «ظاهر شدن»، «نماین گردیدن»، «اظهار» و «وانمودن غرض» و... (فرهنگ آندراج). این معانی در ارتباط با بحث ما در این مقاله، ناقص و نارسا به نظر می‌آیند و در دستیابی به مفهوم اصطلاحی «نماد» و «نمادگرایی» چندان کمکی به ما

نمی‌کنند. توجه به مترادفات این کلمه در فرهنگ‌ها شاید بتواند معنی آن را روشن‌تر گرداند؛ واژه‌هایی چون «رمز»، «مظهر»، «نشانه»، «علامت»، «اشاره»، «سِرّ»، «ایما»، «مَثَل»، «نما»، «نمود»، «نماینده» و... اما معانی این واژه‌ها نیز اغلب در سطح می‌ماند و ما را به مفهوم اصطلاحی آن نمی‌رساند. آنچه از مجموع این معانی برمی‌آید، این است که رمز یا نماد، علامت یا اشاره‌ای است که بر مفهومی در ظاهر دلالت می‌کند.

«نماد» اصطلاح جدیدی است و درباب آن تعاریف متعددی ارائه شده است. فتوحی در کتاب «بلاغت تصویر» درباره آن می‌گوید: «نماد بیانگر کلیات و مفاهیم بزرگ به وسیله موضوعات جزئی است، اما این موضوعات و تصاویر جزئی چنان زنده و جاندارند که ذهن را تسخیر می‌کنند.» (فتوحی، ۱۳۸۵: ۱۶۱) دلاشو نیز می‌نویسد: «نماد بهترین تصویر ممکن برای تجسم امور نسبتاً ناشناخته‌ای است که نمی‌توان آنها را به شیوه روشن‌تر نشان داد.» (دلاشو، ۱۳۶۴: ۹) «نماد فرد را به مفهومی هدایت می‌کند که هیچ کلمه‌ای در هیچ یک از زبان‌های رایج نمی‌تواند آن را کامل بیان کند.» (شوالیه، ۱۳۷۸: ۳۴) «نماد چیزی است - عموماً شیئی کم و بیش عینی - که جایگزین چند چیز دیگر شده و بدین علت بر معنایی دلالت دارد.» (لافورگ رنه و آلدی رنه، ۱۳۷۴: ۱۳) همچنان که می‌بینیم، آنچه در تعریف «نماد» گفته‌اند، نیز چندان روشن نیست، اما شناخت در هر حال شناخت نمادها برای هر فرد لازم و ضروری است؛ به تعبیر کزازی، «برای آگاهی از آنچه در ناخودآگاه می‌گذرد، به ناچار باید زبان نمادها را دانست و از آنها راز گشود.»

کلمه «نماد»، معادل واژه «symbol» در زبان فرانسه است؛ و صاحب‌نظرانی که به تعریف «سمبل» پرداخته‌اند، با دید بازتری به آن نگریسته‌اند و آن را علاوه بر «شیء یا موجودی که معرف موجودی مجرد است» (معین، ۱۳۷۵: ۱۹۱۸)، شامل علامت‌های قراردادی و اختصاری نیز دانسته‌اند. آنها در این باب می‌گویند: «سمبل بر آن است تا معمولاً اموری را عینی کند» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۱۹۰) «سمبل، شیئی است از جهان شناخته شده که به چیزی از جهان ناشناخته‌شده اشاره می‌کند و معنی چیزی بیان ناشدنی را بیان می‌کند.» (یونگ، ۱۳۷۸: ۴۲۵). در هر حال، با توجه به تمام آنچه تا اینجا گفتیم، به زبان ساده می‌توان گفت نماد یک عنصر تصویری (نوعی استعاره) است که گذشته از معنای آشکار خود، به معنای پوشیده، پنهان و کنایی خاصی نیز اشاره دارد.

اریک فروم تعریف جامعی از زبان نمادین (سمبلیک) ارائه کرده است که در ضمن آن می‌گوید: «زبان سمبلیک زبانی است که تجربیات درونی و احساسات و افکار را به شکل پدیده‌های حسی و وقایعی در دنیای خارج بیان می‌کند و درست مثل این است که انسان به انجام کاری مشغول بوده یا واقعه‌ای در دنیای مادی برایش اتفاق افتاده باشد.» (اریک فروم، ۱۳۴۹: ۲) وی اعتقاد دارد که «زبان سمبلیک زبانی است مستقل که شاید بتوان آن را تنها زبان جهانی و همگانی نژاد انسانی تلقی کرد.» در هر حال، کاربرد نمادها در زبان - به‌ویژه در حوزه ادبیات - موجب پدید آمدن زبان خاصی شده است و همچنان که همه می‌دانیم، در انتساب که مکتب ادبی خاصی به نام «سمبلیسم» نیز به وجود آمده است.

نمادها در طول تاریخ حضوری محسوس داشته‌اند. «در یونان قدیم که مهد فیلسوفان بزرگ است، به نمادها و سمبل‌ها اهمیت خاصی می‌داده‌اند؛ یکی از دلایل این ادعا وجود نظریهٔ «مُثل» افلاطون است. پس از این نظریه بود که نمادها وارد بحث‌ها و درس‌های فیلسوفان و دانشمندان شدند.» (یونگ، ۱۳۷۸: ۲۸)

در صورتی که از دیدگاه اسلامی به نماد بنگریم، باید بگوییم که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) عده‌ای از مسلمانان که گروهی از آنان نیز در میان شیعیان بودند، برای قرآن معانی باطنی قائل شدند و کشف این معانی را به امام معصوم اختصاص دادند. از اینجا بود که رمزها و نمادها به علوم اسلامی راه پیدا کردند. لازم به ذکر است که در خود قرآن نیز نمادها حضوری محسوس و عینی دارند. برای مثال، یوسف، نماد زیبایی و مریم، نماد پاکی و سکوت است.

برخی از نمادها شخصی یا خاص‌اند و به یک شاعر یا نویسنده نمادگرا اختصاص دارند؛ برخی دیگر از نمادها نیز نمادهای عمومی یا عام هستند و بسیاری از شاعران و نویسندگان نمادگرا آنها را به عنوان یک اصل پذیرفته‌اند؛ مانند کوه که نماد صبر و استقامت است. نمادهای عام گاهی از مرزهای یک کشور خارج می‌شوند و در ادبیات دیگر کشورها نفوذ می‌کنند و به عنوان نمادهای جهانی پذیرفته می‌شوند؛ مانند کبوتر یا زیتون که نماد صلح، دوستی و آزادی هستند. خاستگاه نمادها را می‌توان طبیعت، آیین‌های ملی و اساطیری و دین و مذهب دانست. در بسیاری از موارد هم نمادها خاستگاه معینی ندارند و بیشتر تابع ذهنیات و طرز تلقی شاعر یا نویسنده‌اند.

نمادپردازی عرفانی

نمادپردازی عرفانی در شعر فارسی تقریباً با سنایی رسمیت یافت. پیش از وی، تصاویر نمادین در شعر شاعران عارف کاربرد بسیار اندکی دارد. البته ریشه همین تصاویر در سنت ادبی پیش از سنایی است. بنابراین، نمادپردازی در ادبیات عرفانی به یکباره و به صورت ارتجالی در آثار سنایی یا دیگران پدید نیامده است، بلکه شاعران عارف برای رمزپردازی از میراث ادبی کهن بهره‌های بسیار گرفته‌اند.

درواقع، پیش از سنایی استفاده از تمثیلات و اشاره‌های نمادین در نوشته‌های منثور عارفان فارسی رایج بوده، اما سنایی نخستین شاعر ایرانی است که در گستره وسیع‌تری به ابداع نمادهای عرفانی در شعر فارسی پرداخته است. همچنین وی کسی است که برای اولین بار عناصر اسطوره‌های ایرانی را که زمینه ملی و افسانه‌ای داشتند، وارد ادبیات عرفانی کرد.

بعد از سنایی، عطار در کتاب‌های مختلف خود، به ویژه منطق‌الطیر و مختارنامه، موفق به تدوین یک نظام نمادین منسجم شد و از رهگذر همین نظام نمادین، در میان شاعران عارف به سبکی تازه و یگانه دست یافت.

«مولانا نیز بسیاری از نمادهای شخصی عطار مانند قطره، دریا، سیمرغ، قاف، هدهد و باز را در حوزه وسیع‌تری در آثار خود به کار گرفته اما پا را از حد اخذ و اقتباس فراتر نهاده است. لذا در تجربه مولوی شور عاطفی شدیدی موج می‌زند که در کار عطار نیست.» (فتوحی، ۱۳۸۵: ۱۳۲)

خاستگاه نمادپردازی عرفانی

نمادشناسی عرفانی از یک سو با مسائل و موضوعات انتزاعی و معرفت‌شهودی سر و کار دارد و از سوی دیگر، پیچیدگی حالات روحی و تناوب آنها و توجه بسیار عرفا به کشف و شهود عرفا باعث شده است که آنها در سخنان خود از رمز و رازها بسیار استفاده کنند و به این ترتیب، نماد و نمادپردازی به صورت یکی از پیچیده‌ترین مباحث مربوط به متون عرفانی درآمده است.

بعضی از دلایل استفاده عرفا و متصوفه از نمادها عبارتند از:

- تشخیص بخشیدن به امور و پدیده‌های انتزاعی و ذهنی و غیرمادی
- بیان مراتب معرفت
- بیان حالات گوناگون روحی و روانی
- بیان حقایق اجتماعی و ملی

تمثیل

انسان برای آن که بتواند معانی و مفاهیم گوناگون را برای مخاطب بیان کند، ناگزیر است از ترفندها و مهارت‌های مختلفی استفاده کند و طبیعتاً هر قدر بخواهد معانی و مفاهیم بیشتر و عمیق‌تری القا کند، به‌ناچار به همان نسبت پیچیدگی‌های کلام او نیز افزایش می‌یابد؛ به این ترتیب، مخاطب ناگزیر خواهد بود در کلام او بیشتر دقت و تأمل کند. یکی از ترفندهای گوناگونی که شاعران و نویسندگان، بخصوص عرفا از دیرباز به کار برده‌اند، «تمثیل» است.

«معادل «تمثیل» در زبان یونانی باستان، «Alegoria» است که به معنی نوع دیگری از صحبت کردن و سخن گفتن و روایتی است به شعر یا نثر که مفهوم واقعی آن از طریق برگرداندن اشخاص و حوادث به صورت‌هایی غیر از آنچه در ظاهر دارند، به دست می‌آید؛ بدین معنی که شاعر یا نویسنده، قهرمان حوادث و صحنه داستان را طوری انتخاب می‌کند که بتواند منظور خود را که معمولاً دقیق‌تر از روایت ظاهری داستان است، به خواننده انتقال دهد. (خیالی خطیبی، ۱۳۸۱: ۲۱)

«شعر تعلیمی که دربرگیرنده افکار و پیام‌های عرفانی، اخلاقی، دینی و اجتماعی است، یکی از گسترده‌ترین انواع شعر و ادب می‌باشد که شعرای عارف برای سرایش آن از مثنوی - پرگنجایش‌ترین قالب شعر فارسی - سود جست‌ه‌اند و بیشتر به صورت تمثیل و حکایت بیان کرده‌اند؛ زیرا این معانی در تمثیل تجلی‌گاه ویژه‌ای برای خود می‌یابد.» (مدرسی، ۱۳۸۸: ۱۵) «اگر این پیام به عنوان نتیجه منطقی حکایت یا داستان در کلام پیدا و آشکار باشد و یا به‌صراحت ذکر شود، آن را "مثل" یا "تمثیل" می‌گوییم. اگر این فکر یا پیام در حکایت یا داستان، به طور کلی پنهان باشد و کشف آن احتیاج به فعالیت اندیشه و تخیل

و تفسیر داستان داشته باشد، آن را تمثیل رمزی می‌نامیم.» (همان، به نقل از پورنامداریان، ۱۳۶۴: ۱۱۹)

تمثیل یکی از مناسب‌ترین وسیله‌ها برای بیان و تعلیم اندیشه‌ها و عقاید عرفانی و اخلاقی در میان طبقات گوناگون اجتماع است. «به احتمال زیاد، به خدمت گرفتن این گونه تمثیل‌ها از مجالس شیوخ صوفیه و روحانیون که مخاطبشان بیشتر مردم عامی و کم‌سواد بوده‌اند، شروع شده و رواج یافته است» (مدرسی، ۱۳۸۸: ۱۵ به نقل از پورنامداریان).

رمز

«قدمه بن جعفر» (وفات ۳۳۷ هـ.ق.) درباره «رمز» به عنوان یک اصطلاح در کتاب «نقدالنثر» گفته است: «گویندگان آن‌گاه که می‌خواهند مقصود خود را از کافه مردم پپوشانند و فقط بعضی را از آن آگاه کنند، در کلام خود رمز به کار می‌برند. بدین‌سان برای کلمه یا حرف، نامی از نام‌های حیوانات، پرندگان، وحوش و یا اجناس دیگری یا حرفی از حروف معجم را رمز قرار می‌دهند و کسی را که بخواهد مطلب را بفهمد، آگاه می‌کنند.» (پور نامداریان، ۱۳۶۷: ۳)

«رمز کلمه ای است عربی که در زبان فارسی نیز به کار می‌رود. معنی آن به لب یا به چشم یا به ابرو یا به دهن یا به دست یا به زبان اشارت کردن است. این کلمه، همانند زبان عربی، در زبان فارسی نیز به معنی‌های گوناگون به کار رفته است. از جمله: اشاره، راز، سرّ، ایما، دقیقه، نکته، معما، نشانه، علامت، اشارت کردن، اشارت کردن پنهان، نشانه مخصوصی که از آن مطلبی درک شود، چیز نهفته میان دو یا چند کس که دیگری بر آن آگاه نباشد و بیان مقصود با نشانه‌ها و علائم قراردادی و معهود است. آنچه در تمام معنی‌های فوق مشترک است، عدم صراحت و پوشیدگی است.» (پورنامداریان، ۱۳۶۴: ۱)

این کلمه دو معنی اصطلاحی دیگر در علم بیان و تصوف دارد. در علم بیان، رمز یکی از انواع کنایه محسوب شده است و در تعریف آن گفته‌اند: «رمز کنایه‌ای است که وسایط آن اندک باشد و معنی پنهان و احتیاج به قدری تأمل داشته باشد. در این کنایه چون

وسایط اندک است، دلالت کنایه بر مکنی^۱ عنه واضح تر است. بنابراین، این نوع را در مقابل تلویح که کنایه^۲ بعید است، کنایه^۳ خفی خوانده‌اند.» (رجائی، ۱۳۷۹: ۳۳۲)

در آثار متصوفه نیز گاهی رمز به عنوان یک اصطلاح تعریف شده است: «رمز عبارت است از معنی باطنی که مخزون است تحت کلام ظاهری که غیر از اهل آن بدان دست نیابند.» (پورنامداریان، ۱۳۶۴: ۴)

رمز و تمثیل در آثار عطار

از عناصر اصلی شعر عطار، بهره‌گیری او از تمثیل و رمز برای بیان مطالب دشوار است. تمثیل‌های او اغلب از نوع تمثیل‌های فکری است، همان طور که مولانا در مثنوی در این مسیر پیش رفته است. در این تمثیل‌ها شخصیت‌ها مظهر مفاهیم انتزاعی هستند و پیرنگ اثر چنان چیده شده است که آموزه یا عقیده‌ای را در مسائل عرفانی، حکمی یا اخلاقی و اجتماعی بیان می‌کند. شفیع کدکنی در این مورد می‌نویسد: «اگر قلمرو شعر عرفانی فارسی را به گونه^۴ مثلی در نظر بگیریم، عطار یکی از اضلاع این مثلث است و آن دو ضلع دیگر عبارتند از سنایی و مولوی. شعر عرفانی به یک اعتبار با سنایی آغاز می‌شود و در عطار به مرحله^۵ کمال می‌رسد و اوج خود را در آثار جلال‌الدین مولوی می‌یابد. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۱۷)

عطار مفاهیم ژرف عرفانی، اخلاقی و حتی گاهی اجتماعی را با استفاده از رمز و نماد از زبان حیوانات اهلی یا وحشی برای مخاطب ارائه می‌کند. تمثیل پرندگان بخش عمده‌ای از تمثیلات او را در بر می‌گیرد که در این مقاله به آن پرداخته‌ایم.

باز:

«باز پرنده‌ای شکاری است که دارای پرواز سریع و چنگال‌های قوی و منقار مخروطی کوتاه است. انتهای بال‌هایش باریک و نوک‌تیز است. طول این پرنده ۴۰ سانتی‌متر است و پرهايش به رنگ قهوه‌ای سیر در پشت و قهوه‌ای روشن با لکه‌های سیاه در سینه می‌باشد و پرندگان دیگر را در حین پرواز شکار می‌کند؛ «قوش» (خرمشاهی، ۱۳۷۱: ۱۲۳۹، به نقل از دایره المعارف فارسی)

در فرهنگ‌ها باز، باشه، شاهین، عقاب، چرخ، صقر... اگر هم تفاوت‌هایی داشته باشند، باهم یکی گرفته شده‌اند. باز به ویژگی‌هایی معروف است که عطار از آن بهره گرفته و در شعر خود بدانها اشاره کرده‌است. از جمله این که مورد توجه پادشاهان بود. آن را برای شکار پرورش می‌دادند و از لوازم سلطنت به حساب می‌آمد، در هنگام تربیت چشمان پرنده را می‌بستند و در هنگام شکار، کلاه - از چرم یا پارچه - را از سرش برمی‌داشتند و در پی شکار رها می‌کردند.

هم ز دنیا، هم ز عقبی درگذر
پس کلاه از سر بگیر و درنگر

(منطق‌الطیر، گوهرین، ۱۳۷۱: ۳۸)

جای او غالباً ساعد پادشاه بود (درباره باز و کیفیت تربیت وی کتاب‌هایی با عنوان «بازنامه» نوشته شده است». در منطق‌الطیر به نوشته استاد فروزانفر «نمودار کسانی است که طالب قرب سلطان‌اند و رنج‌ها بر خود می‌نهند تا لقمه‌ای و طعمه‌ای به دست آورند.» (منطق‌الطیر، انزایی‌نژاد و قره‌بگلو، ۱۳۷۹، ۲۵۶ و ۲۵۷)

مرحبا ای شاهباز باز تیزچشم
چند خواهی بود تند و تیزخشم؟

نامه عشق ازل بر پای بند
تا ابد آن نامه را مگشای بند

عقل مادرزاد کن با دل بدل
تا یکی بینی ابد را با ازل

چارچوب طبع بشکن مردوار
در درون غار وحدت کن قرار

چون به غار اندر قرار آید تو را
صدر عالم یار غار آید تو را

(منطق الطیر، مدرسی، ۱۳۸۸: ۸۲)

باز در ادبیات اغلب سمبل بلندپروازی و انسان‌های وارسته و شجاع و دلیر است.

چون هستی را نیست کسی اولی‌تر
بازی که تو داری مگسی اولی‌تر

زان نیست همی‌شوند هستان که همه
هستند به نیستی بسی اولی‌تر

(مختارنامه، شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۱۱۷)

تو بازی و کله داری، نمی‌بینی جهان اکنون
ولی چون بی‌کله گردی، ببینی آن چه می‌دانی

(دیوان، قصاد، ۱۳۸۴: ۵۰۴)

در این ابیات باز نماد بلندپروازی توأم با غرور می‌باشد که کله‌داری و جایگاه بلندش باعث غفلت از بسیاری امور می‌شود که سرانجام به نیستی و نابودی او می‌انجامد. عطار در باب دهم مختارنامه - «در معانی مختلف که تعلق به روح دارد» - چنین می‌گوید:

ای روح! تویی به عقل موصوف آخر
عارف شو و ره طلب به معروف آخر

چون باز سفید دست سلطانی تو
ویرانه چه می‌کنی چون کوف آخر

(مختارنامه، شفیعی، ۱۳۸۶: ۱۳۴)

ای باز خرد! مباش گمراه آخر
بازای به سوی ساعد شاه آخر

تو یوسف مصری ای جان عزیز!
تا کی باشی در بن این چاه آخر؟

(همان: ۱۳۵)

عطار در این ابیات باز را سمبل انسان‌های اهل فکر و همت می‌داند. آنچه در نظر وی اهمیت دارد، معنی و باطن امور است. به همین جهت انسان را به غور و تعمق در معنی و حقیقت امور دعوت می‌کند. انسان با به‌کارگیری نیروی تفکر و اندیشه می‌تواند از عالم حس و محسوسات فراتر رفته و به شهبازی عرش‌نشین تبدیل شود. مولانا نیز در این مورد می‌فرماید:

چون در معنی زنی، بازت کنند
پر فکرت زن که شهبازت کنند

(مثنوی، نیکلسون: ۲۸۷۰/۱)

آوردن باز و شاه در بیت به تربیت باز برای شکار توسط شاهان اشاره دارد. البته عطار هم مثل مولانا مفاهیم عمیق عرفانی را در قالب عباراتی که برای عامه مردم قابل فهم باشد، می‌آورد. «عطار از همه این خصوصیات در معرفی باز به نحو دلپذیری بهره می‌گیرد و باز را نمودار کسانی می‌داند که طالب قرب سلطان‌اند. یعنی درباریان، مردمانی که دوست دارند پیوسته ملازم درگاه و مورد رضای شاه باشند و به این امر سپه‌داری و کلاه‌داری مباحات می‌کنند.» (مدرسی، ۱۳۸۸: ۱۵۶)

بلبل

بلبل که با نام‌هایی چون عندلیب و هزارستان نیز خوانده می‌شود، در ادبیات فارسی، به‌ویژه در غزل، رمز و نمادی است از انسان عاشق که به زبان‌آوری و فصاحت مشهور است. البته گشاده‌زبانی وی موقعی است که معشوقش نقاب از چهره بگشاید و بی‌پرده ظاهر شود. عشق‌بازی‌های او با معشوقش، یعنی گل، موجب پدید آمدن مضامینی بدیع و دلنشین در ادبیات فارسی شده است. «درمنطق الطیر بلبل نمونه مردمان جمال‌پرست و عاشق‌پیشه است و به اصطلاح تیپ کسانی را نشان می‌دهد که فقط اهل ادعایند، نه عمل،

لاف می‌زنند و گزافه می‌یابند، اما از مسائل خطیر و جدی اجتناب می‌کنند.» (مدرسی، ۱۳۸۸: ۱۲۷، به نقل از سیروس شمیسا، ۱۳۷۳: ۴۶)

بلبل به سه صفت معروف است:

عاشقی و شیدایی:

فکر بلبل همه آن است که گل شد یارش
گل در اندیشه که چون عشوه کند در کارش

بنال بلبل اگر با منت سر یاری است
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاری است

فصاحت و سخنوری:

بلبل از فیض گل آموخت سخن، ورنه نبود
این همه قول و غزل تعبیه در منقارش

بلبل ز شاخ سرو به گلبانگ پهلوی
می‌خواند دوش درس مقامات معنوی

چو عندلیب فصاحت فروشد ای حافظ
تو قدر او به سخن گفتن دری بشکن

زبور عشق نوازی نه کار هر مرغی است
بیا و نوگل این بلبل غزل‌خوان باش

خوش‌نوایی، گاه با دعوت به عیش و طرب:

به صورت بلبل و قمری اگر ننوشی می
علاج کی کنمت؟ آخر الدواء الکی

صفیر مرغ برآمد، بط شراب کجاست؟
فغان فتاد به بلبل، نقاب گل که کشید؟

در حلقه گل و مل، خوش خواند دوش بلبل
هات الصبوح هبوا یا ایها السکارا

(خرمشاهی، ۱۳۷۱: ۱۴۹)

در این بیت از قصاید عطار نیز بلبل نماد انسان‌های عاشق‌پیشه است و آن‌چنان که حتی به عشق او قسم یاد می‌کند و جایگاه عالی او را در کنار سایرین از جمله کبوتر نوح و هدهد بلقیس و عنقا یادآور می‌شود:

به عشق بلبل مست و غم کبوتر نوح
به حدس هدهد بلقیس و عزت عنقا

(دیوان، قصاید، ۱۳۸۴: ۴۶۵)

در این ابیات از رباعیات باز بلبل مظهر دم را غنیمت شمردن و عشق ورزیدن است. نمودار عشق‌پیشگان جمال‌پرستی که در پی وصال معشوق‌اند و برای رسیدن به او دست از پا نمی‌شناسند و مثل مولانا رابطه عاشقی و معشوقی بلبل و گل را جهت تبیین مسئله سنخیت و تجانس به کار می‌گیرند:

بلبل که به عشق یک هم‌آواز نیافت
همچون تو گلی شکفته در ناز نیافت

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۳۰۲)

بلبل همه شب شرح وصال می‌خواند
مه طلعت خورشید کمال می‌خواند

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۳۰۲)

جزوها را روی‌ها سوی کل است
بلبلان را عشق‌بازی با گل است

(مثنوی، نیکلسون: ۷۶۳/۱)

عطار در منطق الطیر هم بلبل را در این مفهوم نمادین به کار برده است:

بلبل شیدا در آمد مست مست
وز کمال عشق نه نیست و نه هست

معنی در زیر هر آواز داشت
زیر هر معنی جهانی راز داشت

شد در اسرار معانی نعره زن
کرد مرغان را زبان بند از سخن

گفت بر من ختم شد اسرار عشق
جمله شب می‌کنم تکرار عشق

(منطق الطیر، گوهرین: ۴۲)

در بیت زیر بلبل رمز عاشقی است که با دیدن معشوق، به نغمه‌سرایی و تضرع می‌پردازد:

بلبل بر گل از این سخن زار گریست
یعنی همه روز خون به خون خواهم شست

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۳۰۲)

در این مفهوم مولانا نیز می‌گوید:

دل که دلبر دید، کی ماند ترش
بلبلی گل دید، کی ماند خمش؟

(مثنوی، نیکلسون: ۲۱۸/۳)

خفاش

«در شب پست‌ترین موجودات که با شب قدر مشترک و سنخیتی دارند و عدوی آفتاب پرنوراند، فرصت ظهور پیدا می‌کنند؛ از جمله پست‌ترین این موجودات «خفاش» است؛ موجودی روزگور و دشمن نور که در غارهای پر از ظلمت و تاریکی زندگی می‌کند. در ظلمات به آن هنگام که دنیا در غیاب خورشید، در کسوت تیره شب فرورفته است، بال می‌گشاید و به پرواز درمی‌آید.» (مدرسی، ۱۳۸۶: ۶۳۲) «موجود عجیبی است، سر به ته می‌نشیند، واژگون می‌بیند، درست مانند آدمی که از پا به دار آویخته می‌شود. گوش‌های بزرگ خفاش در نمادگرایی روزانه، علامت شنوایی پیشرفته است و ریزترین و بالاترین صداها را می‌شنود، اما در نمادگرایی شبانه، نشانه رشد بیش از حد و بدشکلی است.» (شوالیه، ۱۳۸۴: ۱۰۹)

خفاش را شب‌پره، موش پرنده، موش کور و مرغ عیسی نام نهاده‌اند. سبب شهرت خفاش به مرغ عیسی این است که گویند این مرغ به دست حضرت عیسی به عنوان یکی از معجزات آن حضرت آفریده شد. (مدرسی، ۱۳۸۶: ۶۳۲) در قرآن کریم ذکری از خفاش در میان نیست، بلکه تنها به مطلق مرغ از زبان حضرت عیسی اشاره شده است. (آل عمران، آیه ۳۹) میبدی در کشف الاسرار و عده الابرار می‌نویسد که «شنیدم آن مرغ خفاش بود؛ طرفه‌ترین مرغ‌ها، به گوشت می‌پرد و بی‌خایه زه کند و شیر دهد که پستان دارد و دندان دارد و حیض بیند.» (میبدی، ۱۳۵۱، ج ۲: ۱۳۳)

«خفاش در فرهنگ‌های مختلف نماد دشمنی با نور، بی‌مایگی، دانش سطحی، کندذهنی، کوری فیزیکی یا فکری، ماده‌گرایی و بی‌حرمتی به مقدسات است. مولانا با آن که تمام هستی و موجودات و از جمله حیوانات را مملوک حق و درخور مهرورزی می‌بیند و به دیده عطوفت و مهربانی به آنان می‌نگرد، اما چون بین خود و خفاش شب‌پرست نسبت و سنخیتی نمی‌بیند، آن را به عنوان نماد شخصیت‌های پست مادی ترسیم می‌کند.» (مدرسی ۱۳۸۶: ۶۳۴)

خفاش که به سبب ضعف بینایی از ادراک شعاع خورشید ناتوان است، دشمن نور تلقی شده است. با توجه به این نگرش است که عطار انسان‌های بی‌بصیرت و گرفتار در بند تعلقات دنیوی را که از درک حقیقت ناتوان‌اند، به خفاش تشبیه می‌کند. روشن‌ترین معنای نمادین خفاش به دلیل نورگریزی و ظلمت‌دوستی آن شکل گرفته است.

چو روز روشن خفاش در شب تیره‌ست
ز روزگوری خود شب و روز بیم ضیا

(دیوان، قصاید، ۱۳۸۴: ۶۴۱)

عطار در مختارنامه خفاش را نماد افرادی می‌داند که با وجود آنها درک حقیقت سخت و دشوار است و آنها را پوشندگان نور حقیقت و دشمنان هدایت و سعادت می‌داند، هرچند بارقه‌هایی از نور و بصیرت باشد:

ای شب مزن از ستاره چندینی جوش
خفاش بسی است نور و ظلمت در پوش

وی صبح گر آفتاب داری در دل
چون هم‌نفس تو کاذب افتاد خموش

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۳۷۰)

مولانا هم وقتی می‌خواهد از دشمنی انسان‌های دنیاپرست و بی‌بصیرت با اهل حق و ایمان (اولیای خدا) سخن بگوید، خورشید و خفاش را مثال می‌زند:

آن یکی خورشیدعلیین بود
وین دگر خفاش کز سچین بود

(مثنوی، نیکلسون: ۲/۲۱۰۷)

زاغ

در ادبیات عرفانی به طور کلی زاغ با توجه به ویژگی‌های طبیعی خود، غالباً جنبه منفی یا خنثی دارد. رنگ سیاه، زشتی، جناس آن با اصطلاح قرآنی «مازاغ» تناسب آن با زمستان، بهمن، صدای ناخوش، دفن هم نوع خود در برابر چشمان قابیل و در شمار یکی از پرندگان حضرت ابراهیم (ع) شمرده شدن او دستمایه‌های گوناگونی در اختیار شعرای پارسی‌گو، بخصوص عطار قرار داده است تا این پرنده را در معانی نمادین افراد حسود و غماز به کار برند.

از جمله این موارد، داستان «آموختن گورکنی قابیل از زاغ» است، پیش از آن که در دنیا چنین رویه‌ای باشد. در این داستان پس از آن که قابیل برادر خود را می‌کشد، نحوه دفن کردن او را از زاغ می‌آموزد. (مثنوی، نیکلسون، ۱۳۰۷/۴-۱۳۰۴) «در این داستان زاغ استاد انسان می‌شود.» (استعلامی، ۱۳۷۹، ۲۶۷/۴) مولانا با توجه به این نکته سخن را به جایی می‌رساند که می‌گوید: هر کس دنباله‌رو زاغ باشد و او را به مرشدی بپذیرد، زاغ او را به سوی گورستان می‌برد:

جان که او دنباله‌زاغان پرد
زاغ او را سوی گورستان برد

(مثنوی، نیکلسون، ۱۳۱۱/۴)

در قصه هدهد و سلیمان وقتی هدهد از پیشه و شایستگی و هنر تیزبینی خویش در حضور سلیمان (ع) سخن می‌گوید، حسادت زاغ او را بر آن می‌دارد که زبان به قدح و سرزنش هدهد بگشاید و سخن هدهد را لاف و ادعایی بیش نداند. عطار با توجه به این پیشینه ذهنی به مرد سالک و راه‌بین توصیه می‌کند که در مسیر حقیقت از عیب‌جویی دیگران خودداری کند و از زاغ زشت به چشمش که زیباست، توجه کند و از طاووس به پرهایش:

گر مرد راه‌بین شده‌ای، عیب کس مبین
از زاغ چشم بین و ز طاووس پر نگر

(دیوان، ۱۳۸۴:۴۸۱)

سیمرغ

«سیمرغ، عنقا، سیرنگ، همان «سِنِّ مِرْو» اوستایی است که به معنی «شاه پرنندگان» یا «پرنده شاهی» است. «این پرنده اساطیری در ادبیات باستانی ایران خداوند چاره‌گری- هاست. در داستان رستم و اسفندیار، در ادبیات دوره اسلامی، رمز ذات احدیت است و مقام وحدت باری تعالی. چنانچه عطار نیشابوری در این اثر جاویدان خود، منطق الطیر [خاصه آغاز داستان] از سیمرغ ذات باری تعالی را اراده کرده است.» (مدرسی، ۱۳۸۴:۷۴) «سیمرغ در ادب غیر حماسی [به‌ویژه در متون عرفانی] نیز به معنی وجود ناپیدا و بی‌نشان و غالباً

کنایه از انسان کامل که از دیده‌ها پوشیده است، نیز به کار رفته است.» (خرمشاهی، ۱۳۷۱: ۱۴۱) «حاصل کلام آن که این مرغ و افسانه او اصلاً آریایی است و ارتباطی با عنقای آفریده شده در زمان موسی (ع) و نفرین‌شده خالد بن سنان یا حنظله بن صفوان و Griffin مغربیان ندارد. از همان دیرزمان صورت افسانه‌ای به خود گرفته و مقامی والا یافته است و در مذهب زرتشت و آثار صوفیان ایران به حکیمی روحانی و یا کامل‌ترین وجود بشری تعبیر شده و عارفان کامل خاصه شیخ فریدالدین عطار او را منبع فیض و سرچشمه هستی یا وجود باری تعالی تصور کرده‌اند که کاملان جهان که مرغان بلندپرواز این دیر رندسوزند، هم خود را صرف شناسایی او می‌نمایند و با همت مرشدان خویش می‌کوشند که پس از طی مراحل سلوک و گذشتن از مخاوف و مهالک راه جان چون قطره خود را که در پهنای دریا محو می‌شود، به این مرغ بی‌نهایت برسانند و در اقیانوس عنایات او محو و فانی شوند.» (گوهرین، ۱۳۷۱: ۳۱۵)

عطار سیمرغ را نماد مرد کامل و راهبر روندگان الی الله می‌داند و عزلت‌گزینی را لازمه این امر به حساب می‌آورد و در توصیف مرد کامل می‌گوید:

در عزّ عزلت آی که سیمرغ تا ز خلق
عزلت گرفت، شاهی خیل الطیور یافت

(دیوان، قصاید، ۱۳۸۴: ۴۷۴)

همچنین در مختارنامه سیمرغ را ذات باری تعالی می‌داند که عرش در سایه قدرت لایزال اوست:

وان سیمرغی که عرش در سایه اوست
ما در پس کوه قاف قدرت دیدیم

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۱۰۶)

طوطی

«نام تیره‌ای از پرندگان، مشتمل بر حدود ۳۱۵ جنس از مرغان رنگارنگ استوایی و بالاخص پرندگان برّ قدیم از نوع پسیتاکوس، طوطی‌ها، سر بزرگ، گردن کوتاه، پاهای محکم ... و منقار ضخیم و نیرومند دارند ... (خرمشاهی، ۱۳۷۱، به نقل از دایره المعارف

فارسی) «طوطی، طوطوک، مرغی از راسته توتیان که به سبب زبان عضلانی و حنجره مناسب، قدرت تقلید برخی صداها را دارد. در ادبیات فارسی هرگاه که با «شکرشکن» و «شیرین سخن» و مانند آن توصیف گردد، معنی خطیب و شاعر و بلیغ و فصیح می‌دهد و هنگامی که به صورت طوطی یا طوطی صفت به کار رود، کسی را نشان می‌دهد که سخن دیگران را نافهمیده نقل کند یا در کارهایش مطیع بی‌اراده برای دیگران باشد. گویا یکی از خوراکی‌های مطلوب طوطی، قند یا شکر است و صفت شکرشکن و شکرخا برای او از این است. به این صفت او همراه با دو صفت دیگر یعنی مظهر فصاحت یا تقلید و اطاعت بی‌اراده بودن در شعر حافظ اشاره شده است. (همان: ۱۲۱) «پرنده ای است که پره‌های آن نرم و لطیف و به رنگ سبز است و بر دورگردنش حلقه‌ای زردرنگ یا قرمز دارد. این پرنده در منطق الطیر نماینده یکی از گروه‌های مردم است با ویژگی سخنوری و نطق.» (مدرسی، ۹۰:۱۳۸۴)

«طوطی در منطق الطیر نمودار متشرع و متدین ظاهرپرست و جویای زندگانی دراز و عمر طولانی است که دولت و سلطنت را در بندگی راه ظلمات و یافتن آب حیات می‌بیند. «با این حال، اگر آب حیات را عبارت از معرفت بگیریم، باید گفت که طوطی مظهر کسانی است که به علم قناعت می‌کنند و از معلوم باز می‌مانند.» (همان: ۱۳۴، به نقل از فروزانفر) طوطی «حیوانی است ثاقب الفهم و نرم خو که قوه تقلید اصوات و قبول تلقین را بسیار داراست. ارسطاطالیس گوید: برای تعلیم طوطی او را جلو آینه نهید و از پس آن صحبت کنید تا او خوب تقلید کند. (دمیری ذیل ببغا) در ابیات زیر از منطق الطیر نمونه آن دسته از مردمان اهل ظاهر و تقلید است که به دنیای باقی و حیات جاوید اعتقاد دارند و به آن سخت پای‌بندند:

طوطی آمد با دهان پرشکر

در لباس فستقی با طوق زر

پشه گشته باشه‌ای از فرّ او

هرکجا سرسبزی از پرّ او

در مثنوی مولانا - بخصوص در داستان طوطی و بازرگان - در بیان درد غربت، روح آدمی را به آن تمثیل کرده است. «این طوطی در قفس مانده تا موقعی که به موت ارادی که قطع علاقه از تحسین و اعجاب خلق است، تسلیم نمی‌شود، به آزادی نمی‌رسد و فقط وقتی این علاقه به اشتها جویی را که سخن گفتن او هم ناشی از آن به نظر می‌رسد، ترک می‌کند، می‌تواند به رهایی از قفس توفیق بیابد. این نکته نشان می‌دهد که روح هم برای آن که از سختی‌ها و غربت‌های حبس برهد، باید خاموشی گزیند؛ چرا که همین سخن - گویی اوست که او را با تعلقات عالم حس و آنچه حبس و قفس رمزی از آن است، پیوند می‌دهد، از آن جا که سخن صدای خودی است، فقط با خودداری از سخن است که می‌توان صدای خود را خاموش ساخت و روح را آمادهٔ وصول به حالی کرد که فقط نی از خود خالی شده و از خود رسته می‌تواند آن را تجسم دهد.» (زرین کوب، ۱۳۸۲: ۱۶۴ - ۱۶۵)

در ابیات زیر نیز عطار طوطی را در همین معنا و نماد به کار برده است؛ عطار روح انسانی را همچون طوطی گرفتار در کالبد آهنین تن و گرفتار شکر (تعلقات دنیوی) می‌داند و همچون مولانا از ترکیب‌های «طوطی روح» و «طوطی جان» استفاده می‌کند و پشیمانی آن را از جایگاه نامناسبی که افتاده، بیان می‌کند:

طوطی که کرد از قفس آهنین حذر
تا چشم زد همی به همان جا دراو فتاد

(دیوان، ۱۳۸۴: ۴۷۷)

در بیت زیر زهر را در تقابل با لذت زودگذر دنیا بیان می‌آورد که طوطی مغرور از سخن‌گویی خود گرفتار آن می‌شود:

از پیش کار پرده برافکن که زهر به
زان یک شکر که طوطی گویا دراو فتاد

(همان: ۴۴۷)

در این بیت نیز عطار طوطی را نماد روح انسانی می‌داند که به خاطر گرفتاری خود مانند مگس ضعیف و ناتوان شده و از پشیمانی بر سر می‌زند:

طوطی روح در رهش چو مگس
دست بر سر زنان همی‌یابم

(همان: ۴۹۰)

دنیا محل جمع اضداد است؛ هیچ نوشی بی زهر به کسی نمی‌دهند، پس اینجا جایگاه
مناسب روح بلندپرواز نیست:

ای طوطی جان! چه می‌کنی در شهری
کانجا ندهندت شکری بی زهری

(شفیعی، ۱۳۸۶: ۱۳۴)

در این بیت باز طوطی نماد روح انسانی است. عطار رهایی از غرور و خودبینی را منوط
به رهایی روح از قفس تن می‌داند:

طوطی تو از قفس اگر باز رهد
طاووس دلت ز دام می باز رهد

(همان: ۳۵۷)

نتیجه‌گیری

- نماد از جمله ابزارهای مهم هنری است که برای بیان حقایق انتزاعی ناشناخته به
کار می‌رود. نماد یا سمبل یکی از انواع صور خیال شاعرانه است که در آن یک واژه علاوه
بر حفظ معنای حقیقی خود، یک یا چند معنای غیرحقیقی را نیز نمایندگی می‌کند.

- عطار در آثار خود بیشتر از شیوه رمز و اشاره بهره برده و با استفاده از رموز و نمادها
مفاهیم و مضامین والای مجرد عرفانی را که در نظر داشته، ملموس و محسوس ساخته
است تا به فهم خواننده نزدیک‌تر باشد.

- بسامد نماد پرندگان در قصاید و رباعیات در مقایسه با مثنوی‌های عطار کم است.

- نماد پرندگان در آثار عطار از یک سو در فرهنگ قرآنی و اندیشه‌های عرفانی ریشه دارد و از سوی دیگر، هریک از معانی نمادین با توجه به ویژگی‌های طبیعی پرندگان مورد نظر شکل گرفته‌اند.

- در مجموع، داستان پرندگان در تأویل نهایی خود نمادی از سرگذشت روح در قفس تن و دنیای مادی را بازگو می‌کند.

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۷۰) ساختار و تأویل متن، تهران، نشر مرکز.
- پادشاه، محمد (۱۳۶۳) فرهنگ آندراج، زیر نظر دبیر سیاقی، انتشارات کتاب‌فروشی خیام، چاپ دوم.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۶۴) داستان پیامبران در کلیات شمس، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۶۷) رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، چاپ دوم، انتشارات علمی و فرهنگی.
- تولستوی، لئون (۱۳۵۰) هنر چیست؟، ترجمه کاوه دهگان، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- دلاشو، م. لوفر (۱۳۶۴) زبان رمزی افسانه، ترجمه جلال ستاری، تهران، انتشارات توس.
- سیدحسینی، رضا (۱۳۶۶) مکتب‌های ادبی، تهران. انتشارات نگاه، چاپ نهم.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۹) صور خیال در شعر فارسی، تهران، انتشارات آگاه، چاپ یازدهم.
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۳) بیان، تهران، انتشارات فردوس، چاپ چهارم.
- شوالیه، ژان و گربران، آلن (۱۳۷۸) فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، تهران، انتشارات جیحون، چاپ اول.
- فتوحی رودمعجنی، محمود (۱۳۸۵) بلاغت تصویر، تهران، انتشارات سخن، چاپ اول.
- فروم، اریک (۱۳۴۹) زبان از یاد رفته، ترجمه ابراهیم امانت، تهران، انتشارات مروارید.

قبادی، حسینعلی (۱۳۷۴) نظری بر نمادشناسی، اختلاف و اشتراک آن با استعاره و کنایه، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۱۰-۱۱۱.

قرآن کریم

لافورگ، رنه و آلودی، رنه (۱۳۷۴) نمادپردازی، اسطوره و راز، ترجمه جلال ستاری، تهران، سروش.

معین، محمد (۱۳۷۵) فرهنگ فارسی معین، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ نهم.

ناظرزاده کرمانی، فرهاد (۱۳۶۸) نمادگرایی در ادبیات نمایشی، تهران، انتشارات برگ، چاپ اول.

نهج البلاغه (۱۳۷۹) ترجمه محمد دشتی، قم، نشر مشهور.

هنرمندی، حسن (۱۳۵۸) بنیاد اندیشه نو در فرانسه، تهران، انتشارات زوار، چاپ اول.

یونگ، کارل گوستاو و همکاران (۱۳۷۸) انسان و سمبل‌هایش، ترجمه محمود سلطانیه، تهران، انتشارات جامی، چاپ دوم.

ارتباط بين زبان فارسی و زبان زازایی بر اساس فهرست موريس سوادش

DR. NİHAT DEĞİRMENCI *

Öz

Dilbilimin önemli çalışma alanlarından biri de diller arasındaki ilişkidir. İki dil arasındaki akrabalık ilişkisi ve bunun mahiyeti karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının temel alanlarından biridir. Köken olarak akrabalık ilişkisi bulunan iki dilin birbirinden ayrılma süreci, tarihsel dilbilim çalışmalarında ilgi çekici bir konu olmuştur. Dil tarihlemesi çalışmaları da tarihsel dilbilim ve dil karşılaştırmaları kapsamında yapılan incelemelerdir.

Dil karşılaştırmaları ve iki dilin tarihsel ilişkisi konusundaki çalışmalarında Amerikalı dilbilimci Morris Swadesh dilden kolayca ayrılmayan bir temel kelime listesi oluşturmuştur. Swadesh, 1955 yılında yayınladığı listesindeki kelimelerin belirli zaman diliminde bir kısmının kaybolacağını dilin bu listedeki kelimelerden sadece bir kısmını koruyacağını ileri sürmüştür. Buna göre ortak kökene sahip iki dil zaman içerisinde değişime uğrayacak ortak kelime sayıları azalacaktır. Böylece listedeki kelimelerden ortak kökene sahip olanların sayısına göre, dillerin birbirinden ayrılış tarihlerini tahmin etmek mümkün olacaktır. Lexicostatistic dating olarak isimlendirdiği bu yöntemle bir formül geliştirmiş ve bu formül yardımıyla ortak sözcük sayısını kullanarak diller arasındaki tarihsel ilişki hakkında sonuca ulaşabileceğini ileri sürmüştür.

* DR. NİHAT DEĞİRMENCI, İstanbul Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Email: nihat.degirmenci@istanbul.edu.tr.

Bu çalışmada İranî diller grubu üyesi olan Farsça ve Zazaca arasındaki ilişki Morris Swadesh'in listesi çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Dilbilim, Farsça, Zazaca, Swadesh Listesi, Dil Tarihlemesi.

ABSTRACT

One of the important areas of study of linguistics is the relationship between languages. The kinship relationship between the two languages and its nature is one of the main areas of comparative linguistics studies. The process of separating two languages, which have a kinship relation as their origin, has become an interesting subject in historical linguistic studies. Studies on language linguistics are also examinations made within the context of historical linguistics and language comparisons.

In the work on language comparisons and the historical relationship between the two languages, the American linguist Morris Swadesh has created a basic vocabulary list that is not easily separated from the background. Swadesh argued that the words on his list, published in 1955, would preserve only some of the words of this list, saying that a certain portion of the time would be lost. Accordingly, the two languages with common roots will reduce the number of common words that will change over time. Thus, according to the number of common roots in the list, it will be possible to estimate the departure dates of the languages. Lexicostatistic developed a formula with this method called dating and he proposed that with the help of this formula the number of common words can be used to reach a conclusion about the historical relationship between languages.

In this study the relationship between Persian and Zaza, will be examined in the context of Morris Swadesh's list..

Keywords: Historical linguistics, Persian, Zaza, Swadesh List, language history.

چکیده

یکی از حوزه‌های مهم در زمینه تحقیقات زبانی، بررسی رابطه بین زبان‌هاست. بررسی خویشاوندی بین دو زبان و چند و چون این خویشاوندی از موضوع‌های اصلی زبان‌شناسی

تطبیقی و فرایند جدا شدن دو زبانِ خویشاوند از یکدیگر، موضوع مورد علاقه در مطالعه زبان شناسی تاریخی است. تعیین تاریخ زبان نیز در حوزه مطالعات زبان شناسی تاریخی و مقایسه زبان‌ها می‌گنجد.

در زمینه مقایسه دو زبان و رابطه تاریخی آنها فهرستی از کلمات پایه‌ای که به‌آسانی زبان را ترک نمی‌کنند، توسط زبان شناس آمریکایی موریس سوادش (Morrish Swadesh) ارائه شده است. او می‌گوید: تنها بخشی از واژه‌هایی که در این لیست (سال ۱۹۵۵) آمده، با مرور زمان از بین می‌روند و بقیه در زبان باقی می‌مانند. بنابراین دو زبان هم‌ریشه، در طول زمان دچار تغییر می‌شوند و واژه‌های پایه مشترک موجود بین آنها رفته رفته کاهش می‌یابد. بر این اساس و با توجه به تعداد واژه‌های مشترک در لیست مذکور، می‌توان تاریخ جدا شدن آن زبان‌ها را از یکدیگر تعیین کرد. او با استفاده از این روش که نام آن را Lexicostatistic گذاشته بود، فرمولی اختراع و ادعا کرد که با کمک آن فرمول می‌توان درباره رابطه تاریخی بین دو زبان به نتایج ارزشمندی دست یافت.

در این پژوهش، دو زبان ایرانی، یعنی فارسی و زازایی را بر اساس لیست مذکور بررسی کرده‌ایم و به این نتیجه رسیده‌ایم که این دو زبان نزدیک به ۱۰۰۰ سال پیش از یکدیگر جدا شده‌اند.

کلمات کلیدی: زبان زازایی، زبان فارسی، زبان شناسی تاریخی، فهرست سوادش

۱. مقدمه

زبان «زازایی» یکی از شاخه‌های زبان‌های ایرانی است. تاکنون درباره زمان جدا شدن این زبان از دیگر شاخه‌های زبان‌های ایرانی تحقیقی صورت نگرفته است. مسئله ما در این مقاله یافتن زمان این تفکیک است. برای این منظور از نظریه معروف «موریس سوادش» استفاده کرده‌ایم.

شبهات‌های بسیار زیادی که در بین زبان زازایی و زبان فارسی وجود دارد، این فرضیه را در ذهن نگارنده تقویت کرده است که این دو زبان در گذشته نه چندان دور با هم بوده‌اند و زمان زیادی از جدا شدن آنها نگذشته است.

سوادش برای تخمین زمان جدایی دو زبان از یکدیگر فهرستی از واژه‌ها تهیه کرده است که به همین نام یعنی «فهرست سوادش» معروف است. سوادش فهرستی از واژه-هایی را ارائه کرده است که از دید او معمولاً در همهٔ زبان‌ها عمر درازی دارند و به‌آسانی از بین نمی‌روند. او یک بار دویست واژه و بار دیگر صد واژه برای این منظور انتخاب کرد. او می‌گوید: هر زبانی ممکن است در هر پانصد سال تنها بین ۱۵ تا ۲۰ درصد از این واژه‌ها را از دست بدهد. برای این کار جدول زیر را تهیه کرده است که بر اساس فرمولی خاص، از روی تعداد واژه‌های مشترک بین دو زبان، زمان جدایی آنها از یک دیگر را تخمین می‌زند. هر چه تعداد واژه‌های مشترک بین دو زبان بیشتر باشد زمان جدایی آنها کم‌تر و هرچه تعداد واژه‌های مشترک بین دو زبان کمتر باشد، زمان جدایی آنها نیز بیشتر خواهد بود. برای مثال، اگر تعداد واژه‌های مشترک بین دو زبان ۶۰ کلمه باشد، زمان جدایی آنها ۱۶۹۰ سال پیش خواهد بود. سوادش برای فراهم ساختن این جدول از فرمول‌ها و محاسبه‌های دقیق بسیاری استفاده کرده است که به دلیل تخصصی بودن و مورد نیاز نبودن از ذکر آنها در این مقاله خودداری نموده‌ایم و تنها به ارائهٔ این جدول بسنده کرده‌ایم.^۱

C	MC	C	MC	C	MC	C	MC	C	MC
100	0,0	80	7,4	60	16,9	40	30,3	20	56,6
99	0,3	79	7,8	59	17,5	39	31,2	19	60,0
98	0,7	78	8,2	58	18,0	38	32,1	18	63,6
97	1,0	77	8,6	57	18,6	37	33,0	17	67,4
96	1,4	76	9,1	56	19,2	36	33,8	16	71,4
95	1,7	75	9,5	55	19,8	35	34,8	15	75,6
94	2,1	74	10,0	54	20,4	34	35,7	14	80,2
93	2,4	73	10,4	53	21,0	33	36,7	13	85,2
92	2,7	72	10,9	52	21,7	32	37,7	12	90,4
91	3,1	71	11,3	51	22,3	31	38,8	11	96,2
90	3,5	70	11,8	50	22,9	30	39,9	10	102,6
89	3,9	69	12,3	49	23,6	29	41,0	9	109,4
88	4,2	68	12,8	48	24,3	28	42,2	8	117,2
87	4,6	67	13,3	47	25,0	27	43,3	7	126,2

^۱ Morris Swadesh, *The Origin and Diversification of Language*, London, Routledge&Kegan Paul, 1972, p.284

86	5,0	66	13,8	46	25,7	26	44,6	6	136,4
85	5,4	65	14,3	45	26,3	25	45,9	5	148,4
84	5,8	64	14,9	44	27,2	24	47,3	4	163,2
83	6,1	63	15,3	43	27,9	23	48,7	3	182,2
82	6,5	62	15,8	42	28,7	22	50,2	2	209,2
81	7,0	61	16,4	41	29,5	21	53,4	1	255,0

• C نشان‌دهنده درصد واژه‌های مشترک در بین دو زبانی است که با هم مقایسه می‌شوند.

• Mc نشان‌دهنده زمان جدایی دو زبان از یکدیگر و واحد آن صد سال است. مثلاً عدد ۳/۱ نشان می‌دهد که دو زبان ۳۱۰ سال پیش از یکدیگر جدا شده‌اند.

در این تحقیق برای بررسی بیشتر مشترکات دو زبان زازایی و فارسی و ارائه دادن نمونه‌های بیشتری از زبان زازایی که معمولاً در ایران تحقیق زیادی درباره آن صورت نگرفته است، فهرست ۲۰۷ واژه‌ای او را پایه قرار داده ایم. برای هر کدام از واژه‌ها نمونه‌های رایج در زبان زازایی را انتخاب کرده‌ایم و سپس معادل فارسی آن را در برابر آن نوشته‌ایم تا مقایسه آنها برای همه خوانندگان ممکن باشد. لیست سوادش را بر اساس نوع دستوری کلمات تقسیم کرده‌ایم و واژه‌های هر نوع را در جدول‌های جداگانه‌ای آورده‌ایم و برای هر نوع نیز دو جدول تهیه کرده‌ایم. جدول کلمات مشترک و جدول کلماتی که مشترک نیستند. در میان کلماتی که ما آنها را جزو کلمات متفاوت محسوب کرده‌ایم، کلماتی هستند که ریشه واحدی دارند، اما به دلیل تغییرات زیادی که در طول زمان پیدا کرده‌اند از دید صوری متفاوت جلوه می‌کنند. ما در این تحقیق این قبیل کلمات را جزو کلمات متفاوت آوردیم و تنها صورت فعلی کلمات را مد نظر قرار دادیم.

زبان زازایی فقط در بخشی از شرق کشور ترکیه کاربرد دارد. تعداد سخن‌گویان این زبان دقیق معلوم نیست. آن را از یک تا سه میلیون ذکر می‌کنند. کاربران این زبان بیشتر در شرق ترکیه در شهرهای بین گل، تونجلی، الازیغ، اورفا، دیاربکر، سیواس، بیتلیس، آدی یامان، ارزنجان زندگی می‌کنند، اما تعداد زیادی از آنها به بخش‌های دیگر ترکیه و کشورهای دیگر مهاجرت کرده‌اند. نخستین تحقیقات علمی درباره این زبان به اواخر قرن نوزدهم برمی‌گردد. درباره این زبان به صورت پراکنده تحقیقاتی صورت گرفته است. بر اساس این تحقیقات زبان زازایی جزو زبان‌های شمال غربی ایرانی است. تا بیست سال

اخیر هیچ اثر مکتوبی جز چند شعر درباره پیغمبر اکرم به این زبان وجود نداشته است و همین امر تحقیق و پژوهش درباره این زبان را بسیار دشوار کرده است. از این رو این مقاله می تواند گامی در بررسی و پژوهش درباره این زبان در ایران به شمار آید.

۲. مقایسه

۲.۱. ضمیر

۲.۱.۱. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
م	me ^۳	من	م ورشت.	me verešt	من انجام دادم.
ته	te	تو	ته کنج را اومه؟	te kunjē rā ume?	تو از کجا آمدی؟
و	we ^۴	وی	و شی چا؟	we šē cā?	او(وی) کجا می رود؟
ما	mā	ما	ما ر چه؟	mā r cē?	ما را چه؟
شما	šēmā	شما	شما وا.	šēmā vā.	شما گفتید.

زازاکی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
ان	'en ^۵	این	ان را بگر.	'en rā begar.	این را بگیر.
آی	yā'	آن	آی را بیار.	'āy rā beyār.	آن را بیار.
چه	čē	چه	ته چه آرد؟	te cē ārd?	تو چه آوردی؟
کوم	kum	کدام	کوم را وون؟	kum rā vun?	کدام را می گویی؟
کونجا	kunja	کجا	ت هَند لَز شین کونجا؟	te hand laz šin kunjā?	به کجا چنین شتابان؟
کی	key	کی	کی راکت؟	key rākot?	کی خوابیدی؟

^۲ برای آوانگاری فرهنگ سخن دکتر انوری در نظر گرفته شده است.

^۳ در زبان زازایی دو ضمیر شخصی منفصل اول شخص مفرد وجود دارد: me و az. در جمله‌هایی با فعل لازم از az و در جمله‌هایی با فعل متعدی از me استفاده می‌شود. (در زمان گذشته)

az šiyâ من رفتم.

me jum šeket من شیشه را شکستم.

^۴ we فقط برای مذکر به کار می‌رود. برای مونث از لفظ دیگری یعنی yâ استفاده می‌شود.

^۵ 'en برای مذکر کاربرد دارد. برای مونث 'ena کاربرد دارد.

۲.۱.۲. تفاوت

زازایی	آوانگاری	فارسی
پیور	peyor	همه
سینین / سینی	sinin/ sini	چگونه
یو یو	yoyo	برخی
یه	ye	آنها، ایشان

۲.۲. صفت

۱.۲.۲. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
ان	'in	این	این دفتر منو.	'in daftar meno.	این دفتر مال من است.
اوجا	'ujā	آنجا	اوجا را ش.	'ujā rā še.	از آنجا رفت.
اینجا	'injā	اینجا	اینجا سردو.	'injā sard o.	اینجا سرد است.
باری تنک	bāri/ ta- nek	باریک تنک	رار باری را مُش. این کوماش زاف تنکو.	rār-i bāri rā moš. 'in kumāš zāf ta- nek o.	از راه باریک نرو. این پارچه خیلی تنک است.
پر	per	پُر	شیشه کَ پر.	šiše ka per.	شیشه را پر کرد.
پونج	punj	پنج	پونج نون و.	punj nun wa.	پنج نان خورد.
تنگ	tang	تنگ	ج م تنگو.	je me tang o.	جای من تنگ است.
توژ	tuž	تیز	اینا کارد توژا.	'inā kārd tuž ā.	این کارد تیز است.
چار	čār	چار	چار کینا اومه.	čār keynā 'ume.	چار دختر آمدند.
چپ	čap	چپ	چپ چپ مون.	čap čap miyon.	چپ چپ نگاه نکن.
خیراب	xerāb	خراب	فیکیر یه خیرابو.	fikir ye xerāb o.	فکرش خراب است.
د	de	دو	د لاج م است.	de lāj me est.	من دو پسر دارم.
درگ	darg	دراز	چوای درگ را با خوی آرد.	čuwa-yı derg rā ārd.	چوب دراز را آورد.
دور	du ^e r	دور	از رار دور را اومیا.	'az rār-i du ^e r rā 'ume yā.	من از راه دور آمده ام.

معادل فارسی	آوانگاری جمله	جمله زازایی	فارسی	آوانگاری	زازایی
این چوب راست است.	'in čuva rāšt ā.	این چوو راشتا.	راست	rāšt	راشت
من راست گفتم.	me rāšt vā.	م راشت وا.	راست	rāšt	راشت
در طرف راست من بایست.	'in per-e rāšt-e me vinder.	این پر راشت م ویندر.	راست	rāšt	راشت
من برای این پول گزافی دادم.	Me ene r zāf pare dā.	م زاف پر دا.	گزاف	zāf	زاف
آب سرد نخور.	okā sard mo.	اوکا سرد م.	سرد	sard	سرد
این کارد کند است.	'inā kārd kone yā.	اینا کارد کنه یا.	کند	kone	کنه
این خانه خیلی کهنه و قدیمی است.	'in bun zāf ke-hun.	ان بون زاف کهنون.	کهنه	kehun	کهنون
هوای گرم را دوست ندارم.	hevā- vu garm rā has nakan	هوا و گرم را حث نکن.	گرم	garm	گرم
با گرز گران او را زد.	pe gorz-ā gerun dā pure.	پ گرز ا گرون دا پور.	گران	gerun	گرون
ما این حیوان نر را کشتیم.	mā 'in heyvān-o ner rā kešt	ما این حیوان نر را کشت.	نر	ner	نر
مدرسه نزدیک است.	maktab nizdi yo.	مکتب نزدیو.	نزدیک	nizdi	نزدی
لباس نو را پوشید.	kinj nava rā gerot perā.	کینج نوه را گروت پرا.	نو	nawa	نوه
این چیزهای خرد را ببر.	'in čiz-e werde rā bar.	این چیزی ورد را بر.	خرد	werde	ورد
این هیزم خشک را نیاور.	'in 'izem wešk rā miyā.	این ایزم ویشک را میا.	خشک	wešk	ویشک
من خیس شدم. این چوب تر است.	'az biyā hi. 'in čuva tern ā.	از بیا هی. این چوا ترنا.	خیس، تر	hi, tern	هی، ترن
من یک کتاب خریدم.	me yo ketāb ernā.	م یو کتاب ارننا.	یک	yo	یو

۲.۲.۲. تفاوت

زازایی	آوانگاری	فارسی
آی	'āy	آن
آی بین	āy bin	دیگر
بنه	bene	کمی
پیل	pil	بزرگ
سایه	sāya	صاف، هموار
قالن	qālen	کلفت
کیلیم	kelm	کوتاه
گولر	gular	گرد
لایمن	lāymen	کثیف
ورین	varen	پهن
هلیسیا	halisā	پوسیده
هول	hōl	خوب
هیره	hire	سه

۲.۳.۲. اسم

۲.۳.۱. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
استه	asta	استخوان	استه م دجون.	asta-ya men dajun.	استخوانم درد می-کند.
آدر	'āder	آتش	آدر را هون کر.	'ādir rā hun ker.	آتش را خاموش کن.
آسپج	āspij	شپش	ساره یه پیر آسپچه.	sāre ye pır āspije.	سرش پر از شپش است.
آستاره	āstare	ستاره	انا شو آستاره چینی.	'inā šo āstare čini.	امشب ستاره نیست.
آسمن	āsman	آسمان	هر جا د آسمن یو رنگو.	har jā d āsman yo rango.	آسمان هر جا یک رنگ است.
آو	'ow	آب	ما او را لیل نکین.	mā 'ow rā leyl nakin.	آب را گل نکنیم.

معادل فارسی	آوانگاری جمله	جمله زازایی	فارسی	آوانگاری	زازایی
بابک آمد.	bāwk 'ume.	بابک اومه.	بابک	bāwk	باوک
این بار را به پشت بگیر.	'in bār rā begar pāšt.	این بار را بگر پشت.	پشت	pāšt	پاشت
پایت را دراز نکن.	pāy-e xowa darg meker.	پای خوه درگ مکر.	پا	pāy	پای
پر گنجشک ریخته است.	perr milček č kowt.	پر ملچک کوت.	پر	perr	پَر
بالش شکست.	pal ye šikā.	پل ی شکا.	بال	pal	پل
پوست گاو را کردند.	poasta-ye gā rā vat.	پوسته ی گا را وت.	پوست	poasta	پوسته
تخم این گل را از ایران آورده است.	toxm-e 'in vel 'irun rā 'ārd.	تخم این ول ایرون را آرد.	تخم	toxm	تخم
سر صبح جگر سیاه خوردیم.	ser sibāy mā jigar siyā we.	سر صبای ما جگر سیا و.	جگر سیاه	jigar siyā	جگر سیا
این زن ناخوش است.	'inā jeni neveš ā.	اینا جنی نوشا.	زن	jeni	جَنی
زن من، دختر عمومی من است.	jeni-ye me xāl keyne-ye men ā.	جَنی م خال کینئ منا.	زن ^۶	jeni	جَنی
دختر چشم سیاه آمد.	keynā-y čem siyā 'ume.	کینا چم سیاه اومه.	چشم	čem	چم
هم چوب را خوردیم هم پیاز را.	mā ham čuva va ham piyonz.	ما هم چوا و هم پیونز	چوب	čuva	چوا
حیوان را اذیت نکن.	heyvun rā aziyat makir.	حیوون را اذیت مکر.	حیوان	heyvun	حیوون
اینجا پر از دار و درخت است.	'etyā har cā dārun.	اتیا هر جا دارون.	دار	dār	دار
دست بچه را بگیر.	dast-e kič rā begar.	دست کچون را بگر.	دست	dast	دست
دندانم افتاد.	dendun me kowt.	دندون م کوت.	دندان	dendun	دِندون

^۶ به معنی همسر

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
دو	do'e	دود	دو هرجا را گروت.	do'e har jā rā girot.	دود همه جا را گرفته است.
دیک دایه	deyk, dāye	دایه	دایه ی مِ شِتِ دا مِ.	dāye me šit dā me.	دایه ام به من شیر داد.
رار	rār	راه	رار کَ ویند.	rār ka vind.	راه را گم کرد.
راسنه	rāsna	ریسمان	پِ راسنه بست.	pe rāsna bast.	با ریسمان بسته بودند.
روچ	ru'eč	روز	روچ ویرت.	ru'eč viyart.	روز گذشت.
رون	run	روغن	ایننا نون را بیه رون پیچ.	'inā nun rā biya run poj.	این نان را بدون روغن بیچ.
روه	ro'e	رود	روه د آسناو بکر.	ro'e d āsnāv bekir.	در رود شنا کن.
ریچک	reček	ریشه	ریچک ایننا دار بِ وشک.	reček-a 'inā dār ba wešk.	ریشه این درخت خشک شده است.
زانو	zānu	زانو	زانو مِ بیِ وشک.	zānu me bi wišk.	زانوم خشک شده است.
زرد	zard	زرد	زردی مِ ترا.	zardi-ye me to rā.	زردی من از تو.
زون	zun	زبان	زون یِ گیره بست.	zun ye gira bast.	زبانش بند آمد.
ساره	sāra	سر	ساره مِ شیکا.	sāra me šikā.	سر م شکست.
سپی	sepi ^e	سپید	پِ شوی سیا سپیا.	pe šo-ye siyā sepi ^e yā.	پایان شب سپید است.
سر	sar	سال	یو سرو ته نومه.	yo sar o te nome.	یک سال شد که تو نیامدی.
سنه	sana	سینه	پِ دست دا سنه یِ ی.	pe dast dā sana-ye ye.	با دستش زد به سینه اش
سُور	so ^r	سرخ	سوری تو مرا.	so ^r -e to marā.	سرخ تو از من.
سیا	siyā	سیاه	هر جا سیا ب.	har jā siyā be.	همه جا سیاه بود.
شو	šo	شب	شو را مترس.	šo rā matars.	از شب مترس.
علف	'alaf	علف	حر علف وون.	har 'laf wun.	خر علف می خورد.

معادل فارسی	آوانگاری جمله	جمله زازایی	فارسی	آوانگاری	زازایی
قلبش را عمل کرد.	kalb ye 'ma- liyāt kard.	قلب ی عملیات کرد.	قلب	kalb	قلب
این سیب کرم دارد.	'inā sāyi d kārm 'ost.	اینا سایه د کرم أست.	کرم	kārm	کرم
من به قلۀ کوه رفتم.	'az siyā lave ko'e.	از شیا لو کو.	کوه	ko'e	کَو
گوشتش را کشید.	guš-e ye kāš ka.	گوشت ی کاش که.	گوشت	guš	گوشت
گوشت را پخت.	goašt pot.	گوشت پوت.	گوشت	goašt	گوشت
خون آن ها سرخ تر است.	goen yen hinā sor a.	گون یین هینا سورا.	خون	goen	گون
لنگت را بکش کنار.	lingun xowa kāš ker.	لینگون خواه کاش کِر.	لنگ	ling	لینگ
از مار می ترسم.	az mār rā tar- san.	از مار را ترسن.	مار	mār	مار
هوا مه است.	havā maxon.	هوا مخون.	مه	max	مخ
مردم جمع شده‌اند.	mardem 'uma pasar.	مردم اومه پسر.	مردم	mardem	مردم
مرد من خوب است.	marda me hol.	مرده م هول.	مرد	marda	مرده
مویش سفید شده است.	muy-e ye bi sepi.	موی ی بی سپی.	مو	muy	موی
میوه مفید است.	meyva hol.	میوه هول.	میوه	meyva	میوه
ناختان را بگیرد.	nangun xowa jerā ker.	ننگون خواه جِرا کِر.	ناخن	nangu	ننگو
نام شما چیست؟	num-e šomā čināv?	نوم شما چناو؟	نام	numa	نومه
باد می آید.	vā ume.	وا اومه.	باد	vā	وا
زیر باران باید رفت.	garak bin vārun šer.	گرک بین وارون شِر.	باران	vārun	وارون
چه گل خوشبویی.	če velā boyā weš.	چه ولا بويا وش.	گل	vel	ول
برف سفید است.	vor sipi yā.	وور سپی یا.	برف	vor	وور

۲.۳.۲. تفاوت

فارسی	آوانگاری	زازایی
شاخ	'estri	استری
ماه	āšm	آشم
دم	bo ^o č	بج
روده	bumbār, ro'aqle	بومبار / روقله
کودک / بچه	pu ^t qij	پت / قیچ
برگ	pal	پل
شکم	piza, mašk	پیزه / مشک
یخ	jamad	جمد
دریا	dengiz	دنگز
خورشید	ro ^a], tinj	رج / تینج
بینی	zinj	زینج
نمک	su ^a l	سوال
زمین	'ard	عرد
دهان	fakk	فک
شن	quem	قوم
پوست درخت	kabuk-e dār	کابوک دار
سگ	kutek	کتک
خارا	karrā	کرا
جنگل	gam	گم
دریاچه	go ^a l	گول
ماهی	māsā	ماسا
گردن	mel	مل
پرنده	melček	میلچک
خاکستر	wal	ول
تخم مرغ	hāk	هاک
گرد	har	هر

فارسی	آوانگاری	زازایی
ابر	hor	هور
سبز	yašel	یشل

۴.۲. مصدر

۴.۲.۱. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
استردیش	astardeš	ستردن	دیس استرد.	diyas astard	دیوار را سترد.
اشناویتیش	'ešnāweteš	شنفتن	تو اشناویت و سه؟	to 'šnāwet vā sa?	تو شنفتی چه گفته؟
اومیش	'umayeš	آمدن	اومه جون م قربون ته چرا این ک؟	'ume jūn me qırbun te çerā 'in ke?	آمدی جانم به قربانت ولی حالا چرا؟
آسناو کردیش	āsnāw kar- deš	شنا کردن	آسناو کردیش سربستا.	āsnāw kardiš sarbastā	شنا کردن آزاد است.
آسناو کردیش	āsnāw kar- deš	شناور شدن	دارها سر اوک د آسناو کنا.	dār hā ser ok de āsnaw kanā.	تخته روی آب شناور است.
آگرییش	'āgerāyeš	برگشتن	پارک را آگرا.	pārk rā 'āgerā	از پارک برگشت.
برناییش	barnāyeš	بریدم	م دست خو برنا.	me dast-e xo'e barnā.	دست خودم را بریدم.
بستیش	basteš	بستن	آو راسنه بست.	āw rāsna bast	آن ریسمان را بست.
بو کردیش	bu ^e kardeš	بو کردن	کتک بو کرد.	kōtek bu ^e kard.	سگ بو کرد.
پای ماندیش	pāy mandeš	سر پا ماندن	ما پیور روچ ما پای مند.	mā piyor ruac pāy mend	تمام روز ما سر پا ماندیم.
پف کردیش	pef kardeš	پف کردن	چلی را پف ک.	čeley rā pef ka.	چراغ را پف کرد.
ترساییش	tarsāyeš	ترسیدن	مترس ازها تیا.	matars.'az hā tiyā.	نترس. اینجام. من

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
جمدیش	jamadiyeš	منجمد شدن	اوک جمديه.	ok camadya	آب منجمد شد.
داییش	dāyeš	دادن	م پیور دن خو دا.	me piyor den xu dā	من تمام قرض خودم را دادم.
درگ بیاییش	darg beyāyeš	دراز کشیدن	بایک ته ب درگ.	bāyk te be darg	بابات دراز کشیده است.
دییش	diyeš	دیدن	ی م دی.	ye me di.	او مرا دید.
رار شیش	rār šeyeš	راه رفتن.	هر روچ یو ساعت رار شون.	har roec yo sā'at rar šun	هر روز یک ساعت راه می-رود.
رو نشتیش	runešteš	نشستن	اتاد رو نش.	'etād runiš	تو اینجا بشین.
زونایش	zunāyeš	دانستن	از ذون تو ها چا د؟	'az zun te hā čā d?	من می‌دانم کجا هستی؟
شتیش	šeteš	شستن	دست و روی خو را بوش.	dest o ruy xu rā buš	دست و روی خودت را بشوی.
شمیتش	šemeteš	آشامیدن	وردیش و شمیتیش یاساخ.	wardeš o šemetiš yāsāx.	خوردن و آشامیدن ممنوع.
صید کردیش	seyd kardeš	صید کردن	صید کردیش یاساخ.	seyd kardiš yāsāx.	صید کردن ممنوع است.
غوغا کردیش	gowgā kar- diš	غوغا کردن	غوغا مکین.	gowgā ma- kin.	غوغا نکنید.
فرییش	fırrāyeš	پریدن	ملچیک فری.	melček ferre	پرنده پرید.
فکر کردیش	fekr kardeš	فکر کردن	ویندر از فکر بکر وون.	vender az fekr bekir vun.	بگذار فکر کنم بگویم.
کاش کردیش	kāš kardeš	کشیدن	حند کاش مکر قرفون.	hand kāš mekır, qar- fun	این قدر نکش پاره می‌شود.
کشتیش	kešteš	کشتن	ین فکیر را کشت.	'ın fakir rā kışt.	بیچاره را کشتند.
کندش	kandeš	کندن	ارض را کند.	'ard rā kand.	زمین را کند.

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
گاز کردیش	gāz kardeš	گاز گرفتن	ماری را گاز ک.	mār ye rā gāz ka.	مار او را گاز گرفت.
لته کردیش	lata kardeš	لت و پار کردن	بدن ی ک لته لته.	badan ye ka lata lata.	بدنش را لت و پار کرد.
ماسییش	māseyeš	آماسیدن	دست م ماسا.	dest me māsā	دستم آماسید.
مالیشنایش	mālisnāyeš	مالیدن	دست خو مالیشنا.	dest xu mālesna	دست‌هایش را به هم می‌مالید.
مردیش	mardeš	مردن	بایک م مرد.	bāyk me mard.	پدرم مرد.
نفس گروتش	nafas geroteš	نفس گرفتن	نفس بگر بعجه شو بین اوک.	nafas begar ba'je šo'e bin 'ok.	نفس بگیر بعد برو زیر آب.
واتیش	vāteš	گفتن.	واج.	vāj	بگو.
وردیش	wardeš	خوردن	م چیک نورد.	me čik na- ward.	من چیزی نخوردم.
ومباردن	wembārdeš	شماردن	مشنا ومبارد.	mašne wambārt	میش‌ها را شمرد.
هلنایش	holnāyeš	هل دادن	ماسا را هلنا اوجا.	māsā rā holna ujā	میز را به آنجا هل دادند.

۲.۴.۲. تفاوت

زازایی	آوانگاری	فارسی
اشتیش	'esteš	انداختن
آلی اشت	āli ešteš	تف کردن
پوره دیش	pu ^e ra deyeš	زدن
تپشتیش	tapešteš	نگه داشتن / رفتن
دشتیش	dešteš	دوختن
دیر واتیش	deyr vāteš	سرودن
راکوتش	rākoteš	خوابیدن
قلبنا	qalabnayeš	استفراغ کردن
کتیش	koteš	افتادن

زازایی	آوانگاری	فارسی
کی کردیش	key kardeš	بازی کردن
مالیزنایش	māliznāyeš	له کردن
مالیسنا	mālisnāyeš	مکیدن
وار کردش	wār kardeš	فرو کردن
وشایش	vašāyeš	سوختن
وییش	weyeš	خندیدن

۲.۵. حرف

۲.۵.۱. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
اگر	agar	اگر	اگر تو اومه از ها ایتا دا.	agar tı ume az hā eyta dā	اگر تو بیایی، من اینجا هستم.
په	pe	با	په قلم بنس.	pe qalam benes	با قلم بنویس.
ده	da	در	پوت کیه ده مند.	put keya d mand	پسر در خانه ماند.
و	o	و	دفتر و قلم را بیار.	daftar o qalam rā beyār	دفتر و قلم را بیار.

۲.۵.۲. تفاوت

زازایی	آوانگاری	فارسی
اینه سور	ene so ^o r	برای این که

۲.۶. شبه جمله

۲.۶.۱. شباهت

زازایی	آوانگاری	فارسی	جمله زازایی	آوانگاری جمله	معادل فارسی
نه	na	نه	نه. نشین.	na, nešen	نه. نمی روم.

۳. نتیجه

از بین ۲۰۷ واژه فهرست سوادش ۱۴۱ واژه مشترک و ۶۶ واژه غیرمشترک در بین این دو زبان وجود دارد. بنابراین بین زبان زازایی و زبان فارسی از میان واژه‌های فهرست سوادش ۶۸ درصد واژه‌های مشترک وجود دارد. براساس جدول مذکور، زمان تقریبی جدایی این دو زبان از یکدیگر به ۱۲۸۰ سال پیش، یعنی در حدود اوایل قرن دوم هجری شمسی بازمی‌گردد..

منابع

Grûba Xebate ya Vateyî, *Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Vate, 2009.

Harun Turgut, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Tij, 2011.

Mehmet Aydar, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Doruk, 2003.

Morris Swadesh, *The Origin and Diversification of Language*, London, Routledge&Kegan Paul, 1972.

حسن انوری، فرهنگ روز سخن، تهران، سخن، ۱۳۸۳

شعرهای فارسی و ترکی

DOÇ. DR. İBRAHİM İKBALİ *

Öz

Tebrizli şair Doç. Dr. İbrahim İkbali, 1345 hş. yılında Dizaj köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimini doğduğu köyde tamamladı. Lise öğrenimine Tebriz'de devam etti. Yükseköğrenimini Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bitirdi. "Yüksek Lisans" ve "Doktora"sını aynı bölümde yaptı. Tebriz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmekte olan İkbali'nin farklı şiir kalıplarında yazdığı Farsça ve Türkçe şiirlerinden bazıları ilk kez dergimizde yayımlanmaktadır:

غاز وحشی

دیشب که خیال او در آغوش در بستر ماهتاب خفتم
آغوش گشودم و صدف وار دردانه خویش را نهفتم
او باز سری به گوش من برد غمنامه عشق از او شنفتم

شب بود و من و خیال و رویا

* DOÇ. DR. İBRAHİM İKBALİ, Tebriz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

دیدم که بسان غاز وحشی بر دشت خیال من پری زد
بر کلبه غم گرفته من از مهر و وفای خود سری زد
یارب ز کجا فرشته انس شب آمد و حلقه بر دری زد

تا باز به سر فتاد سودا

من باده عشق جاودانی از جام بلوری تو خوردم
زنگار تعلق از دل خود با صیقل مهر تو ستردم
این وحشی آشیان شکن را پر بسته به دست تو سپردم

تا در قفس تو ماند بسیار

کم کم به غم تو خو گرفتم آنگونه که سخت شد رهایی
در دام محبت تو پر ریخت این مرغ بلاکش هوایی
افسوس بهار وصل دی شد پژمرد گیاه آشنایی

بگذاشتیم غریب و رفتی

چون گوش به ناله های من داد چون غنچه نوشکفته خندید

گفتا که شکنجه های غم را از دیده دوست بایدت دید

باید که به پای عشق خون داد تا میوه وصل از او توان چید

این است طریق و غیر از این نیست

آویخت به پیش دیدگانم تصویر گذشته های مبهم

دیدم که دریده شد زمان را با دست خیال پرده از هم

دیدم که زمان کودکی هاست بگریخته باز از دلم غم

بگرفته دوباره زندگی جان

بنگر که پس از گذشت عمری باز این دل عاشق من آنجاست

سودای نشاط و شور در سر از شوق و شعف به سینه غوغاست

رویا شده گرچه روزگاری است افسانه کودکی چه زیباست

گم گشت بهشت آرزوها

آن روز که هفت ساله بودم چون لاله تازه رسته شاداب

آزاد و رها به دامن کوه چون ماهی بیقرار در آب

پروانه صفت به روی گلها گاهی به نشاط و گاه در خواب

می گفت نسیم لای لایم

رخساره به ماهتاب می ماند از چهره زرد و جسم رنجور

هر چند که یکه مونسیم بود بودیم ولسی ز یکدگر دور

می داشت مرا همیشه مادر از یار عزیز خویش مهجور

می گفت که: دختره است مسلول

اما دل من به فرقت او یک لحظه نمی گرفت آرام

می جست نشانی از وجودش از کوچه و کوی و از درو بام

هر صبح به یاد او خرامان و امانده ز جستجوی او شام

گهگاه وصال دست می داد

او با همه فرق داشت زیرا یکپارچه پاکی و صفا بود

می دید در این جهان خاکی چیزی که نهان ز چشم ما بود

در جاری آب و پاکی گل ناخواسته در پی خدا بود

اینگونه مرا اسیر خود کرد

وقتی که به مشیت می فشردم دستان پراشتهاب او را

می برد بر اوج آسمانم پرواز نگاه او چو رویا

وان چشم کبود بی گناهمش موج چو اندرون دریا

می برد ز ساحل قرارم

در سینه کوه می نشستیم بر سبزه کنار چشمه ساری

گهگاه ز سنگ می نهادیم بر سینه خاک یادگاری

می شست ز دل ترانه ای چند گر بود ز باد غم غباری

هر چند به روی آب چین بود

یک روز که آسمان آبی از جوش پرنندگان برآشففت

او خیره در این هجوم و غوغا برگشته به سوی من چنین گفت

رازی است مرا به دل که باید از غیر به جد و جهد بنهفت

آشفته و ترسناک خوابی

دیدم که سپیدبال غازی بگرفت مرا و برد با خویش

تو در دل آب از پی من رفتیم به تاز در افق پیش

آنقدر که گم شدیم هر دو در خاطر من نمانده زین پیش

بیدار شدم ز خواب ناگاه

زان روز دگر حکایت خواب می کرد مرا به خویش مشغول
اندیشه من که دور می زد پیوسته سرفرشته و غول
می ساخت فسانه ها برایش می داد بدین فسانه ها طول

گشتند همه ز راز آگاه:

گم کرده مگر الهه آب در پهنه خاک دخترش را
هر دم به هوای دیدن او از آب برآورد سرش را
هر سال پرنده ای فرستد تا دختر ماه پیکرش را

با خویش برد به سوی دریا

چون دید که دختر خودش نیست دارد به سرای خود نگاهش
کاخی است ورا زدر و مرجان پر کرده ز دختران سپاهش
گفته است اگر هزار شد جمع هموار کند به خاک راهش

وانگه همه می شوند آزاد

زان پس همه روز منتظر بود شاید که کسی از او کند یاد
تا باد برد به سوی دریا می کرد تمام روز فریاد
شاید که به یمن رفتن او از بنند شوند جمله آزاد

چون دخترک هزارم او بود

آن روز معلم از کلاسهم باغیظ و عتاب کرد بیرون
زیرا که به جای مشق بازم تصویر پرنده بود و هامون
رفتم به کنار رودخانه با جان غمین و با دل خون

در سر همه فکر غاز و دریا

دیدم چو گروه بچه هارا جمع آمده اند جمله سویی
پرسیدم و یافتم که او را در آب فکنده زشت خوبی
دیدم که نمانده از برایش از سردی آب رنگ و رویی

جرمش همه ذکر شوق دریا

چندی پس از آنکه بود بیمار در رنج ز دست سینه پهلو
یکروز صدای شور و شیون پیچید ز خانه شان به هر سو

با مادر داغیده او گفتم به فغان که دخترت کو

گفتا که پرید سوی دریا

تعبیرگر زمانه خوابش زیبا و سریع کرد تعبیر

من ماندم و بحر بیکرانی از چون و چرا و رمز و تفسیر

باید که بمانم و بمویم باید که کنم به شعر تقریر

هر جا که نگفته آرزویی است

محمد قوشونو

گوزلریم دولوبان سینه م سیزیلدير
ایتگین آرزیلاریم دوشور یادیما
بلبلر کوچوبدی باغدان مئشه دهن
باغیشین سونگوسی پئلین کمندی
باش قویوب دیزینه مجنون تک آغیلر
آرخین قوجاقیندا قیوریلیر سولار
پاییزتام قدرتله انیر بولود دان
قولاغین دوتوبدی بنفشه، نرگیز
قرنفل ساچینی یولودوقجاهر دم
بوداقلارنارئیلادولسـاـدا باغین
اسنده پاییزین غملی سازاغی
خزهل بوروینده چوللری باغی
چمندهن بساطین یغیب گوزهللر
تورپاغادوشمه سین نئجه خزهلر
لیلا تک طره سی افشان اولان بید
پوزولور وارسادا بیرنقش امید
گوستریر باغلارا قارا اوزونی
قورخودان جیغیریب یومور گوزونی
دیرچه لیر اوره کده لاله نین داغی
داغیلیر تونقالی سونیر چیراغی

کئچمیش خاطره لر صف باغلیبیلار
 آیریلیق فصلی دی کوچ موسمی دی
 قاوزانیر ده ولر یاماج یوخاری
 یوللاردا آیریلیق ایگین آلیبلار
 کروانین دالینجا داغ الین اوزموش
 گوزوندهن قان یاشی سئل تک آخارکن
 بیرطرفده اوجابویلی آغاجلار
 سانکی قهرمانلار ظفر بایراغین
 بیزیم اولکه میزده پاییزا یئر یوخ
 آرخایین اولسونلار شهیدلریمیز
 هرآخشام گونش کی ماوی گویلرده
 سانکی بیر بسیجی گولومسه یرک
 اوگون خلق ایچینده بیر ولوله ایدی
 بوچاسین باغلاب پولاتد عزمیله
 بیر جوان گوز تیکمیش یولداشلارینا
 سانکی بیر ملکده الینده قرآن

یا آچیر گوبلره پول قارانقوشلار
 بیزی غم جولقایار سیزی قان توشلار
 قطارا ورولوب آستا گئدیرلر
 اودورکی دशलاردا ناله ائدیرلر
 دایانیب حسرتله یوللارا باخیر
 باشیندا توستولی ایلدیریم شاخیر
 شالاقین آلتیندا محکم دوروبلار
 میدانین اونونده یئرره وروبلا
 ساخلاریق قانیلا یازچیچک لرین
 هدرائله مریک بیزامه ک لرین
 آنینا باغلابیر قانلی دسمالین
 ترک ائدیر دنیانین هر قیل و قالین
 بیراولموش دیوشه بوتون همت لر
 یول اوسته دورموشدو اوجا قامت لر
 آناسی الیندهن الین آلیردی
 محمد قوشونون یولا سالیردی

جبر و اختیار

نه باده ایچدی کونول بیلیمرم نیگارین الیندن
 کی دوشدی چوللره مجنون کیمی اویارین الیندن
 گویون حاصاری باخیرسان جهانی دوره لیبدی
 بازیق بشر هارا قاچسین بو روز گارین الیندن
 طبیعتین قویوسوندا همیشه لیک قالاچاقسان

اگر کی دوتماسا بیر لحظه کردگارین الیندن
دومانلی توز قوپاران فیکرلر آرا ایتیره م من
اوقانلی بیرقه تای کیم دوشور سوارین الیندن
اور کده اولماسا ایمان دیونتوسو ائله بیل کی
آلیبلا بیرصدفین درّ شاهوارین الیندن
چالیشما گزمه کتابلاردا خلقتین هدفین یوخ
آیاغ دوتوبسان اگر دوتگیلان نزارین الیندن
اوز اختیاریمما جبرین قبول ائدیب او نیگارین
قوتارمیشام اوزومو جبرو اختیارین الیندن
نولور گوزون یئره تیکسین گوزونله مست اولان عاشیق
کی قاحماسین گوپه بیرده فغان خمارین الیندن
کونول کی انتظارین چکدی دنیانین غمین ائتمز
کی غصّه لرده قاچار بیر بیر انتظارین الیندن
منیم غرورایله آخمیش یاشیم سنین اوره گیندی
دوشوبدی داشلیغا بیرداملا آبشارین الیندن
اگرچی کونولمو دوتموش خزان درین باخابیلسن
بوشعر چیخماییب «اقبالیا» باهارین الیندن

مهر ۶۶ روستای بکر آباد

غملی باهار

شن لیک ائدیر جهان کی گلیب نوبهاریمیز
منده فغان کی بیزلری ترک ائتدی یاریمیز
باخ بیرکونول سماسینا ایتمیش غباریدا
گویاگی هی وروب آتینا شهسواریمیز

من لاله یه نه اوزله باخیم شاد اولوم هله
 ماتملییدیر غمینده دل داغداریمیز
 قوی قان ایلن نیگار اولا عاشیققرین اوزو
 گوزلرده کی یاشی داهاسیلمز نیگاریمیز
 بیر جرعه ایله مست ائله میشدی بیزی ولی
 مین کاسه ایله رفع اولا بیلمز خماریمیز
 سئلر اوزونده دالغانیر سارانین ساچی
 آنجاق کی نقش اولوبدی سویا روزگاریمیز
 یاز صبحونون قایتماغیناتاب ائدندیمیز
 یلدره قووشدی اوزون انتظاریمیز
 گلر دوشوبدی هر بیری بیر رنگه شرمیدن
 سئیرانه چیخامییدی بوایل گلداریمیز
 «اقبالیا» روادی بهارین خزان اولا
 الدن گندیبدی یاز توره دن شهریاریمیز

تیرماه ۶۸ بکر آباد

آنا

اولوکی هوش آپارا بیره قوجا غیندا آنا
 منی کی سیخدی فلک اوزگه بوجاغیندا آنا
 بیر یهودی ائوینین توزدا ایتن قرآنیام
 اوخو عشق آیه سی نی بارلی دوداغیندا آنا
 اوره گیم قیزمادی ذره بوسویوق قانلی لارا
 ایستی لیک قالدی سنین هیسلی اوجاغیندا آنا

دوندوراردی منی قارلارقاریسی گوردو مگر
بیر امید شعلهسی نی لاله یاناغیندا آنا
منی دئولردن آلیب بیرده پری لرله یاتیرد
شیرین افسانه لرین سحرلی باغیندا آنا
او ایشیق یوخ نقدر شهری، چراغان ائده لر
گورموشم طور اودونو لامپا چراغیندا آنا
اوره گیم بیر تیکه دی کندی سنی گورمک ایچون
چیر پیناندا شافاغین سئوگی بولاغیندا آنا
قاریشیدیر او حزین ماهنی لارین ات قانیما
نی قالان تک قوزونون کورپه قولاغیندا آنا
طبعیم عیسی کیمی دیللمه یه ائیلیردی هوس
دیزچوکوردون کی اولوتانری قاباغیندا آنا
عشقی «اقبالی» ایچیب ساخسی سهنگینده اودور
کی ملک لرسواچر توزولو چاناغیندا آنا
بیلیمرم نئیلیهم آخیر نئجه حاقین بیترم
اذن وئر تورپاغ اولوم یورغون آیاغیندا آنا

تبریز اسفند ۶۸

سن سیز

یوخدور بو گلستاندا طراوت گله سن سیز
نغمه قاپیسی باغلی قالار بلبله سن سیز
قلبیم داریخار اولماسا گر عکس جمالین

بوتوزلی سینیق آینانی کیمدیر سیله سن سیز
 افسانه اولوب مهر و وفاگتدی سنبله
 سوگی دیلی نی کیمدی عزیزیم ببله سن سیز
 باخ بیراوبوغولموش یئله گورکی او دا من تک
 تورپاق الیب باشینه دوشموش چوله سن سیز
 آی قارا هوروک بیرده دولاش بوینوما آخر
 من میل ائلمزدیم دولاشام سنبله سن سیز
 آی صبح گوتور بوقارا روبندی اوزوندن
 ممکن ده ییل اولدوز یاشینی گوی سیله سن سیز
 قلبیمدن اوچوبدور داهاشادلیق قوشونیلیم
 او نازلی سونا گلیمه جکدیر گوله سن سیز
 اشکیله گوزوم صفحه رخساریمه یازدی
 کور اولسون او عاشیق گوزوکی بیر گوله سن سیز
 «صامت» ائله دی گونلوم آدین دینیمه اما
 رسوا ائله دی عشقی گتیردی دیله سن سیز

کاروان عمر

تبده یانمیش جسمیمین احوالینا جان آغلابیر
 قانه باتمیش کونلومون سوگیندا جانان آغلابیر
 گور نئجه فردوس وصلیندن قوولدوم کیم منی

آتش هجرانیدا گوردیکجه شیطان آغلايیر
بللی دیر یوخدور قایتماق کاروان عمر ایچون
باخ جرس فریاده گلدیکجه بیابان آغلايیر
بیرینلمز شهسوارم کی یاتان بایراقیما
مین کره تیغمدن اولموش خسته دوشمان آغلايیر
بیلیمیرم گلگون شافاق قوینوندا اولدوز پارلايیر
یادایانمیش باشیم اوسته نازلی جانان آغلايیر
اولموشوق مات قضا بوعرصه شطرنجیده
آت یاتیر قلعه اوچور سرباز اولورخان آغلايیر
قاجماق اولمازیئل آتیلان قلعه ی تقدیردن
مورسان «اقبالیا» بوردا سلیمان آغلايیر

هارا گئتدی

هارا گئتدی او اوره کلرده حکومت سورن انسان
ورن عاشیقلره فرمان
انیلین شاهد عشق ازله جانینی قوربان
اوسینیق قلبی لی شاعیر که اوزون بیرسفراتتدی
هارا گئتدی هاراگئتدی !!؟

شهره باخ ناله دی غوغادی هیاهودی فغاندی
خلقی گور گوزدن آخان یاشلاری قاندى

بونه چیسگین نه دوماندی؟

غم چوکوب تبریزین اوسته

الترین اوسته گئدیر قاره بورونموش غمه باتمیش

اوندا کیمدیر بئله موساکیمی یاتمیش

بونه صادیقدی کیم آتمیش

بورولور غملی ده نیزده

اونه موسی کی بوغوب لشکر فرعون دغانی

پور عمران کیمی داش قلب لره ورموش عصانی

چشمه لر جاری اولوبدور

دلر ایمانلا دولوبدور

بوقیامت قوپاران غصه ده هرکیم کی یئتیشدی

باش آجیب آغلادی حسرت الینی باشیناوردی

گاه قاجیب تابوتاساری گاه گندیب دالدادوردی

تا که شیون گویه قاخدی بوسسی داغلار اشیدی

اشیدر ناله سی نی کیمسه اگر باخسا سهنده

«ینل اوتئللرده گزنده»

گوروسن بئله سیزیلدیر:

بویاشیل تئللری سندن سورا هورمک حارام اولسون

او خیال شانه سی سیندی

قوی بو چشمه بوگوزهم ده آجیشان بیر یارام اولسون

هی دئشیلسین قانی آخسین

یاندیریب باغریمی یاخسین

داها قان یاشدی آخیب غمدن اوتورموش اته گیمده

دئدیگون سئومه لی لاله

سن سیز ای گوللی باهاریم او چیچک صف لری یوخدور

غم چکیب دوره مه هاله

آغ بولود گورنه قارالدی

شهریاری یاداسالدی

باخ قویوب باشینی حیدر بابانین چیگنینه آغلیر

غم چکیب شعله نه شمشک

اویانیق قلبی نی داغلیر

نئيله سین داغ کی دویون مک لیگه خاطر الی یوخدور

چاره سی یوخ غمی چوخدور

کنده لروار آیاغیندا

اوچوروملارقا باغیندا

نئجه قاچسین هارا قاچسین

اوره گیندن بوکدرلی دوگونو اونئجه آچسین

اما بیر گون یاناقادیر

اوددوتوب اودلاناقادیر

پوسگوروب اود نفسیندن سس چکیب آغلا یاقادیر

اریمیش غصه لی قلبین توکه جک قانلی گوزوندن

اوغلی اولموش آنالار تک گنده جکدیر بیراوزوندن

هوشا گلدیکجه قانارسان بئله غوغالی سوزوندن

اوخونارسری اوزوندن:

شاعر اولمز نقدر قانلی اورک یاش دولی گوزوار

بیر اوجاقدیر سوزی هر سینه ده اوندان نئچه کوزوار

خلق آلیشماقدادی یانماقدانقدری کی بوسوزوار

قویماز احساسلاری سونسون

عشقدن اوزلری دونسون

هر سحر چرتسه گونش گوی چمنینده

شاعیرین یادی اورکده بیته جکدیر

شافاقین مزرعه سینده یوز چیچک بیردن آچاندا
گنه غم یولچوسو قلبین یولون آزمایش ایته جکدیر

بیراوشاق تابئنه پروانه دالینجا قاچاقادیر
تا «ثریا» یئنه داش سیننه گل ساچاقادیر
«لاله» نین عشقینه «سوسن» یئنه تادیل آچاقادیر

اوسکوتلاردا او مرموز گئجه لرده اوصفاده

قالاجاق شاعرین آدی

اوکیچیک کندلی قیزال اوزادیب غنچه درنده

پالتارین دامدا سرنده

شهریار شعرى کیمی ناخشالی فرشین توخویاندا

تئلترین یرقاییب حیدربابا شعرین اوخویاندا

شهریاریم قالاجاقدیر شهریاریم قالاجاقدیر

گوزلریم

رسواییق طبلیمی چالار گوزلریم	عشقیمی دیلله ره سالار گوزلریم
سنه تحفه قان یغیرام اوره کده	اما نیلیم وروب جالار گوزلریم
آغزیندان چیخاردار کیرپیک دیلینی	سن گلن یولاری یالار گوزلریم
گوز یاشیمللا غصه زهری قاتیشیب	اودورکی گل کیمی سولار گوزلریم
دوداغیم باغینداسن سیزگل آچماز	هدریره اونی سولار گوزلریم
قان آخدییران ایری قاشین گورنده	اوره ک نمازینی قیلار گوزلریم
محلله یه نامه رسان گلنده	گدینجه الینده قالار گوزلریم

سفر یئلکنینی سن قاوزیاندا کیر پیک پرده سینی سالار گوزلریم
 سنی گورمک و سیله م تک یوخدو اوند ایلمدن الار گوزلریم
 اوزیانیمدا «صامت» اونون یئرینی بوش گورن وقتیده دولار گ وزلریم

خیال مرکبی

آچوبدور بال و پر کونلوم که سیندیرسین بو زندانی
 خیالین مرکبین مینسین دولانسین دور دنیانی
 آشیب داغلار باشیندان اوز گتیرسین گوللی گلزاره
 چمنده آغلایان چای تک گوپه قالخوز سون افغانی
 بولوتلار خیمه سینده تاپسون اول خورشید رخساری
 آیاقیندن اوپوپ ترک اتمسین بیر لحظه جانانسی
 وصالین گوللی باغیندا سوواریسین گوللری یاشی
 دسین تا کلمه کلمه درد شوق و زهر هجرانی
 اوتورسون بیر غریب لر تک کنار آستانینده
 گوزون تیکسین گوپه تا آی ایشیقلا ندیرسین ایوانی
 محبت له دوتوب اول دامن صدق و صفا سیندن
 ویروب سالسین مقدس ساختیدن کین شیطانی
 یاپیشسین مشک بو سنبلریندن گل تک آسلانسین
 اگیلسین امسین آخیرده لبیندن آب حیوانی
 منی چوخ دانلاما زاهد سوزون گیرمز قولاقیمه

او گوندن کی گوزوم گوردی یارین گوشینده مرجانی
 اونون صحرای عشقینده ایتیردیم ثروت و مالی
 اونون دریای هجرینده باتیردیم در ایمانی
 طبیبیم صبر یازماقدان گوتورال من اوزوم آخیر
 دولاندیم دردین اوزایچره اله گتدیم او درمانی
 قوپاردین قفل زندانی قیرون زنجیری آزقالدی
 کی چکسین تخت اعزازه عزیز ی ماه کنعانی
 بویولدا، یولارین داشی اولوب عاشیقلرین باشی
 گدنمز هر بیر اول ناشی عزیز اولسا اوناجانی
 اوتور «صامت» بر افغانی یازانمازسان بودستانی
 حکایت لر یازیب چوخلار و لیکن یوخدی پایانی

غربت قوشو

بیر شیشه دی کونلوم بوقارا داشلار ایچینده
 یوسف کیمی غربت ده دی قارداشلار ایچینده
 یعقوبه تای آغلار گوزومون قصرین آغار تدیم
 بلقیس اولالی گزمه دی بویاشلار ایچینده
 غم حلقه سی قان کونلومو سیخمیش ائله بیل کی
 سورتولموش عقیق دیر سئچیلر قاشلار ایچینده
 بیلمزسن اگر حالیمی سن ائله تصور
 بیر تک یارالی دورنا یاشیل باشلار ایچینده
 باغری قاراتک داش دیینه سیغمیشام ایندی

تاسن گله سن یازدا قلم قاشلار ایچینده
 طبعیم ایترب قافیه نی نئیسین آنجاق
 کهلیک تک ایتیدیر ساریشان ساشلار ایچینده
 سانکی گوزومون پرده سینه نقش ائله ییب لر
 بیر قیرمزی دون قیز گزه خاشخاشلار ایچینده

اردبیل بهمن آیی ۱۳۸۰

مناجات

مشکوه غیبدن کرم ائيله ضیامنه	ای شمع رویینی ائلین رهنماننه
ائيله طریق عشقده کشف غطا منه	ظلمت سرای فیکر مه سال نور وحدتین
خاکستر غمین کی وئره انجلا منه	غفلت توزی دوتوبدی کونول ایناسین هانی
زمزم ندیر بوچولده کی وئرسین صفا منه	هاجر کیمی عطشده یانیب سسله رم سنی
یوخدور غمیم نقدر یاغیر سا بلا منه	باران رحمتیندی ولا اهلینه بلا
تابیر گنجه اوزون دیه سن بینوا منه	نی ده ک سیزیلدارام گنجه گوندوز بوشو قیله
آنجاق بو قدر سویله مه سینلر رها منه	قید وفا ایلن منی اغیاریدن آییبر
ائيله کریه منظرینی برملا منه	سال دنیانین اوزونده کی بومکر پرده سین
یوخدور مگر نصیب اولا کوی رضا منه	باران فتنه سیل بلادن قوتارماقیم
گویا قاناد وئربیدی صفادن دعامنه	«اقبالیا» کونول قوشی افلاکی سیر ائدیر

گلمدی

کونلومی آل قان ائلین گلمدی

شغلومو افغان ائلین گلمدی

سوندی چیراغلارغمه چولقاندی کند

دخمه می تابان ائلین گلمدی

باتدی گدیکلرده خیال کروانی

غارت ایمان ائلین گلمدی

دوزلی تبسم له دوزاق کونلومو

صحن گلستان ائلین گلمدی

اوزگه ووران یاره مه مرهم قویان

دردیمه درمان ائلین گلمدی

روزگار الینده

قالدی یاخامیز خمار الینده	حال کی دولو جام یار الینده
گئتدی اوزو مست جام نخوت	عشاقی قویوب خمار الینده
سندن سورا عشقی نیلیره من	گئدسن بونودا آپار الینده
قلبیم له سنی خاطر لایاردیم	صیادی گوروب شیکار الینده
عشقینده ثباته باخ کی یازدین	اشعاریمی یادگار الینده
سال بیر یادیوا اوتور موشویدون	اوتلاقدا او گون سه تار الینده
یئل گول سه په رک نه اویناییردی	عشرت الی آبشار الینده
زولفون یوزووہ دوشوب گوروندی	آی عقرب نابکار الینده
بیلدیم کی قاباق دا آیریلیق وار	هجران می ای روزگار الینده

غم قفلی اورکده نئيله ييم کی
 آهوی ختن کیمی سمندین
 کونلوم دئدی گئتمه نی منه یوخ
 چوخ دوسلاری برکه قویماق اولماز
 خورشید حقیقته یول آختار
 مظلوملارا یاردیم ائت علی تک
 بیرگون یئته ریک وصاله بیزده
 «اقبالی» نی اولدورورسن اولدور

شادلیق آچاری نیگار الینده
 اویناندی مارال تاتار الینده
 سویله اوناکاکی ماهار الینده
 قالمیش هامی روزگار الینده
 قالمابوقدر غبار الینده
 قدرت هاراجان کی وار الینده
 گر اولمه سک انتظار الینده
 یاساخلاکی اختیار الینده

ساقیه التجا

کوچ ایله ییبدی قافله من یئرده قالمیشام
 می سیز بوگوشهده گونوم آغلار گچیر منیم
 هر بیر یره که ایستیسن چک منی آپار
 کسمه منیم شرابیمی بیر عمردیر کی من
 شیرین دلیلم آجی سوزیله چالما کونلومو
 خام دیر رقیب قیرمزی گل تک یاناغی وار
 گورسم اوتیر قدوی شوریم گنه قالیر
 اولسامدافا اگر گنه بیرتل تورپاغام

توزلی افقده محو اولوبان فیکره دالمیشام
 ساقی گنیر او جامی که جان اوسته قالمیشام
 چوخداندی بوینوما اوقارازولفی سالمیشام
 شهبازه تای غذامی او اللردن آلمیشام
 آخر کلنگیمی سنین عشقینده چالمیشام
 پخته منم که برگ خزان تک سارالمیشام
 یوخسا کمان مثالی قدیلن قوجالمیشام
 عنقایلن مصاحب اولاندان اوجالمیشام

گئتمه

بویازیق کیمسه لری آتما سنه قوربان اولوم
 آیریلیق کروانی نی چاتما سنه قوربان اولوم

یارالی دوشمانیمیز باخ کی اویاخدیر هله ده
 سن گئدیب دالدالانیب یاتما سنه قوربان اولوم
 گون کیمی قانلی قارانلیقدا بیزی پارلاتدین
 آی تکین ایندی اوزون باتما سنه قوربان اولوم
 شیعه نین قلبی نی داغلیر هله زهرا یاراسی
 سن بئله یاسی یاسا قاتما سنه قوربان اولوم
 آتادئیبان سنی دوتموشدی شهید کور په لری
 قوزوجیرانلاری آغلاتما سنه قوربان اولوم
 بیلیره گئدجگین آغوشه ملک لر چکه چک
 بیزی جنت باغینا ساتما سنه قوربان اولوم
 سنه اولمک یاراماز سن دیریلیک اورنگی سن
 دوغومو ماتمه اوخشاتما سنه قوربان اولوم

نخستین روز درس

پیش چشمم عالم خاکی سیاه	گرگ و میش صبح می افتم به راه
شب میان بستر غم خفته ام	از نخستین روز درس آشفته ام
تا گره از سفره دل باز کرد	درس را باید چسان آغاز کرد
روی این پی، خانه دانش به پاست	درس اول، اولین خشت بناست
تا ثریا می رود دیوار کج»	«خشت اول چون نهد معمار کج
پیش این مرغان بستان صفا	با چه لحن و لهجه ای آرم نوا
ای دریغمان من سلیمان نیستم	آشنا باصوت مرغان نیستم
لیک چون ظرفی زمعنی خالیند	واژه ها هر چند نغز و عالیند

این همه لفظ مطمئن خوانده ام
بایدم این پرده رنگین شکافت
گرچه خود فانوس شمع مرده ام
باید اندر موج، دست و پا زخم
تابه من این راهیان یابند راه
باید اول تخته را تفسیر کرد
تخته یعنی لوح محفوظ خدا
تخته یعنی بردن زنگ گناه
من نخواهم تخته بی روح را
زین سینه روی دست می باید کشید
نقش خود در لوح دلها میزنم
«دفتر صوفی سواد و حرف نیست
خود قلم گیرم ز کلکستان «نون»
تا از آن نایی حکایت ها کند
گر نویسم «آب» گویم شرح آن
آب یعنی معرفت، یعنی حیات
آب یعنی آینه روی خدا
آب آن آبی که اسکندر نیافت
با عصای موسی از قلب حجر
چشمه اثنی عشر آل الله است
آب نه کاین باده ناب آمده است
«نان» که می گویم نه مغز گندم است

لیک از فیض معانی مانده ام
تا عروس معنی گم کرده یافت
راه پرنور خرد گم کرده ام
آتش اندر خرمن دلها زخم
در شب دلها بتابم همچو ماه
بعد از آن بهر قلم تدبیر کرد
تخته یعنی گنج اسرار هدی
در پی خورشید با روی سیاه
این غبار آلود عهد نوح را
روی او با گنج نمی گردد سپید
سینه ها را دفتر جان می کنم
جز دل اسپید همچون برف نیست»
سطر سطرش آیه «مایسپرون»
وز جداییها شکایتها کند
آب جنبش، آب هستی، آب جان
آب روح سبز جمله کاینات
از لطافت روح پاک مصطفی
خزش از پی تا دل ظلمت شتافت
بردمید از چشمه «اثنی عشر»
که طراوت بخش جان آگه است
«کل شیء حی» از این آب آمده است
رهزن آدم بالای مردم است

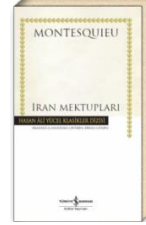
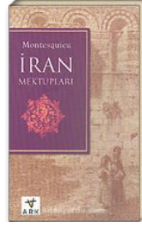
شیر از پستان شیطان می خوریم
بی‌درو، پی‌کشت و زحمت می‌رسد
ریزه‌خوار خوان ما دو عالم است
صد دهان باز است از دل سوی دوست
بال‌مهر و رافتش بالای ما
ریشه‌جهل از دل و جان سوزدت
جان‌فدای علم‌الاسمای او
عشق با آئینه رودرو نهم
صحنه‌ای از آتش و از خون کشم
تا شود دشت شقایق دفترم
میکشم دریایی از خون شهید
تا شود خم‌آسمان از این شکوه
یک دلاور، یک بسیجی، یک عقاب
یک بسیجی در میان خون کشم
یار جانبازی بیارم میهمان
زیردست چرخ او چرخ زمان
زیر خاک سرخ «بستان» کاشتم
گل برآرد، بار پیروزی دهد
صفحه تاریخ را با خون نوشت
تا عقاب مشرقی گسترده پر
پرچم از باد سحر در اهتزاز

تاز زانبان جهان نان می‌خوریم
نان ما از خوان رحمت میرسد
نان ما در خوان نور مریم است
نان ما نور جمال روی دوست
اوست هم خود مهتر و «بابا»ی ما
هست بابا آنکه چیز آموزدت
خود معلم نیست ما را غیر «هو»
«زنگ نقاشی» مدل یکسو نهم
تابلوها جمله دیگرگون کشم
لاله‌ای بر روی هر برگ آورم
جای رود منجمد در پای بید
مشت مردان می‌نشانم جای کوه
جای مرغان هوا در پیچ و تاب
نقش خورشید شفق را چون کشم
در کلاس درس تاریخ زمان
تا ببیند دیده نوباوگان
تا بگوید من که پای داشتم
تا زمانی از دل گل بردم
تا بگوید آن شهید حق سرشت
این چنین در فکر بودم غوطه‌ور
دیدم آن لحظه دبستان بود باز

MONTESQUIEU'NÜN İRAN MEKTUPLARI

KAMİL CİVELEK*

Tam adı Charles Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu olan ve genel olarak bilinen adıyla Montesquieu 1689 yılında Bordeaux'da soylu bir ailede dünyaya gelir. 1755 yılında Paris'te öldüğünde ardında iki önemli büyük yapıt bırakır: *İran Mektupları* (1721) ve *Kanunların Ruhu* (1748). Yapıtlarıyla sadece hukuk ve siyaset bilimine yaptığı büyük katkılarla değil aynı zamanda toplum ve yaşama ilişkin kuram, görüş, düşünce ve eleştirileriyle de ün kazanır.

* DR. ÖĞR. ÜYESİ. KAMİL CİVELEK, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü ckamil@atauni.edu.tr.

Montesquieu, sadece Fransa için değil aynı zamanda insanlık için bilim ve aklın ön plana çıkmaya başladığı yeni bir Rönesans olarak adlandırılacak bir dönem olan XVIII. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Çağı'nın oluşumuna ve gelişimine büyük katkılar sağladığından bu dönemin en önemli düşünürleri arasında kabul edilir.

Bin Bir Gece Masalları'nın 1704 yılında Fransızcaya çevrilmesiyle başlayan "egzotizm" ile yolculuk anlatılarına ilginin arttığı ve Doğu'nun moda olmaya başladığı bir dönemde Montesquieu 32 yaşında iken *İran Mektupları*'ni yazmaya başlar. Felsefe, hukuk, din, siyaset ve ahlak kavramlarını bir romanda birleştirmenin yöntemi olarak mektup/roman türünü seçer. *İran Mektupları*, 19 Mart 1711'de İsfahan'dan yola çıkan Türkiye'de Erzurum, Tokat ve İzmir'den geçtikten sonra 4 Mayıs 1712 'de Paris'e varan İranlı iki arkadaşı Özbek ve Rika'nın hem kendi aralarındaki hem de İsfahan'da kalanlarla yazışmalarını içeren 161 mektuptan oluşan bir mektup/romandır. Fransa'ya ulaştıktan sonra Rika Paris'te kalır, ancak Özbek Fransa'nın Paris dışındaki kırsal kesimlerini dolaşır. Yazar bu yolla başta Paris'in saray, salonlar, tiyatrolar, kafeler, yazın dünyası ve Parisliler olmak üzere Fransızları tüm kurumlarıyla bu iki doğulunun bakış açısından betimler. Montesquieu bu betimlemeyi yaparken bir yandan Dufresny'nin *Amusement sérieux et comiques d'un Siamois à Paris*'inde olduğu gibi kimi zaman mizahi ve La Bruyère'in *Caractères*'lerinin bazı bölümlerinde olduğu gibi tiplemelere yönelik bir yöntem izler.

Her ne kadar ölmüş olsa da Fransa'nın "Güneş Kral" lakaplı kralı XIV. Louis'nin baskılarının sürdüğü bir dönemde kaleme alınması nedeniyle *İran Mektupları*'nın ilk baskısı 1721 yılında Amsterdam'da Montesquieu'nün adı gizli tutularak yayımlanır. Aynı yıl gördüğü ilgiden ötürü Köln'de ikinci baskısı yapılan yapıtın üçüncü baskısı ise 1754'te yapılır. Montesquieu'nün ölümünden sonra 1758, 1897, 1929 ve 1954 yılları ve daha sonrasında birçok baskısı okurlarla buluşur. Çok sayıda dilde çevirileri yapılan *İran Mektupları*'nın Türkçe 'de ilki 1963 yılında, ikincisi 2004 ve sonuncusu 2015 yıllarında olmak üzere üç değişik çevirisi yayımlanır.

Yapıt kurgusal düzlemde XVIII. yüzyılda Batılı yazarların diğer toplumlar üzerine bakış açılarını bir başka deyişle "öteki"ne bakışının en güzel örneklerinden birini oluşturur. *İran Mektupları*, 18. Yüzyıldan günümüze doğu ve batı toplumlarındaki değişim, dönüşüm ve gelişmelerin neler olduğunu gözlemlemek ve karşılaştırarak incelemek, günümüzü ve günümüz insanını yorumlamak açısından oldukça zengin bir içerik sunar.

Bu zengin içeriğine karşın Türkiye'de *İran Mektupları* ile ilgili akademik çalışmaların azlığı göze çarpar; lisansüstü düzeyde hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Ancak bir tanesi Montaigne ile karşılaştırmalı olmak üzere üç makale vardır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, önemli ve değerli bir yapıt olan *İran Mektupları*'nın başta Fransız Dili ve Edebiyatı ile Fars Dili ve Edebiyatı alanındaki araştırmacılar olmak üzere XVIII. yüzyıldaki "Doğu", "egzotizm", "kültür/ kültürlerarasılık", din, siyaset ahlak ve toplum yaşamıyla ilgilenen araştırmacıların ilgisini çekebilmektir.

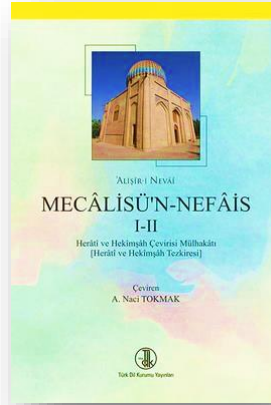
KAYNAKÇA

- Campoli, Christine, *Littérature du Moyen Âge au XXe Siècle*, Hachette Education, 1994.
- Darcos Xavier, Tartayre, Bernard, *le XVIIIe siècle en littérature* (Collection Perspectives et Confrontations), Hachette, 1986.
- Des textes à l'œuvre Français 1er*, Hachette Livre, Paris, 2001
- Deshusses, P., Karlson, L., Thornander, P., *dix siècles de littérature française, 1. du Moyen Age au XVIIIe siècle*, Bordas, Paris, 1984.
- İran Mektupları*, Çeviren: Ahmet Tarcan, Uğur Yönten, Ark Kitapları, 2004.
- İran Mektupları*, Çeviren: Berna Günen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul, 2015.
- Lagarde, André., Michard, Laurent, *XVIIIe siècle Les Grandes Auteurs Français du Programme*, Collection Littéraire Lagarde & Michard Bordas, Paris, 1970.
- Lancrey-Javal, Romain, *Des textes à l'œuvre Français 2de*, Hachette Livre, Paris, 2000.
- Montesquieu, *İran Mektupları*, Çeviren: Muhiddin Göklü, Anka Yayınları, İstanbul 2003.

'ALİ ŞİR-i NEVÂÎ MECÂLİSÜ'N-NEFÂİS I-II (HAZ. PROF. DR. A. NACİ
TOKMAK)

ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ*

Mecâlisü'n-Neîs, 'Alî Şîr-i Nevâî (17 Ramazan 844/9 Şubat 1441-12 Cemâziye's-sânî/3 Ocak 1501) tarafından 896/1490-91 tarihinde Çağatayca kaleme alınan ve ilk Türk Tezkiresi sayılan çok önemli bir eserdir. *Mecâlisü'n-Neîs*'te yer alan 461 kişinin hal tercümeleleri ana hatları ile belirtilip yer yer şairlikleri ve meziyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Nevâî'nin, söz konusu ettiği kimseleri şiir kabiliyetleri yanında insanî ve ahlâkî meziyetleriyle de değerlendirmesi dikkat çekicidir. Bunların biyografileri üzerinde ayrıntılı biçimde durulmaması ise o zamanın tezkirecilik anlayışının bir sonucudur. Eserde hal tercümeleleri verilenlerin çoğu şiirlerini Farsça kaleme almış Türk şairleridir. Değişik nüshalarda sayıları 451 ile 461 olan bu şairlerden sadece kırk biri şiirlerini Türkçe yazmıştır. Bu bakımdan eser Fars edebiyatı tarihi için de önemli bir kaynaktır.

*ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. email: ercavus4342@hotmail.com.

Prof. Dr. A. Naci TOKMAK tarafından hazırlanan çalışma, ‘Ali Şîr-i Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresini *Letâiyif-nâme* adıyla Farsçaya çeviren Sultan Muhammed Fahrî-yi Herâtî'nin tezkireye yaptığı ilavelerle, kitabın sonuna IX. Meclis adıyla dokuz kısım ve bir hâtimden oluşan ve Nevai'nin tezkiresine almadığı, sâdat, ulemâ, fuzalâ, erbâb-ı hüner, avâm, vuzerâ, ünlü ümerâ ve sultanlar olmak üzere 188 kişi hakkındaki bilgileri içerdiği ve tezkireyi Farsçaya çeviren Hekîmşâh Mubârek-i Kazvîni'nin, Nevâî'nin eserine almadığı Akkoyunlulardan Sultan Ya'kûb'un sarayına mensup kırk şair ile daha da önemlisi, Ravza-yı Dovvom'da Yavuz Sultan Selim dönemi saray şairleri ile başka tezkirelerde haklarında bilgi bulunmayan, 81 şairin tercüme-i hâli ile şiirlerinden örnekleri içine aldığı için *Mecâlisü'n Nefâis Herâtî ve Hekîmşâh Çevirisi Mülkahatı (Herati ve Hekimşah Tezkiresi)* adının verilmesi yazar tarafından uygun görülmüştür.

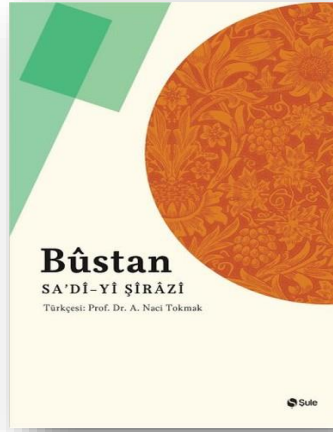
KAYNAKÇA

- Eraslan, K. (2003). Mecâlisü'n-Nefâis (c. XXVIII, s. 216-217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Nevâî, Ali Şîr. (2017). *Mecâlisü'n Nefâis Herâtî ve Hekîmşâh Çevirisi Mülkahatı (Herati ve Hekimşah Tezkiresi)* (Haz. A. Naci TOKMAK). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BÛSTAN (SA'DÎNÂME) (HAZ. PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ*

Sa'dî-yi Şîrâzî'nin daha çok *Bûstan* adıyla tanınan, ancak gerçek adı *Sa'dî-nâme* olan eseri, 2012 yılının ardından Prof. Dr. Naci TOKMAK tarafından okuyucuların karşılaştırma yapabilmesi için Farsça metniyle birlikte yeniden edebiyatseverlere kavuşturuldu. Çalışmanın birinci kısmında eserin, birkaç harf ilâvesiyle, Türk alfabesiyle Farsça metnini verdikten sonra, baştan sona yeniden gözden geçirilip bir takım değişiklikler yapılmış, ikinci kısımda da Türkçe çevirisi verilmiştir.

Sa'dî eserinin hiçbir yerinde kitabının adının *Bûstan* olduğunu yazmamıştır. *Bûstan* kelimesini ise eserinin 3745. Beytinde "Gül Bahçesi" anlamında kullanmıştır. *Sa'dî-nâme*, mütekârib bahrinde yazılmıştır. *Şâhnâme* vezni de denilen "Feûlun, feûlun, feûlun, feûl." veznindedir. Değişik baskılarında beyit sayısı farklı olmakla beraber bu sayı bazı nüshalarda 5000 beyte kadar çıkar. Çeviride esas alınan nüshası 4011 beyitten oluşan bir

* ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. email: ercavus4342@hotmail.com.

mesnevîdir. Bu nüshanın esas alınmasının nedeni, İranlı araştırmacı ve bilim adamı Dr. Golamhuseyn-i Yûsufî, on yazma nüsha ile *Bûstan*'ın muteber baskı ve şerhlerini de dikkate alarak tenkidli bir metin hazırlamış olması, ayrıca metnin iyi anlaşılabilmesi için de açıklamalara yer vermesidir.

Dünyada hâlen konuşulmakta olan yirmi beş dile çevrilmiş olan *Bûstan*, Türkçeye ilk defa Kırşehirli Hoca Mus'ûd b. Ahmed (Hoca Mes'ûd) tarafından özetlenerek (1073 beyit), *Ferheng-nâme-yi Sa'dî*, adıyla 1354'te manzum olarak çevrilmiş, daha sonra birçok çeviri ve şerhi yapılmıştır. Niğdeli Hakkı Eroğlu tarafından hece vezniyle ve mesnevi tarzında yapılan bir çeviri daha vardır. Günümüzde en çok bilinen ve okunan çevirileri ise Kilisli Rifat Bilge ve Hikmet İlaydın tarafından yapılan çevirileridir. Mensur olarak günümüz Türkçesine yapılmış iki çevirisi olduğu için, çeviri manzum olarak yapılmıştır.

Prof. Dr. A. Naci Tokmak, kitabın girişinde büyük bir tevazu ile eser için fırsat buldukça çeviriye devam ettiğini söylese de eseri hazırlarken detaylı ve titiz bir çalışma yaptığı daha ilk sayfalarda belli oluyor. Şairin alıntı yaptığı düşünülen âyet ve hadisler, adı geçen kahramanlar ve haneler hakkında bilgilendirmeler, kelime karşılıkları ve birçok detaya ait geniş kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir. Özellikle bu kaynaklar sayesinde okuyucunun merakını çeken konu ve kişiler hakkında detaylı bilgilere rahatlıkla ulaşabileceğini söylemek mümkün. Bu açıdan bakıldığında Şule Yayınları'nın yayınladığı bu yeni tercüme akademisyenler için de eşsiz bir kitap halini alıyor.

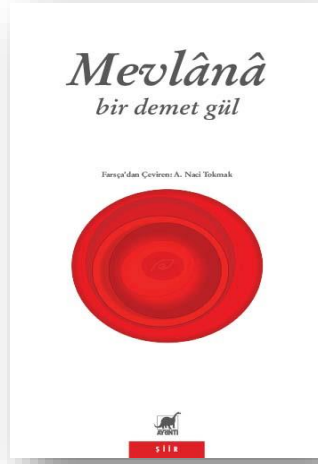
KAYNAKÇA

Şirâzî, Sa'dî. (2016). *Bûstan(Sa'dînâme)* (ÇEV. A. Naci TOKMAK). İstanbul: Şule Yayınları.

MEVLÂNÂ BİR DEMET GÜL (ÇEV. PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY*

Prof. Dr. A. Naci TOKMAK, bu kitabında Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden özel olarak seçtiği toplam üç yüz üç gazelin çevirisinden bir şiir seçkisi hazırlamıştır. Yazarın başucu kitaplarından biri olan *Dîvân-ı Kebîr*'de, Mevlânâ'nın sık sık, gitme, yapma, etme, okuma uyuma, çıkarma, kırma, bakma, boğuşma, öğretme, korkma v.s. gibi olumsuz emirleri, olmuyorsun, gelmiyorsun, oturmuyorsun, etmediniz, değilsiniz, oturmuyorum, bıkmadı, gitmiyor, sunmadı vs. gibi olumsuz çekimli fiillerle, yok, değil, ne bileyim v.s. gibi olumsuzluk bildiren kelimeleri şiirlerinde kâfiye veya redif olarak kullanması yazarın dikkatini çekmiştir. Çünkü Mevlânâ'nın beyânı olumsuz olmakla beraber, merâmı olumluydu. Buradan hareketle O'nun bu tür gazellerini seçip, çevirisini yaptıktan sonra kitabın birinci

* ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. email: seyda.arisoy@atauni.edu.tr.

bölümüne “Hikmet Pınarı” ikinci bölümüne de “Olumsuz Söz, Olumlu Öz” başlığını vermiştir.

Gazelerde, birçok mitolojik şahıs ve unsurun yanı sıra pek çok dini, tarihi şahısların da adı geçmektedir. Ayrıca pek çok dini konu işlenmiş, birçok dini, mezhebi, tasavvufî terim kullanılmıştır. Okuyucunun Mevlânâ’yı daha iyi anlamasını sağlamak amacıyla bunlar hakkında kısa bilgi verdikten sonra geniş bilgi isteyenler için kaynak gösterilmiştir. Yazar çeviri yaparken günümüz insanının anlayacağı bir dil kullanmayı, gazel tarzını bozmadan gazelin a.a.b.a.c.a.d.a.e.a. kafiye şekline uyarak çeviri yapmayı tercih etmiştir. Farsça bilenlerin karşılaştırma yapmaları için her gazelin başında o gazelin Farsça matla’ını verilmiş, altında veznini gösterilerek Türk alfabesiyle okunuşu eklenmiştir.

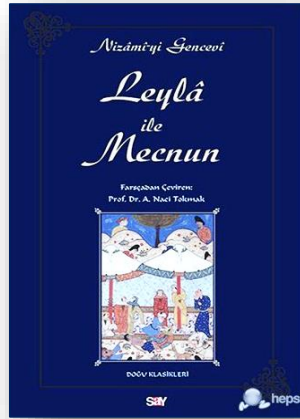
KAYNAKÇA

- Eraslan, K. (2003). Mehmed Rauf (c. XXVIII, s. 216-217). İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Tokmak. A. Naci (2015). *Mevlânâ Bir Demet Gül* (Haz. A. Naci TOKMAK). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

NİZÂMÎ-Yİ GENCEVÎ, *LEYLÂ İLE MECNUN* (ÇEV. PROF. DR. A. NACİ TOKMAK)

ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY*

Nizâmî-yi Gencevî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'u "Me'ûlü mefâilün fe'ülün" vezniyle nazmedilmiş olup 5000 kadar beyit içermektedir. 584 (1188) yılında Şirvanşah Celâlüddeve Ahsitân'ın isteği üzerine dört aydan kısa bir sürede kaleme alınmıştır. Konusunu Arap kültüründen almakla birlikte kahramanları İranlı kimliğine büründüren Nizâmî üslûbu, kurgulaması ve ifadesiyle en başarılı eserini ortaya koymuş, birçok nazîre arasında Fuzûlî'nin aynı adla yazdığı eseri ona yaklaşabilmiştir. Tenkitli ilk neşrini Vahîd-i Destgirdî'nin gerçekleştirdiği eserin (Tahran 1317 hş./1938) daha sonra birçok neşri yapılmış, sonuncusu Berât-i Zencânî tarafından hazırlanmıştır (Tahran 1374 hş./1995). *Leylâ ile Mecnûn*'u ilk olarak Ali Nihad Tarlan (İstanbul 1943) ve M. Faruk Gürtunca (İstanbul 1966) mensur olarak Türkçe'ye çevirmiştir. Eserin aslı manzum bir eser olmasından dolayı

* ARŞ. GÖR. ŞEYDA ARISOY Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü email: seyda.arisoy@atauni.edu.tr.

Prof. Dr. A. Naci TOKMAK tarafından manzum olarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

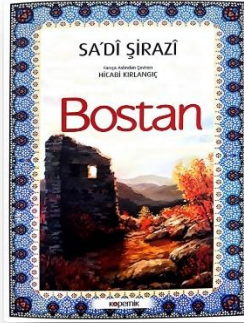
KAYNAKÇA

- Kanar. M (2007). Nizâmî-i Gencevî (c. XXXIII, s. 183-185). İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Tokmak. A. Naci (2013). *Nizâmî-yi Gencevî Leylâ İle Mecnun* (Çev. A. Naci TOKMAK). İstanbul: Say Yayınları.

SA'DÎ ŞİRAZÎ, *BOSTAN* (ÇEV. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU*

Sa'dî, İran edebiyatının en büyük ustalarından biridir. Uzun yıllar süren seyahatlerinden edindiği tecrübe ve bilgileri, doğum yeri Şiraz'a döndükten sonra h. 655/m. 1257 yılında kaleme aldığı Bostan adlı eserinde yansıtmıştır. Sa'dî, bu eseri İran'ın Fars bölgesinde hüküm süren Salgurlular'dan Ebû Bekr b. Sa'd B. Zengî'ye sunmuştur. Bostan'ın ilk yazma nüshalarında Sa'dî'nâme adının kullanıldığı görülmektedir. Ancak şair muhtemelen eserine herhangi bir ad vermemiştir. Daha sonraki dönemlerde Sa'dî'nâme yerine, Sa'dî'nin diğer meşhur eseri Gülistan'a anlam ve söyleyiş bakımından daha uygun düştüğü için "güzel kokulu çiçek bahçesi" anlamına gelen Bostan adı tercih edilmiştir. (Karaismailoğlu, s:307)

Mesnevi nazım şekliyle yazılan Bostan'ın vezni Firdevsî'nin *Şahnâme*'si ile aynı bahir olan mütekâribdir (feûlün feûlün feûlün feûl). Bostan, bir mukaddime ve bölüm (bab) halinde düzenlenmiştir. Adalet, ihsan, aşk, tevazu, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tövbe, münacat ve kitabın sonu başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşur. Birçok hikâye konu bazında bazen konu sınırlarını ihlal eder. Ancak konular dikkatlice incelendiğinde bu

* ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-mail: dsakaroglu@hotmail.com.

durumun doğal olduğu anlaşılır. Bostan'ın hem Farsça yazmaları hem de Türkçe tercümeleri birçok farklılık göstermektedir. "Hikâye" (hikayat), "konuşma" (goftar) ve konuya işaret eden alt başlıkların daha sonra konulduğu tahmin edilmektedir. Bostan yaklaşık 5000 beyitten oluşmaktadır. Bu sayı bazı yazma nüshalarında farklılık göstermektedir. Yapılan çalışmalar, Sa'dî'nin ilk yazımından sonra eseri tekrar gözden geçirdiğini ve bazı değişiklikler yaptığını ortaya çıkmaktadır. Sa'dî, hikâyeleri anlatırken sade, çekici ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Teşbih ve istiarelerinde gerçekçi olmaya çalışarak konuları, eğitici ve öğretici bir şekilde işlemiştir. Hikâyelerini, çeşitli nasihat veya ibretli cümlelerle sona erdirerek amacını dile getirir.

Dünya çapında üne sahip Bostan, İslam ülkelerinde Farsça öğretiminin ana kaynaklarından biri olmuştur. Eser, Sa'dî külliyyatının birçok yazma nüshaları içinde yer aldığı gibi çok sayıda müstakil nüshaları da bulunmaktadır.

Büyük öneme sahip Bostan, Prof. Dr. Hicabi Kırılancı tarafından tercüme edilmiştir. Eser, Kopernik Yayınevi'nden Ocak 2018 yılında çıkmıştır. Toplam 374 sayfadan oluşur. Her beytin tercümesi bir paragraf şeklinde düzenlenerek önemli görülen tabir ve özel adlar için kısa açıklamalar yapılmıştır. Eser, sunuştan sonra (s.9-10) Birinci Bab (Adelet, Tedbir ve Rey Hakkında), İkinci Bab (İyilik Hakkında), Üçüncü Bab (Aşk, Eserlik ve Coşku Hakkında), Dördüncü Bab (Tevazu Hakkında), Beşinci Bab (Rızâ Hakkında), Altıncı Bab (Kanaat Hakkında), Yedinci Bab (Terbiye Hakkında), Sekizinci Bab (Şükür Hakkında), Dokuzuncu Bab (Tövbe ve Doğru Yol Hakkında) ve Onuncu Bab (Münacat ve Kitabın Sonu) bölümlerini içerir. Bu çeviride, en sağlıklı çalışma olarak görülen Gulam Hüseyin Yûsufî'nin hazırladığı metin esas alınmıştır.

Ayrıca söz konusu basımda metin dışı tutulan notlarda yer alan aynı zamanda bazı muteber nüshalarda bulunan beyitler metne eklenmiştir. Eserin çeşitli basımları ve Türkçe şerhleri de dikkate alınmıştır. Kitabın Farsça aslı Bûstan olsa da Türk edebiyatında Bostan olarak ünlendiğinden kitap Bostan ismiyle tercüme edilmiştir.

Kırılancı, Bostan'ın şimdiye kadar defalarca Türkçeye tercüme edildiğini ve üzerine şerhler yazıldığını ancak bu tür klasik eserlerin dilin geçirdiği değişimlerden etkilendiğine bu nedenle yeni bir tercümenin, Bostan'ı günümüzle ve yeni okuyucularla buluşturacağına inanır.

KAYNAKÇA

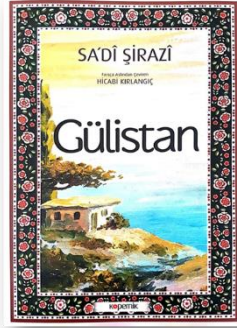
Karaismailoğlu, Adnan (1992) *Bostan* (VI, 307-308), İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Sa'dî Şirazî, *Bostan* (Çev: Hicabi Kırlangıç), Kopernik Yayıncılık, İstanbul, 2018.

SA'DÎ ŞİRAZÎ, *GÜLİSTAN* (ÇEV. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU*

Muşerrefuddin Muslih b. Abdullah Sa'dî-yi Şirazî, hicrî 7./miladî 13. yüzyıl başlarında Şiraz'da dünyaya gelmiş, h. 691/m. 1291 veya h. 694/ m. 1294 yılında yine Şiraz'da ölmüştür.

Genç yaşta babasını kaybeden Sa'dî ilk tahsilini Şiraz'da tamamladıktan sonra Bağdat'a giderek Nizâmiye Mederesesinde dinî ve edebî ilimler öğrenmiştir. Öğreniminin ardından Hicaz, Şam, Lübnan ve Anadolu gibi çeşitli bölgelere seyahatler yapmış ve Salgurlu hükümdarı Atabek Ebu Bekr b. Sa'd b. Zengî'nin iktidarı döneminde (1226-1259) Şiraz'a dönmüştür. Kendisinin yaptırdığı zaviyede vaktini ibadet, tefekkür ve eser yazmakla geçirmiştir. H. 655/m. 1257 yılında Bostan'ı yazmış ve Atabek Bekr b. Zengî'ye takdim etmiştir. Bir yıl sonra da Gülîstan'ı tamamlayıp Şehzade Sa'd b. Ebu Bekr'e sunmuştur. Sa'dî'nin bu iki eserinden başka kaside, gazel, mesnevi, kıta ve rubailerden oluşan Dîvan'ı bulunmaktadır. Özellikle gazel alanında başarılı ve öncü şairlerden olan Sa'dî, Dîvan'ında Arapça şiirlere de yer vermiştir. Ayrıca Meâlis-i Pencgâne, Nasîhatu'l-Mulûk ve Risâle-i Akl u Işk gibi küçük hacimli mensur eserleri de vardır.

* ARŞ. GÖR. DİLEK SAKAROĞLU, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-mail: dsakaroglu@hotmail.com.

Sa'dî'nin şiiri ne nesrinin en belirgin özelliği akıcı ve sehl-i mümteni olmasıdır. Onun toplumun düşünce ve isteklerini yansıtan özlü sözleri, atasözü haline gelmiştir. Bu sözler, günümüzde de yaygın biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Sa'dî'nin bütün eserleri hikmeti temel alan ve aynı zamanda edebî yönü güçlü eserlerdir. Bu sebeple yüzyıllar boyunca İslam coğrafyasında en çok okunan eserler arsında yer almıştır. Osmanlı döneminde çok sayıda Türkçeye çevirisi yapılan Gülistan okullarda ders olarak okutulmuş ve hakkında şerhler yazılmıştır. Gülistan'a yazılan şerhler arasında en çok bilinen Bosnalı Sûdî Efendi'nin 1595'te tamamladığı eserdir. Yazıldığı dönemden sonra da büyük ilgi gören Gülistan'ın dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır.

Şiirle süslenmiş bir nesirle kaleme alınan Gülistan, makâme türünün en güzel örneklerindedir. Gülistan, münacât, na't ve eserin yazılış sebebini anlatan bir dibaceden sonra padişahların hayat tarzı, dervişlerin ahlakı, kanaatin fazileti, susmanın faydaları, aşk ve gençlik, zayıflık ve ihtiyarlık, eğitimin etkisi ile sohbet ve arkadaşlık adabını konu alan sekiz bölümden oluşmaktadır. Bölümler daha çok günlük hayatta karşılaştığımız olayların işlenmesi ve bunlardan ahlakî ve edebî sonuçlar çıkarılabilen hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir. Ancak bu hikâye ve nükteler bazen kendi bölümlerinin içeriği ile uyumlu olmayabilir.

Gülistan nazım ve nesrin öğütlerle harmanlandığı şiirsel bir anlam bahçesidir. Sa'dî, zalim sultanları, bildiğiyle amel etmeyen bilginleri, yoksulu gözetmeyen zenginleri, yalancı, ikiyüzlü ve nefesine boyun eğenleri eleştirir. Yalnızlık ve sessizliğin değerinden söz eder. Dervişin ahlakını irdeler ve kanaatin sonsuz bir hazine olduğunu belirtir. Aşk ve gençlik ile ilgili hikâyelerinde birbirinden bağımsız olmayan bu iki kavramın heyecan ve cesaretini gözler önüne sürer. Yaşlılığın çaresizliğini anlatırken okuyucunun iç dünyasına yönelmesini sağlar. Meselelere eğitim ile çözüm yolu bulmaya çalışır. Sohbet ve arkadaşlık bölümünde ise her biri nasihat içerikli hikâyelerle insanoğluna rehber olur.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Gülistan'ı Farsça aslından Türkçeye tercüme etmiştir. Eser, Kopernik Yayınevi tarafından Ocak 2018'te 223 sayfa olarak yayımlanmıştır. Kitapta, bir sunuş (s. 9) bulunmakta ve hemen ardından eserin başlangıcı olan Dibace (s. 11-23) kısmı yer almaktadır. Daha sonra kitabın sekiz bölümden oluşan konu başlıkları gelmektedir. "Sunuş" ta tercüman, "Gülistan'ın günümüz Türkçesiyle yapılmış birkaç tercümesi

bulunmakla birlikte yeni bir tercümenin birçok faydası vardır. Farsça aslından yapılmış olan elinizdeki tercümede, eserin üslup ve renginin yansıtılması hedeflenmiş ve açık bir dil kurulmaya çalışılmıştır”, diyerek amacını belirtmiştir. Eserde, okuyucu bilgilendirmek ve metnin daha kavranabilmesi için bazı özel adlar hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Belirtmemiz gerekir ki bu açıklamalar okuyucu esas metinden uzaklaştıracak ve yoracak tarzda değildir. Ayrıca metinde geçen ayetlerle Arapça şiir ve ibareler de dipnotlarda belirtilmiştir. Gülistan'ın bu çevirisi, Türkçeye kazandırılan güvenilir tercüme arasında olması açısından önemlidir. Yazıldığı tarihten bu yana yaklaşık sekiz yüzyıl geçmesine rağmen güncelliğini kaybetmeyen Gülistan, bu çalışmayla sadece edebiyat alanına değil aynı zamanda tasavvufa ilgi duyanlara sunulmuş bir eserdir. Kırlangıç'ın bu önemli tercümesi Gülistan'ın yeni okuyucularla buluşmasını ve ilgi sahiplerine faydalı olmasını umuyoruz.

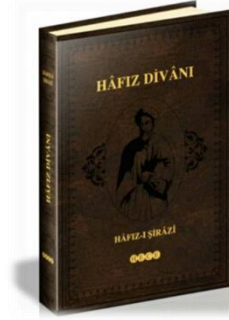
KAYNAKÇA

Sa'dî Şirazî, *Gülistan* (Çev: Hicabi Kırlangıç), Kopernik Yayıncılık, İstanbul, 2018.

HÂFIZ-I ŞİRÂZÎ - HÂFIZ DİVÂNI (HAZ. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU*

Fars edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilen Hâce Şemseddin Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî'nin hayatı hakkında bilimsel nitelikte çok az bilgiye sahibiz. Onun hakkında belge niteliği taşıyabilecek en kesin bilgiler kendisinin ölümünden sonra şiirlerini bir araya toplayıp divan haline getiren yakın arkadaşı Muhammed Gülendâm'ın bu divanın mukaddime kısmında yazdıklarıdır.

Hâfız hakkında söylenebilecek en kesin yargı onun klasik Farsça gazelin zirve noktası olduğudur. Şiirinin gücü nedeniyle ona "Hodâ-yi Şî'r (Şiirin Efendisi)" denilmektedir. Yine aynı şekilde şiirindeki çok yönlülük, anlam-imge zenginliği ve en önemlisi de eğitim seviyesi ne olursa olsun okuyan herkesin onun şiirinde kendine dair bir anlam bulmasından dolayı "Lisânü'l-Gayb (Gaybın Dili)" ve "Tercümânü'l-Esrâr (Sırların Tercümanı)" adlarıyla anılmaktadır. "Hâfız" adıyla bilinip anılması da Kur'an-ı Kerim'i huzetmiş olmasındandır. Hem hayatı hakkında kesin bilgilerin azlığından hem de çok güçlü bir şair olmasından dolayı Hâfız hakkında birçok menkıbevi hikâyeler anlatılagelmiştir. Bu menkıbevi hikâyeler özellikle şiir söylemeye nasıl başladığı hakkındadır.

* ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-mail: b.gabar@hotmail.com.

Hâfız'ın ünü İran coğrafyasından tüm dünyaya ulaşmıştır ve birçok dile tercümesi yapılmıştır. Osmanlı döneminde Hâfız Divanı medreselerde ve mahfillerde Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Sa'dî'nin Gülistân'ı ile birlikte en çok okunan Farsça eserlerden olmuştur. Hâfız Divanı üzerine Sûdî-i Bosnevi ve Vehbî-i Konevî gibi büyük şarihler çok önemli şerhler yapmışlardır. Şeyhî, Bakî, Fuzulî, Nef'î ve Şeyh Galip gibi birçok şairimiz Hâfız'ın şiirlerini örnek almışlar ve onun bazı gazellerine nazireler yazmışlardır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın yaptığı Hâfız Divanı tercümesi Cumhuriyet döneminde de Hâfız'a olan ilgi ve sevginin azalmadığının bir göstergesidir.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'ın yaptığı manzum tercümede Muhammed Kazvîni ile Kasım Ganî'nin ortaklaşa hazırladıkları ve defalarca İran'da basımı yapılan metin esas alınmıştır. Tercümede gazeller başa, kaside ve mesneviler sona alınmıştır. Sırasıyla gazel, kaside, mesnevi, kıta, rubai şeklinde sıralanmıştır. Gazellerin ilk mısralarının bir bölümü bazen de ilk mısranın tamamı gazele başlık olarak seçilmiştir. Asıl metinde Arapça olan mısra ve beyitler tercümede italik olarak yazılmıştır. Ayrıca açıklama yapılmasında fayda görülen noktalar kısa ve öz bilgilerle dipnotlar halinde belirtilmiştir. Bu cümleden olarak aruz vezniyle söylenmiş olan Hâfız şiirleri mümkün mertebe metne bağlı ama şiirselliği de göz ardı etmeyen bir tercüme ile okuyucusunun gönlünü ve zihnini aydınlatmaya hazırdır.

KAYNAKÇA

Gölpınarlı, Abdülbâki, Hâfız Divânı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

Kanar, Mehmet, Hâfız Divânı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Kırlangıç, Hicabi, Hâfız Divânı, Hece Yayınları, Ankara, 2014.

**MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE İRAN ŞİİRİ (GENEL BİR BAKIŞ VE
GÜLDESTE)**

(HAZ. PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ)

ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU*

Fars edebiyatı ya da İran edebiyatı dendiğinde akla ilk olarak şiir sanatının geldiği şüphesiz bir gerçektir. Farsça şiir uzun yıllar boyunca hep ilgi gören bir alan olmuştur. Bununla birlikte klasik dönem diye tabir ettiğimiz eski Farsça şiir tanınırlığını sürdürse de yeni Farsça şiir için durum aynı olmamıştır. Klasik döneme göre tanınırlığı belli şairler ile sınırlı kalmıştır. Buradan yola çıkarak bu eser, yeni Farsça şiire olan ilgi ve merakı canlandırıp çoğaltarak, İran'ın modern dönem şiirini daha yakından tanıtmayı hedeflemektedir.

Eser iki kısımdan oluşmaktadır. "Genel Bir Bakış ve Güldeste" alt başlığından da anlaşıldığı üzere eserin "Giriş" kısmında, İran'da meşrutiyetin ilan edilmesinden İslam Cumhuriyetine ve oradan da günümüze kadarki süreç "Meşrutiyet Süreci", "Pehlevi Dönemi" ve "İslam Cumhuriyeti" şeklinde üçe ayrılarak ele alınmıştır. Sonrasında ise bu dönemlerde şiirde meydana gelen eğilimlere ve şiir biçimlerine değinilmiştir. Bu bölümün sonuna dönemin adının, ünlü şairlerinin, şiir tarzlarının, biçimlerinin ve

* ARŞ. GÖR. EMİNE ZEYTUNLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-mail: b.gabar@hotmail.com.

şiiir dilinin yerleştiiirdiği beş sütünndan oluşaan bir tablo eklenmiştir. Bu tablo “Giriş” bölümünde değinilen tüm konuların derli toplu bir özeti halindedir.

“Güldeste (Şiir Güldestesi)” adlı bölümde de “Genel Bir Bakış” kısmında ele alınan yaklaşık yüz elli yıllık dönemin önde gelen temsilcileri sayılabilecek yetmiş şairin özgeçmişleri ve seçilmiş şiirlerinin Türkçeye tercümesi bulunmaktadır. Tercüme edilen şiirler okunduğunda, Hicabi Kırlangıç’ın akademisyenliğin yanı sıra şair kimliği ile de şiir diline hâkim oluşu biz okuyuculara şiirler kendi dilimizde yazılmışçasına bir tat vermektedir. Türkçeleştirilen şiirlerin Farsça isimleri ve şiirlerin alındığı kaynakların künyesi dipnotlarla belirtilmiştir. Ayrıca açıklanması yararlı görülen yerlerde yine dipnotlar aracılığı ile bilgi verilerek okuyucunun dikkati çekilmiştir. Toplam beş yüz doksan sayfadan oluşan eserin sonunda zengin bir kaynakça ve eserde adı geçen şairlerin alfabetik listesi bulunmaktadır.

Büyük bir emeğin ve titiz bir çalışmanın eseri olduğu her sayfasından belli olan bu şiir antolojisi, alanında önemli bir eksikliği gidermekle birlikte kendinden sonraki çalışmalar için de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Modern dönem İran şiiri için kaynak bir kitap olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Kırlangıç, Hicabi, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri (Genel Bir Bakış ve Güldeste)*, Hece Yayınları, Ankara, 2014.